

מרהדרת במקור
מופץ דגם לזכויות הרבים

חמשה
חומשי
תורה

אור התורה

עם רש"י המבואר

אור הבהיר

להבין ולהשכיל
בשפה ברורה ונעימה

בראשית - נח

חמישה חומשי תורה

אור התורה

ועליו חונה הביאור הנפלא

אור הבהיר

על פירוש רש"י הק'

תוכו רצוף ביאור בהיר וברור
בלשון צה השווה לכל נפש
להבין ולהשכיל עומק פירושו של רש"י
משולב ומשובץ בתוך לשונו הק'

בראשית - נח

יו"ל ע"י מכון 'תורה ברורה'

עיה"ק ירושלים תוכב"א

תשרי תשפ"ז

תדפיס מיוחד כ'מהדורת ביקורת'
בשיתוף המופעל העולמי 'תורה שבכתב'

דבר מכון 'תורה ברורה'

מכון 'תורה ברורה' שוקד מזה שנים רבות על הוצאתו לאור עולם של חמשה חומשי תורה, בפאר ובתכלית ההדר, והנה זה עתה זוכים אנו להאיר לאלפים ורבבות מישראל את לימוד התורה הקדושה עם פירוש רש"י, ב'מהדורת ביקורת' המופצת חנים במסגרת הפעילות המבורכת של המפעל העולמי 'תורה שבכתב' אשר ידיו רב לו בהפצת התורה וריבוי לומדיה בליעה"ר.

מהדורה זו שלפניכם, טומנת בחובה חידושים ושיפורים שונים, בהם הושקע עמל ויגע רב הן כדי לתקן את טעויות הדפוס אשר נפלו ברבות השנים בדברי רש"י ובדברי האונקלוס/התרגום, והן בתיקון שאר את כל שאר הגהות ודיוקים בטעמי המקרא ועוד רבות כהנה וכהנה.

עבודת הקודש נערכה בסילודין על ידי חבר תלמידי חכמים אשר להם ניסיון וידע רב, כאשר במלאכת ההגהה עמלנו לזקק כסולת נקייה את דברי רש"י והאונקלוס/תרגום נפה אחר נפה, וזכינו להוציא לאור עולם בסייעתא דשמיא דבר נאה ומתקבל הראוי להעלותו לפני שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן.

ועל כולנה, הוספנו את הביאור על דברי רש"י אשר בשמו יקבנו "אור הבהיר" אשר על מעלותיו הרבות יעמוד הקורא במבוא לביאור.

כל הזכויות שמורות

בקשה נחוצה מציבור הלומדים

כבר אמרו חז"ל שכשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לאדם בלא שגיאות, בקשתנו שטוחה בפני הלומד, שאם ימצא איזה דבר הטעון ביאור בירור או תיקון, או שמא ח"ו שגגה יצאה תח"י, אנא ונא יעמידנו על כך כדי שנוכל לתקנו במהדורות הדפוס וזכות הרבים תהיה חלקו.

מכון 'תורה ברורה'

דוא"ל: TB6707871@gmail.com

פקס: 077-6707871

סדר ועימוד

עיצוב כריכה ושערים:

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו דבר מפעל 'תורה שבכתב'

ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה לישראל, ברוך אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, וברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, לפתוח שוב את השנה החדשה הבאה עלינו לטובה, ולהתחיל שוב את חומש בראשית, כאשר שפתותינו עדיין מרחשות מהתפילות והשירות והתשבחות ביום שמחת התורה כי היא לנו עוז ואורה, ביום בו קראנו בתורה הקדושה את הכתוב (דברים לג, ד) **תוֹרָה צֶוֶה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשֵׁה קֹהֵלֶת יַעֲקֹב, וּכְפִירוֹשׁ רַש"י הַק': 'תוֹרָה אֲשֶׁר צֶוֶה לָנוּ מֹשֶׁה, מוֹרְשֵׁה הַיָּא קֹהֵלֶת יַעֲקֹב, אֲחֻזָּנוּ וְלֹא נַעֲזָבָהּ'.**

המפעל העולמי 'תורה שבכתב', אשר פועל גדולות ונצורות נוסד בברכתם והדרכתם של מרנן ורבנן גדולי הדור שליט"א, וחרט על דגלו את השליחות להגדיל ולהאדיר את לימוד חומש עם פירוש רש"י הק', בלימוד קבוע, בהבנה ובידיעה, דבר יום ביומו חוק ולא יעבור, כאשר נהגו והנהיגו גדולי התורה וצדיקי הדורות. ותהילה לא-ל, חבלים נפלו לנו בנעימים אף נחלת שפרה עלינו כאשר זכינו בשנים האחרונות לחולל מהפכה בכל פינות ומחנות ולהחזיר ליושנה את עטרת לימוד חומש ורש"י, כאשר מאות אלפים, זקנים עם נערים, החלו לקבוע לימוד יומי בחומש ורש"י בידיעה נכונה וישרה.

בין שלל הפעולות הנשגבות של מפעל 'תורה שבכתב' אין אנו חוסכים כל הון ואון, והכל בכוונה טהורה להרבות תורה בישראל ולהרחיב את גבולות הקדושה, ולהעניק לכל אחד את כל האפשרויות הנדרשות למען החיבור ללימוד חומר ורש"י, לרבות הוצאה לאור של חומרי עזר, חוברות וקונטרסים וגיליונות, מאירי עיניים ומרחיבי דעת.

ידוע מפי ספרים וסופרים ש'גופא בתר רישא גריר', וכל הצלחת הלימוד בכל ימות השנה תלוי רבות בהתחלה והראשית שיהיה בכל תוקף ועוז, על כן קיימת חשיבות מיוחדת להשקיע בפרשיות הראשונות שבתורה בלימוד חומש ורש"י דבר יום ביומו, ואחר כך בבחינת 'הרגל נעשה טבע', אפשר להמשיך בסדר זה במשך כל ימות השנה בסייעתא דשמיא.

למטרה זו הדפסנו מהדורה מיוחדת זו של החומש המפואר 'אור התורה' עם הביאור הנפלא 'אור בהיר' על פירוש רש"י, שעומד לצאת לאור בעז"ה על ידי מכון 'תורה ברורה' בירושלים עיה"ק, על ידי צוות תלמידי חכמים יראי ה' העושים מלאכתם קודש בהדרכתם והכוונתם של מרנן גדולי הדור וראשי הישיבות שליט"א, כאשר ייעודם הוא לכתוב ביאור בהיר אשר ישפוך אור על עומק הפשט בכל מילה ובכל אות ברש"י הק'.

תודתנו נתונה בזאת לראשי מכון 'תורה ברורה' אשר נהגו בנו עין טובה ורוחב לב וניאותו למסור לנו העתק כ"מהדורת ביקורת" מהחומש שלהם, על פרשיות בראשית ונח, לזיכוי הרבים לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל, והדפסנו את החומש במהדורת כיס למען יוכלו הלומדים לשאת עמם את החומש ולעיין בו בכל עת מצוא בשבתם בביתם ובכלתם בדרך ובשכבם ובקומם.

תפילתנו ותחינתנו שבזכות הפצת והרבצת התורה נזכה להרמת קרן התורה וישראל, ועל ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות, כן יהי רצון.

בראשית תשפ"ז

המפעל העולמי 'תורה שבכתב'

פתח דבר יאיר

מבוא לביאור היקר 'אור הבהיר' על פירוש רש"י הק'

מה נכבד היום, בהיגלות נגלות אור יקרות ביאורו של גדול מפרשי התורה בכל הדורות, רבינו רש"י הקדוש זיע"א, אשר גדולי תורה בכל הדורות - מדורו של רש"י ועד דורינו אנו - עמלים בהבנת וביאור דבריו לאמיתם, באשר הם מועט המחזיק את המרובה, אַמְרוֹת טְהוֹרוֹת, כְּסָף צָרוֹף מְזַקֵּק שְׁבַעַתִּים, וכל דבריו הקדושים כידוע ברוח הקודש אשר נתגלתה בבית מדרשו.

בכתיבת ביאור בהיר זה על פירוש רש"י נתנו דעתינו וליבנו על עריכת הדברים באופן שיביאו את התועלת הגדולה ביותר עבור כלל הלומדים והמעיינים, ומתוך כך היו לשלשה ראשים:

א. ביאור משולב שבו לא יחסר דבר, ללומד החפץ להבין את דברי רש"י על בוריים, תיבה בתיבה, ללא אריכות יתירה, אך בתכלית הביאור. ובביאור זה כלולים כל הדברים שהוקשו לרש"י - כפי שביאורם מפרשיו ונושאי כליו - ומכח מה הוצרך לפרש כפי שפירש.

ב. בתוך ביאור זה נוספו ביאורים קצרים מגדולי המפרשים, על השאלות העיקריות המתעוררות ללומד תוך כדי עיון בפירוש רש"י, בלשון קלה ובהירה המשולבת בתוך הביאור, כאשר הציונים והמקורות לביאורים אלו מופיעים במדור 'הערות וציונים'.

ג. במדור 'הערות וציונים' נוספו קושיות ותירוצים בדברי רש"י על דרך הפשט מעשרות מפרשיו, ובהם ירווה המעיין והלומד את צמאונו להבנת דברי רש"י לעומקם ולאמיתם, בעומק העיון. עם זאת גם במדור זה הקפדנו על תמצות וקיצור הדברים, מעט המכיל את המרובה, באופן שבעיון קצר יוכל המעיין להבין את כלל הדברים עד תכליתם.

עמל רב ויגיעה רבה הושקעו בכתיבת ביאור זה, על ידי צוות של ת"ח רבים שעסקו בעיון נמרץ בלימוד דברי רש"י לעומקם על פי ביאוריהם של רבותינו נושאי כליו, תוך עיון והעמקה בעשרות ספרים נוספים מגדולי האחרונים, ובנוסף לכך צוות מיוחד אשר השקיע אלפי שעות של עריכה וביקורת, ניסוח וניפוי ב"ג נפה עד להגשת הביאור הבהיר העולה בזה על שלחן מלכים, באופן הראוי והנכבד לגדול מפרשי התורה בכל הדורות, תורה מפוארת בכלי מפואר.

הנהלת המכון לא חסכה הון ואון כדי שיצא הביאור לאור עולם כלול בהדרו, הן בתוכן הדברים שיהיו בתכלית הדקדוק והביאור, והן בהגשתם בניסוח בהיר ומאיר, ואף בחיצוניותם המהודרת באופן המושך את העין ואת הלב לעסוק בדברי תורה.

ועם העלאת הדברים על מזבח הדפוס נישא תפילה לאל נורא עלילה, שינחנו בדרך ישרה, לבאר תעלומות חכמה וליישר בערבה מסילה, לזכות את הרבים בלימוד דברי התורה עם פירושו של רש"י הקדוש בדרך הנכונה.

מכון 'תורה ברורה' ירושלים עיה"ק תובב"א

ירח האיתנים תשפ"ז

דמישה חומשי תורה

אור חתורה

אור הפהיר

פרשת בראשית

תוכן הפרשה

פרשת בראשית עוסקת בבריאת העולם, כאשר הקב"ה ברא בששת ימי המעשה, את העולם כולו, השמים והארץ וכל אשר בהם, עד ליום השבת בו שבת ה' ממלאכתו, ובירך וקידש את יום השבת. המשך הפרשה עוסקת ביצירת אדם וחווה ביום השישי, והנחתם בגן שהיה במזרח העדן, ועל הציווי להם שלא לאכול מעץ הדעת. אך בעקבות פיתוי הנחש, אכלו אדם וחווה מהעץ ונענשו בכמה עונשים. החלק האחרון של הפרשה עוסקת בדורות הראשונים בפרק זמן ארוך של אלף חמש מאות חמישים ושש שנים. תחילה על קין שהרג את הבל אחיו כאשר הקב"ה לא קיבל את מנתחו, ועל עונשו של קין להיות נע ונד בארץ, וכאשר נהרג כעבור שבעה דורות על ידי תובל קין. אחר כך מבואר בפסוקים עשרת הדורות מאדם עד נח, וביניהם גם דורו של אנוש שבו החלו בני האדם לעבוד עבודה זרה, ועד לדור המבול בו גברה רעת האדם בארץ עד שגזר ה' למחות את כל הבריא, מלבד נח שמצא חן בעיני ה'.

נושאי הפרשה

ששת ימי המעשה ושבת קודש: סדר ימי הבריא, יצירת השמים והארץ, האור והחושך, האדמה והימים, האילנות והעשבים, המאורות, בעלי החיים והאדם, ושבת ה' ביום השביעי וקידושו.

אדם וחווה בגן עדן: יצירת האדם מעפר, נטיעת גן עדן, בריאת האישה מצלעו של אדם, וקריאת השמות לבעלי החיים.

חטא עץ הדעת: פיתוי הנחש, אכילת פרי העץ, פקחת עיניהם ועשיית כיסוי לגופם, והעונשים שהושתו על הנחש ועל אדם וחווה, וגירושם של אדם וחווה מגן עדן.

קין והבל: הבאת הקרבנות, קנאת קין באחיו, הריגת הבל, ועונשו של קין להיות נע ונד בארץ.

הדורות הראשונים: השתלשלות הדורות מקין עד למך ותובל-קין, תולדות שת ואנוש, ופירוט עשרת הדורות ומנין שנות חייהם מאדם הראשון, ובנו שת, ועד נח.

דור המבול: השחתת המעשים בעולם, גזירת כליון, ונח הצדיק שמצא חן בעיני השי"ת.

א א בְּקִדְמִין בְּרָא יְיָ יֵת א א בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת
ב' רבתי

רש"י

א (ב) בראשית. אמר רבי יצחק, לא היה מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קיא, ו), שאם יאמרו אומות העולם לישראל 'לסטים אתם, שכבשתם ארצות שצעה גוים', הם אומרים להם 'כל הארץ של הקדוש-בָּרוּךְ-ישראל, ומה טעם פתח צבראשית, משום כח

אור הבהיר

א (א) בְּרֵאשִׁית. רש"י מבאר את הטעם לפתיחת התורה בענין מעשה בראשית: אָמַר רַבִּי יִצְחָק, כִּיּוֹן שֶׁהַתּוֹרָה נִכְתְּבָה בְּעִיקָר כְּדִי שִׁידְעוּ יִשְׂרָאֵל לִקְיָיִם אֶת הַמִּצְוֹת^א, שֶׁהָרִי 'תּוֹרָה' הִיא מִלְשׁוֹן 'הוֹרָאָה'^ב, לֹא הָיָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא צָרִיךְ לְהִתְחִיל אֶת כְּתִיבַת הַתּוֹרָה אֶלָּא מִמִּצְוֹת 'הַחֲדָשׁ הָזֶה לָכֵם רֹאשׁ חֲדָשִׁים' (שמות יב ב), שֶׁהִיא הַמִּצְוָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטַו בָּהּ יִשְׂרָאֵל^ג, לִקְדֹשׁ אֶת הַחוּדָשִׁים, וְאַם כֵּן יֵשׁ לַתּוֹרָה מִזֶּה הַטַּעַם לִכְךָ שֶׁפִּתַּח ב' בְּרֵאשִׁית', וְהַמְשִׁיךְ אַחֵר כֵּךְ בְּסֹדֶר הַשְׁתַּלְשּׁלוֹת הַדּוֹרוֹת וַיִּצְיֵאת מִצְרַיִם^ד, וְלֹא

הערות וציגים

א. רא"ם, וביאר שאמנם בודאי לא נכתב בתורה אפילו דבר אחד שלא לצורך, אך כיון שהעיקר הוא המצוות שבתורה, היה ראוי להתחיל במצוה הראשונה. ב. גור אריה בשם הרד"ק (ספר השרשים שרש יג.ה). ג. אף שמצוות ברית מילה וגיד הנשה נאמרו קודם לכן, הרי נאמרו באותו זמן ליחידים, ולא לכל ישראל. רא"ם. ד. וכל הענינים הללו שמתחילת הבראיה ועד מצוות קידוש החדש מכונים כאן בלשון 'בראשית'. רא"ם בפירושו הראשון. אמנם בפירושו השני כתב שהכוונה רק לעניני בריאת העולם. ולפי זה תירוצו של רש"י הוא רק על הקדמת ענין בריאת העולם, ושאר הדברים שהובאו אחר כך נכתבו אגב כן. ה. משמעות לשון הרא"ם ששאלת רש"י היא רק על סדר הדברים, שהיה לו להקדים את המצוות לסיפור מעשה בראשית, וכן כתב בנחלת יעקב, וכן כתב בשפתי חכמים בפירושו השני (אות ג) שייכתבו דברים אלו לאחר כל מצוות התורה. אמנם הרע"ב ביאר שכונת רש"י להקשות שהיה לו לכתוב את עניני בריאת העולם ושאר המעשים המובאים אחר כך בספר בפני עצמו, וכן כתב בשפתי חכמים בתחילה (אות א). וענין זה כתב בגור אריה, שכיון ש'תורה' היא מלשון הוראה, היה ראוי לכתוב בה רק את המצוות, ומשמע שדברים אלו היו נכתבים בספר אחר. והרמב"ן כתב שהקושיא היא שישארו ענינים אלו הלכה למשה מסיני עם שאר התורה שבעל פה, ולא ייכתבו כלל. ו. ודרשה זו היא בבראשית רבה. רא"ם. ז. מפשטות לשון רש"י משמע שטענת האומות היא שארץ ישראל שייכת לבני כנען, שנפלה הארץ בחלקו של חם אביהם, וכמו שפירש רש"י במקום אחר (במדבר יז כב), וכן פירשו הרע"ב, הרא"ם בפירושו הראשון, והגור אריה. אמנם לפי זה קשה, שהרי כנען התקלל שהיה עבד עבדים לאחיו, ומה שקנה עבד קנה רבו, ותירוצו הרע"ב והרא"ם שמכל מקום יכולים בני יפת לתבוע את חלקם בארץ, שהרי כנען היה גם עבדו של יפת. ובגור אריה תירץ שכיון שנח עצמו חלק את הארץ לבניו, ונתן חלק לכנען, אף שקללו שהיה עבד עבדים לאחיו, הרי זו ראייה שהיתה כוונתו שרק גופו יהיה עבד, אך את ארצו נתן לו על מנת שתהיה שלו, שאם לא כן לשם מה נתן לו ארץ

בראשית א בראשית

רש"י

הוא היא, הוא צראה ונתנה לאשר ישר צעיניו, צרצונו נחמה להם וצרצונו נטלה מהם ונתנה לנו: **בראשית ברא**. אין המקרה הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו, צעציל

אור הבהיר

הוא היא, שהרי הוא ברא, והוא נתנה בתחילה לאשר היה ישר צעיניו, צרצונו נתנה להם - לגוים שישבו בה בתחילה, וצרצונו חזר ונטלה מהם ונתנה לנו, וכדי שיקבלו הגוים טענה זו הובאו גם כל המעשים שאירעו אחר כך, המוכיחים שכל הדורות היו מכעיסים את ה' עד שבא אברהם אבינו, וניתנה לו הארץ, והובטחה לאותו חלק מזרעו שהתקיים בהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך (לקמן טו יג), והם בני ישראל לבדם שיצאו ממצרים וקיבלו את הארץ. ואמנם ענין ירושת הארץ אינו בכלל המצוות, ואילו התורה באה בעיקרה להורות את המצוות, ומכל מקום כיון שמצוות רבות נוהגות רק בארץ ישראל, הקדימה התורה לבאר את זכותם של ישראל בארצם:

בראשית ברא. רש"י מקדים לבאר מדוע הוא מביא רש"י את פירוש הפסוק לפי פשוטו, ואת הקושיות שיש בכך: **ואם באה להדחק בביאור הפסוק ולפרשו כפשוטו**, אי אפשר לפרש את הפסוק הראשון בפני עצמו, אלא כפי פשוטו, באופן ששלשת הפסוקים הראשונים הם המשך אחד, וכאילו נאמר **בראשית בראית שמים וארץ** (פסוק א), ובאותו זמן הארץ היתה תהו ובהו

הערות וצינים

שלא יוכל לזכות ולהחזיק בה. ובבבש האורה תירץ שהי אף פסוק זה של 'עבד עבדים' יהיה לאחיו' כתוב בתורה בכלל הענינים שקדמו להחודש הזה לכם, ואם היה מתחיל את התורה ב'החודש הזה לכם' הרי שגם פסוק זה שכתבנו הוא עבד עבדים לא היה בדינו לדחות את טענות האומות. אמנם בפירושו השני כתב הרא"ם שארץ ישראל נפלה בתחילה בחלקו של שם, וכמו שכתב רש"י עצמו במקום אחר (להלן יב ו), והכנעני כבשו את הארץ מבני שם, ולפי זה אין לבני כנען כל טענה על בני ישראל שכבשו את הארץ, שהרי הם בני שם שקיבלו את הארץ מתחילה, ופירש הרא"ם שטענת האומות היא שיכולים הצאצאים מבני האחרים של שם לתבוע את חלקם בארץ. **ח**. גור אריה. והרא"ם כתב בתחילה שמכל הפרשות הללו יש ללמוד ענין זה שה' נוטל את הארץ מהחוטאים ונותנה לצדיקים, כמו שהיה עם אנשי דור המבול, דור הפלגה, המצריים שהוטבעו בים, וכן שאר המעשים, אך כתב שמלשון מדרש רבה לא משמע כן. ולכן ביאר שכיון שפתח הכתוב בבריאת העולם, המשיך בכל מעשי הדורות שהיו באותו זמן, עד שהגיע לפרשת 'החדש הזה לכם'. **ט**. גור אריה. אמנם הרא"ם כתב שכיון שניתנת הארץ לישראל היא בשכר קיום המצוות, יש חשיבות לענין זה של ירושת הארץ כמו המצוות עצמן. **י**. ולהלן יבואר שאף שכל תיבת 'ראשית' שבמקרא סמוכה למילה נוספת המשלמה ומבארת אותה, היינו כשהיא באה במשמעות של 'בתחילת', אך כאן פירוש המילה 'בראשית' היא כמו 'בשביל' הדבר המכונה 'ראשית', ולכן ניתן לכתוב אף שאינה סמוכה למילה אחרת. רא"ם. **יא**. ספר הזכרון והרמב"ן גרס בדברי רש"י 'לדרשו כפשוטו', וביאר בנחלת יעקב שכפשוטו ממש אי אפשר לפרשו, כי גם הביאור שמביא עתה רש"י אינו כפשוטו ממש, אלא אפשר לפרשו על דרך דרש, קרוב לפשוטו.

רש"י

וחשך - ויאמר אלהים יהי אור. ולא צא המקרא להורות סדר הנצירה לומר שאלו קדמו, ששם צא להורות כך היה לו לכתוב 'צראשונה צרא אמת השמים' וגו', שאין לך 'ראשית' במקרא שאינו

אור הבהיר

(דברים יח, ד). ואם נפרש שתיבת 'בראשית' נסמכת להמשך הפסוק, 'ברא אלהים את השמים ואת הארץ', יקשה, שהרי 'בְּרָא' אינו שם דבר של בריאה, אלא זו פעולה בלשון עבר, ואינה יכולה להיות סמוכה ונמשכת לתיבת 'בראשית' יח, ולכן אף כֵּאֵן אֲתָה אֹמֵר כדי לבאר את הסמיכות, שהמילים 'בְּרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים' וגו' מתפרשות כִּמּוֹ 'בְּרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים' את השמים ואת הארץ' יח, וכיון ש'ברוא' הוא שם דבר של 'בריאה', ניתן להסמיכו ללשון 'בראשית', ויש לפרש זאת כמו שהתבאר, ששלושת הפסוקים הם המשך אחד המתאר את מה שאירע בתחילת בריאת השמים והארץ², שהיה הכל תוהו ובוהו וחושך על פני תוהו, ולכן אמר אלהים 'יהי אור' יא.

וְחֹשֶׁךְ יב (פסוק ב), וכיון שהיתה הארץ חשוכה יב 'וַיֹּאמֶר [-אמר ד'] אֱלֹהִים יְהִי אוֹר' יט (פסוק ג). מבאר רש"י מדוע לא ניתן לבאר את הפסוק הראשון בפני עצמו: 'לֹא יִתְּכֵן לומר שְׂבָא הַמִּקְרָא לְהוֹרֹת את סֵדֶר הַבְּרִיָּאָה, לומר שְׂדֵבְרִים אֵלּוּ, שהם השמים והארץ, קִדְמוֹ לבריאת שאר הדברים, שֶׁאֵם בָּא לְהוֹרֹת כִּף הָיָה לוֹ לְכַתּוֹב 'בְּרָאשֹׁנָה בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם' וגו', ולא 'בראשית', כיון שְׁאֵין לָךְ לשון 'רִאשִׁית' בַּמִּקְרָא שְׁאֵינוֹ דְּבוֹק לְתִיבָה שְׁלֹאֲחֶרְיָ, שהרי 'ראשית' היינו תחילתו של דבר מה, ובהכרח יש לפרש מה הוא אותו דבר שעל ראשיתו מדברים יט, וְכִמּוֹ 'בְּרָאשִׁית מִמְּלֶכֶת' יהו'יקים' (שם כו, א), וכן 'רִאשִׁית מִמְּלֶכֶת' (לקמן י, י), וכן 'רִאשִׁית דִּגְגָן' יז

הערות וציורים

יב. אף שלכאורה הדברים סותרים זה את זה, שאם היו תוהו ובוהו אם כן לא היתה ארץ, כוונת הכתוב היא שמה שהוא היום 'ארץ', היה באותו זמן תוהו ובוהו. רע"ב. יג. רא"ם. יד. רא"ם. טו. פירש רש"י שכל האמור כאן הוא כמו הקדמה לפסוק 'ויאמר אלהים יהי אור', וביארו הרא"ם והגור אריה שלא רצה רש"י לפרש שנאמרו הדברים כהקדמה ל'והארץ היתה תוהו ובוהו', כאומר, בראשית בריאת השמים והארץ היה הכל עדיין תוהו ובוהו, כיון שאם כן יקשה מדוע נכתבה האות וי' בתחילת הפסוק, והרי היה ניתן לכתוב 'הארץ היתה תוהו ובוהו'. ולכן פירש רש"י שגם ענין תוהו ובוהו וחושך הוא הקדמה ל'ויאמר אלהים יהי אור', וכאן באה הו"ו להפוך את האמור כעתידי ללשון עבר. טז. גור אריה. יז. ועוד קשה, שאם נפרש שהמילה 'בראשית' עומדת בפני עצמה, ולאחריה מבואר שברא אלהים את השמים ואת הארץ, הרי המים קדמו לבריאת שמים וארץ, וכפי שמקשה רש"י להלן על פירוש אחר, וכוונתו להקשות כן גם על פירוש זה. רא"ם. אמנם בגור אריה כתב שאין זו קושיא על פירוש זה, כיון שכאן ניתן לפרש שהשמים קדמו רק למה שנברא אחריהם, ולא לכל הנבראים. יח. רא"ם. גור אריה. וכמו כן שאר ההטויות של הזמנים, כמו הוה ועתידי אינן יכולות להיות סמוכות ללשון בראשית, וכמו שיבאר בהמשך שרק מילה שהיא שם דבר בפני עצמו יכולה להיטמן. יט. כיון שתיבת 'ברא' ניתנת להיקרא כאילו נאמר 'בְּרָא', וכמבואר בגמרא (מכות ז) שניתן לפרש את מילות התורה לפי מסורת כתיבתם, אף שאין זה כמסורת קריאתם. שפתי חכמים. כ. ומכאן יש ללמוד שהשמים והארץ נבראו ביום הראשון, שהרי לא נאמר 'קודם בריאתם', אלא 'בתחילת בריאתם', ולא יתכן לומר 'והארץ היתה' קודם שנבראה. רא"ם. אמנם הרע"ב כתב שמה שנאמר 'והארץ היתה' אין הכוונה כפשוטה, שהרי עדיין לא נבראה הארץ, אלא מה שעתה הוא 'ארץ' היה באותו זמן תוהו ובוהו. כא. רא"ם. גור אריה.

בראשית א בראשית

רש"י

ודומה לו 'תחלת דבר ה' הוֹשַׁע' (הושע א, ב), כלומר, תחלת דבורו של הקדוש-צרוך-הוא הוֹשַׁע 'ויאמר ה' אל הוֹשַׁע' וגו'. ואם תאמר להורות צא שאלו תחלה נבראו, ופרשו 'בראשית הכל ברא אלו', יש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו 'כי לא סגר דלתי צטני' (איוב ג, י), ולא פירש

אור הבהור

תיבת 'הכל', תתרץ שי'ש לך מקראות שִׁמְקָצְרִים לְשׁוֹנָם וּמְמַעְטִים תִּיבָה אַחַת, כְּמוֹ 'כִּי לֹא סָגַר דְּלֹתַי בְּטָנִי' (איוב ג, י), וְלֹא פָּרַשׁ מִי הַסּוֹגֵר, וְכֵן 'וַיֵּשֶׁא אֶת חֵיל דְּמִשְׁקִי' (ישעיה ה, ד) וְלֹא פָּרַשׁ מִי וַיֵּשֶׁאָנּוּ, וְכֵן 'וְלֹא פָּרַשׁ אִם יִחְרוֹשׁ בְּבִקְרִים' (עמוס ו, יב), וְלֹא פָּרַשׁ אִם יִחְרוֹשׁ אֶדְסִם בְּבִקְרִים, וְכֵן 'וְלֹא פָּרַשׁ מִגִּיד אֲחֵרִית' (ישעיה מו, י), וְלֹא פָּרַשׁ מִגִּיד מִרְאשִׁית דָּבָר אֲחֵרִית דָּבָר, ואף כאן תאמר שְׂקִיצַר הַכְּתוּב אֶת לְשׁוֹנוֹ, וכשכתב 'בראשית ברא' הרי זה כאילו נאמר 'בראשית הכל, ברא אלהים את השמים ואת הארץ', אִם כֵּן תִּמְהַל עַל עֲצָמָךְ, איך יתכן לומר שהשמים והארץ נבראו תחילה, שְׁהָרִי הַמִּים קִדְּמוּ לְבְרִיאת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ^כ, והראיה לכך, שְׁהָרִי כְּתִיב (פסוק ב) 'וַיִּרְוַח אֱלֹהִים מִרְחַפָּתוֹ עַל פְּנֵי הַמַּיִם',

וְאֵין לְתַמוּהָ עַל כֵּךְ שֶׁתִּיבַת 'בְּרָא', שֶׁבִּפְשׁוּטָהּ הִיא לְשׁוֹן עֵבֶר, מִתְּפַרֶּשֶׁת כְּמוֹ 'בְּרָא', שֶׁהוּא שֵׁם דְּבַר שֶׁל בְּרִיאָה^{כב}, שֶׁהָרִי מִצְאָנוּ בְּדוּמָה לּוֹ מֵהַ שֵׁם 'תִּחְלֵת דָּבָר ה' הוֹשַׁע' (הושע א ב), שֶׁאִף שֵׁם תִּיבַת 'דָּבָר' הִיא פְּעוּלָה בְּלִשׁוֹן עֵבֶר, וּמִכָּל מִקוֹם יֵשׁ לְפִרְשָׁהּ כְּמוֹ שֵׁם דְּבַר שֶׁל 'דִּיבּוּר'^{כג}, כְּלֹמֶר, תִּחְלֵת דְּבָרוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא הוֹשַׁע הִיָּה מֵהַ שֵׁם שֶׁנֶּאֱמַר בַּהֲמִשָּׁךְ "וַיֹּאמֶר ה' אֶל הוֹשַׁע" וגו'.

רש"י מביא פירוש נוסף לפי פשוטו, ודוחה אותו: וְאִם תֹּאמַר בְּבִיאוֹר הַפְּסוּק, שֶׁלְּהוֹרוֹת בָּא, שְׁאֵלוֹ [-הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ] תִּחְלֵה נִבְרָאוּ, וּפְרוּשׁוֹ שֶׁל הַפְּסוּק הוּא כְּאִילוֹ נֶאֱמַר 'בְּרִאשִׁית הַכֹּל בְּרָא אֱלֹהִים אֶת אֱלוֹ', וְתִיבַת בְּרִאשִׁית דְּבוּקָה כְּבִיכּוֹל לְתִיבַת 'הַכֹּל' שֶׁלֹּא נִכְתְּבָה בִּפְרוּשׁ^{כד}. וְאִךְ שֶׁלִּפִּי פִּירוּשׁ זֶה חֲסֵרָה

הערות וציגונים

כב. גור אריה. כג. גור אריה. אמנם בשפתי חכמים פירש שהוקשה לרש"י שלא מסתבר שהאומר בפסוקים הראשונים הוא הקדמה למה שנאמר אחר כך 'ויאמר אלהים יהי אור', ועל כך הביא כראיה את הפסוק 'תחילת דבר ה' בהוֹשַׁע', שאף שם אין הכוונה כפשוטה, שהדיבור הראשון שדיבר ה' היה אל הוֹשַׁע, שהרי עמדו לפניו נביאים רבים, אלא תחילת דיבורו של ה' עם הוֹשַׁע היה מה שנאמר לאחר מכן 'ויאמר ה' אל הוֹשַׁע' וגו'. כד. רא"ם. כה. ותמיהה זו היא גם לפי הפירוש הקודם ששלל רש"י, ש'בראשית' היינו 'בראשונה', שגם על פירוש זה קשה שהמים קדמו לבריאת שמים וארץ. רא"ם. אמנם בגור אריה כתב ששם אין זו קושיא, כיון שניתן לומר שפירש הכתוב רק את מה שנברא מהשמים והארץ והאלה, ולא את המים שקדמו להם. אך לפי פירוש זה, שכביכול נאמר 'בראשית הכל', אם כן קשה שלא התבארה בריאת שמים וארץ.

שְׁמִיָּא יְהִי אֶרֶץ: בְּאֶרֶץ הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: בְּהָאָרֶץ

רש"י

ועדיין לא גלה המקרא צריכת המים מתי היתה, הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד, שהמים מאש ומים נבראו, על-כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: **ברא אֱלֹהִים**. ולא נאמר ברא ה',

אור הבהיר

ומכך שמביא הכתוב את מציאות המים אף שֶׁעֲדֵין לֹא גָלָה הַמִּקְרָא בְּרִיאַת הַמַּיִם מִתִּי הַיְתָה, כלומר, לא הוזכרה כלל בריאת המים^כ, **הָא לְמִדַּת** - יש לך ללמוד מכך שֶׁקְדָמוּ הַמַּיִם לְבְרִיאַת הָאָרֶץ, ולא הוזכרו בפסוקים אלא הדברים שנבראו לאחר בריאת השמים והארץ^כ. וְעוֹד רֵאיוֹה לִכְך שֶׁהַמַּיִם קְדָמוּ, שְׁהָרִי הַשָּׁמַיִם עֲצָמָם מֵאֵשׁ וּמִיִּם נִבְרָאוּ^כ. ולכן אף ללא הדוחק שבלשון הפסוק, גם מותר תוכן הפסוק מוכח שאין כוונתו לומר שבתחילה ברא ה' את השמים ואת הארץ, וְעַל-כֵּן חָרַף אֶתָּה אומר שלא לִיְמֹד הַמִּקְרָא בְּסִדֵּר הַנִּבְרָאִים הַמִּקְדָּמִים וְהַמְּאֻחֲרִים כְּלוֹם, אלא בא הכתוב לומר רק שבתחילת בריאת העולם, כיון שהיה חושך, אמר ה' 'יהי אור', וזהו ביאור הכתוב לפי פשוטו:

הערות וצינונים

כ. לשון 'מתי היתה' אינה בדוקא, אלא כיון שאם היה מזכיר את בריאתם היה מזכיר גם מתי נבראו, כמו בשאר הדברים, כתב רש"י לשון זו, ועיקר הקושיא היא מכך שלא הוזכרה בריאתם כלל. רא"ם. כז. רא"ם. כח. כמבואר במסכת חגיגה (יב.). רא"ם. כט. הרא"ם ביאר שכוונת רש"י שיכתב גם שם ה', כלומר 'ה' אלהים', אך אין להקשות שיכתב רק שם ה', שהרי גם על כך ניתן להקשות מהאמור להלן 'ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים'. אמנם בחלת יעקב ביאר שקושיית רש"י היא שיכתב רק שם ה', שזהו שם העצם, ולא שם אלהים שהוא תוארו כשופט, שהרי קודם הבריה לא היה את מי לשפוט בארץ. ל. ויש ללמוד מכך שזו צורת הבריה הראויה, ולכן אשרי האדם שיכול לעמוד בכך, ואינו צריך למידת הרחמים. גור אריה.

הִיְתָה תְהוֹ וְבָהּ וְחֶשֶׁךְ עַל-פְּנֵי
תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-
פְּנֵי הַמַּיִם: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי
אוֹר וַיְהִי-אוֹר: ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים

הָיָה צֶדֶיָּא וְרִיקְנֵיָא,
וְחֶשְׁכָּא עַל אֲפִי
תְהוֹמָא, וְרוּחָא מִן קֳדָם
יְיָ מְנַשְׁבָּא עַל אֲפִי מֵיָא:
ג וַאֲמַר יְיָ יְהִי נְהוֹרָא,
וְהָיָה נְהוֹרָא: ד וַחֲזָא יְיָ

רש"י

(ב) תהו ובהו. 'תהו' לשון תמה ושמונו, שאדם תוהה ומשתומם על 'צוה' שצוה. תהו. אסטורדישו"ן צלעו: בהו. לשון ריקות ולדו: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד

אור הבהיר

(ב) תְהוֹ וְבָהּ. 'תהו' זו לשון תמה וְשִׁמּוֹנוֹ, שְׁאָדָם שהיה רואה את הארץ באותו זמן לא היה תוהה ומְשִׁתוֹמֵם עַל 'בהו' [-ריקות] שְׁבָה לֵב: תהו. אשטורדישו"ן בְּלַע"ז:
בהו. לשון ריקות וְצָדוֹ - ריקנות ושמונה לֵב:
עַל פְּנֵי תְהוֹם. אין הכוונה לחושך השורר על פני המים שתחת הארץ, המכונים 'תהום', שהרי מקום זה נשאר חשוך גם לאחר שנברא העולם לֵב, אלא 'על פני תהום' היינו עַל פְּנֵי הַמַּיִם המרובים שְׁעַל הָאָרֶץ, שבאותו זמן היה עליהם חושך: וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת. זהו כְּסֵא הַכְּבוֹד של ה',

המכונה 'רוח אלהים' לֵב כיון שהוא עומד בְּאֵוִיר ומרחף עַל פְּנֵי הַמַּיִם בְּרוּחַ פִּי שֶׁל הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוא ובמאמרו, כִּיזָּנָה הַמְּרַחֶפֶת עַל הַקֵּן. אקוביט"ר בְּלַע"ז:
(ד) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב וַיְבָרֶךְ. כמו בלשון 'בראשית' האמורה לעיל (פסוק א), אֶף בְּפִסּוּק זֶה אין הפירוש כפשוטו שהוצרך ה' להבדיל את האור מהחושך, שהרי אור וחושך אינם יכולים להתערב זה בזה ואין צורך להפרידם לֵב, ולכן אָנוּ צָרִיכִין לְדַבְּרֵי אַגְדָּה, שֶׁכֵּךְ אָמְרוּ, רָאִהוּ אֱלֹהִים לְאוֹר שְׁאִינוּ קָדָמִי

הערות וציורים

לא. אף על פי שבאותו זמן לא היה אדם בעולם, וגם אם היה אדם נברא אז רואה את השממון לא היה תמה על כך, שהרי לא ראה מעולם דבר אחר, מכל מקום כיון שנכתבה התורה על ידי משה רבינו, נכתבה לשון זו, שאילו היה אדם מאותו דור רואה את הארץ בזמן שנבראה, היה משתומם על הריקנות והשמומה שבה. באר בשדה. לֵב. ונמצא ש'תוהו' ו'בוהו' אלו מילים נרדפות, המתארות ריקנות ושמומה עצומים ביותר, אלא שלשון 'תוהו' מתארת את מה שמרגיש האדם הרואה שמומה עצומה שכזו, והשמומה עצמה קרויה על שם תְּהִיָּה זו. ר"א"ם, גור אריה. לֵב. לשון 'צדו' היא על פי תרגום אונקלוס, שכתב 'אֶרְעָא הָיָה צֶדֶיָּא וְרִיקְנֵיָא'. לֵב. גור אריה. ועוד, שאין מקום זה נקרא 'פני תהום', אלא 'תהום', והיה ראוי לומר 'וחושך על התהום'. לֵב. ר"א"ם, גור אריה. לֵב. אמנם הרע"ב פירש שהוקשה לרש"י שהרי נאמר קודם לכן (פסוק ב) 'וחושך על פני תהום', ואחר כך נאמר (פסוק ג) 'ויהי אור', הרי שהיתה הפרדה בין החושך ובין האור, ותיקן

אֶת־הָאָדָם כִּי־טוֹב וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים
בֵּין הָאָדָם וּבֵין הַחַשְׁדָּה:
הַיְקָרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֲשָׁךְ:
קָרָא לַיּוֹם וְלַחֲשָׁךְ וַיְהִי־בֹקֶר
יוֹם אֶחָד: פ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

יְת נְהוֹרָא אָרִי טַב
וְאֶפְרִישׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא
וּבֵין חֲשׂוֹכָא: ה וַיִּקְרָא
יְיָ לְנְהוֹרָא יִמְמָא
וְלַחֲשׂוֹכָא קָרָא לֵילִיא,
וַהֲוֵה רִמְשׁ וַהֲוֵה צִפֹּר,
יוֹם חַד: ו וַאֲמַר יְיָ

רש"י

להשתמש צו רשעים והצדילים לצדיקים לעמיד
לנא. ולפי פשוטו כך פרשה, ראהו כי טוב
ואין נאה לו ולמשך שהיו משתמשין בערצובא,

אור הבהיר

אור ולפעמים היה חושך ללא סדר וזמן
קבוע^{מא}, וראהו אלהים לאור כי טוב ואין נאה
לו ולחשך שהיו משתמשין בערצובא, וללא
סדר, וקבע לזה [-לאור] שיהא תחומו - גבולו
וזמנו לשמש תמיד ביום, ולזה [-לחושך] שיהא
תחומו רק בלילה:

(ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה, בה
נמנים ימי הבריאה בזה אחר זה, היה לו לכתוב
'יום ראשון'^{מב}, כמו שכתוב בשאר הימים

להשתמש בו רשעים, אלא רק הצדיקים
הנקראים 'טוב'^{לז}, ולכן לאחר שבעת ימי
בראשית^{לח} הבהילו מהרשעים לשומרו לצדיקים
לעתידי לבא, ונמצא שההבדלה 'בין האור ובין
החושך' היינו בין 'בעלי האור', שהם הצדיקים,
לבין 'בעלי חשך', שהם הרשעים^{לט}.

ואם תרצה לפרש את הפסוק לפי פשוטו,
שתתפרש לשון ההבדלה 'בין האור ובין החושך'
כמשמעה^{מז}, כך פרשהו, שבתחילה לפעמים היה

הערות וציונים

שלשון 'ויבדל' היא על ההבדלה של האור לצדיקים לעתיד לבוא. ופירש עוד, שבכל הבריאה נאמר 'וירא אלהים כי טוב'
בסיום בריאתו של כל דבר, ואילו כאן נאמר 'כי טוב' באמצע הענין, לפני הבדלת האור מהחשך. ועל כך תירץ רש"י שכאן
לא ניתן לכתוב 'כי טוב' לאחר ההבדלה, שהרי אדרבה, על ידי ההבדלה נגזר האור הטוב לעתיד לבוא, ולכן כתב זאת כאן,
לפני ההבדלה. ובגור אריה פירש שהוקשה לרש"י שמלשון הפסוק משמע שגבול שראה אלהים את האור כי טוב לכן
הבדילו, ומדוע תלויים הדברים זה בזה, ועל כך תירץ רש"י שכיון שאין הרשעים ראויים לאור הטוב הזה, גזרו לצדיקים.
ובנחלת יעקב פירש שהוקשה לרש"י שהרי לא נעשתה ההבדלה בין יום לילה אלא ביום הרביעי כשנתלו המאורות, ונקבע
אור החמה ליום ואור הלבנה ללילה. לו. כמו שנאמר 'אמרו צדיק כי טוב' (ישעיהו ג י). רא"ם. לח. כך פירש רש"י להלן
(פסוק יד). לט. רא"ם. מ. רא"ם. מא. רא"ם. מב. אף שבאותו זמן עדיין לא היו שאר הימים, ואילו לשון 'ראשון'
שייכת רק בדבר שיש אחריו שני, מכל מקום הוקשה לרש"י כיון שבזמן כתיבת התורה על ידי משה רבינו כבר היו כל
הימים, היה ניתן לכתוב 'יום ראשון' והיינו ראשון לששת ימי בראשית, שכבר היו. רא"ם, גור אריה. ובדברי דוד תירץ
שאפילו בזמן הבריאה ניתן לקרותו 'ראשון', כיון שגלוי וידוע פני ה' שעתידים לבוא ימים נוספים.

יְהִי רִקיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְרִיל

יְהִי רִקיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְרִיל
מִיָּא וַיְהִי מִפְרִישׁ

רש"י

'שני' 'שלישי' 'רביעי', למה כמד 'אחד'? לפי שהיה הקדוש-צרוך-הוא יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני. כך מפורש בבראשית רבה: (ו) יְהִי רִקיעַ. יתחזק הרקיע. שאף-על-פי שנבראו שמים ביום הראשון עדיין לחים היו, וקראו שמי מגערת הקדוש-צרוך-

אור הבהיר

שְׁכֵתוֹב 'עמודי שמים' יְרֻפְפוּ' (איוב כו, יא) והיינו שהיו רופפים כֹּל יוֹם רֹאשׁוֹן, וְבָיִם הַשְּׁנִי התקיים האמור בהמשך הפסוק 'תַּמְהוּ מִגְעַרְתוֹ' (שם), והיינו שהתחזקו, כְּאֶדָם שִׁמְשׁוֹתוֹמוֹם וְעוֹמֵד - נבהל ונעצר במקומו מִגְעַרְת הַמַּיִם עָלָיו:

בְּתוֹךְ הַמַּיִם. אי אפשר לפרש שהיה הרקיע בתוך המים ממש, שהרי מבואר להלן (פסוק ז) שהמים העליונים הם 'מעל הרקיע'¹⁰, אלא כוונת הכתוב שניתן הרקיע בְּאֶמְצַע הַמַּיִם, כלומר, שהובדלו המים העליונים מהתחתונים באופן שִׁשׁ הַפֶּרֶשׁ - מרחק בֵּין הַמַּיִם הָעֲלִיּוֹנִים לְבֵין הָרִקִּיעַ שתחתם, כְּמוֹ ההפרש שיש בֵּין הָרִקִּיעַ לְבֵין הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ, שהרקיע עומד באמצע המרחק שנעשה בין המים התחתונים לעליונים,

'שני' 'שלישי' 'רביעי', ולמה כתב 'יום אֶחָד'?¹¹ היינו לְפִי שְׁבֵא הכתוב לרמוז שבאותו זמן הָיָה הַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוא יְחִיד בְּעוֹלָמוֹ, שֶׁלֹא נִבְרְאוּ הַמַּלְאָכִים עַד יוֹם שְׁנִי. כִּךְ מְפֹרָשׁ בְּבְרָאשִׁית רַבָּה (ג ח):

(ו) יְהִי רִקיעַ. אין הכוונה שעד עתה לא היה רקיע כלל, אלא כאילו נאמר יִתְחַזַּק הָרִקִּיעַ. שֶׁאֵף-עַל-פִּי שֶׁנִּבְרְאוּ שָׁמַיִם כְּבֵר בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן כמו שהתפרש לעיל (פסוק א) שבראשית בריאת השמים והארץ אמר ה' יהי אור, וכיון שנברא האור ביום הראשון בהכרח שגם השמים והארץ המזוהרים שם נבראו באותו יום¹², עָדִין לַחִים - רפוּיִים¹³ הָיוּ, וְקָרְשׁוּ - התקשו והתחזקו בַּיּוֹם הַשְּׁנִי מִגְעַרְת הַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוא בְּאֶמְרוֹ 'יְהִי רִקיעַ'. וְזֶהוּ

הערות וצינונים

מג. ואחרי שנכתב 'יום אחד', היה ראוי לומר לאחר מכן 'שני ימים' ו'שלשה ימים', ולא 'יום שני' ו'יום שלישי'. מהרש"ל. מד. רא"ם, וביאר, שהרי פירש רש"י לעיל את הפסוק הראשון כאילו נאמר בראשית בראו אלהים את השמים ואת הארץ וגו' ויאמר אלהים יהי אור, וכיון שלא נאמר שנברא האור 'קודם בריאתם' של השמים והארץ, אלא 'בתחילת בריאתם' של השמים והארץ, בהכרח שבזמן שנברא האור כבר היו השמים והארץ קיימים. וכעין זה כתב הרע"ב. מה. רא"ם, על פי מדרש רבה. מנ. גור אריה, והוסיף שאין לפרש שהדיוק של רש"י הוא מלשון 'בתוך', שהרי נאמר גם (שמות יד טז) 'ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים', ואין הכוונה שהיו באמצע הים אלא שהיו בתוך המים ממש. אמנם כיון שכאן אי אפשר לפרש שהיה הרקיע בתוך המים ממש, יש לפרש שהיה באמצע.

בֵּין מַיָּם לְמַיָּם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
אֶת-הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר
מִתַּחַת לְרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר
מֵעַל לְרָקִיעַ וַיְהיֶה-כֵן: וַיִּקְרָא

בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: וַיַּעַבַד
יְיָ יֵת רָקִיעָא וְאַפְרִישׁ
בֵּין מַיָּא דְּמַלְרַע
לְרָקִיעָא וּבֵין מַיָּא דְּמַעַל
לְרָקִיעָא וַהֲוָה כֵּן:

רש"י

הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך: (ו) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו, והיא עשייתו, כמו ועשתה את כפרניה (דברים כא, יב): מַעַל לְרָקִיעַ. 'על הרקיע' לא

אור הבהיר

נֶאֱמַר כאן, שאז היתה המשמעות שהמים נמצאים על גבי הרקיע ממש, אֵלֶּא 'המים אשר מעל לְרָקִיעַ', כלומר, הנמצאים בגובה האויר שמעל הרקיע, לְפִי שֶׁהֵן - אותם מים אינם מונחים על גבי הרקיע, אלא תְּלוּיִין בְּאֵוִיר.

וכיון שהתבאר שהיה ביום השני מעשה חשוב של העמדת המים מעל הרקיע ותלייתם באויר כִּט, קשה מִפְּנֵי מָה לֹא נֶאֱמַר 'כִּי טוֹב בְּיוֹם שְׁנִי על מלאכה זו? התשובה לכך, לְפִי שְׁלֹא נִגְמְרָה מְלָאכַת הַמַּיִם עַד יוֹם שְׁלִישִׁי, שבו נקוו המים התחתונים למקום אחד, וַהֲרִי הִתְחִיל בָּהּ [-במלאכת המים] בְּיוֹם הַשְּׁנִי ולא סיימה בו ביום, וְכָל דָּבָר שְׁלֹא נִגְמָר תִּקְוֹנוּ אֵינֹ

הָא לְמַדָּת - ויש לך ללמוד מכך שֶׁהֵם [-המים העליונים] אינם עומדים ומונחים על הרקיע ממש, אלא תְּלוּיִם באויר, בְּצִיּוּי מֵאֲמָרוֹ שֶׁל מֶלֶךְ:

(ו) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ. כיון שהתבאר שהרקיע נברא כבר ביום הראשון כִּי, יש לפרש את לשון 'ויעש' שֶׁתִּקְנֹנוּ עַל עַמְדוֹ, וְהִיא הפעולה המכונה 'עֲשִׂיתוֹ', כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לגבי אשת יפת תואר הנלקחת במלחמה וְעָשְׂתָה אֶת צִפְרָנֶיהָ (דברים כא, יב), שאין הכוונה שתעשה אותם יש מאין, אלא שתתקנם בכך שתגדל אותם כִּי:

מֵעַל לְרָקִיעַ. לשון המים אשר 'על הרקיע' לא

הערות וצינונים

מז. רא"ם. ובבאר בשדה כתב שכונות רש"י ליישב את הקושיא על כך שנאמרה כאן לשון 'עשיה', ואילו במקום אחר נאמר 'בְּדָבָר ה' שְׁמִים נַעֲשֶׂה' (תהילים לג ו), הרי שנבראו בדיבור בלבד. ולכן פירש שאכן נבראו בדיבור ביום הראשון, ועתה שהתחזקו נאמר בהם לשון עשיה. מת. רש"י שם, ואף ששם פירש רש"י שעושה כן דרך ניול כדי שתתגנה עליו, היינו שלגבי האשה זו דרך ניול, אך לגבי הצפרניים עצמם זו דרך תיקון. רא"ם. אמנם בגור אריה כתב שהרי נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא (ניבחות מה) האם 'עשתה' היינו שתתקנם ותקצצם, או שתגדלם, ואף שרש"י שם פירש כרבי עקיבא שתגדלם, כאן הביא רביה משיטת רבי אליעזר שתקצצם [כיון שאף רבי עקיבא מודה שלשון 'עשתה' נכון גם לפירוש זה, ונחלק עליו מטעם אחר, כמבואר שם]. מט. גור אריה, דברי דוד. ג. רא"ם.

בראשית א בראשית

אונקלוס

אֱלֹהִים לָרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי-עֶרֶב
וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם שְׁנִי: פ ט וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יִקְוֹ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם
אֶל-מָקוֹם אֶחָד וַתֵּרָא הַיַּבְשָׁה
וַיְהִי-כֵן: י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶל-יַבְשָׁה

ח וַקְרָא יי לָרְקִיעַ
שָׁמַיָא, וְהָהּ רְמַשׁ וְהָהּ
צָפֹר, יוֹם תַּנְיִן: ט וַאֲמַר
יי יתְכַנְשׁוֹן מִיָּא
מִתַּחַת שָׁמַיָא לְאַתְרָא
חַד וַתִּתְחַזֵּי יַבְשָׁתָא,
וְהָהּ כֵּן: י וַקְרָא יי

רש"י

במלואו וטובו, ובשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל מלאכה אחרת וגמרה, כפל זו 'כי טוב' שני פעמים, אחד לגמר מלאכת יום השני, ואחד לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אֱלֹהִים

אור הבהיר

במלואו וטובו, ואין לומר עליו 'כי טוב'. ולכן רק ביום השלישי שנגמרה מלאכת המים על ידי הקוויות למקום אחד, ובנוסף לכך התחיל מלאכה אחרת וגמרה, כפל בו את הלשון 'כי טוב' שני פעמים, אחד לגמר מלאכת יום השני בענין המים, העמדת המים העליונים באויר והקוויות המים התחתונים למקום אחד, ואחד לגמר מלאכת היום השלישי עצמו, שנבראו בו העצים והעשבים: (ח) ויקרא אֱלֹהִים לָרְקִיעַ שָׁמַיִם. לשון 'שמים'

מרמזת על ענינו של הרקיע בכמה דרכים^{נא}, א. 'שם שמים', כי הרקיע נושא את העננים עם מי הגשמים שבהם^{נב}, ב. 'שם מים', כי מעל הרקיע יש את המים העליונים^{נג}, ג. 'שם מים', כיון שערבן ה' לאש ולמים זה בזה, ועשה מהם את השמים^{נד}: (ט) ויקו הַמַּיִם. שטוחין היו המים שבארץ על פני כל כדור הארץ ולכן לא נראתה היבשה בשום מקום, ובציור זה הקנים - כינסם ה' באוקינוס^{נה}, שהוא הים הגדול שגבול המים:

הערות וציורים

נא. ומכל מקום לא נאמר ביום השני 'כי טוב' על קרישת החיות השמים, כיון שאין זה אלא 'גמר מלאכה', שאין לומר עבדו בלבד 'כי טוב', בשונה מהקיות המים למקום אחד שזו מלאכה ממש, ועל זה נאמר 'כי טוב'. ר"ח. נב. כלומר, אף שבתחילת הפרשה הזכירו 'שמים', היה מקום לומר שזהו שם העצם שלהם, אך כאן שנאמר 'ויקרא אלהים לרקיע שמים', הרי ש'שמים' הוא שם תואר לרקיע, ולכן יש צורך לפרש כיצד לשון 'שמים' מתפרשת על הרקיע. שפתי חכמים. ובמשכיל לדוד ביאר שהוקשה לרש"י שהרי 'רקיע' הוא לשון יחיד, ומדוע נקרא 'שמים' שמשמעותו לשון רבים, ולכן ביאר שיסוד השם הוא משרש 'מים', שאין זו לשון רבים. נג. פירוש מהר"ד על מדרש רבה. אמנם בבלוש האורה כתב שהכוונה למים העליונים שמעל לרקיע, שכיון שהמרחק בינם לבין הרקיע הוא קבוע, הרי זה כאילו הם נישאים על גבי הרקיע, שיהיו רחוקים ממנו בשיעור הקבוע להם. נד. מהרש"א (תנינא יב). נה. אף שאין בתיבת 'שמים' את האות אלף, הרי הניקוד של הש"ך בקמץ מחשיב זאת כאילו יש אלף אחריה. ר"ח. ואף שבתבת 'אש' קודמת האות אלף לאות ש"ך, כיון שהדרשה היא שהאש והמים מעורבים, אף האותיות של המילה א"ש מעורבות ומהופכות בסדרן. דברי דוד. נו. וכן בשאר הימים שבעולם, וקראם בשם 'אוקינוס' כיון שכולם בטלים אצל האוקינוס, לדוב גדולו. ר"ח.

לִבְשֵׁתָא אֲרַעָא וּלְבִית
כְּנִישַׁת מִיָּא קָרָא יִמְמִי
וּחְזָא יִי אָרִי טָב:
יָא וַאֲמַר יִי תְדָאִית אֲרַעָא

אֲרִיץ וּלְמִקְנֵה הַמֵּיִם קָרָא יִמִּים
וַיֵּרָא אֱלֹהִים בֵּי־טוֹב: יָא וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ וַיֵּשֶׁב עַשְׂב

רש"י

(י) קרא ימים. והלא יס אחד הוא, חלל חינו דומה טעם דג העולה מן היס צעכו לטעם דג העולה מן היס צאספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשז ולא עשז לשון דשא, ולא היה לשון המקרא לומר 'תעשז דשא', ולא היה לשון המקרא לומר 'תעשז דשא'.

אור הבהיר

לפי שמיני הדשאין מוחלקין זה מזה למינים שונים, שכל אחד לעצמו נקרא 'עשב פלוני', ונמצא ש'עשב' הוא כינוי לכל סוג של עשב בפני עצמו, ולעומת זאת אין לשון 'למדבר לומר' - אין אדם יכול לומר 'דשא פלוני', כיון שלשון 'דשא' אינה כינוי לכל מין בפני עצמו, אלא הוא כינוי כללי ללבישת הארץ כולה בעשבים, כשהיא מתמלאת בדשאים, והיינו במיני עשבים שונים, נמצא ש'עשב' הוא כינוי למין פרטי, ושייכת לשון זו גם על גבעול או שורש בודד של עשב מסוים, ואילו 'דשא' הוא כינוי כללי למקום גדול של אדמה המכוסה בעשבים, אף שהם ממינים פרטיים השונים זה מזה. וביאור הכתוב כך הוא, 'תדשא הארץ', תתמלא הארץ ב'דשא עשב', בדשא המורכב ממיני עשבים שונים:

תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ. כלומר, תתמלא ותתכסה לבוש של עשבים, וכמו שהתבאר ש'דשא' הוא כינוי למקום גדול המכוסה בעשבים שונים.

(י) קרא ימים. יש לתמוה על תיבת 'מים', שהיא לשון רבים, והלא יס אחד הוא, שהרי כל המים שבעולם מחוברים זה לזה ונחשבים כים אחד¹². אלא כתבה התורה לשון 'מים' כיון שאינם דומים זה לזה, שהרי אינו דומה טעם דג העולה מן היס צעכו לטעם דג העולה מן היס צאספמיא, שהוא משובח יותר¹³, וכאילו בא כל דג מים אחר, ולכן מכונים המקומות הללו 'מים', בלשון רבים:

(יא) תדשא הארץ דשא עשב. כתבה התורה גם 'דשא' וגם 'עשב', כיון שאין אלו מילים נרדפות המתארות דבר אחד, ולכן לא נאמר 'תעשז הארץ עשב' או 'תדשא הארץ דשא'¹⁴, כיון שלא דשא משמעותו כלשון 'עשב', ולא עשב משמעותו כלשון 'דשא', ולא היה לשון המקרא לומר - לא היה מתאים שתכתוב התורה 'תעשז הארץ', שאז היה נשמע שהכל מין אחד,

הערות וציורים

מִזְרִיעַ זָרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי
לְמִינוֹ אֲשֶׁר זָרְעוּ-בּוֹ עַל-הָאָרֶץ
וַיְחִי-בֶן: י וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׁא
עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ

רש"י

גלשון לעז נקרא 'דשא' ארבידי"ץ, כולן צערצוצא, וכל שורש לעזמו נקרא 'עשב': מזריע זרע. שיגדל זו זרעו לזרוע ממנו צמקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא עשתה כן, אלא ותוצא הארץ וגו' עץ עושה פרי,

אור הבהיר

ובגלשון לעז נקרא 'דשא' ארבידי"ץ, קלן בערבובקא, ואין בשם 'דשא' חלוקה למינים מסוימים, וְכָל שֹׁרֶשׁ לְעֵצָמוּ נִקְרָא 'עֵשֶׂב', ומכונה 'עשב פלוגי', לפי מינו: מִזְרִיעַ זָרַע. ולשון 'מזריע' מתייחסת לעשב עצמו, שִׁיגְדֵל בּוֹ באותו עשב זָרַעו, אך אין לפרש שלשון 'מזריע' מורה על פעולת האדם המזריע את הזרע באדמה, שהרי הציווי כאן הוא על העשב עצמו. ומכונה 'זרע' אף שהוא עדיין בתוך העשב^{סא}, כיון שהוא מושמש לזרוע מִמֶּנּוּ בְּמִקּוֹם אַחֵר: עֵץ פְּרִי. מכך שלא נאמר 'עץ עושה פרי' אלא 'עץ פרי עושה פרי', יש ללמוד שציוה ה' שתוציא האדמה עץ באופן שִׁיְהֵא טַעַם הָעֵץ

עצמו כטעם הפרי שלו, והיא לא עשתה כן, אלא ותוצא הארץ וגו' עץ עושה פרי, (פסוק יב), ולא שהעץ כטעם הפרי כפי שנצטווה סב. לפיכך כשנתקלל אדם הראשון על עֲוֹנוֹ, נִפְקְדָה גַם הִיא [-האדמה] עַל עֲוֹנָהּ זֶה, וְנִתְקַלְלָה, כמו שנאמר (לקמן ג יז) 'אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרְךָ סג: אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ'. 'זרעו' של האילן הן גִּרְעֵינִי כָּל פְּרִי, ומכונים 'זרעים' סד כיון שִׁמְהֶן הָאֵילָן צֹמַח כְּשֶׁנֹּטְעִין אוֹתָן באדמה: (יג) וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ וְגו' דָּשָׁא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע לְמִינֵהוּ. נאמר כאן שיצאו כל עשב 'למינהו', כלומר, בפני עצמו, ואף-על-פי שִׁלֵּא נֶאֱמַר לשון 'למינהו' בְּדָשָׁאִין בְּצֻוִּיָּהּ, אלא

הערות וציורים

ס. רא"ם. סא. רא"ם. סב. אף שהאדמה אינה דבר שיש לו בחירה, כאן הכוונה למלאך הממונה עליה. לבוש האורה. ואף שנאמר בסיום הפסוק 'ויהי כן', היינו שנעשה כן בחלק מהעצים, והיינו באתרוג ופלפלין, שמבואר בגמרא (סוכה לה) שבהם טעם העץ והפרי שוים. באר בשדה. סג. וביאור השייכות בין חטא האדמה לחטאו של האדם, כיון שעץ הדעת היה אתרוג, שטעם עצו ופריו שוים, ומחמת כן התפתה האדם לאכול ממנו, כיון שהיה בו דבר חידוש שאין בשאר העצים, ואילו היתה האדמה מוציאה את כל העצים באופן שיהיה טעם עצם ופריים שוה, לא היה בזה דבר חידוש, ולא היה האדם נכשל. דברי דוד. סד. רא"ם.

עֲשֵׂה פְרִי אֲשֶׁר זָרַעְתָּ בּוֹ לְמִינֵהוּ
וַיֵּרָא אֱלֹהִים בִּי-טוֹב: י וַיְהִי-עֶרֶב
וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: פ י וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יְהי מֵאֲרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם

לְזִנְהִי וְאֵילָן עֶבֶד פִּירִין
דְּבַר זָרְעִיה בִּיה לְזִנְהִי
וְחָזָא יי אַרִי טַב:
י וְהָהּ רַמֶּשׂ וְהָהּ
צִפֹּר, יוֹם תְּלִיתִי:
י וַאֲמַר יי יְהוֹן נְהוּרִין

רש"י

תולדות שמים וארץ נבראו מיזם ראשון, וכל אחד ואחד נקבע זיוזם שנגזר עליו, הוּא שְׁכִמּוֹז 'אֶת' השמים, לרבות תולדותיהם, ו'אֶת' הארץ, לרבות תולדותיה: יְהי מֵאֲרֶת. חֶסֶד ו'י' כְּתִיב,

שָׁמַעוּ שְׁנִטְוּוּ הַאֵלִינוֹת עַל כֵּךְ, ונִשְׁאֹו קְל־חֻמּוֹר כְּעִלְמִן, כְּדַמְפּוֹרֶשׁ בְּאֶגְדָּה בְּשִׁחִטַּת חֻלִּין (דף ס.י):
(יז) יְהי מֵאֲרֶת וְגו'. מִיּוֹם רֵאשׁוֹן נִבְרָאוּ, וְכִנְרִיעִי נֹוֹה עֲלֵיהֶם לְהַתְלֹוֹת בְּרָקִיעַ. וְכֵן כֹּל

אור הבהיר

כֹּאן שֶׁנִּבְרָאוּ הַמַּאֲוֹרוֹת וְאַחֵר כֵּךְ נִתְּלוּ, אֵלֹא נֹאמַר מִיִּד 'יְהי מֵאֲוֹרוֹת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם', כִּי הַמַּאֲוֹרוֹת עֲצֻמּוֹם כִּבֵּר נִבְרָאוּ בְּרֵאשׁוֹן, וּבְרִבְעִי צִיּוּה ה' שִׁיִּתְּלוּ בְּרָקִיעַ ס.י. וְכֵן כֹּל תּוֹלְדוֹת שָׁמַיִם וְאַרְצָן נִבְרָאוּ כִבֵּר מִיּוֹם רֵאשׁוֹן, וְהַחֲלוּקָה לִימִיִם הִיא בִּכְךָ שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד נִקְבַּע בְּמִקְוִמוֹ בִּיּוֹם שְׁנִיגְזוֹר עָלָיו לַעֲשׂוֹת כֵּךְ. וְהוּא - זֶהוּ הַבִּיאּוֹר לְמָה שֶׁקָּתִיב בַּתְּחִלַּת בְּרִיאַת הָעוֹלָם שֶׁבָרָא ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ' (פֶּסֶק א), וְתִיבַת 'אֶת' שֶׁבִּלְשׁוֹן 'אֶת הַשָּׁמַיִם' בָּאָה לְרִבּוֹת תּוֹלְדוֹתֵיהֶם, שֶׁל הַשָּׁמַיִם, כְּמוֹ הַמַּאֲוֹרוֹת וְהַכּוֹכָבִים הַקְּבוּעִים בָּהֶם ס.י, וְתִיבַת 'אֶת' שֶׁבִּלְשׁוֹן וְ'אֶת הָאָרֶץ' בָּאָה לְרִבּוֹת אֶת תּוֹלְדוֹתֶיהָ וְכִגּוֹן הָעֲשָׂבִים וְהָעֵצִים שֶׁהֶם תּוֹלְדוֹת הָאָרֶץ, שְׁכּוֹלֶם נִבְרָאוּ בִּיּוֹם הָרֵאשׁוֹן, וְכֹל אֶחָד נִקְבַּע בְּמִקְוִמוֹ בִּיּוֹם אֶחָד: יְהי מֵאֲרֶת. תִּיבַת 'מֵאֲוֹרוֹת' חֶסֶד ו'י' כְּתִיב,

נֹאמַר רַק (פֶּסֶק יא) 'תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֲשָׂב מְזֻרִיעַ זָרַע', לֵלֹא 'לְמִינֵהוּ', מִכֹּל מִקּוֹם יִצְאוּ הָעֲשָׂבִים לְמִינֵיהֶם, כִּיּוֹן שֶׁשְּׁמֵעוֹ הָעֲשָׂבִים שֶׁנִּבְרָאוּ הַאֵלִינוֹת עַל כֵּךְ, שֶׁנֹּאמַר בָּהֶם 'עֵץ פְּרִי עֵשָׂה פְּרִי לְמִינֵו', וְנִשְׁאֹו הָעֲשָׂבִים קְל־חֻמּוֹר בְּעִצְמָן ס.י, וְכֵךְ אֹמַר, וְמָה אֵלִינוֹת שֶׁאֵין דֹּרְכָן לְצֹאת בְּעִירְבוּבִיא, שֶׁהִרִי הֶם גְּדוֹלִים וְעַנְפֵיהֶם מְרֻבִּים, וְאִף אִם יִתְעַרְבוּ מֵעַתָּה יֵהֵא כֹל אֵילָן נִיכֵר בְּפָנָיו עֲצֻמוֹ, צִיּוּה אוֹתָם ה' לְצֹאת כֹּל אֶחָד לְמִינֵו, שִׁהִיּוּ רְחוּקִים זֶה מִזֶּה וְיִהִיּוּ נִיכְרִים כֹּל אֶחָד בְּפָנָיו עֲצֻמוֹ, אִנּוּ שִׁדְרִכִּינוּ לְצֹאת בְּעִירְבוּבִיא, וְאֵין כֹּל עֵשֶׂב יֹוצֵא לְבַדּוֹ, קֹל וְחֹמֶר שֶׁעֲלִינוּ לְצֹאת כֹּל מִן בְּפָנָיו עֲצֻמוֹ ס.י, כְּדַמְפּוֹרֶשׁ בְּאֶגְדָּה בְּשִׁחִטַּת חֻלִּין (דף ס.י):
(יז) יְהי מֵאֲרֶת וְגו'. אִמְנָם הַמַּאֲוֹרוֹת עֲצֻמּוֹם כִּבֵּר מִיּוֹם רֵאשׁוֹן נִבְרָאוּ, וְהוֹזְכְּרוּ כֹאן כִּי בְּרִבְעִי צִיּוּה עֲלֵיהֶם ה' לְהַתְלֹוֹת בְּרָקִיעַ, וְלִכֵּן לֹא נֹאמַר

הערות וצינונים

ס.ה. אִף עַל פִּי שְׁבִזְמוֹן שֶׁנֹּאמַר הַצִּיּוֹן לַעֲצִים לֹא הִיוּ עֵדִיּוֹן הָעֲשָׂבִים בְּעוֹלָם, אֵין הַכּוֹנֵה לַעֲשָׂבִים הַגְּשָׁמִיִּים מִמֶּשׁ, אֵלֹא לְמֵלֶאךְ הַמִּמּוֹנָה עֲלֵיהֶם. לְבוֹשׁ הָאוֹרֶה. ס.ו. רִשִׁי בַחֻלִּין שֶׁם, שְׁפִתֵי חֲכָמִים. ס.ז. רֵאשׁוֹן. ס.ח. בֹּאֵר בְּשִׁדָּה.

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וּבֵין הַלַּיְלָה לַאֲפֹרְשָׁא בֵּין יָמָא וּבֵין לַיְלָא וַיהוֹן לְאַתִּין

רש"י

על שהוא יום מארה ליפול אסכרה צמיוקות. הוא ששנינו (תענית כז) צרצעי היו מתענים על אסכרה שלא תפול צמיוקות: **וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא** וּבֵין הַלַּיְלָה. משגגו האור הראשון.

אור הבהור

שנכתב 'מארת', על [-כיון] שיום רביעי, שבו עוסק הפסוק, הוא יהיה יום מארה - קללה, שהדרך היא לפול בו מחלת אסכרה [-חולי המתחיל במעיים ומסתיים בגרון ס] **בַּתִּינוּקוֹת**, הוא ששנינו בברייתא (תענית כז) לגבי אנשי משמו, שברביעי היו מתענים על מחלת האסכרה שלא תפול **בַּתִּינוּקוֹת**: **וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא** וּבֵין הַלַּיְלָה. הצורך במאורות להבדיל בין יום ללילה נהיה רק משגגנו

הערות וצינים

טז. רא"ם, על פי הגמרא (שבת לג). **ע.** דיוקו של רש"י אינו רק מתיבת 'מארת' שנכתבה חסירה, אלא גם מלשון יחיד שבציווי זה, שנאמר 'הי מאורות' ולא 'היו מאורות', ולכן פירש שתיבת 'מארת' מתפרשת מלשון מארה, והרי זה כאילו נכתב 'הי מארה', כלומר, תהיה קללה. גור אריה, משכיל לדוד. ובבאר בשדה כתב שהדיוק הוא גם מכך שלא נאמר 'הי המאורות', בה"א הידיעה, שאז היתה המשמעות שנבראו ביום הראשון ורק נקבעו ביום הרביעי [כפי שפירש רש"י עצמו בתחילת הפסוק], אלא נאמר 'הי מאורות' שמשמע שהיתה הבריאה כעת, ולכן ביאר גנוספה כאן דרשה לענין המארה שנופלת בתינוקות ביום זה. ובנחלת יעקב כתב שדיוקו של רש"י אינו מהו"ו החסרה לאחר הרי"ש, כיון שדרך המקרא לכתוב כן פעמים רבות בכתב חסר, אלא הדיוק הוא מהו"ו שאחרי האות אל"ף שהיא משרש המילה 'אור' והיא חסרה כאן. **עא.** גור אריה, והוסיף שאף שגגנו האור מחמת חטא אדם הראשון, שהיה ביום שישי, מפני כבוד השבת לא נגד האור עד מוצאי שבת. **עב.** רא"ם, גור אריה, וכן מבואר ברמב"ם שהבין בדברי רש"י. וראה הערה להלן. **עג.** אף שהחושך שנמצא עתה הוא רק העדר האור, הרי החושך שהיה בשבעת ימי בראשית היה לו אור עצמי, ורק לעומת האור היה נחשב כ'חושך', וכיון שה'אור' האיר יותר מאור החמה, וה'חושך' האיר יותר מאור הלבנה, לא הורגשו באותם ימים כלל האורות של החמה והלבנה אפילו לאחר היום הרביעי שנתלו המאורות, ורק במוצאי שבת כשגגנו האור והחושך הראשונים, נהיו החמה והלבנה למאורות המורגשים בעולם. לבוש האורה. אמנם בבעלי התוספות בשם רבינו אליקים כתבו שיש לגרום בלשון רש"י 'שלושת ימי בראשית', ולפיהם אכן מעת תליית המאורות הובדל היום והלילה על פיהם, ורק בשלושת הימים הראשונים היה ההבדל מכת האור הראשון.

וּשְׁנַיִם: מו וְהָיוּ לְמֵאֹרֹת בְּרָקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל-הָאָרֶץ וַיְהִי-
כֵן: מו וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-שְׁנֵי

וּלְזִמְנִין וּלְמַמְנֵי בְּהוֹן
יוֹמִין וְשָׁנִין: מו וַיְהוֹן
לְנִהוֹרִין בְּרָקִיעָא דְשָׁמַיָא
לְאַנְהָרָא עַל אֶרְעָא, וַיְהִי
כֵן: מו וַעֲבַד יְיָ יֵת תְּרִין

רע"י

צעשותכס לרזון הקדוש-ברוך-הוא אין אמת
צריכין לדאוג מן הפורענות: וְאִמּוּעַדִים. על
שם העמיד, שעמידים ישראל להטוות על
המועדות, והם נמנים למולד הלצנה:
וְאִימִיב. שמוש החמה חזי יום ושמוש הלצנה

אור הבהיר

וְשָׁנִים. אמנם מסיבוב החמה והלבנה לבדם לא
ניתן לדעת שהסתיימה שנה, יודעים זאת על פי
מקומם ביחס לכוכבים, שלסוף שש"ה ימים יגמרו
החמה והלבנה את מְהֻלְקֵן בְּתוֹךְ מערכת י"ב
המְזוּלֹת, שכל 'מזל' הוא קבוצת כוכבים המְשָׁרְתִים
[מקיפים] אותם, וְסִיּוּם מהלך זה של השמש
והירח היא שָׁנָה, וכיון שסיבוב החמה והלבנה
במשך שנה ניכר על פי המזלות, אף מניין השנים
מתייחס אליהם" [וחוֹזְרִים המזלות ומתחילים
פַּעַם שְׁנִיָּה לְסַבֵּב בְּגֻלְגַּל, כְּמִהֻלְקֵן הָרֵאשׁוֹן]:

(טו) וַיְהִי לְמֵאֹרֹת. אין הכוונה שיהיו רק
למאורות, שהרי נאמר בפסוק הקודם שישמשו
להבדיל בין היום ללילה, לאותות, למועדים,
לימים ולשנים"י, אלא מלבד הדברים הללו עוד
זאת ישמשו, שְׂאִירוֹ לְעוֹלָם ע"י:

כלומר, בַּעֲשׂוֹתְכֶם רְצוֹן הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא אֵין
אַתֶּם צְרִיכִין לְדַאֹג מִן הַפְּרָעָנוֹת, הרי שאם לא היו
עושים רצון ה' היה להם לדאוג מהפורענות הנרמזת
באותות השמים ע"י:

וְאִמּוּעַדִים. כלומר, לחגי ישראל. ואף שקודם
מתן תורה לא היו ימי חג בעולם, נאמר כן על
שם הַעֲתִיד, שְׁעֵתִידִים יִשְׂרָאֵל לְהַצִּטּוֹת על
המוֹעֲדוֹת, וְהֵם נִמְנִים לְמֹולֵד הַלְבָּנָה, וכיון
שהלבנה מקבלת את אורה מהשמש, נמצא
שהמועדים תלויים בשניהם ע"י:

וְאִימִים. 'יום' האמור כאן היינו עשרים וארבע
שעות, וכיון ששְׁמוֹשׁ הַחֲמָה הוא חֲצִי יוֹם של
עשרים וארבע שעות, וְשִׁמוֹשׁ הַלְבָּנָה הוא חֲצִי,ו
הָרִי שִׁנִּיהֶם יחד משמשים יוֹם שְׁלָם, ועל שניהם
יחד נאמר שיהיו 'לימים':

הערות וציונים

עד. שפתי חכמים. עה. רא"ם. ובגור אריה פירש על פי הגמרא (חולין ס:) שכיון שמעברים את השנה לפי ימות החמה,
כדי שיהיה הפסח בחודש האביב וכדומה, נמצא שהמועדים תלויים גם בלבנה וגם בחמה. עו. ואף שיש הפרש של אחד
עשר יום בין שנת החמה לבין שנת הלבנה, מכל מקום כיון שזהו זמן מועט ביחס לשנה שלמה, נחשב הדבר כאילו שניהם
יחד מורים על סיומה של כל שנה. רא"ם. עז. גור אריה. עח. שניה רש"י את הלשון מ'הארץ' ל'עולם', כדי לפרש ש'על

הַמֶּאֱרֶת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאֹר
הַגְּדֹל' לְמִמְשַׁלַּת הַיּוֹם וְאֶת־
הַמָּאֹר הַקָּטָן לְמִמְשַׁלַּת הַלַּיְלָה
וְאֶת הַכּוֹכָבִים: י' וַיֵּתֶן אֲתָם
אֱלֹהִים בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר
עַל־הָאָרֶץ: י"ח וְלִמְשַׁר' בֵּינוֹם
וּבְלַיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר
וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיֵּרָא אֱלֹהִים
בִּי־טוֹב: י"ט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר

וַהֲוֵיָא רַבְרָבִיא יְת
וַהֲוֵיָא רַבָּא לְמִשְׁלַ
בִּימָמָא וַיְת וַהֲוֵיָא זַעֲרָא
לְמִשְׁלַט בְּלַיְלָא וַיְת
כּוֹכְבֵיא: י' וַיְהִיב יְתִהוֹן יִי
בְרָקִיעָא דְשָׁמַיָא
לְאַנְהָרָא עַל אֶרְעָא:
י"ח וְלִמְשַׁלַּט בִּימָמָא
וּבְלַיְלָא וְלֵאפְרָשָׂא בֵין
וַהֲוֵיָא וּבֵין חֹשׁוֹכָא
וַחֲזָא יִי אָרִי טָב:
י"ט וַהֲוֵיָא רַמֶּשׂ וַהֲוֵיָא צִפּוֹר,

רש"י

(טז) המאורות הגדולים. שנים נזרלו, ואת הכוכבים. על־ידי שמיעט את
ונתמטטה הלזנה על שקטרגה ואמרה 'אי הלזנה, הרצה לזאיה להפס דעמה (ב"ר
אפשר לשני מלכים שישתמשו נכתר אחד': פ"ו):

אור הבהור

(טז) הַמֶּאֱרֶת הַגְּדֹלִים וגו'. מכך שבתחילה נקראו החמה והלבנה 'המאורות הגדולים', ואחר כך נקראו 'המאור הגדול' ו'המאור הקטן' ע"י, יש ללמוד שבתחילה שָׁוִים נִבְרָאוּ, והיה אור הלבנה כאור החמה, ולאחר מכן נִתְמַעֵטָה הַלְבָנָה כעונש על שִׁקְטָרְגָה וְאִמְרָהּ לַפְנֵי ה' 'אִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים שִׁישְׁתַּמְשׁוּ בְּכֹתֶר אֶחָד', והשיב לה ה' 'לכי ומעטי את עצמך':

וְאֶת הַכּוֹכָבִים. מכך שבתחילה המאורות הגדולים, ורק לאחר שהוזכרה הלבנה כ'מאור קטן' הוזכרו גם הכוכבים^פ, יש ללמוד שעל־יְדֵי [-בגלל] שְׁמִיעֵט ה' אֶת הַלְבָנָה מוכפי שהיתה הַרְבֵּה את צְבָאֶיהָ, שהם הכוכבים המלוים אותה, כצבא המלוה את המלך, כדי לְהַפִּיס את דַּעְתָּה (ב"ר פ"ו):

הערות וציגונים

הארץ' האמור בפסוק אין הכוונה לארץ ממש, שאין הארץ צריכה לאור, ולכן כתב 'שיאירו לעולם', והיינו לאנשים שבעולם, הצריכים לאור, ונמצא ש'על הארץ' היינו על אנשי הארץ. רא"ם. עט. רא"ם, על פי הגמרא (חולין סו.). פ. רע"ב, גור אריה. ובלבוש האורה פירש שהראה היא מכך שלא נאמר 'היו כוכבים'.

יּוֹם רְבִיעִי: פ כַּ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
יִשְׂרָצוּ הַמַּיִם שְׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף
יְעוֹפֵף עַל-הָאָרֶץ עַל-פְּנֵי רְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם: כּא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-
הַתַּנִּינִים הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל-

יּוֹם רְבִיעִי: כ וַאֲמַר יי
יִרְחֲשׁוּן מֵאָרְחִישׁ
נֶפֶשׂא חִיתָא וְעוֹפָא יִפְרַח
עַל אֲרַעָא עַל אִפִּי רְקִיעַ
שְׁמַיָא: כּא וּבְרָא יי יְת
תַּנִּינָא רַבְרְבָא וְיֵת כָּל

רש"י

(כ) נֶפֶשׁ חַיָּה. שיהא זה חיות: שרץ. כל
דבר חי שאינו גזוה מן הארץ קרוי 'שרץ'.
זעוף כגון זבובים, זשקלים כגון נמלים
ומיפושים ותולעים, וזבניות כגון חולד
ועכבר וחומט וכיוצא בזה וכל הדגים:

(כא) הַתַּנִּינִים. דגים גדולים שצים. וזבנרי-
לאגדה (זבנא-זבנא עד:), הוא לויתן וכן זוג,
שזראס זכר ונקבה, והרג את הנקבה ומלחה
לזדיקים לעתיד לזא, שאס יפרו וירצו לא
יתקיים העולם שפניהם:

אור הבהיר

(כ) נֶפֶשׁ חַיָּה. לשון 'חיה' האמורה כאן אינה כינוי
למין בעלי החיים המכונים 'חיות', שהרי לא נבראו
עד היום השישי^{פא}, אלא לנפש של כל אחד ממני
בעלי החיים, שצויה ה' שִׁיְהָא בָּה חַיָּת:
'שֶׂרֶץ'. הכינוי 'שרץ' אינו שייך לקבוצה מסוימת של
בעלי חיים, כגון מעופפים, או בהמות או דגים, אלא
כָּל דָּבָר חַי, מכל המינים, שנראה כמו שִׂאֵנו גְּבוֹה מִן
הָאָרֶץ ביחס לשאר בעלי החיים מאותו המין^{פב}, קרוי
'שֶׂרֶץ'. והדוגמאות לכך, בְּעוֹף [-במעופפים] כְּגוֹן
זְבוּבִים. בְּשִׂקְצִים, כְּגוֹן נְמִלִּים וְחִיפּוּשִׁים וְתוֹלְעִים.

וּבְדִבְרֵי אֲגָדָה (בבא בתרא עד:) אמרו ש'התנינים'
הוא כינוי ללויתן וכן זוג^{פד}, שִׁבְרָאס זָכָר
וְנִקְבָּה, ולאחר מכן הָרָג ה' אֶת הַנִּקְבָּה וּמְלַחָהּ
לסעודה שתיעשה לַצַּדִּיקִים לְעֵתִיד לְבָא,
והטעם שהרגה, כיון שִׂאֵס הַלּוֹיִתָּנִים יִפְרוּ וְיָרְבוּ,
לֹא יִתְקַיֵּם הָעוֹלָם בְּפִנְיָהֶם^{פה}:

הערות וצינונים

פא. גור אריה. והרא"ם פירש, שהרי להלן (פסוק כד) נאמר 'תוצא הארץ נפש חיה למינה בבקוה ונרמס וחסיתו ארץ למינה ויהי כן', הרי
שלשון 'נפש חיה' כוללת גם בהמות ודוממים, ולכן גם כאן יש לפרש ש'נפש חיה' כוללת את כל מיני בעלי החיים. ובבאר בשדה כתב
שדבר זה פשוט הוא, שהרי בהמשך הפסוק מבואר שאינו עוסק בחיות, ולא הוצרך רש"י לומר כן, אלא כוונת רש"י למעט שלא נפרש
שהכוונה לחיות שבים, ועל זה הוצרך רש"י לומר שאין זו הכוונה, אלא הכוונה לנפש שיש בה חיות. פב. רא"ם. פג. כיון שלא
נמצא לבעלי חיים אלו שם כולל [כמו 'עוף' למין המעופפים, ו'שקץ' לנמלים ודומיהם] כללם רש"י בלשון 'בריות', אף שבאמת כל
בעלי החיים מכונים 'בריות'. באר בשדה. פד. ומחמת חשיבותם וגודלם הוזכרו בפני עצמם, ולא בכלל 'כל נפש החיה הרומשת אשר
שרצו המים למיניהם'. גור אריה. פה. וכיון שהרג את הנקבה, לכן נכתב 'תנינים' בכתבי חסד, ללמד שרק הזכר נשאר קיים. גור אריה.

נִפְשׁ הַחַיָּה | הָרִמְשֵׁת אֲשֶׁר שְׂרָצוּ
הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף בְּנֶף
לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בֵּי־טוֹב:
כַּד וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ
וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיָּמִים
וְהָעוֹף יִרָב בָּאָרֶץ: כַּד וַיַּחֲיֶ־עֶרֶב
וַיַּחֲיֶ־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי: פ כַּד וַיֹּאמֶר

נִפְשָׁא חַיָּתָא דְרַחֲשָׂא
דְאַרְחִישׁוּ מִיָּא לְגִנְיָהוֹן
וְיֵת כָּל עוֹפָא דְפִרְחָ
לְגִנְוֵיהּ וַחֲזָא יְיָ אֲרִי טָב:
כַּד וּבְרִיךְ יִתְהוֹן יְיָ
לְמִימַר פּוֹשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ
יֵת מִיָּא בְיַמְמָא וְעוֹפָא
יִסְגִי בְּאַרְעָא: כַּד וַהֲוָה
רְמֶשׂ וַהֲוָה צֶפֶר,
יוֹם חֲמִישִׁי: כַּד וַאֲמַר

רש"י

לִכְךָ לֹא זָרְקוּ, שֶׁלֹּא יֵהָא הוּא זָלָל: פֵּרוּ. לִשׁוֹן
פֵּרִי. כְּלוֹמַר, עֲשׂוּ פִירוֹת: וּרְבוּ. אִסּוּ לֹא אִמַּר
כֹּלָא 'פֵּרוּ' הִיָּה אֶחָד מוֹלִיד אֶחָד וְלֹא יוֹתֵר, וְכַאֲ
'וּרְבוּ', שֶׁאֶחָד מוֹלִיד הִרְבָּה:

נִפְשׁ הַחַיָּה. נִפְשׁ שֵׁשׁ זֵה חַיּוֹת: (כַּד) וַיְבָרֶךְ
אוֹתָם. לִפִּי שְׁמַחֲסִירִים אוֹתָם וְלִדִּין מֵהֶם
וְאוֹכְלֵין אוֹתָם, הוֹצֵרָם לְזִרְכָּה. וְאִף הַחַיּוֹת
הוֹצֵרָם לְזִרְכָּה, אֲלֵא מִפְּנֵי הַנַּחֵשׁ שְׁעֵתִיד לְקַלְלָהּ,

אור הבהיר

[לְהַתְקַלֵּל], לִכְךָ לֹא בִרְכָן, כַּדִּי שְׁלֵא יֵהָא אִף
הוּא בְּקָלָל הַבְּרָכָה:
פֵּרוּ. לִשׁוֹן פֵּרִי, כְּלוֹמַר, עֲשׂוּ פִירוֹת, וְהֵינּוּ
צִאצְאִים פִּי:
וּרְבוּ. נִוְסַפָּה לִשׁוֹן זֹ, כִּיּוֹן שֶׁאִם לֹא אִמַּר אֱלֹא
'פֵּרוּ', הִיָּה כָל אֶחָד מוֹלִיד רַק אֶחָד וְלֹא יוֹתֵר,
וּמִתְקִיּוּמָת בִּכְךָ הַבְּרָכָה שֶׁל 'פֵּרוּ', שֶׁהִרִי עֲשָׂה
פֵּרִי, וְכַאֲ לִשׁוֹן 'וּרְבוּ' לְבִרְכָם בִּכְךָ שִׁיָּהָא כָל אֶחָד
מוֹלִיד הִרְבָּה:

נִפְשׁ הַחַיָּה. אִין לִשׁוֹן 'חַיָּה' מִתְפַּרְשֵׁת עַל מִין
הַ'חַיּוֹת', שְׁעֵדִין לֹא נִבְרָאוּ עַד יוֹם שִׁישִׁי, אֲלֵא
נִפְשׁ מִיְּנֵי הַדְּגִים, שִׁישִׁי בְּהַ חַיּוֹת פִּי:
(כַּד) וַיְבָרֶךְ אוֹתָם. הִטַּעַם לִכְךָ שֶׁבִירַךְ ה' אֵת
הַדְּגִים וְהַעוֹפּוֹת שִׁיתְרַבּוּ, לִפִּי שְׁבִנִי אָדָם
מְחַסְרִים אוֹתָם, וְצִדִּין מוֹקֵם, וְאוֹכְלֵין אוֹתָם, לִכְךָ
הִצְרָכָה לְבִרְכָּה זֹ. וּבִאֲמֹת אִף הַחַיּוֹת הִצְרָכָה
לְבִרְכָּה, שֶׁהִרִי גַם אוֹתָם בְּנֵי אָדָם צָדִים
וְאוֹכְלִים פִּי, אֱלֵא מִפְּנֵי הַנַּחֵשׁ שְׁעֵתִיד לְקַלְלָהּ

הערות וציונים

פו. הוֹצֵרָם רִשִׁי לְחִזּוֹר וּלְפַרֵשׁ זֹאת, אִף שֶׁכַּבֵּר פִּירֵשׁ כֵּן לְעִיל (פִּסּוּק כ), כִּיּוֹן שֶׁנִּאֲמַר כֹּאן נִפְשׁ 'הַחַיָּה', בַּה' הַיִּדְעִיָּה, וְהִיָּה
מִקּוֹם לְטַעוֹת וְלִזְמֹר שֶׁכֹּאן הַכּוּוֹנָה לְחַיּוֹת מִמֶּשׁ, וְלִכְךָ פִּירֵשׁ שֶׁאִף כֹּאן הַכּוּוֹנָה לְנִפְשׁ שִׁישׁ בַּה חַיּוֹת. שְׁפִתֵי חֲכָמִים (פִּסּוּק ט).
פז. רִא"ם. פִּת. אִין הַכּוּוֹנָה שֶׁ'פֵּרִי' הוּא מִשְׁרֵשׁ 'פֵּרִי', שֶׁהִרִי הוּא שֵׁם עֵצִים וְאִי אִפְשֵׁר לְהוֹצִיא מִמֶּנּוּ לִשׁוֹן פְּעוּלָה,
אֲלֵא אֲדִרְבָּה, הַשְּׂרֵשׁ הוּא 'פֵּרִי', וּמִמֶּנּוּ בִּאֵה לִשׁוֹן 'פֵּרִי', וְכֹאן הַכּוּוֹנָה בִּ'פֵּרִי' לְלִשׁוֹן צִיּוּן, עֲשׂוּ פִירוֹת. גוֹר אֲרִיָּה.

אֶת-חַיִּית הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת-
הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֶת כָּל-רֶמֶשׁ
הָאָדָמָה לְמִינָהּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם
שֵׁשׁ: כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם
בְּצַלְמֵנוּ בְּדְמוּתֵנוּ וַיְרִידֵנוּ בְּרֶגֶת
הַיָּם וּבַעֲוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה
וּבְכָל-הָאָרֶץ וּבְכָל-רֶמֶשׁ הָאָרֶץ:

רש"י

(כו) נַעֲשֶׂה אָדָם. ענוותנותו של הקדוש-ברוך הוא למדנו מכלל, לפי שהאדם דמות המלאכים ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהם. וכשהוא דן את המלאכים הוא נמלך צפמליא שלו, שכן מנינו

אור הבהיר

(כו) נַעֲשֶׂה אָדָם. ענוותנותו של הקדוש-ברוך הוא למדנו מקאן, שאף על פי שברא לבדו את האדם, כתב 'נעשה' בלשון רבים, כאילו גם המלאכים השתתפו בכך, והטעם ששיתף את המלאכים בענין בריאת האדם, לפי שהאדם נברא בְּדְמוּת הַמְּלָאכִים, וְנִחְמָת כֵּן יִתְקַנְאוּ בוּ, לְפִיכָךְ נִמְלָךְ בָּהֶם - כביכול התייעץ איתם האם לברוא את האדם, ועל ידי זה לא יתקנאו בו^צ. והראיה לכך^צ, שהרי גם כְּשֶׁהוּא דִן אֶת הַמְּלָכִים שבארץ הוא נִמְלָךְ בְּמִלְכֵיא שְׁלוֹ -

במלאכים הנלוים אליו, שכן מצינו בְּאַחָב מלך ישראל (מלכים א' כב יט), שֶׁאָמַר לוֹ מִיכָה הנביא 'רִאִיתִי אֶת ה' יֹשֵׁב עַל כְּסֵאוֹ, וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמְדִים עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְׁמָאלוֹ', ויש לתמוה על לשון הפסוק, וְכִי יֵשׁ 'יָמִין' ו'שְׁמָאל' לְפָנָיו, והרי אלו הם דברים גשמיים שאינם ניתנים להאמר ביחס לה', אֶלָּא כוונת הכתוב שמתוך צבא השמים, אֵלֹו מִיְּמִינִים, מִצְדָּדִים לְזָכוֹת אחאב, וְאֵלֹו מִשְׁמָאִילִים - מִצְדָּדִים לְחֻבָּה, הרי שה' כביכול מתייעץ

הערות וציונים

צ. לבוש האורה. וביאר, שהוקשה לרש"י מדוע דוקא בענין בריאת האדם נמלך כביכול במלאכים, ועל כך השיב שבהם היה חשש שיתקנאו בו, ואף שבדאי היה יכול לברוא באופן שלא יתקנאו בו, או לצוות עליהם שלא יזיקוהו, בכך הראה ענוותנותו, שנמלך בהם כדי שלא יהיה להם פתחון פה להתקנא בו. צו. גור אריה.

רש"י

וכן בגזרת עירין פתגמא וזמאמר קדישין שאלתא (דניאל ד, יד), אף כאן בפמליא שלו נטל רשות, אמר להם, יש בעליונים כדמותי, אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אף-על-פי שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך-ארץ ומדת ענוה,

אור הבהיר

הראויה לבני אדם, שיהא הגדול נמלך ונטל רשות מן הקטן; ואם כתב 'אעשה אדם', לא למדנו שהיה מדבר עם ציח-דינו אלא עם עצמו. ותשובת המינים כתב בלשון, ויצא אלהים את האדם, ולא כתב 'ויצאנו': בצלמנו. בדפוס שלנו: בדמותנו. להצין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון ירדיו ולשון ירידה.

הראויה לבני אדם, שיהא הגדול נמלך - מתיעץ ונטל רשות מן הקטן, אף שבאמת אינו צריך לעצתו ולסיועו. ואם כתב רק שאמר ה' 'אעשה אדם', לא למדנו מכך בהכרח שהיה מדבר עם בית-דינו, אלא היה ניתן לומר שכביכול דיבר עם עצמו, ולכן כתבה התורה לשון 'נעשה אדם', המורה על התייעצות עם המלאכים. ומכל מקום כדי שלא להניח מקום לסעות בדבר, הרי תשובת המינים [-התשובה הראויה להשיב לכופרים] כתב בצדו, שנאמר לקמן (פסוק כז) 'ויברא אלהים את האדם', בלשון יחיד, ולא כתב 'ויבראו':

בצלמנו. אין הכוונה לצלם ומראה שלנו, שהרי אין למעלה כל צלם או תמונה, אלא בדפוס שלנו - בדפוס השייך לנו, שעל ידו נוצר האדם: בדמותנו. שיהא דומה לנו בכך שתהא בו דעה להבין ולהשכיל:

ויירדו בדגת הים. יש בלשון הזה של 'וירדו' שתי משמעויות, גם לשון ירדיו וגם לשון ירידה, ורמז בכך הכתוב שהדבר תלוי

איתם כיצד לדון את המלך. וכן נאמר כשנגזר על נבוכדנצר מלך בבל שיטוד ממלכותו 'בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא' (דניאל ד יד), כלומר שהגזרה יצאה מלפני ה' בגזרת ומאמר המלאכים. ואף כאן, כשרצה ה' לברוא את האדם, בפמליא שלו כביכול נטל רשות, וכך אמר להם, הרי יש בעליונים כדמותי, והם המלאכים שיש להם דעה ושכל ובכך הם דומים לה, אם אין כדמותי בתחתונים, בריה שיש לה דעת ושכל, הרי יש קנאה במעשה בראשית, ואף שלא הוצרך להסכמתם, הרי מזה שהסביר להם את הוצרך שבדבר הרי זה כנסילת רשות, ולומדים מכך מידת ענוותנותו:

נעשה אדם. אמר כאן ה' 'נעשה' בלשון רבים, אף-על-פי שפשוט הדבר שלא סייעוהו המלאכים ביצירתו של האדם, ויש מקום למינים [-לכופרים באחדות ה'] לחדות - למשול עלינו ולקנטר בטענה זו, כביכול לא ברא ה' את האדם לבדו, אף על פי כן לא נמנע הכתוב מללמד בלשון זו דרך-ארץ ומדת ענוה

הערות וצינים

צז. והטעם שרק אצל המלכים מצאנו שכביכול נמלך ה' במלאכים, כיון שיש להם חשיבות מיוחדת, ובמעשה גדול הנוגע לאנשים חשובים נמלך ה' במלאכים. ואף כאן בבריאת האדם נמלך ה' במלאכים, כיון שזוהו דבר חשוב ששייכת בו קנאה מצד המלאכים. גור אריה. צח. מהרש"ל. צט. רא"ם. ק. ולכן לא נאמרה לשון 'וימשלו', כדי לרמז גם על לשון ירידה, ומאידך הניקוד הוא 'וירדו' ולא 'ירדו', כדי לרמז גם על לשון ירדיו ושלטון. גור אריה.

כּוּ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם
בְּצִלְמֵהּ בְּצִלְם אֱלֹהִים
בָּרָא יְתִיהָ, דְּכָר וּנְקֵבָא
בָּרָא יְתִיהוֹן: כח וַיִּבְרֶךְ

רש"י

זכה רודה צחיות וצנהמות; לא זכה נעשה ירוד
לפניהם, והסיה מושלת זו: (כו) וַיִּבְרָא
אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ. דפוס העשוי
לו. שהכל נברא במאמר, והוא נברא צדיק,
שנאמר (תהלים קלט, ה) ותשת עלי כפכה, נעשה

אור הבהור

בחותם, כמו מטבע העשויה בצורתה המסוימת
על־ידי רושם - הטבעה בתבנית, שקורין קו"ן.
וכן הוא אומר (איוב לח יד) 'תתהפך כחמר
חותם', ודרשו מכאן חז"ל (סנהדרין לח). שכל בני
האדם עשויים בחותמו של אדם הראשון ק", הרי
שאדם הראשון עצמו נברא ב'חותם', ולא
במאמר בלבד ק:

בְּצִלְם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ. פֶּרֶשׁ לָךְ הַכְּתוּב
שְׂאוֹתוֹ צֶלֶם - דפוס, תבנית, הַמִּתְקֵן לוֹ לָאָדָם
הָרָאוּן לְהִיבְרָא בו, צֶלֶם דְּיוֹקֵן שֶׁעָשָׂה עֲבוּרוֹ
יִצְרָלוֹ הוּא, שאדם הראשון נברא באותו דפוס
עצמו שהכין עֲבוּרוֹ אֱלֹהִים, אֵךְ שֶׁאֵר בְּנֵי אָדָם
נִבְרָאוּ רַק בְּדִמְיוֹן לָאָדָם הָרָאוּן, אֵךְ לֹא בְּתַבְנִית
עֲצָמָה שְׁבָה נֹוצֵר אָדָם הָרָאוּן ק:

זָכַר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם. מִשְׁמַעוֹת לִשׁוֹן זֹה הִיא
שִׁכְכָר מִתְחִילָה נִבְרָאוּ זָכָר וּנְקֵבָה, וְאִילוּ לְהֵלֵךְ

בהנהגת האדם, אם זָכָה והתעלה במעשיו
הטובים, הרי הוא רוֹדָה - שולט בַּחַיּוֹת וּבַבְּהֵמָוֹת,
אֵךְ אִם לֹא זָכָה, נַעֲשֶׂה יְרֹד לַפְּנִיָּהֶם, בַּמְדֻרְגָּה
פחותה מבעלי החיים, וְהָיָה מוֹשְׁלֵת בו:

(כו) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ. כלומר,
בצלמו של האדם, והיינו ב'דפוס' הַעֲשׂוֹי לוֹ,
כמו תבנית העשויה בצורה מסוימת, שיוצקים
לתוכה חומר והוא מקבל את צורת התבנית, כך
נעשה דפוס לאדם להיברא בו בצורתו
המסוימת. והשמיענו בזה הכתוב, שְׁהִכַּל -
השמים והארץ וכל אשר בהם, נִבְרָא בְּמֵאֲמָר ה'
בִּלְבַד, לֹלָא מַעֲשֶׂה, וְהוּא - האדם, לרוב
חשיבותו, נִבְרָא בְּיָדָיו - כביכול על ידי מעשה,
שְׁנֵאֲמָר (תהלים קלט ה) 'אֲחֹזֵר וְקִדְּם צָרְתָּנִי
וְתִשֵּׁת עָלַי כַּפְּכָה', הרי שנברא האדם כביכול
ב'כפו' של ה', במעשה ממש, שֶׁנַּעֲשֶׂה הָאָדָם

הערות וציגונים

קא. וכך אמרו בגמרא שם, 'להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שאדם טובע מאה מטבעות בחותם
אחד, וכולם דומים זה לזה, והקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד דומה לחברו'. קב. רא"ם, גור
אריה. קג. רא"ם. ובשפתי חכמים הביא ביאור נוסף, ש'צלם דיוקן יוצר' היינו בדיוקן שבו מתגלה ה' לנביאים.

אתם אלהים ויאמר להם אלהים
פרו ורבו ומלאו את הארץ
וכבשה ורדו בדרגת הים ובעוף
השמים ובכל-חיה הרמשת על-
הארץ: כט ויאמר אלהים הנה

יתהון יי ואמר להון יי
פושו וסגו ומלו ית
ארעא ותקופו עליה
ושלוטו בנוני ימא
ובעופא דשמא ובכל
חיתא דרחשא על
ארעא: כט ואמר יי הא

רש"י

צריימן, ופירש לך צמקום אחר: (כח) וכבשה.
חסר וי"ו, ללמדך שהזכר כוזב את הנקבה שלא
תהא יאלנית; ועוד ללמדך שהאיש שדרכו
לכנוס מזווה על פריה ורביה, ולא האשה:

הוא אומר ויקח אחת מזלעותיו וגו'; במדרש-
אגדה, שנבראו שני פרנפים צנריאה ראשונה
ואחר-כך חלקן. ופשוטו של מקרא, כאן הודיעך
שנבראו שניהם בשש, ולא פירש לך כיצד

אור הבהיר

הראשון לבדו, ולאחר מכן לקח ה' אחת
מצלעותיו ובנה ממנה את האשה, ועל אותה
שעה נאמר 'זכר ונקבה ברא אותם' פ';
(כט) וכבשה. לא כתבה התורה 'וכבשה', אלא
'וכבשה' חסר וי"ו, ונראה הדבר כאילו נכתב 'וכבשה'
בלשון יחיד, ללמדך שהזכר כוזב את הנקבה,
שלא תהא יצאנית - שלא תצא לשוק, אלא תהא
יושבת בבית בדרך צניעות, ולפי זה 'וכבשה' נאמר
על הנקבה. ועוד יש ללמוד מסמיכות הדברים
שבפסוק זה, כיון שתחילת הפסוק היא 'פרו ורבו'
ומלאו את הארץ, בא הכתוב ללמדך שרק האיש,
שדרכו לכבוש את הארץ במלחמות, מצוה על
פריה ורביה, ולא האשה, שכיון שאין דרכה לכבוש
אין פסוק זה עוסק בה, ולא נאמר לה 'פרו ורבו', ולפי
זה 'וכבשה' נאמר על הארץ.

הוא אומר (בראשית ב כא) 'ויקח אחת מצלעותיו
וגו' ויסגר בשר תחתנה, ויבן ה' אלהים את
הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל
האדם, הרי שנברא תחילה האדם לבדו, ורק
לאחר מכן נבראה האשה. במדרש-אגדה מיישב
שאלה זו, שנבראו שני פרנפים, של זכר ונקבה
המחויבים יחד, כבר בבריאת הראשונה, וזו
הכוונה 'זכר ונקבה ברא אותם', ואחר-כך חלקן
ה' לשני חלקים, וה'צלע' האמורה להלן היינו
אותו פרנף של נקבה שהיה מחובר לאדם,
והופרד ממנו ונעשה לאשה' בפני עצמה.
ופשוטו של מקרא אינו כן, אלא כאן הודיעך
את עיקר העניין בכללותו, שנבראו שניהם ביום
הששי, ולא פירש לך כיצד היה סדר בריאתן,
ופירש לך במקום אחר, שבתחילה נברא אדם

הערות וצינונים

קד. גור אריה. קה. רא"ם. קנ. גור אריה. אמנם הרא"ם כתב ששני הפירושים שהביא רש"י תלויים במחלוקת שבמשנה
(בימות סה), ולכל אחת מהשיטות שם דורשים דרשה אחרת. קד. רש"י (קדושין לה. ד"ה דרכו). קה. רא"ם.

יְהִי־לָכֹון יְתָ כָּל עֶשְׂבָא
דְּבַר זִרְעִיהּ מְזֻדְרַע דְּעַל
אִפִּי כָּל אֲרָעָא וְיִתָּ כָּל
אִילָנָא דְּבִיהּ פִּירִי אִילָנָא
דְּבַר זִרְעִיהּ מְזֻדְרַע,
לָכֹון יְהִי לְמִיכָל: וְלִכְּל
חַיִּת אֲרָעָא וְלִכְּל עוֹפָא

נִתְּתִי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב וְזֶרַע
זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ
וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְּרִי־עֵץ
זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ:
וְלִכְּל־חַיִּת הָאָרֶץ וְלִכְּל־עוֹף

רש"י

ולאכול זשׁר, אֲך' כָּל יִרְק עֵשֶׂב יֵאָכְלוּ יַחַד
כֻּלָּם. וּשְׂנֵאָזוּ בְּנֵי נַח הַחֵיָר לֵהֶם זֶשׁר, שְׁנֵאֲמַר
(לִקְמָן ט, א) כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי וְגו',

(כט-ל) לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ וְכָל־ חַיִּת
הָאָרֶץ. הַשּׁוֹה לֵהֶם הַכְּמוֹז בְּהֵמוֹת וְחַיִּוֹת
לִמְאֹכֵל, וְלֹא הִרְשֵׁה לְאָדָם לְהַמִּית בְּרִיָּה

אור הבהיר

ולכל חית הארץ, את כל ירק עשב לאוכלה', כלומר,
לכם ולכל חית הארץ יהיו העשבים ופירות העץ
לאוכלה, אך חית הארץ עצמה לא תהיה לכם
לאוכלה ק"א. והראיה לכך שנאסר על אדם ובניו
לאכול בשר ק"ב, שהרי כְּשֵׁבֵאוּ בְּנֵי נֹחַ, לאחר
המבול, הַתִּיר לָהֶם את אכילת הַבָּשָׂר של בעלי
החיים, שְׁנֵאֲמַר (לִקְמָן ט א) 'כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי
וְגו' לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ', ומשמע שעד עתה היה

(כט) לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ. ובפסוק הבא נאמר 'וְלִכְּל
חַיִּת הָאָרֶץ', בוי"ו החיבור, ללמד שְׁהַשְׁוָה לָהֶם
[ל־אדם וחיות] הַכְּתוּב את הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיִּוֹת, שיהיו
דומים להם לַעֲנִין הַמֵּאֻכֵּל, וְלֹא הִרְשֵׁה לְאָדָם
וְלִאֲשֻׁתּוֹ ולזרעם אחריהם ק"ט [עד לאחר המבול]
לְהַמִּית בְּרִיָּה וְלֵאכּוֹל בָּשָׂר, אֲך' כָּל יִרְק עֵשֶׂב
יֵאָכְלוּ יַחַד קָלָם ק", ונדרשים הפסוקים כך, 'נִתְּתִי
לכם את כל עשב ואת כל העץ לכם יהיה לאוכלה

הערות וציונים

קט. באר בשדה. קי. מתחילת דברי רש"י, שלא התיר להם להמית בריה ולאכול את בשרה, משמע שאם מתה מאליה מותר
לאוכלה, וכן משמעות הרא"ם, וכן הוכיח בבאר בשדה מדברי רש"י עצמו (מטהדיון נז. ד"ה למישור) שנתב
שהוצרכה התורה לאסור אבר מן החי לאדם הראשון, בזמן שלא המית אותה אלא נפל ממנה אבר מאליו, ומשמע שאם מתה
מאליה אין בה איסור. אמנם בגור אריה תמה על דבריהם, שהרי מסיים דבריו מבואר שהותר להם לאכול רק ירק עשב, ולא
הותר להם לאכול בשר אפילו של בעל חיים שמת מעצמו. וביאר, שהטעם הוא כיון שאם היה הדבר מותר, לא היה האדם
נותן אוכל לבעלי החיים, כדי שימותו ויוכל לאכול את בשרם. והטעם שכתב רש"י לשון זו 'שלא הרשה לאדם ולאשתו להמית
בריה ולאכול את בשרה', היינו נתינת טעם לכך שלא הותר לו לאכול בשר, כיון שחסר ה' על בעלי החיים שלא יכלו אותם בני
האדם, רק לאחר המבול, כשבייך ה' את בעלי החיים שיפדו וירבו לא היה עוד חשש שיכלו אותם בני האדם באכילתם, ולכן
הותר לבני נח לאכול בשר. קיא. כך פירש רש"י על הגמרא (מטהדיון נז. ד"ה לא הותר) את הדרישה המובנת בגמרא שם, 'אדם
הראשון לא הותר לו בשר לאכילה, וכתביב לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ, ולא חית הארץ לכם', וכך ביארו הרא"ם והמהרש"ל
את כוונת רש"י כאן. ובגור אריה פירש שהלימוד הוא ממה שנאמר שהשווה בני האדם לחית הארץ לענין המאכל, שכשם
שבעלי החיים אוכלים רק ירק עשב, כך בני האדם יאכלו רק זאת, ולא הותרו להם דברים אחרים. אמנם בלבוש האורה תמה
על דבריו, שהרי יש בעלי חיים רבים הטורפים ואוכלים בשר, ואם כן מנין שהדבר אסור על האדם. קיב. רא"ם.

הַשָּׁמַיִם וְלִבְלָא רֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ
אֲשֶׁר-בּוֹ נִפְשׁ חַיָּה אֶת-כָּל-יֶרֶק
עֹשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי-כֵן: 1
לֹא יִירָא אֱלֹהִים אֶת-כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה וַהֲנִיחָהּ
מִזֶּבַע מְאֹד וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם
הַשְּׁשִׁי: 2 א וַיְבָרֵךְ הַשָּׁמַיִם
וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם: 3 ב וַיְבָרֵךְ אֱלֹהִים

דְּשָׁמַיָא וְלִבְלָא דְרַחֲשִׁי עַל
אַרְעָא דְּבִיָּה נִפְשָׂא חַיָּתָא
יַת כָּל יֶרֶק עֹסְבָא
לְמִיכַל, וַהֲנִיחָהּ כֵּן: 1
יִי יַת כָּל דְּעֵבֵד וְהָא תַקִּין
לְחֻדָּא, וַהֲנִיחָהּ רַמְשׁ וַהֲנִיחָהּ
צִפֹּר, יוֹם שְׁתִּיתִי:
2 א וְאַשְׁתַּכְּלִלוּ שְׁמַיָּא
וְאַרְעָא וְכָל חִילִיָּהוֹן:
3 ב וְשִׁיצִי יִי בְיוֹמָא

רש"י

תורה. דבר אחר, יום הששי - כוללם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא ששה ביום המוכן למתן תורה: 2 (3) ויברך אלהים ביום השביעי. רבי שמעון אומר, נשר ודם,

מירק עשב, שהתרחקו לאדם הראשון, נתתי לכם את כל: (6) יום הששי. הוסיף ה' ב'ששי' בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על-מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי

אור הבהור

חמש. דָּבָר אַחֵר - ביאור אחר לכך שנאמר 'יום הששי' בתוספת האות ה"א, שהיא ה"א הידיעה, לרמז שאמר להם בְּלַכֶּם תִּלְוִים וְעֹמֵקִים - קיומכם מוטל בספק עד אותו יום הששי הידוע, והוא שְׁשֶׁה בְּסִינּוֹ, המוכן למתן תורה, שרק אם יקבלו ישראל את התורה ישאר העולם קיים:

2 (3) וַיְבָרֵךְ אֱלֹהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי. מכך שלא נאמר 'ויכל אלהים ביום הששי' משמע שבשבת עצמה הסתיימה המלאכה, ואילו סיום הפסוק הוא 'וישבות אלהים ביום השביעי' מכל מלאכתו, הרי שלא עשה כלל מלאכה בשבת ק"י, רַבִּי שְׁמַעוֹן אֹמֵר בביאור הפסוק, בְּשֶׁר וְדָם,

הדבר אסור, וסיים הכתוב שם ואמר 'בְּיֶרֶק עֹשֶׂב', כלומר כמו הירקות והעשבים שֶׁהִתְרַמִּי באכילה לְאָדָם הָרִאשׁוֹן, כך 'נִתַּתִּי לָכֶם אֶת כָּל', שתהיו רשאים לאכול את בשר בעלי החיים, ויש ללמוד מכך שלאדם ואשתו הותר לאכול רק ירק עשב: (6) יוֹם הַשְּׁשִׁי. בכל הימים נכתב מניין ללא האות ה"א, כגון 'יום שני', 'יום שלישי', ורק כאן הוסיף את האות ה' בַּשְּׁשִׁי, בְּיוֹם שְׁהוּא גָמַר מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית, שנאמר 'יום השישי', לומר בכך בדרך רמז שֶׁהִתְנָה ה' עִמָּהֶם - עם כל הנבראים, שקיומם הוא רק עַל מְנַת שִׁקְבָּלוֹ עֲלֵיהֶם יִשְׂרָאֵל חֲמוּשָׁה חֲמוּשֵׁי תוֹרָה, הרמוזים באות ה', שהיא בגימטריא

שְׂבִיעָא עֲבִידְתִּיהָ דְּעֶבֶד
וְנָח בְּיוֹמָא שְׂבִיעָא מְכָל
עֲבִידְתִּיהָ דְּעֶבֶד: ג וְכִרְךָ
יְיָ יֵת יוֹמָא שְׂבִיעָא
וְקִדִּישׁ יְתִיה אֲרִי בֵּיה נָח
מְכָל עֲבִידְתִּיהָ דְּכָרָא יְיָ
לְמַעַבְד:

בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִכָּל-מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:
ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי
וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל-

מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת: פ

רש"י

שאינו יודע עמיו ורגעיו, צריך להוסיף מחול על
הקודש; אצל הקדוש-צרוך-הוא, שזודע עמיו
ורגעיו, נכנס בו כחוט השערה, ונראה כאלו

כלה בו ציוס. דבר אחר, מה היה העולם חסר
מנוחה, זאת שנת זאת מנוחה, כלתה וגמרה
המלאכה: (א) ויברך, ויקדש. ברכו זמן, שכל

אור הבהור

כל העולם בששת ימי בראשית, מֶה הָיָה הָעוֹלָם
חָסֵר, רק מְנוּחָה, כיון שבִּצְוֹת שָׁבַת שאין עושים
בה מלאכה, בָּאת מְנוּחָה לעולם, ונמצא שביום
השביעי עצמו כָּלְתָה וְנִגְמְרָה הַמְּלָאכָה על ידי
המנוחה שהתחדשה בה קטן, ומה שנאמר 'ויכל
אלהים ביום השביעי' היינו שכלה ביום השביעי
עצמו את ענין המנוחה, ואף על פי כן נאמר
'וישבות ביום השביעי', כיון שהמנוחה אינה
נחשבת מלאכה ממש, שתסותר את ענין
השביטה, אלא היא כדבר הנעשה מאליו קטן:
(ג) וַיְבָרֶךְ, וַיְקַדֵּשׁ. בָּרַכוּ ליום השבת בָּמֶן, שָׁקֵל

שאינו יודע - אין בכוחו לחשב עתיו ורגעיו
בדקדוק, צָרִיךְ לְהוֹסִיף מִחוּל על הַקֹּדֶשׁ,
ולחפסיק את מלאכתו בזמן שעדיין ודאי יום
שישי, אֲבָל הַקֹּדֶשׁ-בְּרוּךְ-הוא שְׂוִידֵעַ עֲתִיו
וְרָגְעִיו בדקדוק, נִכְנָס בּוֹ בגבול שבין היום השישי
לשביעי עד כְּחוֹט הַשְּׁעָרָה, וְנִרְאָה לעין האדם
כְּאִלּוּ כָּלָה מְלֹאכְתּוֹ בּוֹ בְּיוֹם - ביום השביעי עצמו,
ונמצא שמה שנאמר 'ויכל אלהים ביום השביעי'
הוא לפי הנראה לאדם, אך לפי האמת כילה את
מלאכתו ביום השישי קטן. דָּבָר אַחֵר, אֲכַן כִּלְתָה
המלאכה ביום השביעי עצמו, שהרי לאחר שנברא

הערות וצינים

קיד. רא"ם. ואף על פי כן לא נאמר 'ויכל אלהים ביום השישי', כיון שאז היינו עשויים לטעות ולחשוב שכלה מלאכתו
באמצע היום השישי בדרך מקרה, כיון שלא נשארו עוד דברים לברוא, ולכן כתבה התורה 'ביום השביעי' ללמד שהיו עוד
מלאכות הראויות להיעשות, והפסיק ה' מעשייתם רק מחמת קדושת היום השביעי. גור אריה. קטן. והטעם שנחשבת
המנוחה כנצרכת לקיום שמים וארץ, כיון שלא נברא העולם אלא בשביל לימוד התורה, ורק על ידי המנוחה שיש בשבת
יכולים ישראל לעסוק בתורה ביום השבת. שפתי חכמים. קטן. רא"ם. אמנם בגור אריה פירש שאין לשון 'מלאכתו'
מתייחסת למנוחה, אלא למלאכות שנעשו בששת ימי המעשה, לכל המלאכות הללו היתה חסרה המנוחה, וכשבאה השבת

רש"י

ימות השבוע היה יורד להם עומר לגלגולת, ופשטי היה יורד להם לכבוד שבת
ובששי לחם משנה; וקדשו בזמן, שלא ירד בו
כלל. והמקרא כתוב על שם העמיד: אשר
ברא אלהים לעשות בשבת, כפל ועשאה בששי, כמו
שמפורש צבראשית-רצה:

אור הבהיר

ימות השבוע היה יורד להם רק עומר
לגלגולת, ובששי היה יורד להם לכבוד שבת
לחם משנה, שמלבד העומר של יום שישי היו
יורדים שני עומרים נוספים לכבוד השבת ק"י.
וקדשו בזמן, שלא ירד בו מן כלל, ולא
הוצרכו ישראל לטרוח וללקוט בוק"ח. ואף
שדברים אלו אירעו זמן רב לאחר בריאת
העולם, המקרא כתוב על שם העתיד ק"י:
אשר ברא אלהים לעשות. מכך שונתב
'לעשות' שזו לשון עתיד, ולא נכתב 'ועשה'
בלשון עבר ק"י, יש לדרוש שאותה המלאכה
שהיתה ראויה לעשות בשבת, כפל ה' את
מעשיו ועשאה כבר בששי קכ"א, כמו שמפורש
בבראשית רבה קכ"ב:

הערות וצינים

באה מנוחה לאותן מלאכות, ונחשב הדבר שסיום כל המלאכות היה בכניסת היום השביעי, כשבאה להם המנוחה. והטעם
שנחשבת המנוחה כחלק ממלאכת הבריאה, אף שאין בה פעולה אלא העדר פעולה, כיון שלוא זאת היה טבע האדם
והנבראים כולם לעבוד יומם ולילה ללא הפסקה כלל, עד שהיה הגוף כלה מאליו ולא היה קיום לבריאה, ורק על ידי
המנוחה בשבת מתקיימת כל הבריאה כפי שבראה ה' בששת ימי המעשה. נחלת יעקב. קיז. מכילתא דרבי ישמעאל
(בשלה פ"ב), וכן ביאר בבאר בשדה את דברי רש"י כאן, שירדו ביום השישי שלשה עומרים לכל אדם, אחד לשני
ושנים לשבת. אמנם הרבה מפרשים כתבו שגם לצורך שבת היה רק עומר אחד, וביארו בדרכים שונות מה היתה
ה'ברכה' שבשבת: א. הרא"ם כתב ש'ברכו' היינו שלא פסקה ברכתו של המן גם ליום השבת, הגם שלא ירד בשבת
עצמה, על ידי שירד בששי. ב. בגור אריה כתב שהברכה היתה בכך שניתן להם לחם משנה ביום השישי, כיון שיש
יותר ברכה כשניתן להם הרבה בפעם אחת, מאשר מעט בכל יום, הגם שלגבי כמות המן עצמה לא היה חילוק בין
יום השבת לשאר הימים. ג. בדברי דוד פירש שבאמת היתה תוספת מיוחדת במן שירד עבור השבת, כדי שיספיק לכל
אחד לשלש סעודות, בשונה מהמן שירד בכל יום חול שהספיק לשתי סעודות בלבד. ד. המהרש"ל ביאר שהברכה היתה
בכך שלא התקלקל המן אף שנשאר מיום שישי לשבת, בשונה משאר הימים שאם היו משאירים ממנו עד בוקר, היה
מתקלקל. ה. המהרש"ל צידד עוד לבאר, שאמנם ירדו ביום שישי שני עומרים בלבד, אך ישראל היו אוכלים רק חצי
עומר ביום שישי, ואת החצי השני היו אוכלים בליל שבת, ולמחרת היו אוכלים עוד עומר שלם בשתי סעודות, ונמצא
שבשבת היו אוכלים עומר ומחצה, וזו היא ברכתו. ו. במשכיל לדוד ביאר שהברכה בעומר של שבת היתה באיכות,
שהיה משובח בריחו ובטעמו יותר מהמן של כל ימות השבוע. קיח. באר בשדה. וביאר, שכלפי ה' אין קדושה בכך
שלא ירד מן בשבת, שהרי ה' מוריד גשמים בשבת, שכל העולם שלו, אלא 'קדשו בזמן' בכך שלא ירד בשבת, ועל
ידי זה לא הוצרכו ישראל ללקוט בשבת, ויכלו לנוח בו. קיט. הרמב"ן תמה על ביאור זה, שלא מסתבר שתהיה
משמעות הכתוב בברכה ובקדושה של היום על שם העתיד. אמנם בגור אריה כתב שבאמת גם לפי פירושו לא הוצרך
רש"י לומר שנקרא כן על שם העתיד, אלא שיום השבת מבורך וקדוש מצד עצמו תמיד, ומה שאמרו חז"ל 'ברכו
במן וקדשו בזמן' זו ראייה לברכתו ולקדושתו, שמתוך כך התברך המן ביום השישי, ומתוך כך לא ירד בו מן. קכ. הרא"ם,
שפתי חכמים. קכא. כי לא יתכן שלא נעשתה מלאכה זו כלל והיה העולם חסר ממנה, וגם לא יתכן שנעשתה לאחר
השבת שהרי נאמר 'ויכלו השמים והארץ וכל צבאם', ועל כרחך שהמלאכה שהיה ה' עתיד 'לעשות' בשבת, נעשתה
ביום השישי. רא"ם. קכב. ובמדרש שם מבואר שבכל יום ברא ה' שלשה דברים, וביום השישי ברא ששה דברים,
שלשה מהם כנגד שבת.

אֵילָנִי חֲקֵלָא עַד לֹא הָווּ
בְּאֶרְצָא וְכָל עֵסְבָא
דְּחֲקֵלָא עַד לֹא צִמַּח

וַיְהִי הַשָּׂדֶה טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ
וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֶם יִצְמַח

רש"י

(ה) טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ. כל 'טרם' ואף זה תפרש, עדיין לא היה צאריך כנגמרה שבמקרה לשון 'עד לא' הוא, ואינו לשון 'קודם', ואינו נפעל לומר 'הטרים' כאשר יאמר 'הקדים', וזה מוכיח. ועוד אחר, כי טרם תיראון (שמות ט, ג), עדיין לא תיראון;

אור הבהיר

יְדַעְתִּי כִּי טָרֶם תִּירָאוּן מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים, ומשמעות לשון 'כִּי טָרֶם תִּירָאוּן' (שמות ט ג) היינו עדיין לא תִּירָאוּן, ולא 'לפני שתיראו', שהרי לא התפרש מה אירע לפני שיראו קלא, ואף פסוק זה תפרש, ששיח השדה עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת העולם, ביום הששי, קודם שנגבר האדם, שהרי נאמר לאחר מכן 'ואדם אין' קלב:

וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֶם יִצְמַח. אף כאן ביאור לשון 'טרם' הוא שעשב השדה עדיין לא צמח. וביום השלישי, שכתוב 'ותוצא הארץ דשא עשב מזרע זרע למיניהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למיניהו', לא יצאו לגמרי, אלא כוונת הכתוב שצמחו בשיעור מועט ביותר ועל פתח הקרקע עמדו עד יום ששי:

(ה) טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ. כל 'טרם' שבמקרא, כמו לשון 'עד לא' הוא קחי, כלומר, משמעות המילה מתייחסת רק לאותו דבר בפני עצמו, לומר שעדיין לא היה, וזהו 'טרם יהיה', ואינו לשון 'קודם', המתייחס לאותו דבר ביחס לדבר אחר, מי קדם למי. וכיון שזהו תיאור של מצב קיים קכט, שורש זה של 'טרם' אינו ניתן להאמר בהטיה של נפעל, שאי אפשר לומר על דבר מסוים שהוא 'הטרים', כִּאֲשֶׁר יֵאמַר על דבר מסוים שהוא 'הקדים'. ופסוק זה מוכיח שזהו פירוש לשון 'טרם', שאין לפרש 'קודם' שהיה שיח השדה בארץ, שהרי לא התפרש מה היה קודם שצמח שיח השדה קל, אלא ודאי פירושו הוא שעדיין לא היה שיח השדה. ועוד פסוק אחר מוכיח זאת, שנאמר 'ואתה ועבדיך

הערות וציגים

בפירוש תיבת 'בהבראם', לפירוש הראשון היינו ביום הברא, ויום זה הוא 'ביום עשות ה', היום הראשון. ולפירוש השני היינו בזה"ב בראם, ומתי בראם, 'ביום עשות ה', שהוא היום הראשון. רא"ם, גור אריה. אמנם בדברי דוד פירש שלפי הפירוש השני אין ללמוד מכאן שכל הבריה נעשתה ביום הראשון, אלא כך מתפרש הפסוק. 'בהבראם', שנברא הכל באות ה"א, אמנם זהו רק 'ביום עשות ה' ארץ ושמים', כלומר, כשברא ה' את העולם הזה הנרמז בארץ ושמים', עשה כן באות ה"א, אך את העולם הבא ברא ה' באות י"ד. קכת. וכן תרגמו אונקלוס. רא"ם. קכט. רא"ם, שפתי חכמים. קל. ואם היה נכתב 'וכל שיח השדה טרם יצמח אד יעלה מן הארץ', היה ניתן לפרש את 'טרם' כמו 'קודם', כלומר, שקודם שייצמח שיח השדה עלה אד מן הארץ, אך עתה שנכתב אחרי לשונות 'טרם ייהי' ו'טרם יצמח' 'כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ', הרי שלא נכתב מה אירע קודם לכן, ובהכרח יש לפרש זאת כמו 'עדיין לא היה', 'עדיין לא צמח'. רא"ם, גור אריה. קלא. רא"ם, גור אריה. קלב. רא"ם.

כִּי לֹא הִמָּטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל-
הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת-
הָאֲדָמָה: וְיָאֵד יַעֲלֶה מִן-

אֲרִי לֹא אֲחִית יְיָ אֱלֹהִים
מִטְרָא עַל אֲרַעָא וְאָנֹשׁ
לִית לְמַפְלַח יְת אֲדָמְתָא:
וְעֶנְנָא הָוָה סְלִיק מִן

רש"י

(ולמה?) כי לא המטיר; ומה טעם לא
המטיר? לפי שאדם אין לעבד את
האדמה, ואין מכיר בטובתם של גשמים.
וכשנא אדם וידע שהם זורק לעולם התפלל
עליהם וירדו, וזמחו האילנות והדשאים: ה'

אלהים. ה' הוא שמו; אלהים, שהוא
שופט ושליט על כל. וכן פירוש זה בכל
מקום לפי פשוטו, ה' שהוא אלהים: (1) ואד
יעלה. לענין בריאתו של אדם, העלה את
המהום והשקה עננים לשרות העפר ונצרא

אור הבהיר

מקום שנאמר 'ה' אלהים' לפי פשוטו קלי, ה' -
כך שמו, שהוא אלהים, שזוהו שם התואר, כפי
שנראה לנו לפי פעולותיו:

(1) ואד יעלה. לא בא הפסוק לתאר את דרך
ירידת הגשמים כדי להשקות את העשבים והעצים,
שהרי לפני בריאת האדם לא ירדו כלל גשמים קלז,
אלא דיבר הכתוב לענין בריאתו של האדם,
שהעלה ה' את מי התהום על ידי אדים קלת,
והשקה באדים אלו את העננים קלט, וחזרו מים
אלו וירדו מהעננים על האדמה כדי לשרות את
העפר במים, שיעשה כמין בוז, וממנו נברא

(ולמה לא צמחו?) כי לא המטיר. ומה טעם
לא המטיר? הרי זה כפי שנאמר בהמשך הפסוק,
לפי שאדם אין לעבד את האדמה, והיינו
כיון שאין מי שמכיר בטובתם של גשמים, ואין
עושים טובה למי שאינו מכיר בכך קלי. וכשנא
האדם וידע שהם צורף לעולם והכיר בטובתם,
התפלל עליהם - על הגשמים קלי, וירדו, וצמחו
האילנות והדשאים:

ה' אלהים. ה' - שם הוי"ה הוא שמו קלה,
ואלהים הוא שם תואר המורה על כך שהוא
שופט ושליט על כל, וכן פירוש דבר זה בכל

הערות וציגים

קלה. גור אריה, ובאר, שאף שכל הבריאה נבראה בלי שיהיה מי שיקיר בכך, אין זו נחשבת 'טובה', אלא כל אחד נברא
ליצור עצמו, אך ירידת הגשמים שזו פעולה הנעשית ליצור הצמחים, הרי זו כעשיית טובה, שאין לעשותה למי שאינו
מכיר בטובה. קלה. שאלו היה מכיר בטובתם ולא מתפלל עליהם, ודאי שלא היו יורדים. גור אריה. קלה. שהרי יש
בו אותיות 'היה הוה ויהיה'. שפתי חכמים. קלה. אך לפי מדרשו ה' זו מידת הרחמים, ואלהים זו מידת הדין. רא"ם.
קלה. רא"ם, שפתי חכמים. קלה. אך אין לומר שעלה האד מהמים הגלויים על פני האדמה, שאם כן היה ראוי לומר 'ואד
יעלה מן המים', וכיון שנאמר 'ואד יעלה מן הארץ' יש לפרש שעלה האד מהמים שמתחת לארץ, והיינו ממי התהום. גור
אריה. קלט. ולא היה זה כמנהג העולם היום, שהשמש מעלה את האדים אל העננים והגשמים יורדים בכל הארץ, אלא
כאן עלו המים על ידי ציווי ה' וירדו רק באותו מקום שהיה בו צורך לבריאת האדם [ואף שנאמר 'והשקה את כל פני
האדמה', היינו כפי שפירש רש"י (פסוק ז) שנצבר עפרו מארבע רוחות העולם, וכיון שידד המטר במקום שנברא ממנו האדם,
הרי זה כאילו ירד על פני כל האדמה]. רא"ם.

הָאָרֶץ וְהַשָּׁמַיִם אֶת־כָּל־פְּנֵי
הָאֲדָמָה: וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים
אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפֹּחַ
בְּאַפִּי נִשְׁמָתָא דְחַי וְהוּת בְּאָדָם

אֲרֵעָ וּמִשְׁקֵי יָת כָּל אֲפִי
אֲדָמָתָא: ז וּבְרָא יי
אֱלֹהִים יָת אָדָם עֶפְרָא מִן
אֲרֵעָ וּנְפֹחַ בְּאַפּוּהִי
נִשְׁמָתָא דְחַי וְהוּת בְּאָדָם

רש"י

מארבע רוחות, שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. דבר אחר, נטל עפרו ממקום שנאמר זו מוצא אדמה תעשה לי (שמות כ, כה), אמר, 'הלואי תהא לו כפרה ויוכל לעמוד'. ויפח באפיו. עשאו מן התחמונים ומן העליונים, גוף מן

אדם; כַּגֶּבֶל זה שנותן מים ואחר־כך לש את העיסה, אף כאלו 'השקה' ואחר־כך 'וייצר': (ו) וייצר. שתי יצירות, יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים. אבל בצמהה שאינה עומדת לדון, לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה. כבר עפרו מכל האדמה

אור הבהור

ללמוד בלשון זו שצבר ה' את עפרו של אדם הראשון מכל האדמה, כלומר, מארבע רוחות העולם קמב, כדי שגבל מקום שימות שם האדם תהא האדמה קולטתו לקבורה באופן שישתמר עד תחיית המתים קמב. דבר אחר - ביאור נוסף לכך שנאמרה כפילות הלשון 'עפר' ו'מן האדמה', ללמוד שנטל ה' את עפרו של האדם ממוקום שנאמר בו 'מזבח אדמה תעשה לי' (שמות כ, כא), אמר ה', הלואי שעל ידי זה שנברא ממוקום המזבח קמב תהא לו כפרה על עוונותיו, ויוכל לעמוד - להתקיים בעולם קמב:

ויפח באפיו. עשאו ה' מן התחתונים ומן העליונים, גוף האדם עשוי מעפר שהוא מן

האדם. כמו גבל זה [-אדם הלש עיסה] שנותן מים על הקמח ואחר־כך לש את העיסה, אף כאן 'והשקה' היינו נתנית המים על העפר, ואחר־כך 'וייצר' ה' אלהים את האדם:

(ו) וייצר. נכתבה תיבה זו בשני יודי"ן, ויש לדורשה כאילו התיבה עצמה נכפלה קמ, לרמזו על שתי יצירות שנעשו בגוף האדם, יצירה אחת לעולם הזה, ויצירה שניה לאחר שכבר כלה הגוף, לתחיית המתים. אבל בבהמה שאינה עומדת לדון, ולאחר שמותה אינה חוזרת לחיות, לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן, אלא 'ויצר', ביו"ד אחת:

עפר מן האדמה. דבר פשוט הוא ש'עפר' הוא 'אדמה', ומדוע כפל זאת הכתוב קמא, אלא בא

הערות וציונים

קמ. כלומר, אף שרק האות יו"ד נכפלה, הדרך היא לדרוש זאת כאילו התיבה כולה נכפלה ונאמר 'ויצר', 'ויצר'. רא"ם. קמא. רא"ם. קמב. אין הכוונה שאסף את עפרו ממש מכל שטח פני האדמה, אלא לקח עפר מכל אחת מארבע רוחות, ובכך נחשב הדבר שאספו מכל האדמה. באר בשדה. קמג. גור אריה ושפתי חכמים, שהרי קבורה עצמה יש גם בבעלי חיים. קמז. גור אריה. קמה. ואמנם אף לפירוש זה קולטת האדמה את האדם בכל מקום שנקבר, כיון שמקום המזבח

לְנִפְשׁ חַיָּה: ה' וַיִּטֵּעַ יְהוָה אֱלֹהִים
 גֵּן בְּעֵדֶן מִקְדָּם וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת־

לְרוּחַ מְמַלְלָא: ה' וַנִּצְבֵּב יְיָ
 אֱלֹהִים גִּנְתָּא בְּעֵדֶן
 מִלְקַדְמִין וַאֲשֵׁרֵי תַמָּן יְיָ

רש"י

התחתונים ונשמה מן העליונים. לפי שזוים ראשון נבראו שמים וארץ, בשני נברא רקיע לעליונים, בשלישי תראה היצבה לתחתונים, ברביעי מאורות לעליונים, בחמישי ישרו המים לתחתונים, הווקק בשני לבראות זו עליונים

אור הבהיר

התחתונים, ונשמה ניתנה בו מן העליונים, והטעם לכך, לפי שביזם ראשון נבראו שמים וארץ, שהם עליונים ותחתונים. בשני נברא רקיע רק לעליונים. בשלישי נאמר 'תראה היצבה', רק לתחתונים. ברביעי ברא מאורות, לעליונים. בחמישי אמר 'ישרצו המים', לתחתונים, נמצא שיש יומיים לתחתונים, יומיים לעליונים, ויום אחד לעליונים ולתחתונים, הִזְקַק ביום הששי לבראות בו גם בְּעֵלְיוֹנִים וגם בתחתונים, ואם לאו, אלא יברא בו רק מהעליונים או רק מהתחתונים, נמצא שיש קִנְיָה בְּמַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית, שִׁיְהִי אֵלּוּ רִבִּים

[מורבים] על אלו בְּבְרִיאת יום אֶחָד קמ"ו: לְנִפְשׁ חַיָּה. משמעות הלשון 'ויהי האדם לנפש חיה' היא שרק האדם הוא נפש חיה קמ"ז, וקשה, שהרי אף בהמה וְחַיָּה נִקְרְאוּ 'נֶפֶשׁ חַיָּה', כמו שנאמר כמה פעמים לעיל (א כ,א,כד,ל), אף באמת אין הדברים דומים, כי נפש זו שֶׁל הָאָדָם היא ה'חיה' שְׂבָכָלָן, שְׂמַלְבַּד מה שיש בבעלי החיים נִתְּסַף בּוּ דַעָה וְדַבּוּר שאין בהם, ולכן ראוי לומר בלשון זו שנעשה האדם במיוחד לנפש חיה קמ"ח: (ט) מִקְדָּם. לשון 'מקדם' אינה מתפרשת כאן כְּקִדְמָה בזמן קמ"ט, אלא הכוונה לצד מזרח המכונה 'קדם', ללמד שבמזרחו שֶׁל 'עֵדֶן' קי

הערות וציגים

הוא יסודו של העולם, והרי זה כאילו נברא מן העפר שבכל העולם. גור אריה. קמ"ו. ואמנם ביום השביעי נבראה המנוחה, שהיא שייכת רק בתחתונים הזקוקים למנוחה, מכל מקום כיון שעיקר המנוחה היא עבור האדם, שהוא עשוי מהעליונים ומהתחתונים, שוב אין כאן קנאה. נחלת יעקב. קמ"ז. באר בשדה. קמ"ח. כלומר, אף שלאדם יש רק נפש אחת, וכן לבעלי החיים יש רק נפש אחת, ומצד זה שהיא מרגישה וצומחת הרי נפש האדם שוה לנפש בעלי החיים, מכל מקום נוסף בנפש האדם עוד כח שאין בשאר בעלי החיים, והיינו הדעה והדיבור. ר"ם. קמ"ט. וכוונת רש"י למעט מפירושו של אונקלוס שתרם 'נציב ה' אֱלֹהִים גִּנְתָּא בְּעֵדֶן מִלְקַדְמִין', והיינו שקודם שנברא האדם נברא כבר גן העדן, וזהו כדעת הסובר במדרש רבה שאדם נברא בשישי וגן עדן נברא בשלישי. והטעם של רש"י שלא רצה לפרש כן, כיון שנאמר לעיל (פסוק ה) 'וְכָל שִׁי' הַשָּׂדֶה טָרֵם יְהִי בָאָרֶץ וְכָל עֶשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמָח' כי לא הקטיר ה' אֱלֹהִים על הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעִבַּד אֶת הָאָדָמָה', הרי שקודם בריאת האדם לא היו עדיין עצים בארץ, ומסתבר שאף עצי גן עדן בכלל זה. ר"ם. קנ. אך לא במדרשו של העולם, שהרי דעת רש"י שגן עדן נמצא בצד מערב של העולם. באר בשדה.

רש"י

נטע את הגן. ואם תאמר, הרי כבר כתב ויצר את האדם וגו', ראיתי בצרייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"צ מדות האגדה נדרשת, וזו אחת מהן: כלל שלאחריו מעשה, הוא פרטו של ראשון. ויצר את האדם' וזה כלל, קמס צרייתא מהיכן, וקמס מעשיו; חזר ופירש 'ויצר ה' אלהים' את האדם ויצמח לו גן בעדן קמ, ויניחהו בגן עדן, ויפל עליו תרדמה, השומע סבור [עשוי לחשוב] מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון. וכן אלל הצהמה חזר וכתב 'ויצר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה', כדי לפרש 'ויצר אל האדם' לקרות שם, וללמד על העופות שנבראו מן הרקק:

אור הבהיר

נטע ה' את הגן קמ, וכיון ש'קדם' הוא מזרח, 'מקדם' היינו מצד מזרח קמ. ואם תאמר, הרי כבר כתב (לעיל א כז) ויברא את האדם וגו', ומדוע חזר ואמר כאן (פסוק ז) 'וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה קמ. ראיתי בביריתא של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, מל"ב מדות האגדה נדרשת, וזו אחת מהן, 'כלל' שלאחריו 'מעשה', הרי אותו מעשה הוא פרטו ופירושו של הכלל הראשון. וכך מתפרשים הפסוקים כאן, 'ויברא את האדם' זהו כלל, שהרי קמס את ענין ברייתא, מהיכן נברא, וקמס את מעשיו - מה נעשה עם האדם כשנברא. ולכן כאן חזר ופרש 'וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה' וגו', לפרש מהיכן נברא. ואחר כך פורשו המעשים שנעשו באדם,

ויצמח לו גן בעדן קמ, ויניחהו בגן עדן, ויפל עליו תרדמה, השומע סבור [עשוי לחשוב] שהוא מעשה אחר, ובאמת אינו אלא פרטו של הכלל הראשון, שהתפרש עתה.

וכן יש להקשות על האמור אצל הבהמה, שכבר נאמר לעיל (א כה) 'ועש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינה', ואף על פי כן חזר וכתב להלן 'וייצר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים' (ב ט), ואף בזה יש ליישב שזהו אותו ענין, ונכתב שוב כדי לפרש את האמור בהמשך הפסוק שם 'ויברא אל האדם' לקרות להם שם. ועוד בא פסוק זה ללמד על העופות שנבראו מן הרקק - מהבז, וכמו שיבאר להלן (שם) שמכך שנאמר לעיל שנבראו מהמים, ולהלן שנבראו מן האדמה, יש ללמוד שנבראו מעירוב המים והעפר, והיינו מן הרקק:

הערות וציגים

קמ. מה שהארץ רש"י וכתב 'נטע את הגן', היינו כדי שלא נטעה להבין שהניח ה' את האדם בצד מזרח של גן עדן, וכאילו נאמר 'מקדם' וישם שם את האדם'. שפתי חכמים. קמ. רא"ם. קמ. אף ששאלה זו קשה כבר בפסוק הקודם, כתב זאת רש"י רק כאן כיון שבתשובתו הוא מפרש גם את האמור בפסוק זה, לגבי ברייתא גן עדן, שאף זה מפרטי עניניו של האדם, וכמו שיבאר. רא"ם. ובגור אריה כתב ששאלה זו נמשכת לפירושו ש'מקדם' היינו בצד מזרח, כיון שלפי פירושו של אונקלוס שהכוונה לשון קדמות, נמצא שמה שנאמר 'ויטע ה' אלהים גן בעדן' היינו שהיתה הנטיעה קודם לכן, ואם כן גם מה שנאמר בפסוק הקודם 'וייצר ה' אלהים את האדם' יכול להתפרש כיצירה שהיתה קודם לכן. אך לפי פירושו של רש"י שנטיעה גן עדן היתה עתה, אם כן קשה מדוע הזכירה כאן שוב יצירת האדם, והרי היתה קודם לכן. קמ. וזהו לשיטתו של רש"י בתחילת דבריו, ש'מקדם' היינו מצד מזרח, אך לפירוש אונקלוס שם ש'מקדם' היינו קודם לכן, נמצא שהוצמח גן עדן קודם ברייתא האדם. רא"ם.

הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר: ט וַיִּצְמַח יְהוָה
 אֱלֹהִים מִן־הָאָדָמָה כָּל־עֵץ נִחְמַד
 לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכֹל וְעֵץ הַחַיִּים
 בְּתוֹךְ הָגֶן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע:
 וַיִּנְהַל יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־
 הָגֶן וּמִשָּׁם יַפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבַּעַה
 רְאשִׁים: יא וְשֵׁם הָאֶחָד פִּישוֹן הוּא

אָדָם דְּבָרָא: ט וַאֲצֻמַּח יְיָ
 אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל אֵילָן
 דְּמַרְגָּנָא לְמַחְזִי וְטָב לְמִיכַל
 וְאֵילָן חַיָּיא בְּמַצִּיעוֹת
 גְּנָתָא וְאֵילָן דְּאֲכָלִי
 פִּירוּהִי חֲכָמִין בֵּין טָב
 לְבִישׁ: י וַיִּנְהַרָא הָוָה נָפִיק
 מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יֵת גְּנָתָא
 וּמִתְמָן מִתְפָּרֵשׁ וְהָוִי
 לְאַרְבַּעָה רִישֵׁי נְהָרִין:
 יא שׁוֹם חַד פִּישוֹן, הוּא

רש"י

(ט) ויצמח. לענין הגן הכתוב מדבר: ועולין ומסקין את [כל] הארץ נקרא
 בתוך הגן. צלמלע הגן: (יא) פישון. הוא 'פישון', כמו ופשו פרשיו (מקוק א, ט). דבר
 מילוס נהר מזרים, ועל שם שמימי מתזכרין אחר, פישון - שהוא מגדל פשתן, שנאמר

אור הבהור

(ט) וַיִּצְמַח. אף שבפסוק זה נאמר רק שצמחו
 העצים 'מן האדמה', אין הכוונה לכל אדמת
 העולם קמי, אלא רק לַעֲנִין הָגֶן אשר בעדן הַכְּתוּב
 מִדְּבַר, שהרי פסוקים אלו עוסקים בגן עדן ולא
 בכל האדמה קמי:
 בְּתוֹךְ הָגֶן. כיון שכל העצים צמחו בתוך גן עדן,
 בהכרח שמה שהוסיף הכתוב לגבי עץ החיים שהוא
 'בתוך הגן' קמי, היינו לומר שהיה מקומו בְּאִמְצַע הָגֶן:

(יא) פִּישוֹן. הוא הַיְלּוֹס, שהוא נְהַר מִצְרַיִם.
 ו'פישון' אינו שמו העיקרי והמפורסם קמי, אלא
 על שם שְׁמִימִיו מִתְבָּרְכִין וְעוֹלִין על גדות הנהר
 וּמִשְׁקִין אֶת [כָּל] הָאָרֶץ, נִקְרָא כֵּן פִּישוֹן.
 וְכֵמוֹ שֶׁמִּצְאָנוּ לִשׁוֹן זוֹ לגבי הכשדים ו'פשו
 פְּרָשִׁיו' (חבקוק א, ח), והיינו שיתרבו פרשיו קמי.
 דְּבַר אַחֵר, מכוונה הנהר בשם 'פישון' לפי שְׁהוּא
 מִגְדַּל פִּשְׁתָּן על גדותיו, שְׁנֶאֱמַר

הערות וצינים

קנה. רא"ם. ובשפתי חכמים הוכיח כן, שאם אכן היתה הכוונה לכל העצים שבעולם, מדוע לא נאמר בציווי על הוצאת
 הפירות שצויה עליהם ה' להוציא 'כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל'. קנה. גור אריה. קנה. גור אריה. וביאורו,
 שהמילה 'תוך' מצד עצמה אינה מתפרשת בהכרח על אמצע, ורק מחמת ייתורה כאן יש לדרוש שהכוונה לאמצע. קנה. כך
 דייק רש"י מלשון הפסוק, שלא נאמר רק 'האחד פישון', אלא 'שם האחד פישון', ללמד שמשם זה יש לנו ללמוד את
 ענינו של הנהר. גור אריה. ובשפתי חכמים ביאר שהוקשה לרש"י מדוע לא קראו בפירוש בשם 'נלוס', שהוא שם מפורסם
 יותר, ולכן כתב שבא הכתוב ללמד את ענינו של הנהר. קנה. רש"י שם.

מְקִיף יֵת כָּל אֶרֶץ חִוִּלָּה
 דְּתַמֵּן דְּהֶבֶא: יֵי וְדִהֶבֶא
 דְּאֶרְעָא הָהִיא טֹב, תַּמֵּן
 בְּדִלְחָא וְאִבְנֵי בְרָלָא:
 יֵי וְשׁוּם נִהְרָא תַנְיָנָא
 גִּיחוֹן, הוּא מְקִיף יֵת כָּל
 אֶרֶץ כּוּשׁ: יֵי וְשׁוּם נִהְרָא
 תְּלִיתָאָה דְּגִלְתָּ, הוּא
 מְהִלִּיף לְמִדְנָחָא דְּאֶתְרוֹר,

הַסֹּכֵב אֶת כָּל-אֶרֶץ חִוִּלָּה
 אֲשֶׁר-שֵׁם הַזֶּהָב: יֵי וְזֶהָב הָאֶרֶץ
 הַהוּא טוֹב שֵׁם הַבְּרִלָּח וְאִבֵּן
 הַשָּׁהָם: יֵי וְשֵׁם-הַנָּחַר הַשְּׁנִי גִיחוֹן
 הוּא הַסֹּכֵב אֶת כָּל-אֶרֶץ כּוּשׁ:
 יֵי וְשֵׁם הַנָּחַר הַשְּׁלִישִׁי תִּדְקָרָה

רש"י

בישעיה (יט, ט) אלל מנרים וזשו עוזדי
 פשמים: [(יג) גיחוון. שהיה הולך והומה,
 והמייתו גדולה מאוד. כמו וכי יגם (שמות
 כח, כח), שמנגם והולך והומה: (יד) חדקָה.

שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פריין
 ורצין ומצרין את האדם: כוש ואשור.
 עדיין לא היו, ונכתב המקרא על שם
 העמיד:

אור הבהיר

בישעיה (יט, ט) אצל מצרים 'זבושו עובדי
 פשתים', הרי שבמצרים היתה מצויה מלאכת
 הפשתן, כיון שמי הנילוס מסייעים לגידולו קס:
 [(יג) גיחוון. שהיה הולך והומה - ומרעיש,
 והמייתו גדולה מאד, כמו שנאמר לגבי שור 'וכי
 יגח' (שמות כא, כח), שמנגם והולך והומה -
 ומרעיש:
 (יד) חדקָה. נהר זה מכונה כך לפי שמימיו חדין

- חריפים, וקלין במשקלם, ומתוך כך טובים הם
 לשתייה, שאינם מכבידים על הגוף קסא:
 פרת. שמימיו פריין ורצין - מתרבים מתוכו
 ומעצמו, ללא ירידת גשמים קסב, ומבְּרִין
 [-מבריאים] את גוף האדם קסג:
 כוש ואשור. עדיין לא היו מקומות אלו
 בנויים באותו זמן קסד, ונכתב המקרא כאן על
 שם העתיד קסה, שעתידים מקומות אלו

הערות וציגונים

קס. עין יוסף על מדרש רבה (פס"ז ב). קסא. רש"י (ברכות נט: ד"ה חדין). קסב. רש"י (ברכות נה: ד"ה פריין). קסג. כמבואר
 בגמרא (כתובות ע"ז) 'אמר רבי יוחנן, מפני מה אין מצורעין בבבל, מפני שאוכלין תרדין ושותין שכר, ורוחצין במי פרת'.
 תפארת יוסף. קסד. רש"י (כתובות י: ד"ה וסי האין). ואין מסתבר כלל לומר שהיו אלו שמות המקומות מבריות העולם,
 ואותם אנשים נקראו על שם מקומם, כיון שאין סבא לקרוא לאדם מסוים על שם המקום, אך בהיפך מסתבר הדבר,
 שנקרא המקום על שם האדם שבנה את המקום. גור אריה. קסה. אף על פי שמשנה רבינו כתב את התורה, ובזמנו כבר
 היו ארצות אלו, מכל מקום כיון שכתב משה את התורה בזמן הוה, כאילו עתה מתרחשים הדברים [ולכן לא פתח את
 התורה בלשון 'אלה דברי משה, בראשית ברא אלהים'], אף כאן לא היה כותב בענין בריאת העולם את השמות של ארצות
 אלו, אם לא על שם העתיד. גור אריה.

וַיִּהְיֶה כִּי יָבֹאוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָדְבַר יְיָ אֲלֶיךָ
 וְהָיָה כִּי תִּשְׁמָע וְהָיָה כִּי תִּשְׁמָע וְהָיָה כִּי תִּשְׁמָע

רע"י

קדמת אשור. למזמרה של אשור: הוא
פרת. המשוב על כולם, המוכר על שם

אור הבהיר

ומפורסם קסח, ואף שנהר פרת היה הקטן שבארבעת
נהרות קסט, נכתבה עליו לשון 'הוא' כיון שהוא
החשוב על כלם, וחשיבותו היא בכך שהוא **הנזכר**
בפסוקים אחרים **על שם גבול ארץ-ישראל קט**:
(טו) **יִיפָחָה**. אף על פי ש'ליקחה' היינו מרשות
לרשות או ממקום למקום, וכאן לא הוזכר היכן
היה אדם הראשון קודם לכן קטע, כוונת הכתוב
ש**לקחה** ה' לגן עדן **בדברים נאים, ופתהו ליקנס**
בכך שאמר לו שמקום זה הוא גן עדן קטב (בי):

להיבנות ולהיקרא 'כוש' ו'אשור' על שם
האנשים שבנו אותם קסי:
קְדַמַּת אֲשׁוּר. כלומר, למְזַרְחָה שֶׁל אֲשׁוּר, שהרי
כל מילה שצריכה למ"ד בתחילתה ניתן לכתוב
ה"א בסופה, ובמקום 'לקדם' ניתן לכתוב 'קדמה',
וכאשר באה מילה זו במסיכות לשם מקום,
מתחלפת הה"א בתי"ו, ונכתב 'קדמת אשור',
והיינו לקדם של אשור, למזרחה של אשור קסי:
הוא פרת. לשון 'הוא' מלמדת תמיד על דבר ידוע

הערות וציורים

קסא, רש"י בדבריו כאן הביא רק את השמות של 'כוש' ו'ראשור', ולא הזכיר את 'חווילה', וכמו שבמדרא (מכות יז) הובאו רק כוש ואשור ולא חווילה. אמנם במדרש רבה נכתב כן גם על חווילה. וכתב בנחלת יעקב שלדעת הגמרא אכן 'חווילה' הוא שם המקום ולא שם איש, ולכן נאמר כאן 'החווילה' בה"א הידיעה, ללמוד שהיה שם של מקום ולא שם של אדם. ואף שהזכירו להלן (י דנט) שמות אישיים שמות 'חווילה' אין הארץ קרויה על שם איש, ובגור אריה כתב שאף שיתכן שגם ארץ החווילה קרויה על שם אדם, אך מכל מקום לא השתם לרש"י ראייה לכן 'לגבי כוש' שהיה כבור של חם ואיו הוא שתקדש מדינה על שמו, וכן לגבי אשור שנמצא בתורה שבנה את ניווה, יתכן שעל שמו נקראה ארץ אשור. אך לגבי חווילה שלא נמצאו שבה עיר או שהיתה לו חשיבות מיוחדת, אין ראייה שאכן המקום נקרא על שמו]. **קסז**, רא"ם. אמנם בגור אריה כתב שלא נמצאו בשום מקום שה"א זו של סוף מילה ותהפוך לתיר"ו כשהיא מסומה למילה אחרת, ולכן פירש שכונת רש"י לאור שכל היה הנחר כולו בצד מזרח של אשור (ורדומית מצפון לדרום או להפך), אלא שהיה היתא מצד מערב בצד מזרח של אשור כולו בצד מזרח של אשור. **קסח**, רא"ם. וכמו שכתב רש"י להלן על הפסוק (וי טו) 'הַחֲדָר הַגָּדוֹל בֵּית פֶּרֶת', 'לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קרואה גדול, אלא על פי שהיה מאחור בארבעה נהרות היוצאים מעדן, שנאמר ונהנה הרביעי הוא פרת. משל הדיוט, עבד מלך מלך, הדבק לשחור וישתחו לך'. ואף שבכל הנהרות נכתבו לשון 'הוא', היינו לגבי מקומם, כמו 'הוא הסובב את כל ארץ החווילה', אך רק לגבי פרת נכתבה לשון 'הוא' על שמו. פשתי חכמים. **קסט**, שהרי נכתב רביעי מבין ארבעת הנהרות. גור אריה, וכדברי רש"י להלן (טו טז) **קע**. והיינו במה שנאמר להלן (טו טז) 'לְזַרְעָךָ יָגִיתִי אֶת הָאָרֶץ הָאֵת מִנְהָ מַצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל בֵּית פֶּרֶת', וכן בספר דברים (טו) 'אֶרֶץ הַכְּנָעִי וְהַלְבָּנוֹן עַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל בֵּית פֶּרֶת'. ובספר היחזקון כתב שהמונה הוא לכן שבמבין ארבעה נהרות אלו, הוא הנהר הקרוב ביותר לארץ ישראל. **קעא**, רא"ם. ובגור אריה כתב שבכל אדם לא שייכת כלל לשון 'לקיחה', כיון שעיקר מהות האדם היא מה שהוא חי ומשכיל, ובהו לא שייכת לשון לקיחה, ואף אם יקח את גופו ממקום למקום, אין זה נחשב שלקח את האדם, ולכן יש צורך לפרש שעל ידי דברים נאים ופיתויים שלקח את דעתו ורצונו של האדם. ובפשתי חכמים פירש שהוקשה לרש"י שלשון 'לקיחה' שייכת על העתקה מרשות לרשות, וכיון שכל העולם שייך לה' נמצא שכל מקום שהיה האדם היה הוא ברשותו ה'. **קעב**. והיינו שלא הכניסו לשם בלא שיעד האדם שהוא גן עדן. גור אריה, והוסיף, שאין לפרש שהיה האדם היה להכנס לגן עדן, שהרי בראי דצנה האדם להיות שם, גם ללא פתיו.

יְתֵּאדָם וְאֶשְׁרֵייהּ בְּגִנְתָּא
דְּעֵדֵן לְמַפְלָחָה וּלְמִטְרָה:
וּ פקיד יי אֱלֹהִים עַל
אָדָם לְמִימַר מְכַל אֵילָן
גִּנְתָּא מִיכָל תִּיכּוּל:
וּמֵאֵילָן דְּאֶכְלִי פִירוּהִי
תְּחַמֵּין בֵּין טַב לְבִישׁ לֹא
תִיכּוּל מִנִּיהּ אֲרִי בְיוֹמָא
דְּתִיכּוּל מִנִּיהּ מָמַת
תָּמוּת: יֵה וְאָמַר יי אֱלֹהִים
לֹא תִקֵּין דִּיהִי אָדָם
בְּלַחְדוּהִי אַעֲבִיד לֵיהּ
סִמְךָ קִקְבְּלִיהּ: יט וּבִרְא
יי אֱלֹהִים מִן אֲרֻעָא

אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנְתְּחוּ בִּגְן־
עֵדֵן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ: וַיִּצַּר
יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר
מִכָּל עֵץ־הַגֵּן אָכַל תֹּאכֵל:
וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא
תֹאכֵל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ
מוֹת תָּמוּת: יח וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם
לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֶזְרָא בְּנֶגְדּוֹ:
יט וַיִּצַּר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה

רש"י

(יח) לֹא טוֹב הָיִיתָ וּגו'. שלא יאמרו שמי
רשעים הן, הקדוש־ברוך־הוא יסיד צעלוֹנִים
ואין לו זוג, וזה בתחמוֹנִים אין לו זוג (ב"ר):
עזר בנגדו. זכה - עזר, לא זכה - כנגדו
להלחם: (יט) ויצר וגו' מן האדמה.
היא יצרה, היא עשייה האמורה למעלה,

אור הבהיר

לו האשה עזר, אך אם לא זָכָה, נעשית האשה כְּנֶגְדּוֹ,
לְהִלָּחֵם בו, לחלוק עליו ולסתור את דבריו קשׁ:
(יט) וַיִּצַּר וּגו' מִן הָאֲדָמָה. אף שכפלה התורה
את ענין בריאת בעלי החיים, אין הכוונה לשני
דברים שונים, אלא היא 'עִצְרָה' האמורה כאן,
'וַיִּצַּר ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת
כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם', והיא 'עִשְׂיָה' הַאֲמוּרָה לְמַעַלָּה

(יח) לֹא טוֹב הָיִיתָ וּגו'. כלומר, לא טוב הדבר
לְעוֹלָם שִׁיהָא אָדָם לְבַדּוּקֵהּ, שְׁלֹא יֵאמְרוּ
הַכּוֹפְרִים שִׁשְׁתֵּי רְשׁוּיֹת הֵן, הַקְדוּשׁ־בְּרוּךְ־הוא
יְחִיד בְּעָלְיוֹנִים וְאֵין לוֹ זוג, וְזֶה יְחִיד בְּתַתְּמוֹנִים
וְאֵין לוֹ זוג קשׁ (ב"ר):

עֶזְרָא בְּנֶגְדּוֹ. לשון 'עזר' סותרת לכאורה את לשון
'כנגדו' קשׁ, וכך יש לפרשם, אם זָכָה האדם, נעשית

הערות וציגונים

קעג. שאילו היתה הכוונה שלא טוב הדבר לאדם, אם כן היה ראוי לומר 'לא טוב לאדם להיות לבדו'. מהרש"ל. קעז. אין
הכוונה שלולא טעם זה לא היה האדם נושא אשה כלל, שהרי זו אחת ממציאות התורה 'פרו ורבו', אלא אף לזמן מועט זה
לא טוב שיהיה האדם לבדו, שלא יאמרו וכו'. דברי דוד. קעה. שפתי חכמים. קעז. רש"י (בימזט סג. ד"ה כנגדו).

בְּרִית־חַיִּית הַשָּׂדֶה וְאֵת בְּרִית־עוֹף
הַשָּׁמַיִם וַיֵּבֶא אֶל־הָאָדָם לְרֵאוֹת
מֵהַיִּקְרָא־לֹו וּבְרִית־אִנְשׁ יִקְרָא־לֹו

רש"י

ובדברי אגדה, יצירה זו לשון רידי וקבוש, כמו
כי תזור אל עיר (דברים כ, יט), שכבשן תחת ידו
של אדם (ד"ר): וברא אשר יקרא לו האדם
נפש חיה וגו'. סקסוה ופרשהו, כל נפש חיה
אשר יקרא לו האדם שם, הוא שמו לעולם:

ויעש אלהים את חית הארץ וגו', אלא נא ופירש
שהעופות מן הרקק נבראו, לפי שאמר למעלה
מן המים נבראו, וכלן אמר מן האדמה נבראו
(חולין כז). ועוד למדך כלא, שזשעת יצירתן מיד
בו ביום הציאם אל האדם לקרות להם שם.

אור הבהיר

לְשׁוֹן רִידוֹי וְקבוֹשׁ, מלשון מצור, וכמו 'כִּי תִצּוֹר
אֶל עִיר' (דברים כ, יט), ללמד שִׁכְבָּשׁוֹן ה' לבעלי
החיים להיות נכבשים ומושעבדים קפ תחת ידו
שֶׁל אָדָם קפא (ב"ר):
וּבְרִית־אִנְשׁ יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה וגו'. לפי
פשט הפסוק נראה שהאדם קרא לחלק מבעלי
החיים 'נפש חיה', אך לא יתכן לומר כן, שהרי זהו
כינוי שהיה קודם לכן, והוא כינוי לכל בעלי החיים
כפי שהוזכר בעת יצירתם קפב, אלא סְקִסְהוּ
וּפְרָשָׁהוּ - יש לפרש את הפסוק על ידי הפיכת סדר
המילים, וכאילו נאמר כך, כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִקְרָא
לוֹ הָאָדָם שֵׁם קפג, הוא יהיה שְׁמוֹ לְעוֹלָם קפד:

(לעיל א כה) 'וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיֵּית הָאָרֶץ וגו', ואם
כן קשה, מדוע נכפלו הדברים קפז. אֵלָּא הטעם לכך,
לפי שְׁבָא הכתוב וּפְרָשׁ בכפילות זו שֶׁהָעוֹפֹת מִן
הָרִקֶּק נִבְרָאוּ, וכך לומדים זאת, לְפִי שֶׁאָמַר
לְמַעַלָּה שֶׁמִּן הַמַּיִם נִבְרָאוּ, שנאמר (א כ) 'וַיִּשְׁרְצוּ
הַמַּיִם שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף וְעוֹפָף עַל הָאָרֶץ', וְכֵאן
אָמַר שֶׁמִּן הָאֲדָמָה נִבְרָאוּ, הרי שנבראו מתערובת
של אדמה ומים, והיינו רקק, בוץ. וְעוֹד לְמַדָּךְ כֵּאן,
ובזה יבואר מדוע הוזכרו כאן גם החיות קפח,
שֶׁבִשְׂשַׁעַת יִצְרָתָן של הבהמות והחיות מִיָּד, בּוֹ
בְּיוֹם קַטִּי, הִבְיָאָם אֶל הָאָדָם לְקֹרֹת לָהֶם שֵׁם.
וּבְדִבְרֵי אַגְדָּה אמרו ש'יצירה' זו האמורה כאן

הערות וציונים

קעז. רא"ם. קעט. גור אריה, שהרי בתחילה ביאר רק מדוע הוזכרו כאן העופות. קעט. דבר זה ניתן להאמר רק על הבהמות
והחיות, שנוצרו ביום השישי, אך העופות נוצרו ביום החמישי ועליהם לא שייך לומר שהובאו לפני אדם מיד בו ביום שנבראו,
ולכן לגבי הזכרת העופות הביא רש"י את הטעם הראשון, שהוזכרו כאן כדי להורות שנבראו מן הרקק. שפתי חכמים. אמנם בלבד
האורה כתב שכוונת רש"י אף על העופות שהובאו 'מיד', ולשון 'בו ביום' אינה בדוקא, אלא ביום שלמחרת בריאתם. קפ. מתנות
כהונה. קפא. ולפי דרשה זו הרי זה כאילו נאמר 'וישעבד ה' אלהים מברואי האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים, ויביאם
אל האדם', והיינו שיהיו תחת ידו ורשותו. רא"ם. קפב. רא"ם, והוסיף שאם כן נמצא שהוא 'שם' אחד לכלם, שכולם נקראים
'נפש חיה', ואילו בפסוק מבוואר שקרא להם 'שמות'. קפג. נוספה כאן תיבת 'שם', שלא תפרש 'אשר יקרא לו' במשמעות
שיקרא לו לבוא אליו, כמו 'קראן לו' ולאכל לָחֶם' (שמות ב כ). קפד. כלומר, אף שכל אדם יכול לקרוא לחפצים שונים בשמות
שיעלו בדעתו, לא יהיה זה שמם לעולם, ורק כאן נשארו שמות בעלי החיים לעולם כפי שקרא אדם הראשון את שמותיהם. רא"ם.

אָדָם נִפְשָׁא חֵיתָא הוּא
שְׁמִיָּה:

שלישי כ וקרא אָדָם
שְׁמֵהּ לְכָל בְּעִירָא
וּלְעוֹפָא דְשָׁמַיָּא וּלְכָל
חַיַּת בָּרָא, וּלְאָדָם לֹא
אֲשַׁכַּח סִמְךָ פְּקַבְלִיָּה:
כא וירמא יי אֱלֹהִים
שִׁנְתָּא עַל אָדָם וּדְמוּךְ,
וְנָסִיב חָדָא מִעֲלֵוְהִי

הָאָדָם נִפְשָׁא חֵיתָא הוּא שְׁמוֹ:
שלישי כ ויקרא האָדָם שְׁמוֹת
לְכָל-חַיַּת-הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּלְכָל-חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא-
מָצָא עֶזֶר כְּנַגְדּוֹ: כֹּא וַיִּפְּלֵ יְהוָה
אֱלֹהִים | תַּרְדֵּמָה עַל-הָאָדָם
וַיִּשָּׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצַּעְעָתָיו

רש"י

שלישי (כ-כא) וְאָדָם לֹא מָצָא עֶזֶר, וַיִּפֹּל
ה' אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה. כַּשֶּׁהֵיטֵן הֵיטֵן לִפְנֵינוּ כֹּל
מִיָּן וּמִיָּן זָכַר וּנְקִבָה, אָמַר, 'לְכוּלָם יֵשׁ בָּן זוּג וְלִי
אֵין בֶּן זוּג', מִיָּד 'וַיִּפֹּל' (כ"ד): (כא) מִצַּעְעָתָיו.
מִסְטֵרִיו, כִּמוּ וּלְגַלֵּעַ הַמִּשְׁכָּן (שְׁמוֹת כו, כ), זֶה
שֶׁאָמְרוּ שְׁנֵי פְּרָצוּפִים נִצְרָאוּ (נִרְכּוּת סא.).

אור הבהיר

על האדם, כדי לברוא ממנו את האשה (ב"ד):
מִצַּעְעָתָיו. אין הכוונה ל'צלע' שהיא מאבריו
של האדם קפ, אלא 'מִסְטֵרִיו', כלומר מצדו של
האדם, וְכִמוּ 'וּלְגַלֵּעַ הַמִּשְׁכָּן' (שְׁמוֹת כו כ), והיינו
לצד המשכן, זֶהוּ - וּפִירוּשׁ זֶה הוּא לִפִּי מַה
שֶׁאָמְרוּ שֶׁמִּתְחִילָה שְׁנֵי פְּרָצוּפִים נִצְרָאוּ (נִרְכּוּת
סא.), והיתה חוה מחוברת לאדם, עד שלקחה ה'
משם להיות אשה בפני עצמה, והביאה לפני
האדם קפ:

שלישי (כ-כא) וְאָדָם לֹא מָצָא עֶזֶר וַיִּפֹּל
ה' אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה. מכך שפתח הפסוק
בוי"ו החיבור מושמע שיש שייכות בין קריאת
השמות לבעלי החיים שבפסוק הקודם, לבין
יצירת האשה לאדם קפ, והביאור הוא,
שכְּשֶׁהֵיטֵן לבעלי החיים לפני האדם לקרוא
להם שמות, הֵבִיֵּן לִפְנֵינוּ כֹּל מִיָּן וּמִיָּן זָכַר
וּנְקִיבָה, אָמַר הָאָדָם, לְכָלָם יֵשׁ בָּן זוּג וְרַק
לִי אֵין בֶּן זוּג, מִיָּד 'וַיִּפֹּל' ה' אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה

הערות וציורים

קפ. רא"ם. קפו. רא"ם. קפו. אמנם לפי הפירוש שהובא במדרש רבה נטל ה' מהאדם צלע ממש מבין
צלעותיו, ולפי זה מתפרשת לשון 'צלעותיו' כפשוטה, האבר שהוא 'צלע', ואין צורך לפרש שהכוונה ל'צד'. נחלת
יעקב.

וַיִּסְגֹּר בֶּשֶׂר תַּחְתָּנָה: כַּבּ וַיִּבֶן יְהוָה
אֱלֹהִים אֶת-הַצִּלְעַ אֲשֶׁר-לָקַח מִן-
הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיָּבֵאָהּ אֶל-הָאָדָם:

רש"י

וּמְלִי בֶסְרָא תַּחְתָּנָה:
כַּבּ וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יִת
עֲלֵעָא דְנָסִיב מִן אָדָם
לְאַתָּתָא וְאַתָּתָה לְוֹת אָדָם:

ויסגור. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה
חמיכת הצער שממנו נצרכת ותחזרה עליו:
(כב) ויבן. כצנין, רחצה מלמטה וקצרה
מלמעלה לקבל הולד, כאוצר זה של חטים

אור הבהיר

וַיִּסְגֹּר. סגר את מקום החתך שבגוף אדם,
שמשם נעשתה האשה קפ"ב:
וַיִּישָׁן וַיִּקַּח. הטעם לכך שרק לאחר שישן
לקח ממנו ה' את הצלע, כדי שלא יראה האדם
את חתיכת הבשר שִׁמְמָנוּ נִבְרָאת חוה,
וְתַתְּבִנָּה עָלָיו קפ"ט:
(כב) וַיִּבֶן. עשה ה' את האשה כְּבִנְיָן, רִחְבָּה
מִלְמָטָה וְקִצְרָה [-וצר] מִלְמָעְלָה, כדי שיהא גופה
ראוי לִקְבֵּל את הוֹלֵד בזמן העיבור, כְּאֹצֵר זֶה שֶׁל

חטים שהוא רחב מלמטה וקצר [-וצר] מלמעלה,
שלא יבדיל מִשְׁאֵל של האוצר על קירותיו ק"ב:
וַיִּבֶן אֶת הַצִּלְעַ וגו' לְאִשָּׁה. אין לפרש
ש'לאשה' היינו שעשאה 'עבור אשה' קצ"א, אלא
שבנאה באופן שתהיה ראויה לְהִיּוֹת אִשָּׁה, וכמו
שהתבאר שעשאה באופן המתאים לקבל את
הולד. וכמו שנאמר וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִּדְעוֹן לְאֹפּוֹד'
(שופטים ה, כז), שעשאו לְהִיּוֹת אֹפּוֹד, ולא
שעשאו עבור אפוד קצ"ב:

הערות וצינים

קפ"ב. בגמרא (עירובין י"ח) נחלקו האם קודם שנלקחה חוה מגוף האדם היה זה 'פרצוף', והיינו שהיתה קיימת אך היתה מחוברת לאדם, או שהיה זה כעין 'זנב' המחובר אליו, וממנו נעשתה האשה. ואמרה שם הגמרא שלדעת האומר שזהו פרצוף, מה שנאמר 'ויסגר בשר תחתנה' היינו שהוצרך למלא בבשר את אותו מקום שהיתה האשה מחוברת אליו. אך לדעת הסובר שהיה זה זנב, כוונת הפסוק היא שסגר ה' בבשר את מקום החתך, ופירש כאן רש"י כדעת האומר שהיה זה זנב, והוצרך הבשר רק לסגירת מקום החתך. ר"א. אמנם ראה בלבוש האורה ובבאר בשדה שביארו את דברי רש"י כאן גם לדעת הסובר שהיה זה פרצוף. **קפ"ט.** ביאור זה שפירש כאן רש"י הוא גם כן לדעת הסובר שקודם 'יצירת חוה היה זה כעין זנב' [וכפי שהובא בערה לעיל], ולכן היה חשש שתתנגנה עליו. אך לדעת הסובר שגם קודם לכן היה זה פרצוף בפני עצמו אלא שהיה מחובר אליו, לא היה חשש שתתנגנה בעיניו. ר"א. ולדעה זו שהיה זה פרצוף הטעם שהפיל עליו ה' תרדמה, כדי שלא ירגיש בכאב של חיתוך צד שלם מגופו. משכיל לדוד. **קצ.** ראה הערה לעיל שנחלקו בגמרא (עירובין י"ח) האם קודם שנלקחה חוה מהאדם היה זה כפרצוף בפני עצמו המחובר אליו, או כזנב. וביאור זה שכתב כאן רש"י הוצרכה הגמרא שם (י"ח) לומר לדעת הסובר שהיה זה פרצוף, ונמצא שהיתה כבר בנויה כאדם בפני עצמו, ולשון 'בניה' האמורה כאן היינו שבנאה בצורה שתהא ראויה לקבל את הולד. אך לדעת הסובר שהיה זה זנב, אם כן לשון 'ויבן' מתפרשת על כל גוף האשה, שלא היה קיים כלל קודם לכן. ר"א. **קצ"א.** כלומר, שלא נטעה לומר שעשאה עבור אשה אחרת, וכעין 'יעש לאדם כתנות עור', שהכוונה היא שעשה עבור האדם כתנות עור. והראיה מהפסוק שאי אפשר לומר כן, שהרי לפי זה לא מובן מהו 'ויבן', באיזו צורה בנאה שתהיה ראויה להיות עבור אשה. ר"א. וגור אריה. **קצ"ב.** ר"א.ם.

כג וַיֹּאמֶר הָאֱדָם זֹאת הַפֶּעַם עֲצֹם
מַעֲצָמִי וּבִשָּׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת
יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחְתָּהּ
זֹאת: כד עַל־כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת־
אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ
וְהָיוּ לְבֶשֶׂר אֶחָד: כה וַיְהִיו שְׁנֵיהֶם

כג וַאֲמַר אָדָם הָדָא זְמָנָא
גְרָמָא מְגֻרְמִי וּבִסְרָא
מִבְּסָרִי לְדָא יִתְקַרִי
אֶתְתָא אַרִי מִבְּעֵלָה
נְסִיבָא דָא: כד עַל כֵּן
יִשְׁבּוּק גְּבֵר בֵּית מִשְׁכְּבִי
אֲבוּהִי וְאִמִּיהּ וַיִּדְבֵּק
בְּאֶתְתִּיהּ וַיְהִיו לְבִסְרָא
חַד: כה וְהָיוּ תְרֵיהֶון

רש"י

(כג) זאת הפעם. מלמד שגם אדם על כל
בהמה ומה, ולא נתקררה דעתו כהן (עד שגם על
חיה) (יבמות סג). לזאת יקרא אשה כי
מאיש וגו'. לשון נופל על הלשון. מכאן שנברא

אור הבהיר

(כג) זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי.
משמעות לשון זו היא שהיו פעמים שבהם
לא היה זה עצם מעצמיו ובשר מבשרו, מלמד
הכתוב שבא אדם על כל בהמה וחייה, ולא
נתקרה דעתו בהן (עד שבא על חיה) (יבמות סג):
לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. כלומר, לשון
נופל על הלשון, מתאים הדבר לקרותה 'אשה' כיון
שנוצרה מ'איש', ולכן שמותיהם דומים. מכאן יש
ללמוד שגברא העולם על ידי ה' בלשון הקודש
(כ"ד) ובלשון זו דיבר אדם הראשון קצ"ה, שהרי בשום
לשון אחרת אין שם 'אשה' נגזר משם 'איש' קצ"ד:

(כד) על כן יעזב איש. אין זה המשך למה
שאמר האדם 'זאת הפעם עצם מעצמי קצ"ה
שהרי לא היו לו אב ואם, וגם לא היו לו עדיין
בנים שיאמר עליהם דבר זה קצ"ה, אלא וחייה
הקודש אומרת כן, לאסור על בני נח את
העצמות, והיינו שיעזב האיש את אמו ואת אשת
אביו האסורות עליו, וידבק רק באשתו, ולא
באשת איש ולא בזכר ולא בבהמה קצ"ה:
לכשר אחד. זהו הולד הנוצר על ידי שניהם,
ושם נעשה בשם לדבר אחד, שהרי לשניהם
יש חלק ביצירתו קצ"ה:

הערות וציגונים

קצ"ה. ספר הזכרון. ובבאר בשדה כתב שאדם הראשון למד את שפת הדיבור ממה שאמר לו ה', ומסתבר שזו הלשון שדיבר
ה' עם כל בריותיו כשברא את העולם. קצ"ד. רא"ם, גור אריה. ולכן לא יתכן שאמר כן אדם הראשון בלשון אחרת, והתורה
תרגמה זאת ללשון הקודש, שהרי בלשונות אחרים אין לשון 'אשה' נגזרת מלשון 'איש'. ספר הזכרון. קצ"ה. רא"ם.
קצ"ו. שפתי חכמים. ובגור אריה כתב שאין האדם צריך לעזוב את אביו ואת אמו עבור אשתו, אלא בודאי הפירוש הוא
שרוח הקודש מצוה עליו לאסור את העריות, וכהמשך דברי רש"י. קצ"ה. רא"ם. קצ"ה. ואמנם גם בעלי חיים נעשים על

עֲרוֹמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא
יִתְבַּשְׁשׁוּ: ג א וְהִנָּחֵשׁ הָיָה עָרוֹם
וְלֹא עָרְטָלְאִין אָדָם וְאִתְתִּיה
מִתְכַּלְמִין: ג א וְחִוְיָא הָיָה עָרוֹם

רש"י

(כה) וְלֹא יִתְבַּשְׁשׁוּ. שלא היו יודעים דרך
נניעות להצחין בין טוב לרע. ואף-על-פי
שנתנה זו דעה לקרות שמות, לא נתן זו
יגרה-רע עד אכלו מן העץ ונכנסו ב' יגרה-רע,
ידע מה בין טוב לרע (ב'): ג (ה) והנחש

אור הבהיר

האמור להלן (פסוק כא) 'ויעש לאדם ואלשתו
כתנות עור וילבישם' ר"ל, ומדוע הפסיק בענין
מעשה הנחש. אלא בא הכתוב ללמד בדרך
רמז מאיזו עצה [-טעם וסיבה] קפץ הנחש
עליהם לפתותם לאכול מעץ הדעת, לפי
שבאותו זמן לא היו מתביישים, וראה אותם
הנחש כשהם ערומים ועסוקים בתשימש לעין
כלי, ונתאזה לה - לחוה, ופיתה אותה לאכול
מעץ הדעת כדי שתפתה את האדם שיאכל
וימות, וחשב הנחש שישאנה ר':

עָרוֹם מִכָּאֵל. לכאורה היה די לומר שהיה הנחש
'ערום' וחכם יותר מחוה ולכן הצליח לפתותה,
ומדוע נאמר שהיה ערום 'מכל חית השדה' ר',
אלא בא הכתוב ללמד שלפי עקמתו [-חכמתו]

(כה) וְלֹא יִתְבַּשְׁשׁוּ. לפי שלא היו יודעים דרך
צניעות, להבחין בין טוב לרע, כיון שלא הוצרכו
לכך, שעדיין לא היה להם יצר הרע קצט. ואף על
פי שנתנה בו באדם דעה לקרות שמות לכל
בעלי החיים, לא נתן בו יצר-הרע עד אכלו מן
העץ - עץ הדעת, ורק מאותה שעה נכנס בו
יצר-הרע, וידע להבחין מה בין טוב לרע,
ומחמת כן הוצרך ללבוש בגדים (ב'':

ג (ה) והנחש היה ערום. יש לתמוה על סדר
הפסוקים, מה ענין [-מה השייכות] של מעשה
זה של הנחש לקאן, והרי לפי סדר הפסוקים
הקודמים, שנאמר בסיום מעשה בריאת האדם
(פ"ב פכ"ה) 'ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו
ולא יתבששו', היה לו לסמוך את הפסוק

הערות וצינים

ידי ולדותיהם לבשר אחד, אך אצלם לא שייך לומר כן כיון שאין להם יחוס, לומר שזהו בנו של שור פלוני וכדומה, ורק
באדם שיש לו יחוס, ניתן לומר שהולד מתייחס לשניהם, והרי הם נעשים על ידו לבשר אחד. גור אריה. קצט. שפתי
חכמים. ר. רא"ם. רא. שהרי מיד בתחילת בריאתם עשה להם ה' כתנות אלו, כדי להגן עליהם מהקור והחום. רא"ם.
וביאר בנחלת יעקב שאף שהיו להם כתנות, מכל מקום כיון שעדיין לא הגיעו ימי הקור או החום לא היו לובשים את
הבגדים הללו, ומתוך כך ראה אותם הנחש כשהם ערומים. אמנם בדברי דוד כתב שאף שנעשו להם הכתנות קודם החטא,
אך כיון שהיו דקות ודבוקות לעור, כמבאר ברש"י להלן (פסוק כא), לא היו הכתנות ניכרות והיו נראים כערומים בפני כל.
רב. ודבר זה נלמד מכך שלא נאמר רק 'ויהיו שניהם ערומים', אלא נכתב גם 'האדם ואשתו', ללמד שהיו עוסקים בענין
איש ואשתו. דברי דוד, שפתי חכמים. רג. רש"י (להלן פסוק טו), וראה שם מדוע היה סבור שרק האדם ימות ולא חוה.
רד. רא"ם, גור אריה.

מִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל-הָאִשָּׁה אַף כִּי-
אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ
הַגֶּן: כִּי וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל-הַנָּחֹשׁ
מִפְּרִי עֵץ-הַגֶּן נֹאכָל: וּמִפְּרִי הָעֵץ
אֲשֶׁר בְּתוֹךְ-הַגֶּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא
תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ פֶּן

מכל חית השדה אשר עשה יי
אלהים, ואמר לאתתא
בקשטא אמר יי לא
תיכלון מכל אילן גנתא:
כ ואמרת אתתא לחויה
מפירי אילן גנתא נכול:
ג ומפירי אילנא
דבמציעות גנתא אמר יי
לא תיכלון מניה ולא
תקרבו ביה דלמא

רש"י

שתשיצנו ויצא לדבר צאמו העץ: (ג) וְלֹא
תִגְעוּ בוֹ. הוסיפה על הצינור, לפיכך צאה
לידי גרעון, הוא שנאמר (משלי ג ו) אל תוסק
על דבריו:

וגדולתו היתה מפלתו. ערוס מכל, ארור מכל
(צ"ד): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכס לא
תאכלו מכל וגו'. ואף-על-פי שראה אותם
אוכלים משאר פירות, הרצה עליה דברים כדי

אור הבהיר

בְּדִי לגרם לחוה שְׁתִּישִׁצְנוּ, ומתוך כך יבא לְדַבֵּר
עמה בְּעֵינִי אוֹתוֹ הָעֵץ - עץ הדעת, ויפתה אותה
לאכול ממנו:

(ג) וְלֹא תִגְעוּ בוֹ. במילים אלו הוסיפה חוה על
הַצְוִי האמיתי, שהרי נצטוו רק שלא לאכול,
והיא הוסיפה לומר שנצטוו שלא לגעת בו,
לפיכך בָּאָה לִידִי גְרֵעוֹן, שנכשלה ואכלה
ממנו^ר, הוא - זהו פירוש הפסוק שְׁנֹאֲמַר (משלי
ל ו) 'אל תוסק על דבריו פן יוכים בך ונקבֶּבֶת',

וגְדֻלָּתוֹ כך הִיְתָה גודל מִפְּלָתוֹ, שבתחילה נאמר
עליו 'ערוס מכל', ולאחר שחטא ונענש נאמר עליו
(ג ד) 'אָרֹר אתה מִכָּל הבהמה ומכל חית השדה' יי:
אֵף כִּי אָמַר וגו'. לשון 'כי' האמורה כאן
מתפרשת כלשון 'שמא' יי, כלומר, שְׁמָא גם
אָמַר לָכֵם אלהים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן וגו'.
וְאֵף-עַל-פִּי שְׁרָאָה אותם הנחש אוֹכְלִים מִשְׁאֵר
פְּרֻתִי^ר וידע שלא נצטוו שלא לאכול מכל עצי
הגן, מכל מקום הִרְבָּה עָלֶיהָ דְּבָרִים ללא צורך,

הערות וצינים

רה. כיון שגדול עונשו של המכיר את ריבונו ומתכוון למרוד בו, מחוטא שאינו מכיר את ריבונו. רא"ם. רה. שהרי לשון
'כי' יכולה להתפרש בארבע דרכים, ואחת מהן היא 'שמא'. אך לשון 'אף' מתפרשת כפשוטה, וכמו
שביאר שאמר להם הנחש שמא גם מכל עצי הגן נאסר עליכם לאכול [נמצא שלשון 'אף כי' האמורה כאן היא כמו 'כי
אף', כלומר, 'שמא גס']. מהרש"ל, דברי דוד. רה. אף שלא נאמר כן בפירושו, בהכרח צריך לומר שאכלו משאר הפירות,
שאם לא כן ממה היו אוכלים. רא"ם. רת. אמנם לא היתה כוונתו להוסיף, אלא חשבה שטעם הַצְוִי הוא כיון שיש בעץ

תַּמְתָּוִן: דַּ נִּיאֲמַר הַנַּחֲשׁ אֶל-
הָאִשָּׁה לֹא-מוֹת תַּמְתָּוִן: הַ כִּי יִדַּע
 תַּמְתָּוִן: הַ אֲרִי גָלִי קָדָם
 לְאֶתְתָּא לָא מָמַת

רש"י

(ד) לֹא מוֹת תַּמְתָּוִן. דחפה עד שנגעה אין מיתה צאכילה' (ב"ר: (ה) כִּי יִדַּע. כל
 בו, אמר לה, 'כשם שאין מיתה בנגיעה, כך אומן שונא את בני אומנותו. מן העץ

אור הבהיר

והיינו שיוכיח לך שעל ידי התוספת באת לידי גרעון רש"י:

(ז) לֹא מוֹת תַּמְתָּוִן. משמעות הלשון היא שאמר לה זאת הנחש בלשון ודאית, וכיצד היה יכול להוכיח לה זאת? אלא מלמד הכתוב שדַּחְפָּה הנחש על עץ הדעת עד שנגָּעָה בו, ולא מוֹת, שהרי הנגיעה לא נאסרה ר"א, ואֲמַר לָהּ הנחש, כִּשֵּׁם שֶׁאֵין מִיתָה בְּנִגְיעָה, כפי

הערות וציונים

זה דבר המזיק וגורם למיתה, וזהו בין בנגיעה ובין באכילה, אלא שהזהירו על האכילה כיון שפירות העץ נחמדים למאכל, ולא הזהירו על הנגיעה כיון שמאחר ואינם אוכלים אין להם סיבה לגעת בו, אך סברה שבאמת גם הנגיעה מזיקה. רע"ב, גור אריה. ועוד תירץ הרע"ב, שבאמת לא התכוונו להוסיף על דברי ה', אלא ששכחה את נוסח הצינוי והיתה סבורה שאכן הזהיר אותם ה' גם שלא לגעת בעץ. ובשפתי חכמים ביאר שצינוי ה' נאמר רק לאדם, ואדם הוא שאמר זאת לחוה, וכיון שידע שגנשים דעתן קלה הוסיף לומר לה שגם לא תיגע בעץ הדעת, והיא היתה סבורה שכך ציוה ה'. ומה שאמר רש"י שכיון שהוסיפה באה לידי גרעון, כוונתו שהוסיפה בתשובתה לנחש יותר ממה ששאל אותה, שהרי הוא שאל אותה על האכילה, ולא היה לה להוסיף ולהשיב לו על הנגיעה. ובמשכיל לדוד כתב שדרשה חוה את כפל הלשון של ציווי ה' 'לא תאכל ממנו', כי ביום אכלך ממנו מות תמות', שבא יתור הלשון לצוות גם על הנגיעה, וכעין זה פירש בחלת יעקב. רט. רש"י במשלי שם. רי. גור אריה, באר יצחק. והרא"ם פירש שלולא שדחפה בודאי לא היתה מקבלת את דברי הנחש נגד ציווי המפורש של ה', והיתה מכחישה את דבריו. ר"א. ואף שלכאורה היא ידעה את האמת שלא נצטוו על הנגיעה, ראה הערה לעיל שהיתה סבורה שטעם הצינוי שלא לאכול הוא מחמת שיש בעץ דבר המזיק, ולכן חשבה שגם הנגיעה תזיק לה [גור אריה]. או שאדם הוסיף ואמר לחוה שגם לא תיגע בעץ הדעת, והיתה סבורה שכך ציוה ה' [שפתי חכמים]. ריב. לכאורה קשה, שהרי ציווי ה' לאדם היה בלשון 'כי ביום אכלך ממנו מות תמות' (פ"ב פ"ז), ואם כן אף שלא מוֹת מיד, שמא תמות בסוף היום, וכיצד פיתה אותה הנחש לאכול. ועוד, שהרי היתה אנוסה בנגיעה זו, והיה לה לחשוב שמחמת כן לא נענשה במיתה, וכיצד למדה מכך שיכולה היא גם לאכול את הפירות ברצון. וביאר הגור אריה שהיתה חוה סבורה שאזהרת ה' היתה מחמת שהעץ מטבעו גורם למיתה, שיש בו סם המוות וכדומה, ומחמת כן חשבה שמיד עם נגיעתה יתחיל בה כאב או חולי כל שהוא, כדרך השותים סם המוות שמיד מתחיל איזה שינוי בגופם עד שמתים, וכן מזיק הדבר אפילו למי שנגע בו בעל כרחו, וכיון שראתה שלא אירע לה כלום, התפתתה לחשוב שאין בו מיתה כלל, וכן תירץ הרע"ב. ועוד תירץ הרע"ב, שבאמת לא התכוונו להוסיף על דברי ה', אלא ששכחה את נוסח הצינוי והיתה סבורה שאכן הזהיר אותם ה' גם שלא לגעת בעץ, ושכחה גם שנאמר להם שימותו באותו יום, והיתה סבורה שהזהירו שימותו באותו רגע. ובבאר מים חיים כתב שאמר לה הנחש שאין לה מה להפסיד מכך שתאכל, שהרי אם אהדרת המיתה נכונה, הרי בין כך תמות. ואם אין בכך אמת, הרי גם אם תאכל לא תמות כלל. ריג. ר"א, גור אריה.

אֱלֹהִים כִּי בַיּוֹם אֲבָלְכֶם מִפְּנֵי
וּנְפַקְחוּ עֵינֵיכֶם וְהִיִּיתֶם כַּאֲלֹהִים
יֹדְעֵי טוֹב וָרָע: וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי
טוֹב הָעֵץ לְמֵאכְלָו וְכִי תֹאמַר הוּא
לְעֵינִים וְנַחֲמַד הָעֵץ לְהַשְׂבִּיר

יִי אֲרִי בְיוֹמָא דְתִיכְלוֹן
מִגִּיה יִתְפַּתְחוּ עֵינֵיכוֹן
וְתִהוֹן כְּרַבְרְבִין חֻמְמִין בֵּין
טָב לְבִישׁ: וְנִחַת אֲתָתָא
אֲרִי טָב אֵילָנָא לְמִיכַל
וְאֲרִי אָסוּ הוּא לְעֵינִין
וּמְרַגָּא אֵילָנָא לְאַסְתְּקָלָא

רש"י

כאלהים: וכי תאמר הוא לעינים. (כמו
שאמר לה) ונפקחו עיניכם (פסוק ה') ונחמד
העץ להשביר. (כמו שאמר לה) יודעי
טוב ורע (סג):

אכל וזכר את העולם (ב"ר): והייתם
כאלהים. יוצרי עולמות: (ו) ותר
האשה. רחמה דבריו של נחש והנלו לה
והאמינתו (ב"ר): כי טוב העץ. להיות

אור הבהיר

לשון ראה, וכמו 'רואה אני את דברי פלוני', והיינו
שדבריו מובנים ומתקבלים על דעתיה:

כי טוב העץ. והטובה שבו היא כפי שאמר לה
הנחש להיות על ידי אכילת פירותיו יוצרי
עולמות כאלהים:

וכי תאמר הוא לעינים. כלומר, לעיני העינים,
(וכמו שאמר לה הנחש) 'ונפקחו עיניכם' (פסוק
ה) וכונתו היתה שיש בו תועלת לעיני החכמה
המושלה לעינים ר"ש:

ונחמד העץ להשביר. (כמו שאמר לה
הנחש) שעל ידי אכילת פירותיו יהיו 'יודעי טוב
ורע' (סג):

אכל ומכח זה ברא את העולם ר"ד, ולכן אינו
רוצה שתאכלו גם אתם ותוכלו לעשות כן (ב"ר):
והייתם כאלהים. כלומר, תהיו יוצרי
עולמות ר"ט:

(ו) ותר אהשה. אמנם לא הראה לה הנחש
דבר שניתן לראותו בעינים ר"ש, וגם אין לפרש זאת
כלשון מושאלת על הטעם הטוב שבאכילתו,
שהרי עדיין לא אכלה ממנו ר"ד, לכן יש לפרש את
תיבת 'ותרא' כלשון מושאלת לכך שראתה - נראו
בעיניה דבריו של נחש, והיינו שהבינה וקיבלה
אותם בשכלה, והנאו לה - היו נאים בעיניה,
והאמינתו - והאמינה לדבריו, ועל דבר זה שייכת

הערות וצינים

ר"ד. ואמר להם הנחש שגן עדן היה קודם לעולם, ואכל מעץ הדעת שבגן עדן וברא את העולם. נחלת יעקב. רטו. ונמצא
שאמר לה שני דברים, א. שהיו כאלהים יוצרי עולמות. ב. שידעו להבחין בין טוב לרע. יפה תואר (מדרש רבה ט ז).
רטו. רע"ב. ר"א"ם. ר"ח. גור אריה, באר מים חיים. וכמו שנאמר (קהלת א טו) 'ולבי ראה', והכוונה לכך שהבין בליבו,
ולא לראיה כפשוטה. ר"א"ם. ר"ט. כמו שפירש רש"י להלן (פסוק ז) לענין 'ותפקחנה עיני שניהם'. רכ. פירש כאן רש"י
את מחשבות האשה לפי דברי הנחש, אך לא כסידורן, שהרי הנחש אמר לה, א. ונפקחו עיניכם, ב. והייתם כאלהים, ג. יודעי
טוב ורע, ואילו רש"י פירש 'כי טוב העץ למאכל' להיות כאלהים, 'וכי תאמר הוא לעינים' שיפקחו עיניהם, 'ונחמד להשכיל'
שהיו יודעי טוב ורע. ופירש הר"ם שהוכרח רש"י לפרש כן, לפי שהלשון 'תאמר הוא לעינים' מתפרש בהכרח על הדיבור הראשון

וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתֵּתֶן גַּם לְאִשָּׁה עִמָּה וַיֹּאכְלוּ: וַתִּפְקְחָנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרְוָם הָם

בְּיָה וּנְסִיבָת מֵאֲבִיָּה
וְאָכְלָת וַיִּהְיֶה אָף
לְבַעֲלָה עִמָּה וְאָכַל:
וַתִּפְתָּחָא עֵינֵי תְרוּוּהוֹן
וַיֵּדְעוּ אַרִי עֲרֻטָּאִין אֲנֹן

רש"י

ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הכתוב ולא לענין ראייה ממנו. וסוף המקרא הוא וישא אחרת: גם. לרעות צהמה וסיה: מוכות, וידעו כי עירומים הם, אף (ו) ותפקחנה וגו'. לענין המכמה דבר הסומא יודע כשהוא ערום! אלא מהו 'וידעו

אור בהרור

וַתִּתֵּן גַּם לְאִשָּׁה. ומלשון 'עמה' יש ללמוד שעשתה כן כדי שלא תמות היא ויחיה הוא, וישא אשה אחרת רכא, אלא ישאר 'עמה' בחיים או במוות רכב: גם. לשון זו באה לרבות בהמה וחקיה רכג, שכולם אכלו מפירות עץ הדעת, ולכן נקנסה עליהם מיתה רכד: (ו) וַתִּפְקְחָנָה וגו'. לענין החכמה דבר הקטוב, שכאשר מחכים האדם אוממים שנפקחו עיניו רכה,

וְלֹא לְעֵינֵי רֹאֵיהֶּ מִמֶּשׁ, וְסוֹף הַמִּקְרָא מוֹכִיחַ, שְׁנֵי אֲמָר בּו 'וַיֵּדְעוּ', וְלֹא נִאֲמַר 'וַיִּרְאוּ' רכז: וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרְוָם הָם. כפי שהתבאר לעיל אין הפסוק מתפרש כפשוטו שנפקחו עיניהם, אלא לענין החכמה, והראיה לכך רכח, שהרי לענין הידיעה שהם ערומים אין צורך שיפקחו עיניהם, שהרי אף הסומא - העיוור, שאינו רואה, יודע כשהוא ערום! אלא מהו 'וַיֵּדְעוּ

הערות וצינים

של הנחש, 'נפקחו עיניהם', והלשון 'ונחמד להשכיל' מתפרש על הדיבור השלישי של הנחש, 'יודעי טוב ורע', ולכן בהכרח תחילת דברי האשה, 'כי טוב העץ למאכל', מתפרש על הדיבור השני של הנחש, 'והייתם כאלהים'. ובגור אריה הוסיף לבאר מדוע באמת שינתה האשה את הסדר, כיון שהנחש אמר את הדברים כפי שיהיו (לפי השקד והפיתוי שאמר לה) בסדר המקרים, שתחילה יפקחו עיניהם ואחר כך יהיו כאלהים, אך היא, שהתפתחה והאמינה לדברי הנחש, אמרה את הדברים כפי סדר התועלת שהיא רוצה בהם, והדבר שהיה חשוב לה ביותר היה להיות כאלהים. רכא. והיוו שירב לו ה' אשה אחרת במקומה. מדרש רבה (טו ז). רכב. רא"ם, דברי דוד. אמנם בגור אריה כתב שהלימוד הוא מכך שלא היה לה לפרסם את חטאה, ובדואי שלא להוסיף להשכיל גם את בעלה, אלא ודאי עשתה כן כדי שלא תמות וישא אשה אחרת. ופירש עוד, שכיון שמלשון 'גם' דרשו שנתנה גם לכל הבהמות והחיות, וזה בודאי לא עשתה כדי שיפקחו עיניהם להשכיל אלא כדי שלא יחיו לאחר מיתתה, אם כן גם לגבי בעלה יש לומר שזה היה הטעם שנתנה לו. והרע"ב פירש שסברה האשה שאם יאכל גם אדם לא ירצה ה' להעניש את שניהם ולהמיתם, שהרי בכך יוכחד המין האנושי מהעולם, אלא יסלח' לה שניהם. אך אם לא יאכל אדם עמה, תמות היא לבדה, ויברא לו ה' אשה אחרת, כמו שברא אותה. רכג. ולשון מדרש רבה (טו ז) הוא 'האכילה את הבהמה את החיה ואת העופות, הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו חול'. רכד. רא"ם, והביא מהמדרש שהבהמות והחיות באו מעצצם לאכול, ולא שחווה נתנה להם לאכול, שהרי לגבי נתניתה לאדם פירש רש"י שעשתה כן כדי שלא תמות וישא אשה אחרת, וטעם זה אינו שייך בבהמות ובהיות. אמנם בגור אריה ובמשכיל לדוד פירשו שלא רצתה שיחיו כל בעלי החיים אחרי שתמות, היא עצמה נתנה להם. רכה. ואף שקודם לכן גם כן היה האדם חכם, שהרי קרא שמות לכל בעלי החיים, יש לומר שהיתה חכמתו רק בהשגת הדברים הטובים, כגון להבין את מציאות ה', ולקרא שמות לבעלי החיים וכדומה, אך לא היתה לו דעת להשיג דברים רעים, כגון זה שנעשו ערומים מן המצוות. גור אריה. רכז. דברי דוד. רכז. דברי דוד.

וְחִטִּיטּוֹ לְהוֹן טְרַפִּי תִינִין וְיִתְפָּרוּ עֲלֶה תֵאֲנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
וַעֲבָדוּ לְהוֹן זְרִיזִין: חַ וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה

רש"י

כי עירומים הם? מזה אחת היתה צידם ומתערטלו הימנה (ב"ר): עֲלֶה תֵאֲנָה. הוא העץ שאכלו ממנו, בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע), אבל שאר העצים מניעם מליטול עליהם. ומפני מה לא נתפרסם העץ? שאין הקדוש־ברוך־הוא חפץ להונו צריה, שלא כלימאיו ויאמרו 'זהו שלקה העולם על ידו'.

אור הבהור

הוא חפץ להונו? [לצער] שום בריה, שלא יכלימאיו בני אדם ויאמרו 'זהו העץ שלקה העולם על ידו'. כך מבואר במדרש רבי נתנאל:

(ח) וַיִּשְׁמְעוּ. לכאורה קשה, כיצד יתכן לומר על 'קול' שהוא 'מתהלך', וכאילו יש לקול כשלעצמו רצון ודעת להלך ילד, ויש מדרש־אגדה רבים בביאור לשון זו וכבר סדרים רבותינו על מכוונם בבראשית־רבה (יט ו) ובשאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא, ולאגדה המישיבת דברי המקרא ושמעו, דבור על אפניו ילד, וכך יש לפרשו.

וַיִּשְׁמְעוּ. [מה שמעו?] שמעו את קול הקדוש־ברוך־הוא שהיה ה' מתהלך בן, ולשון 'מתהלך' לא נאמרה על ה'קול', אלא על ה'ילה':

פי עירום הם? לענין החכמה, שהבינו שנעשו עירומים מן המצוות, שמצוה אחת הייתה בידם, שלא לאכול מעץ הדעת, וכאילו היתה מצוה זו כמלבוש המכסה ומכבד אותם, ונתערטלו [הופשטו] הימנה בכך שעברו עליה ואכלו (ב"ר): עֲלֶה תֵאֲנָה. והטעם שתפרו לעצמם חגורות מעלה תאנה, לפי שהוא העץ שאכלו ממנו באיסורי ריב, נמצא שבדבר [באותו עץ] שנתקלקלו באכילת פירותיו, בו נתקנו בתפירת חגורות מעליו ריב (סנהדרין ע); אבל שאר העצים מניעם לאדם וחיה מליטול את עליהם ילד, ורק התאנה שגרמה לקלקולם הוצרכה לתת להם עלים לתיקונם ילד. ומפני מה לא נתפרסם בפירוש שם העץ שאכלו ממנו ילד? לפי שאין הקדוש־ברוך־

הערות וצינים

רבת. שאם לא כן היה נאמר ר' ויתפרו עליהם. שפתי חכמים. רבת. והיינו כדעת רבי נחמיה בגמרא (סנהדרין ע), אמנם הובאו שם שיטות הסוברות שהיה זה גפן או חטה. רל. כלומר, אף שהיה ראוי לאדם לקחת עלים מעצים אחרים, כדי לא לפרסם את חטאו, לא היה יכול לעשות כן כיון שהעצים האחרים מנעו ממנו מליטול את עליהם. שפתי חכמים. רלא. גור אריה. רלב. כלומר, אף שיש ללמוד מכאן שהיה זה עץ תאנה, מדוע לא נכתב הדבר בפירוש בפסוק העוסק באכילת פירות עץ הדעת. דברי דוד. רלג. גור אריה. רלד. כלומר, אנהג בפירוש לפי סדרו של המקרא. באר מים חיים. רלה. רא"ם, גור אריה. אמנם בלבוש האורה, בבאר מים חיים ובדברי דוד פירשו שכונות רש"י בהיפך, שאין לשון 'מתהלך' מתייחסת לקדוש ברוך הוא, אלא לקול, שהיה מתהלך.

אֱלֹהִים מִתְּתִלֵּךְ בִּגְן עֵדֶן הַיּוֹם
וַיִּתְּנָהּ הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגֶּן: ט וַיִּקְרָא יְהוָה
אֱלֹהִים אֶל-הָאָדָם וַיֹּאמֶר לֹא אֵיכָה:

דִּי אֱלֹהִים (ד) מְהִלָּךְ
בְּגִנְתָּא לְמִנְחָ יוֹמָא
וְאִשְׁמֵר אָדָם וְאִתְתִּיהָ מִן
קֳדָם יִי אֱלֹהִים בְּגוֹ אֵילָן
גִּנְתָּא: ט וַיִּקְרָא יִי אֱלֹהִים
לְאָדָם וְאָמַר לִיה אֵן אֵת:

רש"י

יענישוהו פתאום (כ"ד). וכן צקין אמר לו 'אי
הצל אחיך' (לעיל ד, ט), וכן צלעס 'מי האנשים
האלה עמך' (במדבר כב, ט), ליכנס עמהם
צדצרים; וכן בחזקיהו, צלעס מראדך צלעס
(עין ישעיה לט, א-ג).

לְרוּחַ הַיּוֹם. לאותו רוח שהשמש צאה
משם, וזו היא מערבית, שלפנות ערב חמה
צמערב, והס סרמו צעשירית (סנהדרין לח):
(ט) אֵיכָה. יודע היה היכן הוא, אלא ליכנס
עמו צדצרים, שלא יחל נצחל להשיג אס

אור הבהיר

לא הענישו פתאום, אלא אָמַר לוֹ תחילה 'אי הָבֵל
אחיך' (לעיל ד, ט). וכן בְּבִלְעָם, כאשר נגלה אליו
ה' אמר לו 'מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ' (במדבר כב,
ט), אף שבדאי ידע מי הם, מכל מקום נכנס עמו
בדברים כדי להטעותו, שיהא סבור שאין ה' יודע
הכל וְלֹא, ובכל המעשים הנזכרים עשה כן ה' כדי
לִיכָנֵס עִמָּהֶם בְּדָבָרִים יִי. וכן בְּחֻזְקִיהוּ מֶלֶךְ
יהודה, בְּשִׁלּוּחֵי מֶלֶךְ אֲרָם בְּלֹאֲדָן מֶלֶךְ בָּבֶל שבאו
אליו (עין ישעיה לט א-ג), שאמר לו ישעיהו הנביא
'מָה אֲמָרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמָאֵן יָבֹאוּ אֵלַיךְ', אף
שנשלח אליו בנבואה ובודאי ידע מי הם, מכל
מקום נכנס עמו בדברים קודם שיאמר לו את
עונשו, שמה יתוודה מעצמו על חטאו:

לְרוּחַ הַיּוֹם. כלומר, לאותו רוח [כד-]
שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ, המכונה 'יום', בָּאָה ומאירה וְלֹא מִשָּׁם
באותה שעה וְלֹא, וְזוֹ הִיא רוח מְעַרְבִית, שְׁהָרִי
לפְנוֹת עֶרֶב חֲמָה בְּמַעְרֵב, וְהֵם סָרְחוּ - חטאו
בשעה הַעֲשִׁירִית (סנהדרין לח), שהיא לפנות ערב:
(ט) אֵיכָה. 'יודע היה ה' היכן הוא אדם הראשון,
אֵלָּא שאלו 'איכה' רק כדי לִיכָנֵס עִמּוֹ בְּדָבָרִים,
שָׁלָא הָאָדָם נִבְחַל לְהִשָּׁבִי אִם יַעֲנִישׁוּהוּ ה'
פְּתָאוֹם, ומחמת בהלה זו יתכן שלא יאמר
'חטאתי', וכיון שרצה ה' שיחזור בתשובה ויתוודה
על חטאו, נכנס עמו בדברים בנחת וְלֹא (כ"ד). וְכֵן
בְּקִינָה, לאחר שהרג את הבל ובא ה' להענישו, רצה
לתת לו שהות להתבונן ולהתוודות על חטאו, ולכן

הערות וציגים

רלו. גור אריה. רלו. אמנם לא הוזכרה השמש כלל בפסוק זה, אך למד כן רש"י ממה שנאמר (מלאכי ג יט) 'כי הנה היום
בא בער פתגור', ופירש שם רש"י 'שהיום' זו השמש, שהיא הבוררת כתנור, וכך גם כאן לשון 'היום' מתפרשת על השמש.
רע"ב. רלת. גור אריה. רלט. כפי שפירש רש"י שם (במדבר כב ט). רל"ט, גור אריה. ושם אי אפשר לפרש שעשה
כן כדי לגרום לו להודות בחטאו, שהרי עדיין לא חטא בענין זה. שפתי חכמים. רמ. אך אין הטעמים שווים בכלם, וכמו
שהתבאר שלגבי אדם וקין עשה כן ה' כדי לגרום להם להודות על חטאם, ולגבי בלעם עשה כן כדי להטעותו. רל"ט. ובגור

יִיאָמֶר אֶת־קִלְךָ שְׁמַעְתִּי בִּנְךָ
וְאִירָא בִּי־עִירִם אֲנֹכִי וְאַחֲבֵא:
יִיאָמֶר מִי הִגִּיד לְךָ בִּי עִירִם אֵתָּה
הַמֶּן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵבִלְתִּי
אֲבֹר־מִמֶּנּוּ אֲבִלְתִּי: יִיאָמֶר הָאָדָם
הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא

רש"י

(יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה נוסת (יב) אשר נתתה עמדי. כאן כפר נטונה יש נעומד ערום, המן העץ. נטמיה:

(עעדה' זכר ה):

אור הבהור

(יא) מי הגיד לך. אין הכוונה כפשטות הלשון, שהרי ודאי יודע כל אדם כשהוא עירום, אלא שאלו ה' מאין לך לדעת רמא מה בושתי יש בעומד ערום רמב:

המן העץ. לא התכוון ה' לשאלו האם אכל או לא, שאז היה האדם משיב רק 'כן' רמג, אלא נאמר לו דבר זה בתמיהה, כלומר, כיצד עשית זאת שעברת על אזהרתי ואכלת רמד,

ועל תמיהה זו השיב האדם שהאשה פיתתה אותו לכך רמיו:

(יב) אשר נתתה עמדי. כאן, כשהוסיף האדם ואמר 'אשר נתת עמדי', ולא אמר רק 'האשה נתנה לי ואוכלי רמז, כפר בטובה רמז (עבודה זרה ה), שהרי האשה ניתנה לו לטובתו ולתועלתו רמז, ומדבריו שהיא גרמה לו לחטוא נראה כאילו אירע הדבר מחמת נתינת האשה על ידי ה' רמט:

הערות וצינים

אריה שם פירש שיש שייכות בין הדברים, כיון שאף לגבי בלעם אין מידתו של ה' להטעות שום בריה, אלא פתח לו פתח לטעות, ומכל מקום היה בלעם יכול שלא לטעות על ידי שהיה מפרש את דברי ה' שבא להכנס עמו בדברים, כמו שמצאנו לגבי אדם וקין. רמא. ואין לפרש 'מי הגיד לך' כפשטו, שהרי לא היה באותו זמן שום אדם בעולם שעשוי להגיד לו, אלא ודאי הכוונה מנין לך ידיעה זו. ספר הזכרון. רמב. אמנם לעיל (פסוק ז) נאמר 'וידעו כי עירומים הם', ופירש רש"י שהבינו שהם עירומים מהמצוה היחידה שהיתה להם, אך כאן אי אפשר לפרש כן את שאלת ה' 'מי הגיד לך' כי עירום אתה מן המצוה, שהרי בודאי יודע הוא שעבר עליה ואינו צריך מי שיגיד לו זאת. רא"ם. רמג. רא"ם, גור אריה, ובגור אריה הוסיף שהרי ודאי ה' יודע הכל, ולא שייכת אצלו לשון שאלה כלל. רמז. רא"ם, גור אריה, שפתי חכמים. רמח. בנחלת יעקב כתב שפירש רש"י שזו לשון תמיהה מכך שהאות ה"א מנוקדת בחטף פתח, ומשמעות דבריו שלכן אין צורך בביאור הרא"ם מדוע אין זו לשון שאלה. אמנם בקרני רמים כתב שאין זו השגה על הרא"ם, שהרי גם בלשון שאלה וגם בלשון תמיהה מנוקדת האות ה"א בחטף פתח, ולכן הוצרך לבאר מנין שאין זו שאלה אלא תמיהה. רמז. רא"ם, גור אריה. רמז. כך מבואר בגמרא (ע"ז ה), ופירש שם רש"י (דה אשה) 'לשון גנאי הוא שתולה הקלקלה במתנתו של מקום והוא עשאה לו לעזר'. רמח. רא"ם. רמט. באר יצחק.

יִהְיֶה לִי מִן אֵילָנָא
וְאָכְלִית׃ יג וַאֲמַר יי
אֱלֹהִים לְאַתְתָּא מָא דָּא
עֲבַדְתָּ, וַאֲמַרְתָּ אַתְתָּא
חֲוִיא אֲטַעֲנִי וְאָכְלִית׃
יד וַאֲמַר יי אֱלֹהִים
לְחֲוִיא אָרִי עֲבַדְתָּ דָּא

נִתְּנָה לִי מִן־הָעֵץ וְאָכַלְתִּי׃ יג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֱלֹהִים לְאִשָּׁה מַה־זֹּאת
עָשִׂית וַהֲאֹמַר הָאִשָּׁה הִנָּחֵשׁ
הָשִׂיאֲנִי וְאָכַלְתִּי׃ יד וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֱלֹהִים אֶל־הִנָּחֵשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹאת׃

רש"י

(יג) הַשִּׂיאֲנִי. הִטְעֵנִי. כִּמוֹ אֵל יִשְׂרָאֵל אֲתַכֵּס
חֲזָקִיהוּ (דְּבָרֵי־יִשְׁמָעֵל ג לָב טו): (יד) כִּי עָשִׂיתָ
זֹאת. מִכָּאן שֶׁאֵין מֵהַפְכִּים חֲזָקָתוֹ שֶׁל מִסֵּת,

(סנהדרין כט):

אור הבהיר

הנחש לא שאל כלום אלא מיד פירש את
עונשו ר"ל למדו חז"ל (סנהדרין כט). שִׂיאִין מֵהַפְכִּים
[אין טוענים טענות] בְּזָכוֹתוֹ שֶׁל הַמִּסֵּת אַחֵרִים
לעבוד עבודה זרה ר"ל. ואין לומר שלא שאלו כיון
שידע שאין לו מה להשיב ר"ל, שְׁהָרִי אֵלּוּ שִׂאֵלּוּ
לָמָּה עָשִׂיתָ זֹאת, הֲיֵה לֹא לִנְחֵשׁ לְהָשִׁיב 'דְּבָרִי
הָרַב וְדְבָרִי הַתְּלָמִיד דְּבָרִי מִי שׁוֹמְעִין' (סנהדרין
כט), וכיון שהיה להם לשמוע לדברי ה' ולא
לדברי הנחש, אין להענישו על דבריו ר"ל:

(יג) הַשִּׂיאֲנִי. כלומר, הִטְעֵנִי, ומחמת כן
אכלתי ר"ל. כִּמוֹ שֶׁאִמַר מֶלֶךְ אֲשׁוּר לְיוֹשְׁבֵי
יְרוּשָׁלַיִם 'אֵל יִשְׂרָאֵל אֲתַכֵּס חֲזָקִיהוּ' (דברי
הימים-ב לב טו), כלומר, לא יטעה אתכם לומר
שתניצלו מידי:

(יד) כִּי עָשִׂיתָ זֹאת. מִכָּאן - מִכָּךְ שֶׁבִּדְבָרָיו עַם
אָדָם וְחוּה פֶתַח ה' בְּשֹׁאֵלָה, אֵת הָאָדָם שֶׁאֵל
'הֵמָּן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לִבְלֹתִי אֲכֹל מִמֶּנּוּ אֲכַלְתָּ',
וְאֵת הָאִשָּׁה שֶׁאֵל 'מָה זֹאת עָשִׂיתָ', וְאֵלּוּ אֵת

הערות וצינים

רג. אך אין לפרש שזו לשון הסתה, כיון שאין זו תשובה לאדם לומר שעבר על ציווי ה' כיון שהסיתו אותו לחטוא. גור אריה, באר מים חיים. רג. באר יצחק. רג. אף שהנחש לא הסית לעבוד עבודה זרה ממש, מכל מקום באומרו 'והייתם כאלהים' יש משום עבודה זרה. רע"ב. רג. גור אריה. והוסיף שאמנם לא היתה זו תשובה הפוסלת אותו מהעונש, וכפי שיבואר להלן, מכל מקום היה מקום לשאול אותו וישיב תשובה זו, וכפי ששאל ה' את אדם וחווה והשיבו תשובות, הגם שתשובות אלו לא פטרו אותם מן העונש. רג. והטעם שבאמת אין טענה זו מועילה למסית, כיון שאיסור התורה הוא בהסתה עצמה, אף אם כתוצאה ממנה לא יעבוד המוסת עבודה זרה, וכיון שעבר על איסור זה והסית, חייב מיתה. רע"ב. אמנם תוספות (סנהדרין כט. ד"ה דברי) כתבו לפי טעם זה שרק לאדם אין טענה זו מועילה, כיון שצטווה שלא להסית, אך הנחש שלא צטווה על כך, היתה טענה זו מועילה לו לפטור.

אָרְזֵר אֶתְּהָ מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכָּל
חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גִּחְזֵנְךָ תֵּלֵךְ וְעֵפֶר
תֹּאכֵל כָּל־יְמֵי חַיֶּךָ: מו וְאִיבָה |
אִשִּׁית בִּינְךָ וּבִין אֶתְּהָ וּבִין

לִיט אֶת מְכָל בְּעִירָא
וּמְכָל חַיַּת בְּרָא, עַל מַעַךְ
תִּיזִיל וְעֵפְרָא תִיכּוּל כָּל
יוֹמֵי חַיֶּךָ: מו וּדְבָבוּ אִשְׁוֵי
בִּינְךָ וּבִין אֶתְּהָ וּבִין

רש"י

מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. אִם
מִזְמָמָה נִתְקַלַּל, מִחֵה לֹא כְּלִי־שֶׁכֶן? הַעֲמִידוּ
רְבוּתֵינוּ מִדְרֵשׁ זֶה בְּמִסְכַּת כְּזוּרוֹת (דף ט.),
לְלַמֵּד שִׁמִּי עֵיבּוּרוֹ שֶׁל נָחֹשׁ שָׁעָה שְׁנַיִם: ע"י

אור הבהיר

מִהָּחִיָּה פִּי שֶׁבַע, וְכֵן הִנָּחֵשׁ מִקּוֹלֵל מִהִבְהָמָה פִּי
שֶׁבַע, וְיוֹלֵד רַק לֵאחֲרֵי שֶׁבַע שָׁנִים יֵי:

עַל גִּחְזֵנְךָ תֵּלֵךְ. יֵשׁ לְלַמּוֹד מִקְלָלָהּ זֶה
שֶׁבִּתְחִילָה רָגַלְתָּ הֵיטָּל לֹחֵשׁ, וְנִעֲנַשׁ בְּכֵן
שֶׁנִּקְצָצוּ וְהָחֵל לֵהֲלֹךְ עַל גִּחוּנּוֹ, שֶׁאִם לֹא כֵן אֵין
כָּאן עֲוֹנָשׁ כִּלְיָיִם:

(טו) וְאִיבָה אִשִּׁית. מִכָּן שֶׁאֲחָד מֵעֲוֹנֵשֵׁי הִנָּחֵשׁ
הָיָה שֶׁתְּהִיָּה שְׁנָאָה בֵּין הָאִשָּׁה לְבִינוּ, מוֹכַח
שֶׁבִּתְחִילָה רָצָה בִּאֲהַבְתָּהּ יֵי, מִלְּמַד שֶׁכֵּן אָמַר לוֹ
ה', אֶתְּהָ לֹא תִּתְּנֶנָּה בְּכֵן שְׁפִיתִית אֶת חוּהָ אֶלָּא
שֶׁתֵּתֵן חוּהָ לְאָדָם לֵאכּוֹל מִפִּנְיָהּ יֵי, כַּדֶּרֶךְ אִשָּׁה
הַמְּכַבֶּדֶת אֶת בַּעְלָהּ לֵאכּוֹל מִפִּנְיָהּ יֵי, וְרִצִּית
שְׁפִימוֹת אָדָם כְּשִׂיאָכֵל הוּא תְּחִלָּה, וְכִשְׁתִּרָאָה
זֹאת חוּהָ לֹא תֹאכֵל בְּעֶצְמָהּ יֵי, וְתִשָּׂא אֶתְּהָ
חֲנוּהָ. וְלֹא בָּאתָ לְדַבֵּר אֶל חֲנוּהָ תְּחִלָּה, אֶלָּא לְפִי

מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. קִלְלָהּ זֶה הָיָה
לְעֵנִין יְמֵי עֵיבּוּרוֹ שֶׁל הִנָּחֵשׁ שִׁמְשִׁכּוֹ זְמַן רַב יֵי, וְיֵשׁ
לְתַמּוּהָ, אִם מִבְּהֵמָה, שִׁמִּי עֵיבּוּרָה אֲרוּכִים מִשֶּׁל
הַחַיָּה, נִתְקַלַּל הִנָּחֵשׁ, מִחֵה, שִׁמִּי עֵיבּוּרָה קִצְרִים
יֹתֵר, לֹא כָּל־שָׁבָן שֶׁנִּתְקַלַּל, וְאִם כֵּן הָיָה דִּי לֹמַר לוֹ
'אֲרוּרָה אַתָּה מִן הַבְּהֵמָה', וּמִדּוּעַ נֹאמַר לוֹ גַּם 'מִן
הַחַיָּה', אֲלֵא הָעֲמִידוּ רְבוּתֵינוּ מִדְרֵשׁ זֶה בְּמִסְכַּת
בְּכּוּרוֹת (ה). שְׁבָא הַכְּתוּב לְלַמֵּד שְׁנֵי עֲבוּרֵי שָׁל
נָחֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים, וּמִתְפַּרֵּשׁ הַפֶּסוּק כִּאִילוּ נֹאמַר
'אֲרוּרָה אַתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה, בְּאוֹתוֹ שִׁיעוֹר שֶׁנִּתְקַלְלָה
הַבְּהֵמָה מִן הַחַיָּה', וְהָיָה הַחַיָּה שִׁמִּי עֵיבּוּרָה הֵם
הַקִּצְרִים בְּיוֹתֵר הָיָה הַחֲתוּל, שִׁיּוּלֶדֶת לֵאחֲרֵי חֲמִשִּׁים
וּשְׁנַיִם יוֹם, וְהַבְּהֵמָה שִׁמִּי עֵיבּוּרָה אֲרוּכִים בְּיוֹתֵר הָיָה
הַחֲמוֹר, שִׁיּוּלֶדֶת לֵאחֲרֵי שָׁנָה, וְכִיוִן שֶׁבִּשְׁנֵה יֵשׁ שֶׁבַע
פַּעֲמִים חֲמִשִּׁים וּשְׁנַיִם יוֹם נִמְצָא שֶׁהַבְּהֵמָה מִקּוֹלֶלֶת

הערות וציונים

רִנָּה. וְהַקְלָלָה הָיָה בְּכֵן שֶׁעַל יְדֵי שֶׁנִּשְׁמַשְׁךְ עֵיבּוּרוֹ זְמַן רַב, מִתְמַעֵט זֶרַע. בָּאָר בִּשְׁדָּה. רִנָּה. רַע"ב. רִנָּה. רַע"ס, גּוֹר אֲרִיָּה.
רִנָּה. רַע"ס. רִנָּה. גּוֹר אֲרִיָּה. רַע"ס. גּוֹר אֲרִיָּה. אֲמִנָּה הַמְהַרְשֵׁל כֶּתֵב שֶׁהָיָה הִנָּחֵשׁ סְבוּר שֶׁגַם אִם תֹּאכֵל חוּהָ לֹא תִעֲנַשׁ
בְּמִיתָה מִיָּד, כִּיּוֹן שֶׁלֹּא צִוִּיהָ אוֹתָהּ ה' בְּעֶצְמוֹ, אֲלֵא הָאָדָם צִוִּיהָ אוֹתָהּ, וְאִילוּ הָאָדָם יָמוּת מִיָּד כְּשִׂיאָכֵל, כִּיּוֹן שֶׁנִּשְׁטוּוּהָ בְּעֶצְמוֹ
מִיָּה, וּבְאוֹתוֹ זְמַן שֶׁלֵּאחֲרֵי מִיתַת הָאָדָם וְעַד שֶׁתּוּמַת הָיָה, יִשְׁאָנָה.

וְרָעָה וּבִין זָרְעָה הוּא יְשׁוּפָה
רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשְׁוֹפֵנוּ עֶקֶב: ס
מִן אֵל-הָאִשָּׁה אָמַר הָרְבָּה אֲרָבָה

בִּנְךָ וּבִין בְּנָהָא, הוּא יְהִי
דְּכִיר מָא דְּעִבְדְּתָ לִיה
מִלְקָדְמִין וְאַתָּ תְּהִי נָטֵר
לִיה לְסוּפָא: טו לְאַתְתָּא
אָמַר אֲסַגָּאָה אֲסַגִּי

רש"י

שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את
צעליהן, לפיכך 'ואיזה אשית': ישופך. יכתמך.
כמו 'ואכזות אותי' (דברים ט, כא), ותרגומו 'ושפית
יתיה': ואתה תישופנו עקב. לא יחא לך
קומה ותשכנו צעקנו, ואף משם תמיתנו. ולשון
'משופנו' כמו 'נשף בהם' (ישעיה מ, כד). כשהנחש
נא לנשך הוא נושף כמין שריקה. ולפי שהלשון
נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם:

אור הבהיר

כתיתה, הרי לשון 'תשופנו' האמורה כאן היא
כמו 'נשף בהם' (ישעיה מ, כד), לשון נשיפה
בפה, ואף שאין זו לשון המתאימה למעשה
הנשיכה, מכל מקום היא נאמרה כאן כיון
שקשע הנחש בא לנשך הוא נושף תחילה בפיו
כמין שריקה. והטעם שנכתבה לשון נשיפה אף
שאינה עיקר הדבר, ולא לשון נשיכה רס"ג, לפי
שהלשון נופל על הלשון, כלומר, מתאים הדבר
בדרך צחות רס"ד לכתוב לשון דומה בהריגת
הנחש על ידי האדם ובהריגת האדם על ידי
הנחש, לכן כתב לשון נשיפה בשניהם, אלא
שפירושיהם חלוקים, לגבי האדם נאמר 'הוא
ישופך ראש' והיינו כתיתת ראש הנחש, ולגבי
הנחש נאמר 'ואתה תשופנו עקב' וזו נשיפת
הנחש קודם הנשיכה:

שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את
בעליהן, אך לא היתה כוונתך שהיא תאכל
תחילה, שהרי לא רצית שתמות אלא רצית
לישא אותה, לפיכך עונשך יהיה 'ואיבה אשית
בינך ובין האשה, ובין זרעך ובין זרעה', שתהיה
שנאה ביניהם:

ישופך. יכתתך, וכמו שאמר משה רבינו לגבי
עגל הזהב 'ואכזות אתי' (דברים ט, כא), ותרגומו
'ושפית יתיה':

ואתה תשופנו עקב. כלומר, מלבד זאת
שנתקלל הנחש שילך על גחונו, נתקלל עוד
שלא יחא לך קומה - לא תוכל להזדקף אפילו
לזמן קצר כדי לנשור רס"א, ולכן תשכנו לאדם רק
בעקבו, ואף בנשיכתך משם תמיתנו רס"ב. ואף
לשון 'ישופך ראש' האמורה לעיל היא לשון

הערות וציורים

רס"א. רא"ם, שאם לא כן מדוע התערב כאן ענין זה [שינשך הנחש את האדם] בתוך קללת הנחש, אלא ודאי שגם
זה חלק מקללתו של הנחש. רס"ב. כיון שדימתה התורה את הכאת האדם לנחש לנשיכת הנחש לאדם, יש ללמוד
שכשם שהאדם הדורך על ראש הנחש ממית אותו, כך הנחש הנושך את האדם בעקבו ממית אותו. רא"ם. וכתב בגור
אריה שאף זו חלק מקללת הנחש, שכיון שהוא ממית בנשיכתו, לכן תמיד רודפים אחריו בני אדם להורגו. רס"ג. גור
אריה. רס"ד. רא"ם.

עֲצֻבוֹנָךְ וְהִרְגֵנָךְ בְּעֶצֶב תִּלְדֵּי בָנִים
וְאֵל־אִישׁ תִּשְׁוֹקֶתְךָ וְהוּא יִמְשָׁל־
בָּךְ: ׀ וְלֹאֲדָם אָמַר בִּי שְׂמֵעָה
רָקוֹד אִשְׁתְּךָ וְתֹאכְרִי מִן־הָעֵץ
אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכְרִי
מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוֹרְךָ

צַעֲרִי וְעִדּוּיִכִּי, בְּצַעַר
תִּלְדִּין בָּנִי, וְלֹת בְּעִלִּיךְ
תְּהִי תֹאכְבְּתִיךְ וְהוּא יִשְׁלוֹט
בִּיךְ: ׀ וְלֹאֲדָם אָמַר אֲרִי
קְבִילְתָּא לְמִימַר אֶתְתָּךְ
וְאֶכְלֶת מִן אֵילָנָא דְּפִקִּידְתָּךְ
לְמִימַר לֹא תִיכּוֹל מִגִּיהָ,
לִיטָא אֲרַעָא בְּדִילְךָ,

רש"י

(טו) עֲצֻבוֹנָךְ. זה לער גידול בנים (עירובין ק:)
וְהִרְגֵנָךְ. זה לער העיצור: בְּעֶצֶב תִּלְדֵּי
בָנִים. זה לער הלידה: וְאֵל־אִישׁ
תִּשְׁוֹקֶתְךָ. לתשמיש. ואף־על־פי־כן אין לך

אור הבהור

(טו) עֲצֻבוֹנָךְ. זה צער האשה בגדול הבנים רסה
(עירובין ק:)
אם היא רוצה אינה יכולה לכופה, ולא כמנה, שאף

וְהִרְגֵנָךְ. זה צער האשה בזמן העבור:
בְּעֶצֶב תִּלְדֵּי בָנִים. זה צער האשה בזמן הלידה:
וְאֵל־אִישׁ תִּשְׁוֹקֶתְךָ. לתשמיש, והקללה בכך
היא רסה שאף־על־פי־כן רסה אין לך מצח [-עזות]
לְתוֹבְעוֹ בָּפָה, אלא הוא ימשל בך. הכל ממונה,

הערות וציגונים

רסה. אף שצער העיבור קודם לצער גידול בנים הקדימה התורה את צער גידול בנים לצער העיבור, כיון שבאותו זמן כבר
היו לה בנים, ולכן נתקללה תחילה בדבר הקיים, שיהיה לה צער בגידול בניה, ואחר כך נתקללה בדבר העתיד לבוא אליה,
והוא צער העיבור. מהרש"ל, דברי דוד. אמנם בבאר מים חיים ובמשכיל לדוד פירשו שסדר הדברים הוא מהצער הקל אל
הצער הכבד יותר, והצער הקל ביותר הוא גידול בנים, לאחריו צער העיבור, והצער הגדול ביותר הוא צער הלידה. ובמשכיל
לדוד פירש גם באופן אחר, שהצער הראשון הוא הארוך ביותר שנמשך כל זמן גידול הבנים, והצער השני קצר יותר, שנמשך
רק תשעה חודשי העיבור, והצער האחרון הוא הקצר ביותר, רק לזמן הלידה ממש. רסה. רא"ם, גור אריה, שאם לא כן
מה ענין 'אל אישך תשוקתך' לקללת האשה. רסה. כלומר, אף שעיקר הצער הוא של האשה, והיה ראוי שיהיה בהיפך,
אין הדבר כן. משכיל לדוד. רסה. שפתי חכמים. רסה. באר מים חיים.

בְּעֶצְבוֹן הָאֲכָלָנָה כֹּל יְמֵי חַיָּו: בְּעֶמֶל תִּיכְלָנָה כֹּל יוֹמֵי
 יִי וְקוֹץ וְדִרְדָּר תַּצְמִיחַ לָךְ חַיָּו: יִי וְכוּפִין וְאַטְדִין
 וְאֲכָלָת אֶת-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: (נ"א: וְאַטְטִין) תַּצְמַח לָךְ,
 וְתִיכּוֹל יֵת עֶסְבָּא דְחַקְלָא:

רש"י

ונמלים. משל ליוצא למרצות רעה, והצריות
 מקללות שדים שינק מהם: (י"ט) וקוץ ודרדר
 תצמיח לך. הארץ. כשזרענה מיני זרעים,

אור הבהור

וּמְלִים, ולפי זה לשון 'בעבורך' היינו בשבילך,
 שרק בשביל האדם היא מקוללת, אך אין הכוונה
 שהאדמה עצמה תהיה מקוללת רעא. ביאור
 אחר יעב, שכוונת הכתוב שהאדמה עצמה
 מקוללת, ו'בעבורך' היינו בגללך יעב, שבגלל
 האדם מתקללת האדמה, מִשָּׁל לָאֲדָמָה הַיּוֹצֵא
 לַתְּרֵבוֹת רָעָה, וְהַבְרִיּוֹת מְקַלְלוֹת שְׂדֵים שִׁינֵק
 מִקֶּם, ואף כאן התקללה האדמה מחמת האדם
 שנברא ממנה יעב:
 (י"ט) וְקוֹץ וְדִרְדָּר תַּצְמִיחַ לָךְ. לשון 'תצמיח'

הערות וצינים

רע. ולא כתב שמצמיחה עשבים מרים וקוצים וכדומה, כיון שכל זה כלול בקללה הבאה, של 'קוץ ודרדר תצמיח לך האדמה'.
 רא"ם. רעא. ש'הרי פתח ואמר 'לאדם אמר', וכן אמר 'ארורה האדמה בעבורך', הרי שזו קללה רק לאדם, שתגרום לו
 האדמה לצער. ואף שלעיל (יא א) פירש רש"י שהיתה האדמה ראויה לקללה מחמת שלא עשתה את ציווי ה' כראוי, וכשהתקלל
 האדם על עונו התקללה גם האדמה על עונוה, ביאר הרא"ם (שם) שכוונת רש"י היא ששני הדברים גרמו לכך, כלומר, כיון שנענש
 האדם על עונו, ונתקללה גם האדמה כמנהג הבריות וכהמשך דברי רש"י, נפקד גם עונוה של האדמה עצמה. אמנם בבאר מים
 חיים כתב ששם פירש רש"י על דרך הדרש, וכאן ביאר רש"י על דרך הפשט. רעב. רא"ם, וצידד שיש לגרום כאן בדברי רש"י
 'דבר אחר', זהו על פי הגירסא במדבר רבה [שהוא המקור לדברי רש"י], וכתב הרא"ם שבהכרח אלו שני פירושים סותרים,
 שהרי לפירוש הראשון אין האדמה מקוללת, ולפירוש השני האדמה מקוללת. אמנם בדברי דוד כתב שהכל דבר אחד, שבכך
 שנתקלל האדם שתוציא לו האדמה דברים ארורים, זו קללה גם לאדמה עצמה, כעין מה שאמרו שמואלגלין חובה על ידי חייב.
 רעג. רא"ם. רעד. רא"ם רעה. רא"ם. רעו. שהרי בודאי שאם לא תזרע לא תצמיח זרעים טובים אלא גרושים, ואין בכך
 קללה. רא"ם, גור אריה. רעו. רא"ם, גור אריה. רעה. והוכרח רש"י לפרש שנאכלים על ידי תיקון, כיון שנאמר בהמשך הפסוק
 'ואכלת את עשב השדה', והכוונה לעשבים אלו. באר מים חיים. ובלבוש האורה ביאר שהוקשה לרש"י מדוע קללה שתצמיח
 עשבים מרים בחיים, היה לו לקללה שלא תצמיח כלום, ולכן פירש שיש בכך תועלת, שהרי הם נאכלים על ידי תיקון.

יֵשׁ בִּזְעַת אִפְיָךְ תֹּאכַל לֶחֶם עֵד
שׁוֹכֵךְ אֶל-הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה
לָקַחְתָּ בִּי-עֵפֶר אֶתָּה וְאֶל-עֵפֶר
תָּשׁוּב: כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ

יֵשׁ בִּדְיַעְתָּא דְאַפָּךְ תִּיכּוֹל
לְחַמָּא עַד דְּתִתֵּיב לְאַרְעָא
דְּמִנָּה אֶתְבְּרִיתָא אֲרִי
עֶפְרָא אֶת וְלַעֲפָרָא תִתּוּב:
כ וַיִּקְרָא אָדָם שׁוֹם אֶתְתִּיָּה

רש"י

ועל-כרחן תאכלס: (יט) בזעת אפיך. לאחר
שמטרת זו הרצה: (כ) ויקרא האדם. חזר
הכתוב לענינו הראשון, ויקרא האדם שמות
(לעיל ג, כ), ולא הפסיק אלא ללמדך שעל-ידי
קריאת שמות מזדווגה לו חוה, כמו
שכתוב (סס) 'ולאדם לא מצא עזר כנגדו',

ה, (כט) 'הנה נתתי לך את כל עשב זרע וזרע
זרע' וגו'? אלא מה אמור כאן בראש הענין,
'ארוהה האדמה בעצורך בעצונן תאכלנה',
ואחר העצונן 'וקוץ ודרדר תצמיח לך',
כשזרענה קטנית או ירקוֹת-גנה היא תצמיח
לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה,

אור הבהיר

שתאכל את הלחם עם הזיעה^{רפ}, אלא לומר
שיהיה לך לחם לאכול רק לאחר שתִּטְרַח בו
הרבה עד שתזיע:

(כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם. לאחר שהובא ענין יצירת חוה,
פיתוי הנחש, חטא אדם וחוה ועונשיהם, חזר
הכתוב לענינו הראשון של קריאת השמות,
שנאמר לעיל 'ויקרא האדם שמות לכל הבהמה
ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא
עזר כנגדו' (לעיל ג, כ), וכהמשך לכך נאמר כאן
'ויקרא האדם שם אשתו חוה', ולא הפסיק בין
קריאת שמות בעלי החיים לבין קריאת שמה של
חוה בענינים אלו אלא כדי ללמדך שעל ידי
קריאת שמות לבהמות והחיות נזדווגה לו חוה^{רפא},
כמו שקתוב 'ולאדם לא מצא עזר כנגדו' (שס)

א, (כט) 'הנה נתתי לך את כל עשב זרע וזרע וגו'
לכם יהיה לאכלה? יש לומר שאין הפסוק עוסק
בעשבים הראויים לאכילה, אלא זה המשך של
הפסוק הקודם, ומה אמור כאן בראש הענין של
קללת האדם (פסוק יז) 'ארוהה האדמה בעצונך
בעצבון תאכלנה', ואחר העצבון נאמר בפסוק זה
'וקוץ ודרדר תצמיח לך', וכפי שהתבאר הקללה
היא שִׁשְׁתִּזְרַעֲנָה קטנית או ירקוֹת-גנה היא
תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה,
שהם עשבים מרים הנאכלים רק על ידי תיקון,
ועל עשבים אלו נאמר כאן 'ואכלת את עשב
השדה', שכיון שתצמיח לך האדמה רק מינים
אלו ירש על-כרחך תתקנם ותאכלם:
(יט) בִּזְעַת אִפְיָךְ. אין הכוונה כפשטות הלשון,

הערות וציגונים

רעט. רא"ם, גור אריה. רפ. רא"ם, גור אריה. רפא. ולוא זאת היינו יודעים שנבראה לו אשה, ושמה חוה, אך לא
היינו יודעים שבריאיתה היתה מחמת שקרא שמות לכל בעלי החיים, וראה שלכל בעל החיים יש בן זוג ורק לו אין בן זוג,
כמבואר בדברי רש"י לעיל (פ"ב פ"ט). רא"ם.

חַוָּה, אֲרִי הִיא הָיָה אִמָּא
 דְּכָל בְּנֵי אֲנָשָׁא: כּא וְעִבְד
 יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתָּתָהּ
 לְבוֹשִׁין דִּיקָר עַל מִשְׁדָּ
 בְּסָרְהוֹן וְאַלְבִּישֶׁנוּן:
 כּב וְאָמַר יְיָ אֱלֹהִים

רביעי

חַוָּה בִּי הוּא הִיתָה אִם כָּל־חַי:
 כּא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם
 וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם: פ
 רביעי כּב וַיֹּאמֶר יְיָ אֱלֹהִים

רש"י

תאמר 'מה הוה לאדם' (קהלת ג, כב) זלשון
 'היה': (כא) 'בתנות עור'. יש דברי'אגדה
 אומרים, חלקים כלפורן היו מדוזקין על
 עורן. ויש אומרים, דבר הצא מן העור, כגון
 זמר הארנבים שהוא רך וחם, ועשה להם
 כתנות ממנו:

לפיקן 'ויפל תרדמה'. ועל־ידי שכתב (שם, כה)
 'ויהיו שניהם ערומים' סמך לו פרשת הנחש,
 להודיעך שמתוך שראה אותם ערומים וראה
 אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה וצא
 עליהם במחשבה וצמרמה: חוה. נופל על
 לשון 'מיה', שממיה את ולדומיה, כאשר

אור הבהור

האות וי'ו במקום האות יו"ד, הרי זה כפאשר
 תאמר (קהלת ג, כב) 'מה הוה לאדם', בלשון
 'היה', כי אותיות אהו"י מתחלפות זו בזו רפ:
 (כא) 'בתנות עור'. בביאור ענינם של 'כתנות
 עור' אלורפג יש דברי'אגדה האומרים
 שהלוקים בצפורן היו כתנות אלו ומדוזקין על
 עורן, והם מכונים 'כתנות עור' על שם עור
 האדם שעבורו הם נעשו רפג. ויש אומרים שהיו
 עשויים מדבר הבא מן העור, כגון צמר
 הארנבים, שהוא רך וחם, ועשה להם כתנות
 ממונו, ומכונים 'כתנות עור' על שם עור בעלי
 החיים שממנו הם עשויים:

לפיקן 'ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וישן
 וינקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה' (שם
 כא), ועל־ידי שכתב (שם כה) 'ויהיו שניהם
 ערומים', סמך לו פרשת פיתוי הנחש,
 להודיעך, שמתוך שראה אותם ערומים וראה
 אותם עסוקים בתשמיש, נתאוה לה, ובא
 עליהם במחשבה ובמקמה, שגרם לאדם לאכול
 מעץ הדעת כדי שימות וישא הוא את חוה,
 ולאחר מכן המשיך את ענין קריאת השמות, בכך
 שקרא האדם את שם אשתו חוה:
 חוה. נופל על לשון [-מתאים ללשון] חיה,
 כלומר, שמתיה את ולדותיה, ואף שבאה בשמה

הערות וציגים

רפב. גור אריה. רפג. אין לפרש שהיה זה עור ממש של בעל חיים, שהרי אם כן היה צורך להמיתו, ונאמר 'ורחמיו על
 כל מעשיו' ולא מסתבר שימית ה' בעל חיים כדי לעשות מעורו בגד לאדם וחווה, אם היה ניתן לעשות זאת באופן אחר.
 מושכיל לדוד. רפד. מדרש רבה (י טו).

הֵן הָאָדָם הָיָה בְּאֶחָד מִפְּנוֹי לְדַעַת
טוֹב וְרָע וְעָתָה אֶפְשָׁר יִדּוּ
וְלָקַח גַּם מִעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי
לְעֹלָם: כג וַיִּשְׁלַחְהוּ יְהוָה אֱלֹהִים
מִן־עֵדֶן לְעֹבֵד אֶת־הָאָדָמָה
אֲשֶׁר לָקַח מִנָּשִׁם: כד וַיִּגְרֹשׁ אֶת־

הָאָדָם הַהוּא יְחִידִי
בְּעֹלָמָא, מִיָּה לְמַדַּע טָב
וּבִישׁ, וּכְעַן דְּלָמָא יוֹשִׁיט
יָדֵיהּ וְיִסָּב אַף מֵאִילָן
חַיָּיָא וְיִיכּוֹל וְיִיחַי
לְעֹלָם: כג וְשִׁלְחִיהּ יְיָ
אֱלֹהִים מִגִּנְתָּא דְּעֵדֶן
לְמַפְלַח בְּאַרְעָא דְּאַתְבָּרִי
מִתְמָן: כד וְתִרִיד יָת

רש"י

רביעי (כג) היה באחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים, וממה היא יחידותו? לדעת טוב ורע; מה שאין כן צהמה ומה: ועתה פן ישלח

ידו. ומשימה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הצריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי-אגדה, אצל אין מיושצין על פשוטו:

אור הבהיר

וְעָתָה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מִעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם. ואין הדבר כדאי, כיון שמשִׁיחִיהּ לְעוֹלָם הָרִי הוּא קְרוֹב לְהַטְעוֹת אֶת הַבְּרִיּוֹת אַחֲרָיו וְלֹאמֹר שְׂאֵף הוּא אֱלֹהִי, שהרי לא ידעו מתי נברא, ויראו שאינו מת ^{רפ}. וַיִּשְׁלַח יְיָ מִן־עֵדֶן אֱלֹהִים בְּעֵינֵי זֶה, אָכַל אִין מִיִּשְׁבִּין עַל פְּשׁוּטוֹ:

רביעי (כג) הָיָה בְּאֶחָד מִמֶּנּוּ. ובמה הוא 'כאחד ממנו', שהרי הוא יחיד בתחתונים, כְּמֹו שְׂאֵנִי יְחִיד בְּעֵלְיוֹנִים ^{רפ}, וכיון שיש בתחתונים בעלי חיים רבים, בְּמָה הִיא יְחִידוּתוֹ? בכך שהוא יכול לְדַעַת טוֹב וְרָע, מֶה שְׂאֵין כֵּן בְּתַתְמוֹה וְחִיָּה, שאינם מבדילים בין טוב לרע ^{רפ}:

הערות וצינים

רפה. ולפי זה תיבת 'ממנו' שייכת למילים 'לדעת טוב ורע', כלומר, שהאדם הוא יחיד בכך ש'ממנו' לדעת טוב ורע, שהוא מכיר ויודע מעצמו את ענין הטוב והרע, ויש לו בחירה. כי האות נו"ן דגושה, שזהו סימן שהכוונה ליחיד נסתר, ולא ללשונו עצמית. וכמו שתרגם אונקלוס 'מִנֶּה לְמִידַע טָב וּבִישׁ'. רא"ם. אמנם בגור אריה ובדברי דוד פירשו בדעת רש"י שתיבת 'ממנו' שייכת ל'כאחד', כלומר, שהיה דומה לאחד המיוחד שבעליונים, והוא ה'. **רפג.** הרא"ם תמה על דברי רש"י, מה כוונתו שהאדם יחיד בידעית טוב ורע, אם הכוונה לדרכי הצניעות, וכמו שפירש רש"י לעיל (פ"ב פכ"ה), הרי ענין זה אינו שייך כלל בעליונים, שאין שם אלא שכל ומדע, ללא גוף. ואם הכוונה בטוב ורע לשכל ומדע, אם כן אין ה' יחיד בזה בעליונים, שהרי גם המלאכים הם בעלי שכל ומדע. ואין לומר שכשם שה' יחיד בעליונים בענין האלוהות, כך האדם יחיד בתחתונים בענין ידיעת טוב ורע, שהרי אין כל שייכות בין הדברים. אך בגור אריה כתב שאין זו תמיהה, אלא כשם שה' יחיד באלוהותו כך האדם יחיד בשכל ובמדע שבו. **רפז.** כלומר, אף שלא תהיה מיתת כלל בעולם וכל בני האדם לא ימותו, מכל מקום לא יוכל אחד מהם לומר שהוא אלוה, שהרי יודעים ממי ומתי נולד, אך האדם שנברא ראשון ואין מי שיודע מתי וכיצד נברא, ויחיה לעולם, יטעו לחשוב שהוא אלוה. גור אריה.

הָאָדָם וַיֵּשְׁבֶן מִקֶּדֶם לְגֵן-עֵדֶן אֶת-
 הַכְּרָבִים וְאֵת הַלֵּט הַחֶרֶב
 הַמַּתְהַפֶּכֶת לְשֹׁמֵר אֶת-דֶּרֶךְ עֵץ
 הַחַיִּים: ס ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת-

רש"י

(כד) מקדם לִגְן עֵדֶן. במזרחו של גן עדן, חוץ
 לגן: את הכרובים. מלאכי מנלה: החרב
 המתהפכת. ולה להט לאיים עליו מליכנס עוד
 לגן. תרגום להט 'שטן', כמו 'שסף שנגא'

אור הבהיר

חז"ל לגבי פנחס כשבא להרוג את זמרי 'שֶׁלֹּף
 שֶׁנֶּאֱמַר, כְּלוֹמַר, שלף את חוד הרומח מתוך קת
 העץ, בְּסִנְהֶדְרִין (פב), וּבְלִשׁוֹן לַעֲזִי לַמֶּלֶךְ.
 ומדרש־אגדה יש בענין זה, וְאֵינִי אֵינִי בָּא אֶלָּא
 לְפָרֵשׁ אֶת הַמִּקְרָא לִפִּי פְשׁוּטוֹ:

ד (ב) וְהָאָדָם יָדַע. אף שבסדר המקרא הובא
 תחילה חטא עץ הדעת ועונשו ואחר כך לידת קין
 והבל, באמת היתה ידיעת האדם את חוה כְּבָר
 קוֹדֶם הָעֵנִי שֶׁל מַעֲלָה, קוֹדֶם שֶׁחָטָא האדם בעץ
 הדעת וְנִטְרָד מִגֵּן עֵדֶן, וְכֵן הַהֲרִיץ וְהִלְיָדָה של קין
 והבל האמורים כאן, אירעו כבר קודם לכן. והראיה
 לכך היא מלשון הפסוק 'והאדם ידע', שמכך
 שהקדים את השם לפעולה ידע, משמע שכבר
 קודם לכן, בעבר, ידע האדם את חוה, שָׁאֵם כְּתָב

(כד) מִקֶּדֶם לִגְן עֵדֶן. 'קדם' הוא צד מזרח, וְלִגְן
 עֵדֶן היינו 'של גן עדן' רפ"ח, הרי שניטנו הכרובים
 בְּמִזְרְחוֹ שֶׁל גֵּן עֵדֶן. ולא היו בצד מזרח שבתוך גן
 עדן, אלא בצד מזרח שמחוץ לִגְן, שהרי ה' גירש
 את האדם מגן עדן רפ"ט והעמיד את הכרובים לשמור
 שלא יכנס לשם, ובהכרח שהועמדו מבחוץ ר"ב:

אֶת הַכְּרָבִים. אלו מלאכי חבלה:
 הַחֶרֶב הַמַּתְהַפֶּכֶת. אין הכוונה ששיכן את
 ה'להט' מחוץ לגן עדן, שהרי הלהט הוא דבר
 שאין בו ממשות, אינו יכול להתהפך וגם אי
 אפשר לְשַׁקְנֵהוּ רצ"א, אלא שיכן מחוץ לגן עדן את
 החרב המתהפכת, וְלֵה - לחרב המתהפכת יש
 לֵהט - חוד רצ"ב, כְּדִי לֵאמֹר עָלָיו מְלִיכָנָם עוֹד לִגְן.
 תַּרְגוּם של תיבת 'לֵהט' הוא 'שטן', כְּמוֹ שֶׁאִמְרוּ

הערות וציגונים

רפת. רא"ם, וכמו (והלן לב יח) 'לעבדך ליעקב' שהכוונה 'של עבדך' של יעקב, ואף כאן יש לפרש כאילו נאמר 'מקדם של גן עדן'.
 רפט. באר מים חיים. רצ. רא"ם, וכפי ששומרי העיר עומדים מחוץ לעיר או על גבי החומה, אך לא בתוך העיר. רצא. רא"ם, גור
 אריה. רצב. באר מים חיים. רצג. רא"ם. ובגור אריה הוסיף לבאר שהדיוק הוא מכך שנכתבה וי' בתחילת הענין, לומר שהוא
 מחובר לפרשה הקודמת, שבאותו זמן שעסקנו בו עד עתה בפרשיות הקודמות, האדם כבר ידע את חוה אשתו. ובמחלת יעקב ביאר
 שהתורה כולה נכתבה בלשון הוה, ובמקום שנכתבה בלשון עבר, כמו כאן, באה ללמד שאירע הדבר קודם לענין שעסקו בו קודם לכן.

חֲנָה אִשְׁתּוֹ וַתַּחַר וַתֵּלֶד אֶת־קִין
וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה׃
בַּחֲסֶפֶס לָלַדְתָּ אֶת־אָחִיו אֶת־
הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקִין
הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ וַיְהִי בְּקֵץ

חנה אתתיה ועדיאת
וילידת ית קין ואמרת
קניתי גברא מן קדם יי׃
ב ואוסיפת למילד ית
אחיהי ית הבל והנה הבל
רעי ענא וקין הנה פלח
בארעא׃ ג והנה מסוף

רש"י

'וידע אדם' נשמע שלאחר שנטרד היו לו בניס׃ את הבל. שלשה 'אתים' רבויים הם. מלמד
קין. על שם 'קניתי' את ה'. כמו עס ה'. שמאומה נולדה עס קין, ועס הצל נולדו שמים,
כשנרא אחי ואם איש, הוא לצדו נראנו; אצל זזה
שומפים אנו עמו (מדה לא). את קין את אחיו
לפי שנמקללה האדמה, פירש לו מעבודתה:

אור הבהיר

אלו האמורים בסמיכות ללידת קין והבל, שלשה
רבויים הם, מלמד הכתוב בכך שאמר 'את קין',
ש'אומה נולדה עס קין, ובכך שנאמר 'את אחיו'
את הבל' מלמד שעם הבל נולדו שתיים - שתי
תאומות רצו. ולקח נאמר אצל הבל לשון 'ותסף',
שהיתה בלידת הבל תוספת על מה שהיה בלידת
קין, שנולדו עם הבל שתי תאומות (ב"ר).
(ג) רעה צאן. לא רצה הבל לעסוק כקין
בעבודת האדמה, לפי שנתקללה האדמה, לכן
פירש לו מעבודתה רצו:

'וידע אדם' היה נשמע מכך שלאחר שנטרד מן
עדן היו לו בניס אלו רצו׃
קין. ונתנה חוה טעם לקריאת שם זה, על שם
'קניתי איש את ה'', ואף שהשם 'קין' אינו נגזר
ממש מהמילה 'קניתי', הרי הלשונות דומים רצו׃
את ה'. כמו - הרי זה כאילו אמרה 'עם ה'',
וכוונתה, שכשגברא ה' אותי ואת אישי, הוא
לבדו בראנו, אבל בילד זה שתיים אנו עמו
(מדה לא). רצו׃
את קין את אחיו את הבל. שלשה 'אתים'

הערות וצינים

רצו. אמנם לא היינו סבורים לומר שרק לאחר שנטרד ידע את חוה, כיון שכבר נאמר (לעיל פ"ב פכ"ג) 'זאת הפעם עצם
מעצמי וקטר מקשרי' ופירש שם רש"י שפסוק זה מרמז שבא על חוה. רא"ם [בפירושו השני]. רצו. רא"ם, וכמו שמצאנו
לגבי שמואל הנביא (שמואל א' א' כ) 'ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתיו, ואף שאין זו אותה לשון ממש. רצו. וכמו
שאמר חז"ל (נדה לא). 'שלשה שותפים באדם, הקב"ה, אביו ואמו. רא"ם. רצו. הוצרך רש"י להביא דרשה זו, כיון שבתחילת
הפסוק פירש שלשון 'את ה' היינו 'עם ה'', ולכן פירש שכאן באו לשונות 'את' לרבות את התאומות של קין והבל. דברי
דוד. רצו. שאם לא כן היה ראוי שיעבוד את האדמה, שממנה רוב מזונות האדם, ואילו מרעיית הצאן אין לו כל כך
מזונות, שהרי לא הותר להם לאכול בשד עד אחר המבול, ואין לו מהצאן אלא חלב וצמר וכדומה. רא"ם, גור אריה. אמנם
קין, שנולד ראשון, הוצרך לעסוק בעבודת האדמה, כיון שלולא עבודתו לא היו יכולים להתפרנס, ללא להם ושאר פירות
האדמה. ועוד, שנפשו הרעה של קין התאותה לעבודת האדמה המקוללת, כי נפש רע מתאוה לרע. גור אריה.

ה וַיֹּאמֶר קִין וְאֶל-מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה
 וַיִּחַר לְקִין מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָנָיו:
 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-קִין לָמָּה חָרָה
 לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ: וְהָלֹא אִם-
 תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב
 לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ
 תִּשְׁוֹקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל-בּוֹ:
 ח וַיֹּאמֶר קִין אֶל-הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי

ה ובקין ובקרבניה לא הות
 רעוא ותקיף לקין לחדא
 ואתכבישו אפוי: וואמר
 יי לקין למא תקיף לך
 ולמא אתכבישו אפך:
 ו הלא אם תוטיב עובדך
 ישתביק לך ואם לא תוטיב
 עובדך ליום דינא חטאה
 נטיר (ד) צתיד לאתפרעא
 מנך אם לא תתוב ואם
 תתוב ישתביק לך: ח ואמר
 קין להבל אחוי והיה

רש"י

(ו) הָלֹא אִם תֵּיטִיב. כמרגומו פירושו: ואתה תמשל בו. אם תרצה מתגבר עליו:
 (ח) וַיֹּאמֶר קִין אֶל הֶבֶל. נכנס עמו דבריו
 ריב ומנה להתגולל עליו להרגו. ויש בזה
 מדרש-אגדה, אך זה יסודו של מקרא:

אור הבהיר

וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ. אף שהיצר הרע מתאווה
 להכשילך, הדבר תלוי בך, שְׂאֵם תִּרְצָה,
 תתגבר עליו:

(ח) וַיֹּאמֶר קִין אֶל הֶבֶל. לא התפרש מה אמר
 קין להבל ש', כיון שלא היו אלו דברים
 חשובים ש', אלא נכנס עמו בדברי ריב ומצה,
 כדי להתגולל עליו בטענות ולהרגו. ויש בזה
 מדרש-אגדה מה היו דבריו של קין להבל, אף
 זה יסודו של מקרא, שהיו אלו דברי ריב
 חסרי חשיבות:

(ו) הָלֹא אִם תֵּיטִיב. כתרגומו של אונקלוס,
 'הלא אם תוטיב עובדך ישתביק לך', הוא פרושו,
 כלומר, אם תיטיב את מעשיך ייעזב לך חטאך:
 לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ. כלומר, לַפֶּתַח קְבֻרָה,
 ששם דנים את האדם לאחר מותו ש', חטאך
 שמור להענש עליו:

וְאֵלֶיךָ תִּשְׁוֹקָתוֹ. ש'ל ה'חטאת' המוזכר קודם
 לכן. ו'חטאת' האמור כאן הוא יצר-הרע,
 ו'תשוקתו' היינו שתמיד הוא שוקק ומתאווה
 להכשילך בחטאים נוספים:

הערות וציונים

שג. והוא צער חיובוט הקבר. רא"ם, שפתי חכמים. שד. שפתי חכמים. שה. רא"ם.

בְּחֵיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־
 הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ: ־ וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא
 יָדַעְתִּי הִשְׁמַר אָחִי אָנֹכִי: ־ וַיֹּאמֶר
 מַה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים
 אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה: ־ וְעַתָּה אָרֹר

בְּמַהוֹיָהוֹן בַּחֲקָלָא וְקָם
 קַיִן לְהַבֵּל אָחִיו
 וַיִּקְטְלֵהוּ: ־ וַיֹּאמֶר יְיָ לְקַיִן
 אֵן הֶבֶל אָחִיךָ, וַיֹּאמֶר לֹא
 יָדַעְנָא, הִנָּטֵר אָחִי אָנָּא:
 וַיֹּאמֶר מָא עֲבַדְתָּא, קָל
 דָּם וַרְעִין דַּעֲתִידִין לְמַפֵּק
 מִן אָחִיךָ קָבֵלִין קָדְמֵי מִן
 אֶרְעָא: ־ וְכַעַן לִיט

רש"י

(ט) **אֵי הֶבֶל אָחִיךָ**. להכנס עמו בדברי נחת, אולי יסוב ויאמר 'אני הרגתי ונטלתי לך: לֹא יָדַעְתִּי'. נעשה כגונב דעת העליונה: **הַשׁוֹמֵר אָחִי**. לשון תימה הוא.

וכן כל ה"א הנקודה נחטף-פתח: (י) **דְּמֵי אָחִיךָ**. דמו ודם זרעיותיו. דבר אחר, שעשה זו פלעים הרבה, שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה:

אור הבהיר

מוטל לשמור את אחי. וכן קל אות ה"א הנקודה **בַּחֲטָט־פֶּתַח**, מתפרשת בלשון תמיהה: (י) **דְּמֵי אָחִיךָ**. לא נאמר 'דם אחיך', אלא 'דְּמֵי' בלשון רבים ש', לרמז שגם דְּמוֹ של הבל עצמו וגם דם זרעיותיו שהיו עתידים לצאת ממנו, זועקים מהאדמה. **דָּבָר אַחֵר** - פירוש אחר לכך שנאמר 'דְּמֵי' בלשון רבים, **שֶׁעָשָׂה בּוֹ** קין **פְּעֻעִים הָרַבָּה** **שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ מַהִיכֵן נִפְשׁוֹ יוֹצֵאָה שׁוֹת**, והדמים שמכל הפצעים הללו זועקים מהאדמה שׁוֹת:

(ט) **אֵי הֶבֶל אָחִיךָ**. אף שידע ה' שהרג קין את הבל, לא הענישו מיד אלא שאלו היכן הבל, כדי **לְהַכְנִס עִמּוֹ בְּדַבְרֵי נַחַת**, אולי מתוך כך שלא יבהל ישוב בתשובה ויאמר **אֲנִי הִרְגֵתִיו וְחָטַאתִי לָךְ**: **לֹא יָדַעְתִּי**. ובתשובה זו נֶעְשָׂה קין **כְּגֹנֵב דַּעַת הָעֲלִיּוֹנָה**, כלומר, חשב שבכוחו להסתיר מה' את מעשיו וכביכול 'לגנוב' את דעתו שׁוֹת: **הַשׁוֹמֵר אָחִי**. לשון תימה הוא, כאומר, וכי עלי

הערות וצינים

שׁוֹ. רא"ם. **שׁוֹ**. ספר הזכרון. **שׁוֹת**. כך פירושו בגמרא (סנהדרין לה) ושם סימנו 'עד שהגיע לצואר'. **שׁוֹת**. הטעם שהוצרך רש"י להביא פירוש נוסף, כיון שהפירוש הראשון מבאר רק את הלשון 'דְּמֵי אחיך צועקים אלי מן האדמה', אך עדיין יקשה לשון הפסוק הבא **וְעַתָּה אָרֹר אֹתָהּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לָקַחַת אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ**, והרי האדמה לא בלעה את דם זרעו, ולכן פירש שהכוונה לדם שיצא מפצעים רבים שנעשו בגופו, ואת כולם בלעה האדמה. אך גם פירוש זה לבדו אינו מספיק, שרי לשון 'צועקים' אינו שייך בדם של פצעים רבים, שהרי סוף סוף זהו אדם אחד, ולכן הביא רש"י את פירושו הראשון, שהכוונה לדמו ודם זרעו, שבוה מתאים לשון 'צועקים'. מהרש"ל.

אֶתְּהָ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה
 אֶת־פִּיהָ לָקַחְתָּ אֶת־דְּמִי אַחִיד
 מִיָּדָהּ: י כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה
 לֹא־תִסָּף יִתְכַבֵּחַ לָךְ נַע וְנָד
 תִּתֶּינָהּ בְּאֶרֶץ: י וַיֹּאמֶר קִין אֶל־

את מן ארעא דפתחת ית
 פומה קבילת ית דמיה
 דאחיד מן ידך: י ארי
 תפלח בארעא לא תוסיף
 למתן חילה לך, מטלטל
 וגלי תהי בארעא:
 י ואמר קין קדם

רש"י

(י"א-יג) מן האדמה. יומר ממנה שנמקללה
 היא כבר עוונה, וגם צו הוסיפה למטוא:
 אשר פצתה את פיה לקחת את דמי
 אחיד וגו'. והנני מוסיף לה קללה חלק דא
 תוסף תת כחה: נע ונד. אין לך רשות
 לדור במקום אחד:

אור הבהיר

דמי הבל הוסיפה לחטוא, ולכן עונשו של קין
 היה בכך שתהיה האדמה ארורה עבורו יותר
 ממה שהיתה ש"א:

אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לָקַחְתָּ אֶת דְּמִי אַחִיד
 וגו'. ומחמת כן, מלבד מה שנתארה עבור אדם
 הראשון ש"ב, הנני מוסיף לה קללה אצלך, שגם
 לא תוסף תת כחה:

נַע וְנָד. כלומר, אין לך רשות לדור במקום
 אחד, ולכן בהכרח תהיה תמיד נע ונד ממקום
 למקום ש"ב:

(י"א-יג) מן האדמה. כלומר, שתבוא קללתו של
 קין מהאדמה. ואף שכבר התקללה בזמן חטא
 אדם הראשון, שנאמר (לעיל ג יז) 'ארורה האדמה
 בעבורך', מכל מקום מעתה תהא מוקוללת עבורך
 יותר ממה שנתקללה היא כבר בזמן חטא אדם
 הראשון, וכמו שאז היה זה בעונה של האדמה
 עצמה, שלא הוציאה עצים שטעמם שווה לפרים
 (לעיל א, יא) ש', ומחמת כן כשחטא אדם הראשון
 נתקללה האדמה עבורו שתוציא לו דברים
 ארורים, וגם בזו שפצתה את פיה לבלוע את

הערות וציגונים

ש. רא"ם. ש"א. אך אין לפרש שלשון 'מן האדמה' האמורה כאן היינו שיהא קין מקולל יותר מהאדמה, שהרי האדמה
 עדיין לא התקללה עתה [ורק אחר כך נאמר 'לא תוסף תת כוחה'], אלא הכוונה שקללתו של קין תבוא מהאדמה, שתוציא
 לו דברים ארורים. רא"ם. ש"ב. רא"ם. ש"ג. כלומר, אין לפרש שזו קללה הנמשכת למה שנאמר בתחילת הפסוק 'כי
 תעבד את האדמה לא תספ תת כחה לך', ומחמת כן 'נע ונד תהיה בארץ' כדי לחפש מקום שתתן לך האדמה את כוחה,
 שהרי לאחר שראה קין שהתקיימה הקללה במקום אחד בודאי לא הלך למקום אחר לנסות לעבוד את האדמה, שהרי לה'
 הארץ ומלואה, ולכן פירש רש"י שזו קללה בפני עצמה. רא"ם. ובגור אריה ובמשכיל לדוד פירשו שבא רש"י למעט שלא
 נפרש שיהיה מעתה בטבעו נע ונד, וכמו שהקללה של האדמה היא קללה שנעשתה בטבע האדמה, ולכן פירש שזו קללה
 התלויה ברצונו, שמחמת חטאו עליו לגלות ממקום למקום, ואין לו רשות להשאר במקום אחד.

יְהוָה גְּדוֹלַ עֲזוּנִי מִנְשׂוֹא: יֵהֵן
 גִּרְשֵׁת אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי
 הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵי אֶסְתָּר וְהָיִיתִי
 נֶעַ וְנָל בְּאֶרֶץ וְהָיָה בִלְ-מִצְאִי
 יִהְיֶהנִי: טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָבֵן
 בִלְ-חֵרָג לָבֵן שְׁבַעַתִּים יָקָם
 וַיֵּשֶׁם יְהוָה לָבֵן אֹת לְבָדְתִּי

רש"י

(יג) גדול עזני מנשוא. נחמיה. אתה טוען עליונים ותחתונים, ועוני אי אפשר לטעון? (כ"ד): (טו) לבן בל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא

אור הבהיר

(יג) גדול עזני מנשוא. לא אמר זאת קין בנחת, כמודה על חטאו ש"ד, אלא בתמיה, וכי כל כך גדול הוא עונו עד שאינך יכול לשאת אותו ולמחול לי. וכך אמר קין לה', הרי אתה טוען [-נושא וסובל] את העליונים ואת התחתונים, וכי עוני אי אפשר לך לטעון ולסלוח עליו? שטו (כ"ה):

(טו) לבן בל הורג קין. לא המשיך הכתוב לפרש מה יארע למי שיהרוג את קין, וזה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם, ורק רמזו את המשיך

הדברים ולא פרשו, וכאילו נאמר 'לבן בל הורג קין' בלשון גְּעָרָה, [ולהלן יבואר מנין שזו לשון גערה], ונרמז בכך כאילו נאמר 'כה יעשה לו', 'קף וקף יהא ענשו', ולא פרש מה הוא ענשו. ואילו המילים הבאות, 'שבעתים יוקם', אינן המשיך של המילים 'לבן כל הורג קין', אלא זהו ענין חדש לגבי עונשו של קין, וכמו שיבאר שטו: 'שבעתים יקם'. כלומר, אף על פי שתבוא נקמה על קין, איני רוצה להנקם מקין עכשו, אלא לסוף שבעה דורות מעתה אני נוקם נקמתי

הערות וצינים

שיד. שהרי אם כן לא היה מגדיל את חטאו לומר שהוא גדול מנשוא. ר"ם, גור אריה. שטו. כלומר, מלך בשר ודם צריך לנהוג לפי נימוסי וכללי המדינה, ולכן לפעמים אינו יכול למחול על חטאים מסוימים, אך כיון שאתה שולט בכל העולמות העליונים והתחתונים, ואין מי שיעכב בערך, מדוע לא תמחל על עונו. צידה לדרך, שפתי חכמים. שטו. ספר הזקרון.

רע"י

ממנו, שיעמוד למך מצני בניו ויהרגהו. וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם, והיא נקמת הבל מקין, למדנו שתחלת המקרא לשון גערה היא, שלא תהא צריה מזיקתו. וכיוצא בו 'ויאמר דוד כל מכה יבואי ויגע בצנור' (שמואל-ב ה, ט), ולא פירש מה יעשה לו, אבל דבר הכתוב ברמז, 'כל מכה יבואי ויגע בצנור' ויקרב אל השער ויכבשנו, 'ואת העוריים' וגו', וגם אותם יכה על

אור הבהור

רק 'ויאמר דוד כל מכה יבואי ויגע בצנור' (שמואל-ב ה, ט) ולא פרש הכתוב מה אמר דוד שיעשה לו, אבל דבר הכתוב ברמז, שכל המכה את היבואי ויגע בצנור, ויקרב אל השער ויכבשנו, ואת העוריים שגנאי נפש דוד וגו' וגם אותם יכה, על אשר אמרו העור והפסח לא יבוא דוד אל תוף הבית, על כך אמר דוד שהמכה את אלו אני אעשנו ראש ושר, ואמנם כאן קצר דבריו, ובדברי-הימים (א יא ו) פרש זאת, שאמר דוד שאותו אדם יהיה לראש ולשר: וישם ה' דין אות. חקק לו ה' את משמו של ה' שיש במצחו [ס"א: דבר אחר, כל מוצאי ירגני, היינו הבהמות והחיות, אבל בני אדם עדיו לא היו בעולם שיירא מהם שמא ירגוהו, רק אביו ואמו היו בעולם, ומהם לא היה ירא שיהרגוהו. אלא כך אמר קין, עד עכשיו היה

מקומו, שלאחר שיוולד דור שביעי לקין יעמוד למך, שהוא מבני בניו שיי, ויהרגהו. והראיה לכך ש'לכן כל הורג קין' הוא דבר בפני עצמו, ו'שבעתים יוקם' הוא דבר נוסף, שהרי סוף המקרא שאמר - האמור בסיום פסוק 'שבעתים יוקם', וכפי שהתבאר היא נקמת הבל מקין, למדנו מכך שהאמור בתחלת המקרא 'לכן כל הורג קין' אינו עונש לקין, שההורג יקבל על כך שכר שיי, אלא אדרבה, לשון גערה היא, שקודם שיעברו שבעה דורות לא תהא ברירה מזיקתו. ומה שהתבאר לעיל ש'לכן כל הורג קין' זו 'לשון קצרה', כי לא התבאר מה יעשה לו, מצאנו פירוש בו אצל דוד המלך 'ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבואי ויגע בצנור ואת הפסחים ואת העוריים שגנאי נפש דוד על פן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית', והנה בתחילת הפסוק נאמר

הערות וצינונים

שיי. אך למך עצמו היה דור שישי לקין. שיי. שהרי כיון שתחילת הפסוק זהו מקרא קצר, היה ניתן לפרש שזהו רמז לטובה, שכל מי שניקם את נקמתו של הבל ויהרג את קין יקבל שכר, ולכן הוצרך רש"י להוכיח מסיום הפסוק, ששם התבאר שרצון ה' היה שיבוא העונש על קין רק לאחר שבע דורות, שתחילת הפסוק הוא לשון גערה, שמי שיהרג את קין קודם לכן, יענש. ר"ם. שיי. וכן הוא בתרגום יונתן, 'והשם ה' על אפי דקין אקא מן שקא דבא ונקרא'. ר"ם. ויש אומרים שזו אות י"ד, מלשון 'יחיה', ויש אומרים שזו אות ה"א, לרמז על כל 'הורג' קין. מהרש"ל, שפתי חכמים. ומהרש"ל פירש באופן נוסף, שהכוונה לאות משמו של קין, והיא אות ת"ו הנמצאת בדברי חוה שאמרה (לעיל ד א) 'קניתי איש את ה'.

הַבּוֹת-אֹתוֹ בְּלִי-מִצְאוֹ: מִן יֵצֵא קִין
 מִלְּפָנָי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ-נֹד
 קַדְמַת-עֵדֶן: י וַיֵּדַע קִין אֶת-
 אִשְׁתּוֹ וַתֵּהָר וַתֵּלֶד אֶת-חֲנוֹךְ
 בְּגֵנְתָא דְעֵדֶן: י וַיֵּדַע קִין יֵת אֶתְתִּיה וַעֲדִיאַת וַלִּידַת יֵת חֲנוֹךְ

רש"י

פחדתי על כל החיות, כמו שכתוב (לקמן ט, ב) ומוראכם וגו', ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני; מיד 'ישם ה' לקין אות' - החזיר מוראו על הכל: (טו) ויצא קין. ילא

אור הבהור

הכוונה שגלה בארץ שכל הגולים - כל אלו שנגזרה עליהם גלות, נָדִים שָׁם - גולים לשם, 'ארץ נוד' היינו ארץ הראויה ומוכנה לנוד בה שכי:

קַדְמַת עֵדֶן. כלומר, בצד מזרח של עדן, והיינו לאותה ארץ ששם גָּלָה אָבִינוּ, אדם הראשון, כְּשֶׁגֹּרֶשׁ מִגֵּן עֵדֶן, שְׁנֵאֲמָר 'וַיִּגְרֶשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכֵּן מִקְדָּם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַפְּרִימִים וְאֶת הַלֶּהֱט הַחֲרֹב הַמִּתְהַפֶּקֶת לִשְׁמֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים', וביאור הלשון וַיִּשְׁכֵּן מִקְדָּם לְגֵן עֵדֶן וְגו' לִשְׁמֹר היינו שהעמיד שם אֶת שְׁמִירַת דֶּרֶךְ קְבוּאָה

פחדתי מוטל על כל החיות, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (לקמן ט, ב) 'וּמֹרְאָכֶם וְגו' וְחָתַכְם יִהְיֶה עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ' שׁ, 'וְעַכְשִׁיו בְּשִׁבִּיל עֹון זֶה לֹא יִירָאוּ מִמֶּנִּי הַחַיּוֹת, וַיִּהָרְגוּנִי, מִיָּד שִׁמְעָה ה' אֶת בְּקִשְׁתּוֹ, 'וַיִּשֶׁם ה' לְקִין אוֹת', שֶׁהַחֲזִיר מִמֹּרְאוֹ עַל הַכָּל': (טו) וַיֵּצֵא קִין. באמת לא קיבל קין את דברי ה' ולא נתן דעתו עליהם שׂא, אֲךָ יֵצֵא כְּבִיכּוֹל בְּהִכְנָעָה, כְּגֹנֵב דַּעַת הָעֲלִינָה, כְּאִילוֹ אִין ה' יודע את מחשבותיו, ורואה רק את מעשיו שמהלך בהכנעה שכי:

בְּאֶרֶץ נֹד. אין זה שם של ארץ, אלא

הערות וצינונים

שכ. אף שפסוק זה נאמר לנח ולבניו לאחר שיצאו מהתיבה, יש לומר שהיה פחד זה כבר קודם לכן, וכפי שכתב הרד"ק שם שברכה זו היא מעין הברכה שנאמרה לאדם הראשון (א כח) 'וּמִלֵּאֵךְ אֶת הָאָרֶץ וּבְקִשָּׁה וְיָדוּ בְּדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּת הָרִמָּשָׁת עַל הָאָרֶץ'. שכא. רא"ם, על פי לשון המדרש 'הפשיל דבריו לאחוריו ויצא, כגונב דעת העלינה', ופירש בעץ יוסף שם שהשליך את הדברים אחר גוו ויצא. שכב. והראיה לכך היא מכך שלא נאמר 'ויקם' או 'וילך', אלא לשון 'ויצא', שהיא שייכת רק על יציאה ממקום מסוים, ולא שייך לומר כן על יציאה מלפני ה' שמלא כל הארץ כבודו והוא נמצא בכל מקום, אלא ודאי היתה מחשבתו של קין שיוכל לצאת מלפני ה' כי סבר שאין ה' יודע את מחשבותיו ודעתו. רא"ם, ספר הזכרון וגור אריה. שכג. רא"ם.

וַיְהִי בִּבְנֵה עֵיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר
בְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוּךְ: יֵה וַיִּוָּלֶד לְחֲנוּךְ
אֶת-עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת-מְחִיאל
וּמְחִיאל יָלַד אֶת-מְתוּשָׁאֵל
וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת-לָמֶךְ:

וַהֲוָה בְּנֵי קִרְתָּא וַקְרָא
שְׁמָה דְקִרְתָּא כְּשׁוּם בְּרִיָּה
חֲנוּךְ: יֵה וְאַתְלִיד לְחֲנוּךְ
יֵת עִירָד וְעִירָד אֻלִּיד
יֵת מְחִיאל וּמְחִיאל
אֻלִּיד יֵת מְתוּשָׁאֵל
וּמְתוּשָׁאֵל אֻלִּיד יֵת לָמֶךְ:

רש"י

הגן (ראה לעיל ג, ד), שיש ללמוד שהיה אדם שם. ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוחמים, שנאמר (דברים ד, מא) אז יבדיל משה וגו' מזרחת שמש. דבר אחר, בארץ נוד - כל מקום שהיה הולך הארץ מזדעזעת

תחתיו, והנציות אומרות 'סורו מעליו, זהו שהרג את אחיו': (י) ויהי קין בונה עיר, ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יא) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר 'הוליד', ויש מקום שהוא אומר 'ילד',

אור הבהור

שקל מקום שהיה קין הולך בו היתה הארץ מזדעזעת תחתיו, והנציות אומרות סורו מעליו, זהו שהרג את אחיו שכי:

(י) ויהי. אין הכוונה שחנוך שהוזכר באחרונה הוא שבנה את העיר שכי, אלא קין, שהוזכר בתחילת הפסוק, הוא שהיה בנה עיר, ויקרא את שם העיר לזכר בנו שכי, 'חנוך':

(יא) ועירד ילד. כאשר מייחסים בן לאביו, יש מקום שהוא אומר בזכר לשון 'הוליד', כמו 'אברהם הוליד את יצחק' (בראשית כה, יט), ויש מקום שהוא אומר 'ילד', כמו בפסוק זה, 'ועירד

הגן (ראה לעיל ג, כד) על ידי הכרובים שהיו שם, שיש ללמוד מכך שהיה אדם שם, בצד מזרח, ולכן העמיד ה' את המלאכים השומרים באותו צד שכי, ואף קין גלה לאותו מקום שממזרח לעד. ונצינו שרוח מזרחית [-צד מזרח] קולטת בכל מקום את הרוחמים, שנאמר לגבי ערי מקלט לרוחמים בשגגה (דברים ד, מא) 'אז יבדיל משה וגו' שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש'. דבר אחר - פירוש אחר לכך שישב קין 'בארץ נוד', שאין זה שם של מקום מסוים, אלא כינוי לאדמה המתנדנדת ומזדעזעת שכי, ללמד

הערות וצינים

שכד. שפתי חכמים. שכת. רא"ם. שכן. ולפי ביאור זה, שאין הכוונה לארץ מסוימת, אלא אדברה, שהיה במקומות שונים וכולם התנדנדו והזדעזעו תחתיו, מה שנאמר 'קדמת עדן' היינו שכל נסיעותינו היו לצד מזרח. רא"ם. שכן. שהרי אם כן אין מתאים לכתוב על כך שקרא את העיר 'כשם בנו חנוך', שהרי חנוך עצמו היה הבונה, אלא ודאי קין הוא הבונה וקראה כשם בנו, חנוך. שכן. בא לומר בזה שלא יקשה בעיניך מדוע לא קרא קין לעיר שבנה על שם עצמו, קין, וביאר שקראה לזכר בנו, וכמו שמצאנו במקומות נוספים בבני אדם שבנו עיר וקראה לזכר בניהם. רא"ם. ובגור אריה ביאר שהיה מקום לטעות ולומר שנקרא שם העיר בשלושה מילים אלו, 'כשם בנו חנוך', ולכן פירש רש"י שנקראה רק 'חנוך', וכשם בנו היינו הסבר לכך שעשה זאת קין לזכר בנו.

חמישי

יט וַיִּקְחָהּ לוֹ לְאִמָּה שְׁתֵּי נָשִׁים

חמישי

יט וַיִּקְחָהּ לוֹ לְאִמָּה שְׁתֵּי נָשִׁים

לְאִמָּה שְׁתֵּי נָשִׁים

רש"י

שהלידה משמשת שמי לשונות, לידת האשה, נייסטר"א בלעז, וזרעית תולדות האיש, איינדר"ר בלעז. כשהוא אומר 'הוליד', בלשון הפעיל, מדבר בלידת האשה, פלוני הוליד את אשתו בן או בת; כשהוא אומר 'ילד', מדבר בזרעית האיש:

חמישי

(יט) ויקח לו לַאִמָּה. לא היה לו לפרש כל זה, אלא ללמדנו מסוף הענין

אור הבהיר

רק מי היו תולדותיהם שלא. אלא בא ללמדנו מסוף הענין של נשות למך שקנים הקדוש-ברוך הוא הבטחתו להעניש את קין, שאמר 'שבַעְתִּים יָקֶם קִין' (לקמן פסוק כד), והיינו לאחר שבעה דורות, ואכן עמד למך, שהיה דור שישי לקין, לאחר שהוליד למך בנים ונעשה [-נולד בעולם] דור שביעי לקין שלב. והרג את קין, זהו שאמר 'כי איש הרגתי לפעמי' וגו' (פסוק כג), וכמו שיבואר שם שהכוונה להריגת קין:

שְׁתֵּי נָשִׁים. כך היה דרךן של בני דור המבול, לקחת שתי נשים, אחת לפריה ורביה, ואחת לתשמיש של. זו שהיא לתשמיש משקה אותה בעלה כוס של עקרין - סמנים הגורמים לה שלא תלד, כדי שתעקק ולא יכחיש יופיה מחמת העיבור והלידה, ומקשטה בעלה תמיד ככלה

ילד את מחוצאל, וזהו כיון שפעלת ה'לידה' משמשת בשתי לשונות, לידת האשה נייסטר"א בלעז, וזרעית תולדות האיש איינדר"ר בלעז, וכשהוא אומר לגבי הזכר 'הוליד', בלשון הפעיל, מדבר בגרימתו ללידת האשה, כאומר פלוני הוליד את אשתו [-גרם לאשתו ללדת] בן או בת, וכמו שיאמר האדם ראובן האכיל את שמעון, אף ששמעון הוא האוכל בפועל שט, והכוונה בזה לפעולת הלידה של האשה שנגרמה על ידי האיש. וכשהוא אומר 'ילד', מדבר רק בפעלת זרעית האיש, ללא יחס ללידת האשה, ולכן מתאימה בזה לשון 'ילד', שהיא פעולה של האיש לבדו של:

חמישי

(יט) ויקח לו לַאִמָּה. לא היה לו לפרש כל זה, מי היו נשיו של למך, וכמו שלא פירש בשאר בני הדורות מי היו נשותיהם, אלא נכתב

הערות וצינים

שט. רא"ם. של. רא"ם. שלא. רא"ם. ובמשכיל לדוד פירש שהדיוק הוא מכך שנאמר 'ויקח לו למך', והרי היה ניתן לכתוב רק 'ויקח לו', ולכן פירש שדוקא בלמך הוצרך הכתוב לפרש את ענין לקחת הנשים, ללמד שקיים ה' את גזירתו בקין. שלב. כי אין הכוונה שכן הדור השביעי הוא שיהרג את קין, אלא לאחר שיהיו בעולם שבעה דורות מקין יבוא ומדויק כן מכך שלא נאמר 'ויקח לו למך נשים', אלא 'שתי נשים', ללמד שילקח אותן יחד כדוג, וכפי עליו העונש. שלב. שהיה דרכם של אנשי דור המבול לקחת שתי נשים יחד, ואין אחת בלא חברתה. גור אריה.

שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית
צִלָּה: כִּי וְתִלְדַּד עֵדָה אֶת־יִבְלָה הִוא
הָיָה אָבִי יִשָּׁב אֶחָד וּמִקְנָהּ:
שֵׁם חֲדָא עֵדָה וְשֵׁם
תְּנִייתָא צִלָּה: כִּי וְתִלְדִּית עֵדָה
יֵת יִבְלָה הִוא הָיָה רַבְּהוֹן
דִּיתְבִּי מִשְׁפָּנִין וּמְרִי בְעִיר:

רש"י

ומאכילה מעדנים, וחסרתה נזופה ואכלה
כאלמנה. וזהו שפירש איוב (איוב כד, כא) 'רועה
עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב', כמו
שמפורש באגדת חלק (ליתא לפנינו, וראה ב"ר כג, ב):
עדה. היא של פריה ורביה, על שם שמגונה
עליו ומוסרת מאכלו; 'עדה' תרגום של

אור הבהיר

ומאכילה מעדנים. וְחִבְרָתָהּ העומדת לפריה ורביה,
יושבת כשהיא נזופה וְאֶבְלָה כְּאֶלְמָנָה, [ולהלן
יבואר ענין זה לגבי נשיו של למך]. וְזֶהוּ שְׁפִרְשׁ
אִיּוֹב (איוב כד, כא) 'רְעָה עֲקֵרָה לֹא תִלְדַּד וְאֶלְמָנָה לֹא
יִיטִיב', כלומר, אותה שהיא 'עקרה ולא תלד', בעלה
רוצה אותה ודואג לטובתה, ואילו אותה שהיא
'אלמנה', והיא העומדת לפריה ורביה, אין בעלה
מייטיב לה, אלא היא נזופה כאלמנה, וְכֵמוּ שְׁמִפּוֹרְשׁ
בְּאַגְדַּת פֶּרֶק חֵלֶק (ליתא לפנינו, וראה ב"ר כג, ב):
עֵדָה. היא היתה האשה שֶׁל פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, וּמִקְנָהּ
'עדה' על שם שְׁמִמְנָה עָלָיו, וּמוֹסְרַת מֵאֲכָלוֹ,
'עדה' זהו תְּרַגּוּם שֶׁל 'סוֹרָה' (כגון לקמן מט, י):

הערות וציגונים

שֵׁלַד. ואמנם לא התקיימה מחשבתו של למך, אלא גם צלה ילדה את תובל קין ואת נעמה, ולכן נאמר בה לשון 'גם היא',
לומר שאף שהשקה אותה כוס של עקרון לא הועיל הדבר, וילדה. רא"ם, גור אריה. ובדברי דוד הוסיף שמחמת כן נאמר
'ואחות תובל קין נעמה', ללמד שנס זה שילדה צילה לא היה עבור תובל קין, שהיה רשע, אלא עבור נעמה שהיתה אשת
נח, והיתה צדקת. שֵׁלַה. גור אריה. שֵׁלוֹ. כי אף שהבל היה רועה צאן, לא היה רועה במדברות, ויבל היה הראשון
שרעה את הבהמות במדבריות, שזהו דבר המצריך אומנות גדולה ומיוחדת יותר. רא"ם. אמנם בלבוש האורה תמה על דבריו,
שהרי בזמן קין והבל לא היה ישוב בעולם כלל, שרק הם היו בעולם, ובהכרח שרעה הבל את מקנהו במדבר, וכתב שמחמת
קושיא זו [שנמצא שיבל לא היה הראשון לרעייה במדבר] הביא רש"י בהמשך גם מדרש אגדה שפירש את הדברים באופן
אחר. שֵׁלוֹ. רא"ם, גור אריה. שֵׁלַח. כיון שנאמר לשון 'יושב', ובפחות מחודש אין זו קרויה 'שיבה'. גור אריה.

כא וְשֵׁם אֶחָיו יוֹבֵל הוּא הָיָה אָבִי
 בֶּל-תִּפֶּשׁ בְּנוֹר וְעֹגֵב: כב וְצִלָּה
 גַּם-הָיָה יִלְדָהּ אֶת-תּוֹבֵל בֶּן
 לְטִישׁ בֶּל-חֶרֶשׁ נַחֲשֵׁת וּבְרוּל
 יֵת תּוֹבֵל בֶּן (הוּא הָיָה) רַבְּהוֹן דְּכָל יִדְעֵי
 עֲבִידַת נַחֲשָׁא וּבְרוּלָא,

רש"י

הולך ומקוע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה,
 צונה צמים לעבודה זרה, כמה דלית אמר סמל
 הקנאה המקנה (יחזקאל ט, א); וכן אחיו מופש כנור
 ועוגב לומר לעבודה זרה: (כג) תובל בן. מובל

אור הבהיר

הבל ללא כלי זיון שם, ואילו תובל קין שיפר את
 מלאכתו, לעשות כלי זין לרוצחים, שיוכלו
 להרוג בקלות:

לְטִישׁ בֶּל חֶרֶשׁ נַחֲשֵׁת וּבְרוּל. 'לוטש' הוא
 לשון חידוד, שהיה מחדד אמונות נחשת וברזל,
 כמו 'ילטש עיניו לי' (איוב טו, ט). והנה לשון
 'חורש' יכולה להתפרש בשתי דרכים, או ככינוי
 לקלי או לחפץ שעושה בו האומן את מלאכתו,
 ואז היא מנוקדת 'חורש', בסגול, והטעם מוטעם
 בתחילת המילה, מלעיל [בדומה ל'אוקל', שהוא
 כינוי למאכל עצמו, והדגש בתחילת המילה,
 מלעיל]. או כתיאור של הפעולה שנעשית בכלי,
 ואז היא מנוקדת 'חורש', בצירי, והטעם מוטעם
 בסוף המילה, מלרע [בדומה ל'אוקל', שהוא כינוי
 לאדם העושה את פעולת האכילה, והדגש בסוף

הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה,
 שלשון 'מקנה' רומזת על עבודה זרה, שהיה
 בונה בתים לעבודה זרה, כמו דאת אמר -
 וכמו שנאמר לגבי הפסל שהוצב בבית המקדש
 'סמל הקנאה המקנה' (יחזקאל ח א), כלומר, סמל
 העבודה זרה שהוצב בבית המקדש כדי 'להקניא'
 ולהקעים כביכול את ה', ואף לשון 'מקנה'
 האמורה כאן היא עבודה זרה, שהיה עושה לה
 אהלים ובתים שלט. וכן יש לפרש לפי מדרש זה
 את הפסוק העוסק באחיו יובל, שהיה (פסוק כא)
 'תופש בנור ועוגב', היינו לומר לעבודה זרה:
 (כג) תובל בן. תובל - מתבל ומשביח את
 אמונתו של קין. כי 'תובל' הוא מלשון תבלין,
 וכונת הפסוק שהוא תבל הנתקין - 'נתן תבלין',
 שיפר ושכלל את אמונתו של קין שרצח את

נעמה:

בג וַיֹּאמֶר לְמַךְ לְנָשִׁי עֲדָה
שְׂמֵעֶן קוֹלִי נִשִּׂי לְמַךְ

מושכו, וראה את קין ונדמה לו כחיה, ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו. וכיון שידע שהוא קין וזקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו. והיו נשיו פורשות ממנו, והוא מפיסן 'שמעון קולי', להשמע לי (לחשמיש), 'וכי איש' אשר 'הרגתי' לפנע' הוא נהרג? וכי אני פנעתי מויד שיהא הפנע קרוי על שמי?

למקום, וְרָאָה תוֹבֵל קִין אֶת קַיִן מֵרֶחוֹק וַיִּגְדָּמֶה
לֵאמֹר כָּחִיָּה, וְאָמַר לְאִבְיָיו, לֹמֵךְ, לִמְשֹׁךְ בְּקֶשֶׁת,
וַעֲשֵׂה לִמֵּךְ כִּדְבָרֶיךָ וַהֲרֹגוּ לְקַיִן. וְכִיֹּן שִׁדְעָה לִמֵּךְ
שֶׁהֲרֹג הוּא קִין וְקִינוּ, הִכָּה כָּף אֶל כָּף דֶּרֶךְ
שֶׁעֲצֵר, וּמִתּוֹךְ שֶׁהִיא סוּמָא סָפֶק - מֵעַךְ וְהִכָּה אֶת
תוֹבֵל קִין בְּנֵי בִינִיָּהם - בֵּין שְׁתֵּי יָדָיו, וַהֲרֹגוּ, וְהִיוּ
נִשְׁפִּי פוֹרְשֹׁת מִמּוֹנוֹ מַחֲמַת כֵּן, כִּיֹּן שֶׁחֲשִׂשׁוּ
לְלַדֵּת בָּנִים שִׁימוּתוֹ כְּעוֹשֵׁה עַל חֲטָאוֹ שֶׁל
לִמֵּךְ שִׁמּוֹ. וְהוּא מוֹפִיָּסֵן בְּדַבְרִים וְאוֹמֵר לָהֶן 'שִׁמְעוּ
קוֹלִי', לְהִשְׁמָע לִי (לְתַשְׁמִישׁ), וְהוֹסִיף לִזְמֹר לָהֶם
מִדּוּעַ אֵין חֲשֵׁשׁ שִׁיעֲנִשׁוּ בְּנוֹי מַחֲמַת מַעֲשִׂיו, וְכִי
אִישׁ אֲשֶׁר הִרְגָתִי, וְהוּא קִין, לִפְעֵעִי הוּא נִהְרָג?
בְּתַמְהִיָּה, וְכִי הִפְעָה שְׁלִי הוּא שֶׁהֲרֹגוּ, כְּלוּמֹר, וְכִי
אֲנִי פִעֲעִיתִיו בְּמוֹזֵד שֶׁמַּחֲמַת כֵּן יֵהָא הִפְעָה שְׁלוֹ
קְרִי עַל שִׁמּוֹ? וְהָרִי רַק מַעֲשֵׂה שְׁעוֹשֶׂה אָדָם

שִׁשִּׁי (ג) שְׁמִינָן קוֹלִי. ותחילת המעשה [שלא התפרש בפסוקים] הוא שְׁהִי נשות למך פּוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ מִתְשַׁמֵּיט, לפי שְׁהִרְגָה אֶת קִין וְאֵת תוֹבֵל־קִין בְּנֵי, וכך אִירְעוּ הדברים, שְׁהִיָּה לִמֶּרֶס סוּמָא, ותוֹבֵל־קִין מוֹשְׁכֹו וּמוֹלִיכֹו מִמֶּכּוּם

שמא. רא"ם, ספר הזכרון. **שמב.** גור אריה, וביאר, שאם לא כן מדוע הזכיר רק שמה ממין כל הנשים שהיו באותו זמן. ובמשכיל לדוד כתב שהקשה לרש"י מדוע האריכה התורה לכתוב 'ואחות תובל קין נעמה', ולא כתבה רק 'ואחותו נעמה', ולמד מכך שבאה התורה לומר שאף שהיתה אחות של תובל קין שהיה רשע, מכל מקום היא היתה צדקה. **שמג.** רא"ם.

הַאֲזִנָּה אֲמַרְתִּי כִּי אִישׁ הֲרַגְתִּי
 לְפָצְעִי וְיֹלֵד לְחֶבְרֵתִי: כִּד כִּי
 שְׁבַעַתִּים יָקָם-קִין וְלָמַךְ שְׁבַעִים
 חֲבִילִית דְּבִדְלִיָּה יִשְׁתַּיִּצִי
 וְרַעִי: כִּד אָרִי שְׁבַעָא דְרִין אֶתְלִיו לְקִין הֵלֵא לְלָמַךְ בְּרִיָּה שְׁבַעִין

רש"י

'וילד' אשר הרגתי, 'לחצורתי' נהרג? כלומר, על-ידי חצורתי? בתמיה, והלא שוגג אני ולא מויד, לא זהו פָּצְעִי ולא זהו חצורתי: שציעות הרצה: שבעים ושבעה. לשון פצעי. מכת חרב או חץ, נברדור"א כלעז: (כד) כי שבעתים יוקם קין. קין שהרג

אור הבהיר

קין בשוגג, (לא) כָּל שָׁכֵן שִׁיתְלָה לִי - ימותין ה' מלהעניש אותי ואת זרעי עד שיולדו שביעיות הרבה - כמה וכמה פעמים של 'דור שביעי', ובודאי לא ימותו הבנים שיולדו לנו: שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה. לא היתה כוונתו שיהא עונשו דוקא לאחר שבעים ושבעה דורות, אלא לְשׁוֹן רַבּוּי שְׁבַעִיּוֹת אַחַז לֹו בדבריו, וכוונתו היתה שימותין ה' מלהענישו כמה פעמים של שבעה דורות, כִּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַנְחֻמָּא את כל הפסוקים לפי הביאור שהרג למך את קין ואת תובל קין, ומחמת כן רצו נשותיו לפרוש ממנו מחשש שימותו בניהם בחטאו, והוא פייסם בדברים. עתה מביא רש"י פירוש אחר בכל הפסוקים הללו: וְאִמָּנָם מְדַרְשׁ בְּרֵאשִׁית רַבָּה אינו כן, אלא לפי מדרש זה לא הרג לָמַךְ כָּלֹם,

ברצון ובכוונה מתייחס אליו, אך מעשה הנעשה על ידי האדם בטעות ובשגגה אינו מתייחס אליו. וכן יֹלֵד אֲשֶׁר הֲרַגְתִּי, והוא תובל קין, וכי לְחֶבְרֵתִי נִהְרַג? כָּלֹמֶר האם נהרג על ידי חֶבְרֵתִי? שחבלתי בו במזיד וקרויה החבורה על שמי, בְּתַמְיָה, וְהֵלֵא שׁוֹגֵג אֲנִי בדברים אלו, וְלֹא מְזִיד, ולכן לא זהו 'פָּצְעִי', וְלֹא זֶהוּ 'חֶבְרֵתִי'! ולכן אין לכן לחשוש שימותו בנינו מחמת חטא זה: פָּצְעִי. היינו מַפֶּת חָרֵב או חֵץ המוציאה דם שמד, נברדור"א בָּלְעָז:

(כד) כִּי שְׁבַעַתִּים יָקָם קִין. וכך הוסיף ואמר להם למך, הרי אפילו קִין, שֶׁהֲרַג את הבל בְּמִזִּיד, וראוי הוא לעונש יותר ממני, נִתְלָה לוֹ - המתין ה' מלהענישו עד שנולדו לו שְׁבַעָה דורות, ואם כן, אֲנִי שֶׁהֲרַגְתִּי את קין ואת תובל

רע"י

ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה, לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שצעה דורות, אמרו, מה אנו יולדות לבטלה, למחר המבול בא ושוטף את הכל; והוא אומר להן, וכי איש הרגתי לפעמי? וכי אני הרגתי את העל שהיה

אור הבהור

למך, ומה קין, שֶהָרַג בעצמו את הבל, נִתְּלָה לוֹ - המתין ה' מלהענישו עד שעברו שְׁבַע דורות, אָנִי, למך, שֶׁלֹא הִרְגָתִי את הבל כלל, לֹא כָּל־שָׁכֵן שִׁיתָלוּ לִי - ימתין ה' מלהעניש אותי שְׁבִיעִיּוֹת הַרְבֵּה. וְאִמְנֵם לִפִּי האמת וְהוּ קל־וְחֹמֶר שֶׁל שְׁטוּת, שהרי אִם כֵּן, שאין להעניש את זרעו של למך כיון שלמך עצמו לא הרג את קין, אם כן גם הדורות הבאים יטענו טענה זו שמי, ונמצא שלעולם אין הקדוש־ברוך־הוא גֹּבֶה אֶת חֹבוֹ מִקֵּין וּמִקַּיִם אֶת דְּבָרוֹ להענישו על ידי כילוי זרעו שמי, ולכן בודאי עתיד זרעו של למך לכלות מחמת חטאו של קין, כדברי נשותיו, הגם שלמך עצמו לא הרג איש, שכן היתה הגזירה מלפני ה' שי:

וְנִשְׂיוֹ הִיוּ פוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ מִשְׁקִימֵו פְּרִיָּה וְרִבְיָה שְׁמֵהּ, ולא רצו ללדת עוד, וטעמן היה לפי שידעו שְׁנִגְזְרָה גְזֵרָה לְכַלּוֹת את כל זֶרְעוֹ שֶׁל קֵין לְאַחַר שְׁבַע דורות שִׁמִּי, אָמְרוּ, לִשְׁם מָה אֲנוּ יוֹלְדוֹת לְבִטְלָה, והרי לְמַחֵר הַמִּבּוּל בָּא וְשׁוֹטֵף אֶת הַכֹּל שִׁמִּי. וְהוּא - ואילו למך אומר לָהֶן כתשובה על כך, 'וְכִי אִישׁ הִרְגָתִי לְפַעְמִי יוֹלֵד לַחֲבוּרָתִי?' וה' איש' וה' ילד' - האמורים כאן הם אדם אחד, וכינוי הוא להבל, כלומר, וְכִי אָנִי הוּא שֶהִרְגָתִי אֶת הַבֵּל, שֶׁהִיָּה 'אִישׁ' בְּקוֹמָה - בנוי בקומתו וגדול בשלימותו של איש, 'וְיִלְד' בְּשִׁנְיָם, שהיה זמן קצר בעולם, כילד קטן, שֶׁמַּחֲמַת כֵּן יֵהָא זֶרְעִי כֻּלָּה בְּאוֹתוֹ עוֹן? והרי יש ללמוד בקל וחומר שלא ייענש זרעו, וכך טען

הערות וצינים

שמה. וצריך לומר שאף בני נח היו מצויים על פריה ורביה, ורק לאחר שניתנה תורה לישראל בטלה מצוה זו מבני נח וניתנה לישראל. ואף שלא נמנתה מצוה זו בכלל מצוות בני נח, זהו כיון שנמנו בכלל שבע מצוות בני נח רק מצוות לא תעשה, ולא מצוות עשה. ר"ם. ובגור אריה הקשה שהרי אין הנשים מצוות כלל על פריה ורביה, ותיקן, שמכל מקום יש להם שזר על כך, כמי אינו מצווה ועושה. **שמו.** דעת הנחלת יעקב שהיו סבורות כן בטעות, שהרי לא הוזכר בשום מקום שנגזרה גזירה על זרעו של קין, אלא רק על קין עצמו. אמנם שאר המפרשים פירשו שאכן היתה הגזירה גם על זרעו של קין, וביאר בבאר בשדה שהיתה זו מדה כנגד מדה, כשם שהוא הרג את הבל ומנע ממנו להביא זרע לעולם, כך יכלה זרעו של קין מהעולם. **שמו.** אף שבאמת אין שייכות בין גזירת כילוי זרעו של קין לבין גזירת המבול, טעו הן וחשבו שלא בא המבול אלא לכלות את זרעו של קין. רע"ב. אמנם בגור אריה ובמשכיל לדוד כתבו שאין הכוונה למבול שבא בימי נח, אלא למבול שבא בימי קין ואנוש, כפי שפירש רש"י (ו' ד) שעלה אוקיינוס והציף שליש מהעולם. ובנחלת יעקב כתב שיש לגרוס 'ולמחר המבול בא', והיינו שהיו להן שתי טענות, גם שיכלה זרעו של קין, וגם שעתידי המבול לבוא. ובשפתי חכמים כתב שהיו יודעות שיבוא המבול בימי למך, והיו סבורים שהכוונה ללמך בן מתושאל, ובאמת היתה הכוונה ללמך בנו של מתושלח, שבזמנו בא המבול. **שמה.** ספר הזכרון. **שמוט.** אמנם למך עצמו היה סבור שעל ידי תפילה ימתין לו ה' עוד דורות רבים, וכפי שהועילה תפילתו של קין לעכב את עונשו שבעה דורות. דברי דוד, מרש"ל. **שנ.** אך לפי מדרש תנחומא, שאמר להם קל וחומר זה לגבי עונשו על הריגת קין ותובל קין, אין זה קל וחומר של שטות, מפני שאינו מבטל גזירת ה', אלא מלמד שימתין ה' מלהענישו זמן רב על שגגתו, יותר ממה שהמתין לקין מלהענישו על דונו. ר"ם.

וַיִּשְׁבַּעַה: כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹל אֶת-
אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ
שֵׁת כִּי שֵׁת-לִי אֱלֹהִים זָרַע אַחֲרֵי
תַּחַת הַכָּרְ בִּי הָרָגוּ קַיִן: כו וַיֵּשֶׁת
גַּם-הוּא יֵלֶד-בֵּן וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ
אֱנוֹשׁ אֵז הוֹחֵל לִקְרֹא בְּנָשִׁם יְהוָה: ס

רש"י

ידן', מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד? ללמדך שנחמספה לו תאוה על תאוותיו. (ב"ר כג, ה): (טו) אז הוזהר לשון חולין) לִקְרֹא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקדוש-ברוך-הוא לעשותן עבודה-זרה ולקרותן אלהות:

(כה) וידע אדם וגו'. נא לו למך אלל אדם הראשון וקבל על נשיו. אמר להם, וכי עליכם לדקדק על גזרתו של מקום? אחס עשו מלכותם והוא יעשה את שלו. אמרו לו, 'קשטו עצמך תחלה, והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על

אור הבהיר

מיתה על ידך על ידי חטא עץ הדעת. וקיבל אדם את דבריהם, ולכך נאמר מִיָּד וַיֵּדַע אָדָם עוֹל אֶת אִשְׁתּוֹ וגו'. ומהו לשון 'עוֹל'? ללמדך שנתוספה לו תאוה על תאוותיו, לאשתו, שבתחילה רק כשהיה רואה אותה היה מתאוה לה, ועתה גם כשלא היה רואה אותה היה מתאוה לה שני (ב"ר כג, ה):

(כו) אז הוזהר. (תיבת 'הוזהר' האמורה כאן היא לשון חולין), כלומר, שהתחילו לקרוא את שמות בני האדם ואת שמות העצבים - פסלים, בשמו של הקדוש-ברוך-הוא, לעשותן - לעשות חלק מהאנשים ואת הפסלים לעבודה-זרה, ולקרותן 'אלהות':

(כה) וידע אדם וגו'. ענין זה מתפרש כהמשך למעשה שהובא לעיל עם למך ונשותיו, ולפי הפירוש של מדרש רבה, שפרשו מפריה ורביה מחמת שידעו שעתידי זרעו של קין לכלות, בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל - התלונן על נשיו שפרשו ממנו, אמר להם אדם, וכי עליכם לדקדק על גזרתו של מקום? אתם עשו מצותכם לפרות ולרבות, והוא - הקדוש ברוך הוא יעשה את שלו, אם ירצה להעניש את קין על ידי כליו זרעו. אמרו לו נשותיו של למך לאדם, קשטו עצמך תחלה, כלומר, תחילה תתן אתה את מעשיך, והלא אתה פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה, משנקנסה

הערות וצינונים

שנא. כך מבוואר בהמשך דברי המדרש שהביא רש"י. רא"ם.

ה אֵלֶּה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם, בְּיוֹמָא דְּבְרָא יֵי אָדָם, בְּדִמּוֹת אֱלֹהִים עֲבַד יִתְיָה: בְּדִכְר וְנִקְבָּא בְּרִנּוֹן וּבְרִיךְ יִתְהוֹן וְקָרָא יֵת שׁוּמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאֵתְבְּרִיאָו: ג וְחֵיָא אָדָם מָאָה וּתְלָתִין שָׁנִין וְאוֹלִיד

ה אֵלֶּה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם, בְּיוֹמָא דְּבְרָא יֵי אָדָם, בְּדִמּוֹת אֱלֹהִים עֲבַד יִתְיָה: בְּדִכְר וְנִקְבָּא בְּרִנּוֹן וּבְרִיךְ יִתְהוֹן וְקָרָא יֵת שׁוּמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאֵתְבְּרִיאָו: ג וְחֵיָא אָדָם מָאָה וּתְלָתִין שָׁנִין וְאוֹלִיד

רש"י

ה (ב) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם. ומדרש-אגדה יע רצ"ס: ביום ברא וגו'. מגיד שציוס שנצטל הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן האשה (כ"ד):

אור הבהור

ה (ב) אֵלֶּה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם. לשון 'ספר' האמורה כאן אינה מלשון חפץ הקרוי ספר, כמו 'ספר תורה' ש"ב, אלא לשון פעולה של סיפור, כלומר, זו היא ספירת - סיפור שג תולדות האדם, ומדַרְשִׁי-אגְדָה יֵשׁ רַבִּים: בְּיוֹם בְּרָא וְגו'. ויש לדרוש את הלשון בסמיכות, 'תולדות אדם ביום ברא' ש"ב, מגיד בכך

הכתוב שְׁבִימִם שֶׁנִּבְרָא אדם הראשון, בו ביום הוליד תולדות, והם קין והבל ש"ב: (ג) שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה שָׁנָה. והטעם שלא הוליד אדם בנים נוספים עד אותו הזמן ש"ב, לפי שמזמן שחטא ונקנסה מיתה מחמתו ש"ב, ועד כָּאן - עד שהיה בן מאה ושלשים, פִּירֵשׁ מִן הָאִשָּׁה, ולכן רק עתה נולד ש"ב:

הערות וצינים

שנב. והטעם שאין לפרש שהכוונה ל'ספר', שזהו הספר שבו נכתבו תולדות האדם, כמו ספר דברי הימים, כיון שלאחר שנכתבה פרשה זו בתורה שוב אין לקרותה 'ספר' בפני עצמו, ורק התורה כולה יחד נקראת 'ספר תורה'. באר בשדה. שג. רא"ם. וכן פירש הספורנו, 'זה ספור תולדות וקורות המין האנושי'. אמנם הרד"ק פירש שהוא מלשון מנין של מקפדים, 'זה ספר, ענין חשבון, כי הוא סופר שני התולדות מאדם ועד נח'. שג. רא"ם. שנה. שאם לא כן, היתה התורה יכולה לכתוב רק 'זה ספר תולדות אדם, בדמות אלהים עשה אותו', ומכך שנוספו התיבות 'ביום ברא' יש ללמוד שבא הכתוב לומר שתולדות אלו של האדם נולדו ביום שנברא. רא"ם. שנו. שפתי חכמים. שנו. כך פירש רש"י לעיל (ד' כה), ומחמת דברי נשי למך חזר בו, כפי שהתבאר שם. וכתב בבאר בשדה שפירשטון מחוה היתה על פי האמור בגמרא (שבת קמ"ו). שבא נחש על חוה והטיל בה זוחמא, ורק לאחר שעברו מאה ושלשים שנה פסקה ממנה אותה זוחמא. אמנם הרא"ם כתב בשם מדרש רבה שלאחר שהרג קין את הבל ישב אדם בבבל על בנו מאה ושלשים שנה ופרש מפריה ורביה, ובאותו זמן אמר לו ה' 'לא תוהו בראה, לשבת יצרה', וחזר לאשתו.

בְּדִמּוּתֶיהָ דְּדָמִי לִיהּ
 וּקְרָא יְת שְׁמִיהּ שֵׁת:
 וְהָיוּ יוֹמֵי אָדָם בְּתַר
 דְּאוֹלִיד יְת שֵׁת תְּמַנִּי
 מָאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
 וּבָנָן: ה' וְהָיוּ כָּל יוֹמֵי אָדָם
 דְּחָיָא תְּשַׁע מָאָה וְתֵלְתִין
 שְׁנִין וּמִית: ו' וְחָיָא שֵׁת
 מָאָה וְחֲמִשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד
 יְת אָנוּשׁ: ז' וְחָיָא שֵׁת בְּתַר
 דְּאוֹלִיד יְת אָנוּשׁ תְּמַנִּי
 מָאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד
 בְּנִין וּבָנָן: ח' וְהָיוּ כָּל יוֹמֵי
 שֵׁת תְּשַׁע מָאָה וְתֵרְתַּא
 עֶשְׂרִי שְׁנִין וּמִית: ט' וְחָיָא
 אָנוּשׁ תְּשַׁעִין שְׁנִין
 וְאוֹלִיד יְת קִינָן: י' וְחָיָא
 אָנוּשׁ בְּתַר דְּאוֹלִיד יְת
 קִינָן תְּמַנִּי מָאָה וְחֲמִשׁ
 עֶשְׂרִי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
 וּבָנָן: יא' וְהָיוּ כָּל יוֹמֵי
 אָנוּשׁ תְּשַׁע מָאָה וְחֲמִשׁ
 שְׁנִין וּמִית: יב' וְחָיָא קִינָן
 שְׁבַעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יְת
 מִהֶלֶלְאֵל: יג' וְחָיָא קִינָן
 בְּתַר דְּאוֹלִיד יְת מִהֶלֶלְאֵל

שְׁנָה וַיָּמָת: ס' יב' וַיְחִי קִינָן שְׁבַעִים שְׁנָה וַיִּזְלָד אֶת־
 מִהֶלֶלְאֵל: יג' וַיְחִי קִינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מִהֶלְאֵל

בְּדִמּוּתוֹ בְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
 שֵׁת: ד' וַיְחִיו יָמֵי־אָדָם אַחֲרֵי
 הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיִּזְלָד בָּנִים וּבָנוֹת: ה' וַיְחִיו
 כָּל־יָמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חִי תִשְׁעַ
 מֵאוֹת שָׁנָה וְשָׁלְשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת:
 ס' וַיְחִי־ שֵׁת חֲמִשׁ שָׁנִים וּמֵאוֹת
 שָׁנָה וַיִּזְלָד אֶת־אָנוּשׁ: ו' וַיְחִי־שֵׁת
 אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אָנוּשׁ שְׁבַע
 שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְלָד
 בָּנִים וּבָנוֹת: ח' וַיְחִיו כָּל־ יָמֵי־שֵׁת
 שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְתִשְׁעַ מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיָּמָת: ט' וַיְחִי אָנוּשׁ תִּשְׁעִים
 שָׁנָה וַיִּזְלָד אֶת־ קִינָן: י' וַיְחִי אָנוּשׁ
 אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קִינָן חֲמִשׁ
 עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
 וַיִּזְלָד בָּנִים וּבָנוֹת: יא' וַיְחִיו כָּל־יָמֵי
 אָנוּשׁ חֲמִשׁ שָׁנִים וְתִשְׁעַ מֵאוֹת

תִּמְנִי מָאָה וָאַרְבַּעִין שָׁנִין
וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: י' וְהָווּ
כָּל יוֹמֵי קִינָן תִּשְׁעַ מָאָה
וְעֶשֶׂר שָׁנִין וּמִית: טו' וַחֲזָא
מִהֲלָלָל שְׁתִּין וּחֲמֵשׁ
שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת יָרֵד:
טז' וַחֲזָא מִהֲלָלָל בְּתֵר
דְּאוֹלִיד יֵת יָרֵד תִּמְנִי
מָאָה וּתְלָתִין שָׁנִין
וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: י"ז וְהָווּ
כָּל יוֹמֵי מִהֲלָלָל תִּמְנִי
מָאָה וְתִשְׁעִין וּחֲמֵשׁ שָׁנִין
וּמִית: י"ח וַחֲזָא יָרֵד מָאָה
וְשְׁתִּין וְתִרְתִּין שָׁנִין
וְאוֹלִיד יֵת חֲנוּךְ: י"ט וַחֲזָא
יָרֵד בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת חֲנוּךְ
תִּמְנִי מָאָה שָׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבָנָן: כ' וְהָווּ כָּל יוֹמֵי
יָרֵד תִּשְׁעַ מָאָה וְשְׁתִּין
וְתִרְתִּין שָׁנִין וּמִית:
כ"א וַחֲזָא חֲנוּךְ שְׁתִּין
וּחֲמֵשׁ שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת
מִתּוּשְׁלַח: כ"ב וְהָלִיךְ חֲנוּךְ
בְּדַחֲלָתָא דִּי בְּתֵר
דְּאוֹלִיד יֵת מִתּוּשְׁלַח תֵּלֶת
מָאָה שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין

אַרְבַּעִים שָׁנָה וְשִׁמְנָה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: י' וַיְהִי כָּל-יְמֵי
קִינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וְתִשְׁעַ מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמָת: ט"ו וַיְהִי מִהֲלָלָל
חֲמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת-יָרֵד: ט"ז וַיְהִי מִהֲלָלָל אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת-יָרֵד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וְשִׁמְנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: י"ז וַיְהִי כָּל-יְמֵי מִהֲלָלָל
חֲמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וְשִׁמְנָה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמָת: ט"ח וַיְהִי-יָרֵד שְׁתֵּים
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת-חֲנוּךְ: י"ט וַיְהִי-יָרֵד אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת-חֲנוּךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: כ' וַיְהִי
כָּל-יְמֵי-יָרֵד שְׁתֵּים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
וְתִשְׁעַ מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: כ"א וַיְהִי
חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת-מִתְּשֻׁלַּח: כ"ב וַיִּתְּחִלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת-הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת-מִתְּשֻׁלַּח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים

וּבָנָן: כג וַיְהִי כָּל-יְמֵי חֲנוּךְ
תָּלַת מָאָה וּשְׁתַּיִן וְחֲמִשׁ
שָׁנִין: כד וַהֲלִיךְ חֲנוּךְ
בְּדַחֲלָתָא דִּי וְלִיתוּהִי אַרְי
אַמִּית יְתִיהִי יִי:

שביעי כה וַחֲזָא מְתוּשֶׁלַח
מָאָה וּתְמָנָן וּשְׁבַע שָׁנִין
וְאוּלִיד יֵת לָמָךְ: כו וַחֲזָא
מְתוּשֶׁלַח בְּתֵר דְּאוּלִיד יֵת
לָמָךְ שְׁבַע מָאָה וּתְמָנָן
וּתְרַתִּין שָׁנִין וְאוּלִיד בְּנִין
וּבָנָן: כז וַהֲוֹ כָּל יְוִמֵי
מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מָאָה
מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע

וּבָנֹת: כג וַיְהִי כָּל-יְמֵי חֲנוּךְ חֲמִישׁ
וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה:
כד וַיִּתְּחַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת-הָאֱלֹהִים
וַאֲיָנָנוּ כִּי-לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים: ס

שביעי כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שְׁבַע
וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְדָּד
אֶת-לָמָךְ: כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת-לָמָךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים
שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְדָּד
בָּנִים וּבָנֹת: כז וַיְחִיו כָּל-יְוִמֵי

רש"י

(כד) וַיִּתְּחַלֵּךְ חֲנוּךְ. לדיק היה, וקל גדעמו
לשוב להרשיע, לפיכך מהר הקדוש-ברוך-הוא
וסילקו והמיטו קודם זמנו. וזהו ששינה הכתוב

אור הבהור

שְׁנֹתָיו הראויות לו לחיות, 'כִּי לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים'
מהעולם לִפְנֵי זְמָנוֹ. וְכֵן שִׁמְצָאנוּ בַּמָּקוֹם נוֹסֵף
לשון 'לְקִיחָה' על מִיתַת אָדָם פִּתְּאוּם קוֹדֵם
זְמָנוֹ שֵׁט, שֶׁנֶּאֱמַר לִגְבִי מִיתַת אִשֶּׁת יִחְזָקָאֵל
הַנְּבִיא 'הִנְנִי לָקַח מִמָּךְ אֶת מִחְמוֹד עֵינַי' (יחזקאל
כד, טז), והִיתָה הַנְּבוּאָה עַל כֵּךְ שֶׁתְּמוֹת אִשֶּׁתוֹ
בִּמְגַפָּה בְּאוֹתוֹ עֵרָב:

(כד) וַיִּתְּחַלֵּךְ חֲנוּךְ. יש ללמוד מלשון זו שיש
שְׂצָדִיק הָיָה חֲנוּךְ, וְלֹא הִיָּה רָאוּי לְמוֹת קוֹדֵם
זְמָנוֹ, וְהִטְעַם שִׁמְתָּהּ הוּא כִּיּוֹן שֶׁקָּל הִיָּה בְּדַעְתָּ
לְשׁוֹב לְהַרְשִׁיעַ, לְפִיכָךְ מִהֵר הִקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא
וְסָלְקוּ וְהִמִּיתוּ קוֹדֵם זְמָנוֹ, לְטוֹבָתוֹ, כְּדִי שֶׁלֹּא
יִרְשִׁיעַ. וְזֶהוּ הִטְעַם לִכְךָ שֶׁשָּׁנָה הַכְּתוּבָה בְּמִיתָתוֹ
לְכַתּוֹב 'וַאֲיָנָנוּ', וְהִינּוּ שֶׁאֵינָנוּ בְּעוֹלָם לְמֵלָאוֹת

הערות וצינים

שנת. שפתי חכמים. שנט. נחלת יעקב.

וְשֵׁשִׁים שָׁנָה וְתִשְׁעַ מֵאוֹת שָׁנָה
 וַיָּמָת: ס כח וַיְחִי-לָמֹךְ שְׁתַּיִם
 וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
 בֶּן: כט וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר
 זֶה יִנְחַמְנוּ מִכַּעֲשֵׁנוּ וּמִכַּעֲבֹן יָדֵינוּ

רש"י

שביעי (כח) וַיּוֹלֶד בֶּן. שַׁמְמוֹ נִנְחָה הַעוֹלָם
 (כ"ד): (כט) זֶה יִנְחַמְנוּ. יִנַּח מִמֶּנּוּ אֵת
 עַצְבוֹן יָדֵינוּ. עַד שֶׁלֹּא נָח נָח לֹא הָיָה לָהֶם כְּלִי
 מַחֲרִישָׁה, וְהוּא הָכֵן לָהֶם, וְהִיתָה הָאָרֶץ מוֹלִיָּאָה

אור הבהיר

שביעי (כח) וַיּוֹלֶד בֶּן. בכך שלא נאמר מיד
 'ויולד את נח', כמו שנאמר בשאר התולדות,
 אלא 'ויולד בן, ויקרא את שמו נח' שם, לימד הכתוב
 שַׁמְמוֹנוּ - מ'בן' זה, שהוא נח, בְּנֵה הָעוֹלָם,
 לאחר שנחרב בזמן המבול שסא (ב"ר):
 (כט) זֶה יִנְחַמְנוּ. ונקרא נח מלשון 'מנוחה' שסב,
 ותיבת 'ינחמנו' נדרשת כאילו נכתב שכן זה יִנַּח
 מִמֶּנּוּ שסג אֶת עַצְבוֹן יָדֵינוּ, כלומר, שעל ידו ננוח
 מהעצבות שבמעשה ידינו שסד, ומה הוא אותו
 'עצבון', שַׁעַד שְׁלֹא בָּא נֹחַ לַעוֹלָם לֹא הָיָה
 לָהֶם כְּלִי מַחֲרִישָׁה, והיו חורשים בידיהם, וְהוּא

הערות וצינונים

שס. רא"ם, גור אריה. שסא. באר בשדה. ובנחלת יעקב פירש באופן נוסף, שכונתו שעל ידו נח העולם מקללתו ונבנה כראוי, כמו
 שמבואר להלן (פסוק כט). שסב. רא"ם. שסג. אין זה כשאר ראשי תיבות שנכתב רק חלק מכל מילה, אלא כאן נדרשת כל המילה
 'ינחמנו' כאילו נחלקה לשני חלקים, 'ינח מנו'. ספר הזכרון. שסד. רא"ם, גור אריה. שסה. אך עדיין היתה להם קצת טירחה
 במעשי ידיהם, שהיו גם בכלי מחרישה יש צורך במעט מעשי האדם, אך יהיו אלו מעשים ללא עצבון. גור אריה. שסו. לכאורה
 קשה, מנין ידעו כשנולד נח שבזמנו תתבטל הגזירה. וביאר הרע"ב שנאמר בקללת אדם הראשון (לעיל פסוקים יז, יט) 'אָרוּרָה הָאָדָמָה
 בְּעֹבְדָךְ וגו' עד שֹׁבֵק אֶל הָאָדָמָה, ולמדו מכך שקללה זו תימשך רק עד שישבו אדם הראשון אל האדמה, ונח נולד עשרים ושש
 שנים לאחר מיתת אדם הראשון, וכיון שהוא הראשון שנולד לאחר מיתת אדם ידעו שבזמנו תתבטל הגזירה. שסז. שפתי חכמים.

מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֲרָרָה יְהוָה:
 לַיּוֹחֵי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ
 חֲמִשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וְחֲמִשׁ מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: לֹא־יָיְהִי
 בְּרִי־יָמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים
 שָׁנָה וְשִׁבְעַת מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת:
 ס לֹב יְיָ־נֹחַ בֶּן־חֲמִשׁ מֵאוֹת

רש"י

(לג) בן חמש מאות שנה. אמר רבי יודן (ב"ר טו, ט), מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות? אמר הקדוש־ברוך־הוא, 'אם רשעים הם יאבדו צמים ורע לנדיק

אור הבהור

(לג) בן חמש מאות שנה. אמר רבי יודן (ב"ר טו, ט), מה הטעם לכך שבני כל הדורות הקודמים נח הולידו לאחר מאה שנה שחיו, או מעט פחות או מעט יותר, וזה - ואילו נח הוליד רק לאחר חמש מאות שנה? לפי שכך אמר הקדוש־ברוך־הוא, הרי עתיד לבוא מבול לעולם, ואם רשעים הם בניו של נח, יאבדו צמים, ורע [יגרום צער] לצדיק זה, ואם צדיקים

הערות וציונים

שטט. לכאורה קשה, שהרי להלן כתב רש"י (יח לג) שבדור המבול לא היו עשרה צדיקים, ולכן בא המבול, ומשמע שאם היו עשרה צדיקים לא היה מבול כלל, ואם כן אם היה נח מוליד קודם המבול בנים צדיקים, לא היה המבול בא כלל. ותירץ בצידה לדרך שלא היו מצילים את כל העולם, אלא רק את בני עירם, ולכן כתב רש"י שהיה מטריחו לעשות תיבות הרבה, והיינו לכל יושבי עירם. שטט. שנאמר (להלן י כא) 'ולשם ילד גם הוא אבי כל בני עבר אחי יפת הגדול, ופירש רש"י שם 'שהגדול' הוא כינוי ליפת, והוכיח זאת מהפסוקים. שע. ואף שכל בני העולם מתו אפילו הקטנים שבהם, היינו בעוון אבותיהם, אך נח שהיה צדיק, הגן על בניו כל זמן שלא באו לגיל עונשים בעצמם. נחלת יעקב.

יֵת שֵׁם יֵת חָם וְיֵת יֶפֶת׃
 ו א וַיְהִי כִּד שָׂרִיאוּ בְּנֵי
 אֲנָשָׁא לְמַסְגִּי עַל אָפִי
 אֲרַעַא וּבִנְתָא אֲחִילִידָא
 לְהוֹן׃ ב וַחֲזוּ בְּנֵי
 רַבְרַבִּיא יֵת בְּנֵת אֲנָשָׁא

אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יֶפֶת׃
 ו א וַיְהִי כִּי־יִתְחַלּוּ הָאָדָם לְרַב עַל־
 פְּנֵי הָאָדָמָה וּבָנֹת יִלְדוּ לָהֶם׃
 ב וַיֵּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בָּנוֹת

רש"י

דכתיב (ישעיה סה, כ) 'כי הנער בן מאה שנה ימות' ראוי לעונש לעתיד, וכן לפני מתן תורה: את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הוא הגדול? אלא בתמלה אתה דורש את (סס) שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול, ושאלרבהם יצא ממנו וכו', צנראשית-רבה (כו, א): ו (ב) בני האלהים. בני השמים והשופטים. דבר אחר, בני האלהים הם השמים ההולכים בשלימותו של מקום, אף הם היו מתערבים בהם. כל 'אלהים' שנמקרא לשון

אור הבהיר

בתחלה אתה דורש את (שס) - ראוי להקדים תחילה את שם מחמת חשיבותו ש"א, וחשיבותו היא בכך שהוא צדיק, ונולד כשהוא מהול, ושאבריהם יצא ממנו וכו', ואחריו הוזכר חם, שנולד אחרי שם ש"ב, ולבסוף הזכיר את יפת, אף שהוא נולד ראשון. בבראשית-רבה (כו, א):

ו (ב) בני האלהים. לשון 'אלהים' האמורה כאן היא לשון חשיבות ושררה, והיינו בני השמים והשופטים. דבר אחר, 'בני האלהים' הם השמים - המלאכים ההולכים בשליחותו של מקום, אף הם היו מתערבים בהם - בבני האדם ש"ב. כל 'אלהים' שבמקרא הוא לשון

דכתיב לגבי הזמן שלעתידי לבוא 'כי הנער בן מאה שנה ימות' (ישעיה סה, כ), כלומר, ימות בחטאו רק כשהיה בן מאה שנה, שאז יהיה נחשב כגדול וראוי לעונש באותו הזמן שלעתידי לבוא, וכן היה לפני מתן תורה, באותן דורות שהאריכו ימים, שקודם מאה שנים היה האדם כ'קטן' ואינו ראוי לעונשים על חטאיו, וכיון שהתחיל נח להוליד כשהיה בן חמש מאות, ובא המבול כשהיה בן שש מאות, נמצא שלא היו בניו ראויים עדיין לעונש: את שם את חם ואת יפת. יש לתמוה על סדר זה של השמות, והלא יפת הוא הגדול שבבני נח, ומדוע הוזכר כאן בסוף? אלא

הערות וצינים

שעא. עץ יוסף על מדרש רבה, שהוא המקור לדברי רש"י. ובפירושו רש"י למדרש שם ביאר, שתחילה אתה דורש שהטעם שהקדימו את שם הוא מחמת שהוא צדיק, ואחר כך הוסיפו עוד טעמים רבים, שנולד כשהוא מהול, ושאלרבהם יצא ממנו, ועוד דברים שהובאו שם. שעב. שפתי חכמים. אמנם דעת הרא"ם (להלן ט כד) ששם היה הגדול שבכולם, ולדבריו מובן מדוע הוזכר מיד אחרי שם. ובנחלת יעקב כתב ששם היה הקטן שבכולם, וכיון שהקדים את שם מחמת חכמותו, מנה אותם מהקטן לגדול. שעג. ולפי זה 'בני אין הכוונה מלשון בנים ממש, אלא שיש בהם 'אלהות', כלומר שרדה מסימות, וכמו 'בני דעת', ועל כך סיים רש"י וכתב שכל לשון 'אלהים' היא מלשון שרדה. לבוש האורה.

הָאָדָם כִּי טָבַת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם
נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ: ִ וַיֹּאמֶר
יְהוָה לֹא-יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם
אֲרִי שְׁפִירָן אֲנִין וְנִסִּיבוּ
לָהוֹן נָשִׁין מִכָּל
דְּאֲתָרְעִיאוּ: ִ וַאֲמַר יִי לֹא
יִתְקִים דְּרָא בִישָׂא הָדִין

רש"י

מרות, וזה יוכיח, 'ואתה תהיה לו לאלהים' (שמות ד, טו), 'ואלה נתמין אלהים' (שם, א: ט:). **כי טבת** הנזה. אמר רבי יודן, 'טבת' כמיצ. כשהיו מטיצין אותה מקושטת ליכנס לחופה, היה גדול מטיצין שער, וזה יוכיח, 'ואתה תהיה לו לאלהים' (שמות ד, טו), 'ואלה נתמין אלהים' (שם, א: ט:). **כי טבת** הנזה. אמר רבי יודן, 'טבת' כמיצ. כשהיו מטיצין אותה מקושטת ליכנס לחופה, היה גדול

אור הבהיר

מרות - שררה ושליטה על אחרים, וזה יוכיח, מה שאמר ה' למשה רבינו 'ואתה תהיה לו לאלהים' (שמות ד, טו), כלומר, אתה תהיה רב ושר לאהרן אחיך. וכן כששלחו לפרעה אמר לו 'רָאָה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפָרְעָה' (שם ז, א), ובודאי היתה כוונתו רק לכך שתהיה לו שררה ושלטון על אהרן או על פרעה: **כי טבת הנזה**. אמר רבי יודן, לא נכתב בתורה 'טובות' בכתיב מלא, שאז המשמעות היא שהיו טובות תמיד שעה, אלא 'טבת' כתיב, שניתן לקרוא זאת כאילו נאמר 'טבת', לשון הטבה שנעשתה בהן בעבר [כמו 'הטבת הנרות' שעה, ללמד את רוע מעשיהם של בני

הערות וציורים

שעו. רא"ם. **שעה**. כלומר, זו לשון נקבה נסתרת, וכמו שנאמר ביחזקאל (מו יז) לגבי קרקע שהיתה שייכת לנשיא וניתנה במתנה לאחר, 'וְשָׁבַת לְנִשְׂיָא', והיינו שהקרקע שבה לנשיא, אלא ששם זו לשון עתיד, מחמת הו"ו שבראש המילה, וכאן 'טבת' לא וי"ו היינו נקבה נסתרת בלשון עבר, וכאילו נאמר שכשראו בני האלהים את בנות האדם שהוטבו וקושטו, היו לוקחים אותן. רא"ם. **שעו**. ולפי זה תיבת 'כי' אינה מתפרשת 'שהרי' טובות הנה, כי לא בכל זמן היו טובות בעיניהן, אלא 'כאשר' טובות הנה, והיינו כאשר קישטו אותן להכנס לחופה. **שעו**. רא"ם, שפתי חכמים. **שעה**. רא"ם. **שעה**. ספר הזכרון, וביאר שבא רש"י למעט שאין הכוונה לרוח ששם ה' בני האדם [כפי שפירש אונקלוס] 'לֹא יִתְקִים דְּרָא בִישָׂא הָדִין' [קדמי']. אמנם בבאר בשדה ביאר ש'רוח' היינו בית דין של מעלה, שהם המקטרגים על האדם ותובעים להענישו, ואילו ה' מרחם על בריותיו ומהפך בזכותם. **שפ**. רא"ם. **שפא**. ואף שנאמר 'באדם', היינו בשביל האדם, בדומה למה שנאמר (בראשית כט ח) 'וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל', והיינו בשביל רחל. רא"ם.

קְדָמִי לְעֹלָם, בְּדִיל דְּאִנּוּן
בְּסָרָא וְעוֹבְדִיהוֹן בִּישִׁין,

רש"י

לְעוֹלָם. לאורך ימים. הנה רוחי נדון בקרבי
אם להשחית ואם לרחם, לא יהיה מדון זה
ברוחי לעולם, כלומר לאורך ימים: **בְּשָׁגִם**
הוּא בִּשְׂרָר. כמו 'בְּשָׁגִם', כלומר, בשביל
שגם זאת זו, שהוא בשר, ואף-על-פי-כן אינו
נכנע לפני, ומה אם יהיה אש או דבר קשה.

אור הבהור

יחטא אם יִהְיֶה אֵשׁ או דָּבָר קָשֶׁה, שבדאי לא יהא
נכנע שפד. **בְּיִצְאָא בּוּ** - ומצאנו לשון דומה לכך
שהאות ש"ן מנוקדת ב'פתח' ויש לפרשה כאילו
היא מנוקדת ב'סגול', מה שנאמר בשירת דבורה 'עַד
'שְׁקִמְתִּי דְּבוֹרָה' (שופטים ה, ז), ויש לפרש זאת כְּמוֹ
'שְׁקִמְתִּי'. וכן מה שנאמר בדברי גְּדֵעוֹן לה' 'שְׁאֲתָה
מִדְּבַר עַמִּי' (שם ג, י), והיינו כְּמוֹ 'שְׁאֲתָה', אף
'בְּשָׁגִם' האמור כאן יש לפרשו כְּמוֹ 'בְּשָׁגִם':

וְהָיוּ יָמָיו וְגו'. אין הכוונה לימיו של אדם מסוים
שיחיה מאה ועשרים שנה, אלא מעתה ועד
שיעברו ק"ך שנה אֲאָרִיף לָהֶם אִפִּי ולא אענישם,
וְאִם לֹא יִשְׁוּבוּ עד אותה הזמן אֲבִיָּא עֲלֵיהֶם
מְבֹול. וְאִם תֵּאמַר, והרי לפי סדר הפסוקים נראה
שפרשה זו נאמרה אחרי שנולדו בני נח, וּמִשְׁנֹלַד
יָפֶת, בכורו של נח, ועד שהתחיל הַמְּבֹול, אִינוּ

לְעוֹלָם. לשון 'לעולם' האמורה כאן אינה כפשוטו,
שימשך הדבר תמיד, כי לא יתכן שהיתה אפשרות
ומחשבה שלעולם לא יעניש ה' את בני האדם,
שהרי נמצא שמידת הדין בטלה מן העולם שפב,
אלא הכוונה שלא ימשך נידון זה לְאֹרֶךְ יָמִים.
כלומר, הִנֵּה רוּחִי נָדוֹן בְּקִרְבִּי אִם לְהַשְׁחִית את
האדם וְאִם לְרַחֵם, לֹא יִהְיֶה מְדוֹן וְרִיב זֶה בְּרוּחִי
קִיִּים לְעוֹלָם, כְּלוּמָר לא ימשך הדבר לְאֹרֶךְ יָמִים:
בְּשָׁגִם הוּא בִּשְׂרָר. ופירוש לשון 'בשגם' הוא כְּמוֹ -
כאילו נאמר בשינוי ניקוד, **בְּשָׁגִם**. ולשון 'גם'
האמורה כאן היינו לענין חסרון נוסף שיש
באדם שפב, **כְּלוּמָר**, **בְּשָׁבִיל** שְׁמַלְבַּד עצם הדבר
שאינו נכנע מלפני ה', **גַּם זֹאת** [-עוד חסרון] יש בו,
שְׁהוּא בִּשְׂרָר, שאין בו חשיבות וקיום מצד עצמו,
וְאִף-עַל-פִּי-כֵן אִינוּ נִכְנָע לִפְנֵי, וְמָה - ועד כמה

הערות וצינונים

שפב. ספר הזכרון. ובדברי דוד פירש שלא מסתבר שההקפדה היתה רק על כך שלא ימשך הנידון בתמידות. שפג. אך
אין לפרש לשון 'גם' לענין זה שהאדם הוא בשר כמו דבר אחר שהוא בשר, שהרי לא הוזכר כאן דבר נוסף. שפתי חכמים.
שפד. כלומר, לפי הפירוש שהובא לעיל ש'בני האלהים' היינו המלאכים, נמצא ששלח ה' את המלאכים שיהיו בין בני האדם
וילמדו אותם ללכת בדרכים טובות וישרות, ולבטל את היצר הרע, ואירע בהיפך, שבני האדם היטו את המלאכים לדרכים
הרעות והלכו אחרי היצר הרע, והרי זו ראייה שכח הרע שלהם גדול כל כך, ועוד חסרון יש בהם שהם בשר, הראוי להכנע
בפני מלאכי אש, ואף על פי כן גברו בני האדם על המלאכים והחטיאו אותם, אם כן אין להם עוד תקנה שיהיו נכנעים
לפני ה'. דברי דוד.

**מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה: וְהַנְּפִלִים הָיוּ
בְּאֶרֶץ בְּיָמֵי הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן**
אַרְכָּא יְהִיב לְהוֹן מְאָה
וְעֶשְׂרִין שָׁנִין אִם יְתוּבוּן:
וְגַבְרִיא הוּוּ בְּאַרְעָא
בְּיוֹמֵיָא הָאֲנָן וְאַף בְּתַר כֵּן

רש"י

אלף מאה שנה! אין מוקדם ומאוחר צמורה (פסחים ו'), כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות. וכן מצינו בסדר עולם. יש מדרש-אגדה רבים ב'לא ידון', אבל זה הוא נחמה פשוט: (ד) הנפילים. על שם

אור הבהיר

טעם בשם זה של 'נפילים', כיון שב'לשון עברית לשון 'ענקים' הוא, ושינתה התורה וכתבה 'נפילים' מוחמת הדרש שבדברים שפ'.

בְּיָמֵי הָהֵם. בְּיָמֵי דוֹר אָנוּשׁ, שעלה האוקיינוס והציף שליש מהעולם, ובזמן בְּנֵי קֵין שבא עליהם המבול כדי לקיים את העונש שנגזר על קין, שלאחר שבעה דורות ימחה כל זרעו שפ' (ב"ר).
וְגַם אַחֲרֵי כֵן. משמעות הלשון שיש דבר מחודש שאירע גם אחרי ש'הנפילים' היו בְּאֶרֶץ בְּיָמֵי הָהֵם, וביאור הדברים הוא, שאף-על-פי שראו אנשי דור המבול בְּאֶרֶץ כְּנָע דור אָנוּשׁ, שהם 'הנפילים' שהיו בארץ, ונענשו על חטאיהם שְׁעָלָה אוקיינוס וְהָצִיף שְׁלִישׁ הָעוֹלָם, אף על פי כן לא נִכְנַע דוֹר הַמִּבּוֹל לְלִמּוּד מֵהֶם, אלא 'הַשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דָּרְכּוֹ עַל הָאָרֶץ' (פסוק יב), והמשך הפסוק 'אשר יבואו בני האלהים על בנות האדם' הוא ענין בפני עצמו שפ'.

אֵלָא מְאָה שָׁנָה! שהיה יפת נולד כשהיה נח בן חמש מאות שנה, והמבול בא כשהיה נח בן שש מאות שנה, ואין נאמר שיאריך להם ה' זמן מאה ועשרים שנה. אין זו קושיא, לפי שאין מִקְדָּם וּמֵאַחֵר בְּתוֹכָהּ (פסחים ו'), כלומר, פרשיות התורה לא נכתבו בהכרח לפי סדר הזמנים, ואף שפרשה זו נאמרה כאן, לאחר שהוזכרו בני נח, באמת קדמה הגזירה ללידתם, שִׁכְבַּר הֵיטָה הַגְזִירָה גְּזוּרָה עֲשָׂרִים שָׁנָה קוֹדֵם שֶׁהוֹלִיד נֹחַ תוֹלְדוֹת, ובאותה שעה נאמר שיאריך להם ה' אפוא מאה ועשרים שנה, וכן מְצִינוּ בְּסֵדֶר-עוֹלָם. 'יש מדרש-אגדה רבים בפרוש המילים 'לא ידון', אֲבָל זֶה הוּא צִחְצוּחַ פְּשׁוּט - הפירוש הפשוט והבהיר שבמילים אלו: (ד) הַנְּפִלִים. ומכונים 'נפילים' על שם שֶׁנִּפְּלוּ בעצמם מהעולם, כשעלה האוקיינוס והציף שליש מהעולם ושטף אותם שפ', וְהִפִּילוֹ אֶת הָעוֹלָם כולו שנענש מחמתם. ויש צורך לתת

הערות וציגונים

שפה. רא"ם, על פי מדרש רבה. אמנם בנחלת יעקב תמה על פירוש זה, שהרי הוזכרו הנפילים גם לאחר דור המבול, בזמן המרגלים (במדבר יג לג), ולכן פירש את לשון 'שנפלו' שהכונה שהם המלאכים שנפלו מהשמים, וכמו שכתב רש"י (שם) 'הנפילים, ענקים מובני שמוחזי ועזאל, שנפלו מן השמים בימי דור אנוש', וכן פירש בספר הזכרון. שפ. רא"ם. שפז. רא"ם, גור אריה. שפת. רא"ם.

דְּעֵלִין בְּנֵי רַבְרַבְיָא לְוֹת
בְּנַת אֲנָשָׁא וְיִלְדֵּן לְהוֹן,
אֲנֹן גְּבַרְיָא דְּמַעְלָמָא
אֲנָשִׁין דְּשָׂמָא:

מפטיר ה וַחֲזָא יִי אָרִי
סְגִיאת בִּישַׁת אֲנָשָׁא
בְּאַרְעָא וְכֹל יִצְרָא מַחֲשַׁבַת
לְבִיהָ לְחֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא:

אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶל-בָּנוֹת
הָאָדָם וַיִּלְדוּ לָהֶם הַמָּוֶה הַגְּבֻרִים
אֲשֶׁר מְעוֹלָם אֲנָשֵׁי הַשָּׁם: פ
מפטיר ה וַיֵּרָא יְהוָה כִּי רַבָּה
רַעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל-יִצֹר
מִחֲשַׁבַת לִבּוֹ רָק רַע כָּל-חַיִּים:

רש"י

אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: מתושאל, שנקראו על שם אצדן, שנמוחו
הגבורים. למרוד צמקוס: אנשי השם. והתשו. דבר אחר, אנשי שממון, ששממו
אותן שנקבו צממות, עירד מחויאל את העולם:

אור הבהיר

נָבַל גַּם בְּנֵי כְּלֵי שָׁם' (איוב ל ח) שצ"א, אלא הכוונה
שהיו אלו אנשים ששמום רימוז על סופם, והם אוֹתָן
שְׁנֻבּוּ [-התפרשו] בְּשִׁמּוֹת, 'עִירָד', 'מַחֲוִיָּאל',
'מִתּוֹשָׁאֵל', שְׁנֻקְרָאוּ עַל שָׁם הָאֲבָדָן שאירע
בהם, 'עִירָד' מרמז על כך שעירדן ה' מן
העולם שצ"ב, 'מַחֲוִיָּאל' רומז לכך שְׁנֻמּוֹחוּ מהעולם,
'מִתּוֹשָׁאֵל' רומז לכך שְׁהִתְשָׁו. דְּבַר אַחֵר, 'אֲנָשֵׁי
הַשָּׁם' אינו מלשון שמות, אלא כאילו נאמר
'אֲנָשֵׁי שְׁמֻמוֹן', שְׁבִמְעִשִׂיהֶם הרעים שְׁמֻמוֹ אֶת
הָעוֹלָם - גרמו שיהיה העולם שמום:

אֲשֶׁר יָבֹאוּ. בא לפרש את האמור בתחילת
הפסוק ש'הנפילים היו בארץ' שפט, שאירע
הדבר על ידי שבאו בני האלהים על בנות
האדם, והיו בנות האדם יולדות עֲנָקִים כְּמוֹתָם
- כמו בני האלהים:

הַגְּבֻרִים. אין הכוונה לגבורה של כח גשמי שצ,
אלא גבורתם היתה לְמֹרָד בְּמֹקוֹם [-בה]:
אֲנָשֵׁי הַשָּׁם. אף שבדרך כלל 'אנשי שם' היינו
אנשים חשובים הידועים בשמותיהם, כאן אי
אפשר לפרש כן, שהרי היו רשעים, ומכונים 'בְּנֵי

הערות וציורים

שפט. גור אריה. שצ. רא"ם, שהרי אין שייכות בין גבורתם לענין חטאיהם ועונשם. אמנם בספר הזכרון ביאר שלשון
'הגיבורים', בה"א הידיעה, מלמדת על כך שהזכרו כבר בגבורתם, והרי עד כאן לא הזכיר שהיו גיבורים בכוחם, ולכן פירש
רש"י שהיו גיבורים בכך שמרדו בה, ודבר זה כבר נרמז לעיל בשמותיהם, וכמו שפירש רש"י בהמשך הפסוק.
שצא. רא"ם. שצב. מדרש רבה, שהוא המקור לדברי רש"י כאן. ובספר הזכרון תמה על רש"י שלא הביא זאת בדבריו,
הוסיף שאינו יודע מה פירוש המילה 'עירד'.

וַיִּנָּחֵם יְהוָה בִּי-עֲשֵׂה אֶת-
הָאָדָם בְּאָרֶץ וַיִּתְּעֶצֶב אֱלֹהִים לָבוֹ:
וַיִּתֵּב יְיָ בְּמִימְרֵיהָ אֲרִי עֶבֶד
יָת אֲנָשָׁא בְּאַרְעָא, וְאַמֵּר
לְמַתְבֵּר תְּקַפְּהוֹן כְּרַעוּתִיהָ:

רש"י

מפטיר (ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה
היתה לפניו שבראו נחמתיים, שאלו היה מן
העליונים היה ממרידן, צבאשית רצה (מ, ד):
ויתעצב האדם אל לבו של מקום, עלה
נחמתיים של מקום להענינו. זהו תרגום
אונקלוס. דבר אחר, וינחם - נהפכה

אור הבהיר

דָּבָר אַחֵר - פירוש אחר בכל הפסוק, 'וַיִּנָּחֵם'
אינו לשון נחמה, אלא לשון שינוי מחשבה שצ',
שְׁנֵהפְכָה מַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁל מְקוֹם מְמִידָת רַחֲמִים,
שחשב שלא להעניש את האדם, לְמִידָת הַדִּין,
שמתוך כך עָלָה בְּמַחְשַׁבָּה לְפָנָיו מַה לַּעֲשׂוֹת
בְּאָדָם שֶׁעָשָׂה בְּאַרְץ, להענישו שצ'. וְכֵן כָּל לִשׁוֹן
נִיחּוּם שֶׁבְּמִקְרָא הוּא לִשׁוֹן שֶׁל מִי שֶׁנִּמְלָךְ מִה
לַעֲשׂוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר 'לֹא אִישׁ אֶל וַיִּכָּזֵּב וַיִּבֶן
אָדָם וַיִּתְּנָה' (במדבר כג, יט), כלומר, אין דרך ה'
כדרכו של אדם, המתחרט על מעשיו ונמלך
בדעתו מה לעשות, וכן נאמר 'כִּי יִדֵּן ה' עֲמוֹ
וְעַל עֲבָדָיו יִתְּנָה' (דברים לב, לו), כלומר, כשיש
ה' את עמו ביסורים האמורים שם, ימלך בדעתו
לשוב ולרחם עליהם שצ', וכן לאחר שחטאו
ישראל בעגל ורצה ה' להשמידם, והתפלל
עליהם משה, נאמר 'וַיִּנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה' (שמות
לב, יד), שנמלך בדעתו שלא להביא עליהם את

מפטיר (ו) וינחם ה' כי עשה. תיבת 'וַיִּנָּחֵם'
האמורה כאן אינה מלשון חרטה, אלא כלשון נחמה,
כלומר, אף שחטאו בני האדם עדיין נחמה היתה
לפניו [-לפני ה'] על כך שבראו לאדם בעולמות
התחתונים, שאלו היה נברא מן העולמות
העליונים, יחד עם המלאכים, היה האדם
ממרידן שצ', ולכן נאמר וינחם ה' כי עשה את האדם
'בארץ', כלומר נחמתו היתה בכך שנעשה האדם
בעולם התחתון שצ'. כך דרשו בגְּבֻרָשִׁית וְכָה (כו, ד):
וַיִּתְּעֶצֶב. הָאָדָם שָׂחָ אֱלֹהִים. 'ועצבות' זו של
האדם, היתה בליבו שֶׁל מְקוֹם [-של ה'], כלומר,
עָלָה בְּמַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁל מְקוֹם לַהֲעִיבּוֹ לְאָדָם, וְהוּ
תְּרַגּוֹם אֲוִנְקְלוֹס, שפירש 'וְאַמֵּר בְּמִימְרֵיהָ לְמַתְבֵּר
תְּקַפְּהוֹן כְּרַעוּתִיהָ', כלומר, שאמר ה' לשבור את
תקיפות האדם, כרצונו של ה', הרי שלשון
'עצבות' האמורה כאן מתייחסת לאדם, שרצה ה'
להענישו ולהעציבו:

הערות וצינונים

שצ. שהרי החטיא האדם אף את בעלי החיים. שפתי חכמים. **שצד.** רא"ם, גור אריה. **שצה.** אך לא ניתן לפרש זאת על
ה', לפי הפירוש שבתחילת הפסוק, שהרי היתה לו נחמה, ולא עצבות. רא"ם. **שצו.** ואף שלפי האמת אין שינוי מחשבה וחרטה
אצל ה', דיברה תורה כלשון בני אדם, וכלפי בני האדם נראה הדבר כשינוי בהנהגת ה' ממידת הדין למידת הרחמים. רא"ם.
שצז. רא"ם. אמנם בנחלת יעקב פירש שבתחילה דן ה' מה לעשות עם האדם, ולבסוף גזר דינו לעונש. **שצח.** רש"י שם.

רע"י

'נחמתי כי המלכתי' (שמואל-ב טו, יא), כולם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו. כמו נענז המלך על זנו (שמואל-ב יט, א). וזו כחצתי לתשובה המינים. גוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה, אמר לו אין אתם מודים שהקדוש-ברוך-הוא רואה את הנולד? אמר לו הן. אמר לו, והא כתיב ויתענז אל לבו? אמר לו נולד

אור הבהיר

והא כתיב ויתעצב אל לבו! ואם ידע מתחילה שיחטאו בני האדם ויתעצב על כך עד שיאבדם מהעולם, מדוע ברא אותם מתחילה. אמר לו רבי יהושע בן קרחה, האם נולד לך בן זכר מימיך? אמר לו הגוי, הן. אמר לו, ומה עשית באותו זמן? אמר לו הגוי, שמחתי בעצמי, ואף שמחתי את הכל. אמר לו, וכי לא היית יודע שסופו למות? אמר לו הגוי, אין שייכות בין הדברים, אלא בשעת הדין. אמר לו הגוי, וישמחה על לידת הבן, ראוי לשמחה, ובשעת אבלא אבלא - בזמן האבילות על מיתתו, ראוי לנהוג באבילות. אמר לו רבי יהושע, כך הוא גם כן מעשה הקדוש-ברוך-הוא, אף-על-פי שגלוי לפניו שסופו לחטוא ועתיד הוא לאבדן, לא נמנע מלבראן מתחילה. ואמנם התשובה הנכונה לשאלת אותו גוי, מדוע נבראו הרשעים, בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם:

הרעה, וכן לאחר שחטא שאול המלך במלחמת עמלק, אמר ה' לשמואל 'נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים' (שמואל-א טו, יא), כלם לשון מחשבה אחרת הם, ושינוי מהמחשבה שהיתה בתחילה, ואף כאן שינה ה' את מחשבתו הראשונה על האדם, שהיתה במידת הרחמים, למחשבה של מידת הדין: ויתעצב אל לבו. ולפי פירוש זה אף לשון זו נאמרה על ה', שכביכול נתאבל על אבדן מעשה ידיו, כמו שנאמר לגבי צערו של דוד המלך כשנהרג אבשלום 'נעצב המלך על בנו' שט (שמואל-ב יט, א).

ואגדה זו המובאת להלן כתבתי לתשובת המינים - להשיב לאנשים הכופרים בה' ובתורתו, גוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה וכך אמר לו, אין אתם מודים שהקדוש-ברוך-הוא רואה את הנולד? אמר לו רבי יהושע בן קרחה, הן. אמר לו,

הערות וצינים

שצט. כך פירש הרא"ם, שפירוש זה הוא גם כן אמת, ודיברה תורה כלשון בני אדם, לומר על ה' לשון 'ויתעצב'. אמנם בספר הזכרון כתב שכל הביאור הזה נכתב רק כדי שידע האדם מה להשיב לכופרים, שמפרשים את המקראות כפשוטן, ועל זה כתב רש"י בהמשך דבריו 'וזו כתבתי לתשובת המינים', אך אין זה הפירוש האמיתי. תן את המושך של התשובה הראשונה, שהתשובה הראשונה הובאה במדרש רבה, ומכאן ואילך הם דברי רש"י. ועוד, שהתשובה השניה אינה שייכת למשל שהובא קודם לכן, שהרי במשל אין כל תועלת בבן שנולד, ושמחת האב היא רק מחמת שזהו זמן שמחה עבורו, ואילו ברשעים יש תועלת בכך שנולדים מהם הצדיקים. רא"ם. והמהרש"ל כתב שבאמת התשובה הראשונה אינה אמיתית,

וַיֹּאמֶר יְיָ אֱמַחֵ יֵת אֲנָשָׁא
דְּבִרְתִּי מֵעַל אֶפִי אֲרָעָא,
מֵאֲנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד
רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דְשָׁמַיָא,
אֲרִי תַבִּית בְּמִימְרֵי אֲרִי
עֲבַדְתָּנֹן: ה וְנָח אֲשַׁכַּח
רַחֲמִין קֳדָם יְיָ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם
אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־
עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נִחְמָתִי בִּי עֲשִׂיתֶם:
ה וְנָח מִצָּא הֵן בְּעֵינֵי יְהוָה: פ פ פ

קמו פסוקים, אמצי"ה סימן, יחזקיה"ו סימן.

רש"י

נצטל נצטל אדם, וכיון שהוא כלה מה לזר
זאלו: כי נחמתי כי עשיתם. חסנתי מה
לעשות על אשר עשיתם:
חסלת פרשת בראשית

(ו) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא
עפר ואציל עליו מים ואמחה אותו, לכן נאמר
לשון 'מחוי': מאדם עד בהמה. אף הם
השחיתו דרכם (ב"ר כה, ג). דבר אחר, הכל

אור הבהור

קלה, מה צורך באלוהי, ולפי טעם זה לא
השחיתו בעלי החיים את דרכם מרצונם, אלא
האדם הכריחם לכך:
כי נחמתי כי עשיתם. לשון 'ניחמתי' האמורה
כאן אינה לשון חרטה, אלא לשון מחשבה,
כלומר, חשבתי מה לעשות להם, 'כי עשיתם',
כלומר, על אשר עשיתם, וביאור הדברים,
הואיל ועשיתם, וחטאו, הוצרכתי לחשוב מה
לעשות בהם:^ה
חסלת פרשת בראשית

(ו) ויאמר ה' אֶמְחֶה אֶת הָאָדָם. כלומר, כך
אמר ה', הוא - האדם עצמו נברא מן העפר,
ואני אביא עליו מים ואמחה אותו, כדרך
שהמים ממחים וממיסים את העפר, לכן נאמר
כאן לשון 'מחוי':
מאדם עד בהמה. והטעם שמתו גם בעלי
החיים, לפי שאף הם השחיתו את דרכם
מרצונם^{הא} (ב"ר כה, ג). דבר אחר - טעם אחר
לכך שמתו בעלי החיים, אף שלא חטאו, לפי
שהכל נברא רק בשביל האדם, וכיון שהוא

הערות וציגונים

שהרי רק אצל בן אדם שייך לחלק בין זמן שמחה לזמן אבלות, לפי שהוא רואה רק את מה שהוא עתה, אך אצל ה' אין
הדבר כן ואצלו אחרית כראשית, ונאמרה תשובה זו רק כדי לדחות את אותו גוי לפי דעתו. והתשובה האמיתית היא רק מה
שכתב רש"י בסוף דבריו, שברא את הרשעים מפני הצדיקים היוצאים מהם. תא. רא"ם. תב. ושני הפירושים נצרכים,
כיון שלפי הפירוש הראשון תיבת 'מאדם' מיותרת, שהרי כבר נאמר 'אמחה את האדם'. ולפי הפירוש השני קשה מדוע לא
נאמר רק 'מאדם ובהמה' אלא 'מאדם ועד בהמה'. מהרש"ל. תג. רא"ם. תד. נחלת יעקב.

כאשר חל' ערב ראש חודש בשבת בראשית, מפטירים את הפטרת 'מחר
שמואל-א' פרק כ', מפסוק י"ח עד פסוק מ"ב. כמה ראשונים (מאירי מגילה לא,
ועוד) כותבים שהפטרת 'מחר חודש' משמשת כמו הכרזה ופרסום לציבור
חל ראש חודש

ב' יח' וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְהוֹנָתָן מִחַר חֲדָשׁ וְלִפְקֻדָּתָךְ כִּי יִפְקֹד מוֹשְׁכֶּךָ; יִשְׁלַחְלֶשֶׁת תִּגְרֹד מֵאֹד וּבִקָּאָה אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֵׂה וַיִּשְׁכַּת אֶצְלֵי הָאֶבֶן הָאֵל; כ' וְאֵלֵי שְׁלֹשֶׁת הַחֲצִים צָדָה אֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַסְפָּרָה; כ"א וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנָּעַר לְךָ מֵצֵא אֶת־הַחֲצִים אֲסִימֹר אִמֹר לְנַעַר הַנֶּה הַחֲצִים | מִמֶּךָ וְהִנֵּה קָרְנוֹ וּבִקָּאָה כִּי־שָׁלוֹם לָךְ וְאִין דְּבַר חֵי־יְהוָה; כ"ב וְאִם־כֹּה אִמֹר לְעֹלָם הִנֵּה הַחֲצִים מִמֶּךָ וְהִלָּאָה לָךְ כִּי שְׁלַחְךָ יְהוָה; כ"ג וְהַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבְרַנוּ אֲנִי וְאַתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עֲדֵעֹולָם; כ"ד וַיִּסְתַּר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי חֲדָשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל אֶל־הַלְחָם לִיאָבוֹל; כ"ה וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כַּפֶּסֶם | כַּפֶּסֶם אֶל־מוֹשָׁב הַקִּיֹּר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מֵעַד שְׂאוֹל וַיִּפְקֹד מָקוֹם דָּוִד; כ"ו וְלֹא־דִבֶּר שְׂאוֹל מְאוֹמָה בְּיוֹם הַהוּא כִּי אִמֹר מִקְרָה הוּא בִּלְתִּי מָהוּר הוּא כִּי־לֹא מָהוּר; כ"ז וַיְהִי מִמָּחֶרֶת הַחֲדָשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפְקֹד מָקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שְׂאוֹל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנִי מִדַּעַל לֹא־בָא בְּרִישִׁי גִם־תִּמְלוֹל גִּם־חַיִּים אֶל־הַלְחָם; כ"ח וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שְׂאוֹל נִשְׁאָל נִשְׁאָל דָּוִד מַעֲמָדִי עַד־בֵּית לָחֶם; כ"ט וַיֹּאמֶר שְׁלַחְנִי נָא כִּי זָבָח מוֹשְׁפָחָה לָנוּ בְּעִיר יְהוּדָה וְצִי־הִלֵּי אֲחִי וְעַתָּה אֲסִי־מִצְאָתִי חֹן בַּעֲיֵינְךָ אִמְלֹמָה נָא וְאַרְאֶה אֶת־אֲחִי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שְׁלַחַן הַמֶּלֶךְ; ל' וַיַּחֲרִיף־שְׂאוֹל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בְּרַגְשֵׁת הַמַּרְדּוֹת הַלֹּא יָדַעְתִּי כִּי־בָחַר אֶתָּה לְבָרְיִשִׁי לְכַשְׁתֶּךָ וּלְכַשֵּׁת עֲרוֹת אִמְךָ; ל"א כִּי כֹל־חַיִּים אֲשֶׁר בְּרִישִׁי תַּעֲלֶה־אֲדַמָּה לֹא תִפּוֹן אֶתָּה וּמִלְכֻמְּךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלָי כִּי בְרַמּוֹת הוּא; ל"ב וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שְׂאוֹל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֲלֹי לָמָּה יוֹמֵת מִה עֲשֵׂה; ל"ג וַיִּשַׁל שְׂאוֹל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכּוֹתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מַעַם אָבִיו לְהַמִּית אֶת־דָּוִד; ל"ד וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעַם הַשְׁלָחַן בַּחֲרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֲדָשׁ הַשֵּׁנִי לָחֶם כִּי נַעֲצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוּ אָבִיו; ל"ה וַיְהִי בִּבְקֹר הַצֵּא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וַנַּעַר קָמָן עִמּוֹ; ל"ו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֵץ מֵצֵא־נָא אֶת־הַחֲצִים אֲשֶׁר אֲנִי מוֹרֶה הַנָּעַר רֵץ וְהוּא־יִירָה הַחֲצִי לְהַעֲבֹר; ל"ז וַיָּבֵא הַנָּעַר עַד־מָקוֹם הַחֲצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנָּעַר וַיֹּאמֶר הַלֹּא הַחֲצִי מִמֶּךָ וְהִלָּאָה; ל"ח וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנָּעַר מִתְּרֵה חוֹשֶׁה אֶל־תַּעֲמֹד וַיִּלָּטֵם נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחֲצִים הַחֲצִי וַיָּבֵא אֶל־אֲדָנָיו; ל"ט וַיַּנָּעַר לֹא־יָדַע מְאוֹמָה אֵךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדְּבָר; מ' וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כִּלָּיו אֶל־הַנָּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לָךְ הִבִּיֹא הָעִיר; מ"א הַנָּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֶצֶל הַגִּבּוֹר וַיִּפֹּל לִאֲפָיו אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים וַיִּשְׁקוּ | אִישׁ אֶת־רַעְוֹ וַיִּכְבְּלוּ אִישׁ אֶת־רַעְוֹ עַד־דָּוִד הַגִּבּוֹר; מ"ב וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לָךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁכַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנֻחֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יְהוָה |

וְשִׁנַּנְתֶּם

שִׁיחֵו דְּבָרֵי תוֹרָה מְחַדָּדִים בְּפִיךָ

עם סיום הלימוד היומי הקבוע

בחן את עצמך אם למדת ועיינת היטב

ובכך תזכה להנחיל את הלימוד בקרבך כקנין נצחי לחיי תורה!

את המבחנים ניתן לערוך בקו 'קול התורה' או בנדרים+

מבחני הסיכום על הלימוד היומי פרשת בראשית

יום ראשון, כ"ג תשרי – אסרו חנ:

- א. וַיְהִי עָרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד - לדברי רש"י, מדוע לא נאמר 'יום ראשון'?
- ב. לדברי רש"י, מהו פירוש הדיבור 'הָיָה רָקִיעַ'?
- ג. מהו 'עֵץ פָּרִי'?
- ד. 'וַיִּשְׂרְצוּ הַפִּיִּם שָׂרָץ נָפֶשׁ חַיָּה' - לדברי רש"י, מהו 'שרץ'?
- ה. 'וַיַּעֲשֶׂה אֱלֹהִים בְּצִלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵינוּ' - האם סייעו המלאכים ביצירת האדם, ומניין?

יום שני, כ"ד תשרי:

- א. מדוע "לא המָסִיר ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ"?
- ב. 'וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה' - האם בהמות וחיות נקראו 'נפש חיה'?
- ג. 'וַיֵּץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן' - מהו "בתוך הגן"?
- ד. 'שֵׁם הָאָחָד פִּישׁוֹן' - מיהו ה'פישון'?
- ה. ממה נבראו העופות?

יום שלישי, כ"ה תשרי:

- א. 'וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ' - היכן נאמר להם כן?
- ב. 'וַהֲיִיתֶם כְּאֱלֹהִים' - לגבי מה?
- ג. לדברי רש"י, איזה עץ היה עץ הדעת?
- ד. באיזו שעה ביום חטאו אדם וחווה בעץ הדעת?
- ה. לפירוש השני ברש"י, מדוע הלוּבוֹשׁ שֶׁעָשָׂה ה' לָאָדָם וְחוּוָה נִקְרָא 'כְּתָנוֹת עוֹר'?

יום רביעי, כ"ו תשרי:

- א. 'ועתה פן יִשְׁלַח יְדוֹ וְלָקַח גַּם מִעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם', מהו החשש שיחיה לעולם?
- ב. היכן נולדו קין והבל?
- ג. 'וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו - לְדַבְרֵי רֵשׁ', אלו דברים דיבר עמו?
- ד. 'קוֹל דְּמֵי אָחִיו צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה' - מדוע נאמר 'דמי' בלשון רבים?
- ה. 'וְעַתָּה וְנָד תִּהְיֶה בְּאָרְצְךָ' - לדברי רש"י, מדוע לא ישאר במקום אחד?

יום חמישי, כ"ז תשרי:

- א. מי היו נשות למך?
- ב. מהי כוונת הבטחת ה' 'שְׁבַעְתִּים יָקָם'?
- ג. מי היתה אמו של 'יובל'?
- ד. מדוע 'תובל קין' נקרא בשם זה?
- ה. 'ואחות תובל קין נַעֲמָה' - לדברי רש"י, מי היתה נעמה?

יום שישי ערב שבת קודש, כ"ח תשרי:

- א. 'כִּי אִישׁ הִרְגָתִי לִפְצָעִי', מיהו האיש?
- ב. מה היתה כוונת למך במוה שאמר לנשותיו 'וַיֵּלֶד לְחַבְרָתִי'?
- ג. 'וְלִמְךָ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה', האם כוונתו לשבעים ושבעה דוקא?
- ד. באיזה גיל הוליד אדם את שת?
- ה. מדוע חנוך נלקח קודם זמנו?

מוצאי שבת קודש, 'שבת בראשית' כ"ט תשרי:

- א. מדוע רק בלית נח נאמר 'וַיֵּלֶד בֵּן'?
- ב. מדוע נולדו לנח ילדים רק בגיל מאוחר?
- ג. קודם מתן תורה, מאיזה גיל היו נענשים?
- ד. לדברי רש"י, מהי כוונת הפסוק 'וְהָיוּ יָקִוּוּ מֵאָה וְנִשְׁקָרִים שְׁנָה'?
- ה. 'וַיֹּאמֶר ה' אֱמֹכָה אֶת הָאָדָם', מדוע נאמרה לשון קְמָחָה באדם?

מגוון מבחנים נוספים ושעשועי תורה

מחכים לך בקו 'קול התורה':

02-500-2018

מגוון שעשועי תורה:

- מבחן סיכום על הלימוד היומי
- מבחן שבועי בסיסי + עיוני
- מבחן שבועי על פשט בדרך רש"י והתרגום.
- מבחן 'להבין ולהשכיל'
- המסלול החדש למשנני התורה - חבורת 'דבקים בתורה'
- חקור דבר
- יודעים את התורה
- מתחודדים
- קטן היודע

דמישה חומשי תורה

אור חתורה

אור הפהיר

פרשת נח

תוכן הפרשה

פרשת נח כוללת את קורות חייו של נח ודורו. רוב הפרשה עוסקת במבול שהביא ה' לעולם לאחר שבני דורו של נח חטאו לפניו. בבול מחה ה' את כל האנשים ובעלי החיים ואת כל היקום, ורק נח ומשפחתו ניצלו בהיותם בתיבה אשר בנה נח, בה הכניס גם בעלי חיים כפי ציווי ה'. המשך הפרשה עוסקת בסדר יציאת נח מהתיבה לאחר סיום המבול: הקרבנות שהקריב לה', הבטחת ה' אליו שלא יביא עוד מבול לעולם, ואות הקשת כסימן על כך. בעת ההוא התיר ה' לנח אכילת בשר, ואסר את אכילת אבר מן החי. ציווה לו על מצות פרו ורבו והזהירו על איסור רציחה. בהמשך מוזכרת התנהגות בניו של נח אליו לאחר ששתה יין והשתכר, ונח בירך את שם ויפת, וקילל את חם. כן מבואר בפרשה בהרחבה פירוט כל הדורות והאומות שיצאו מנח בכל הארצות והלשונות, וחטאם של אנשי דור הפלגה והעונש שנענשו להפיצם ולפזרם בעולם.

נושאי הפרשה

נח ודורו, ובניית התיבה: צדקותו של נח; רשעותו וחטאי בני דורו; גזירת המבול; בניית התיבה; כניסת נח ומשפחתו לתיבה והכנסת בעלי חיים לתיבה.

ימי המבול: ארבעים ימי המבול, מחיית כל בשר וכל היקום; מאה וחמישים ימי התגברות מעיינות התהום; שישים ימי ירידת המים; חניית התיבה על הרי אררט.

יציאה מהתיבה: שילוח העורב והיונה; ייבוש הארץ ויציאת נח מהתיבה; קרבנות נח; הבטחת ה' שלא יביא עוד מבול; אות הקשת.

מצוות וציווים: ברכת וציווי 'פרו ורבו'; ברכה לנח שמוראו יהיה על בעלי חיים; היתר אכילת בשר; איסור אכילת אבר מן החי; איסור שפיכת דמים.

קללת חם: נח נוטע כרם; שתייתו מהיין ושכרותו; מעשה חם; שם ויפת שומרים על כבוד אביהם; ברכת נח לשם ויפת וקללתו לחם.

דור הפלגה: מחשבת אנשי דור הפלגה למרוד בה' ובניית מגדל; עונשם לבלבל שפתם ולשונם; פיזורם בכל העולם.

שבעים אומות: שבעים אומות צאצאי נח; ארצות מגוריהם; דורות מנח עד אברהם; תרח ובניו; נישואי אברם ונחור; שרי עקרה; יציאת תרח מארצו לחרן;

ט אֱלֹהֵי תוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק
גָּבַר זָכָאִי שְׁלִים הָיָה
בְּדֻרוֹהִי, בְּדַחֲלָתָא דִּי

רש"י

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. לשנת, כל-שכן שאלו היה דבור צדיקים היה הוֹאִל וְהִזְכִּירוֹ סֵפֶר נִשְׁמָחוֹ, שְׁנֵאֲמַר (משלי י, 1) 'זכר צדיק לנצח'. דבר אחר, ללמדך שצדיק מולדותיהם של צדיקים מעשים טובים: בדורותיו. יש מרבותיו דורשים אותו

אור הבהיר

והיינו תולדות כפשוטם, שהם שם, חם ויפת: בְּדֻרָתָיו. לכאורה היה די לומר 'איש צדיק', ופשוט שחי בדורותיו ולא בדורות אחרים¹, וכיון שתוספת הלשון 'בדורותיו' מיותרת, יֵשׁ מְרַבְּתִינוּ דוֹרָשִׁים אוֹתוֹ [-את נח] לְשִׁבַּח גִּדּוֹל יוֹתֵר, לומר, שאפילו בדורותיו שהיו כולם רשעים היה נח איש צדיק, וְכָל שִׁכְּוֹן שְׂאֵלוֹ הָיָה חֵי בְּדוֹר שֶׁל צַדִּיקִים הָיָה צַדִּיק עוֹד יוֹתֵר. וְיֵשׁ שְׂמַחְמַת כֵּן דוֹרָשִׁים אוֹתוֹ לְגַנְאִי, לומר, שרק לפי דוֹרוֹ הָיָה נחשב צַדִּיק, כיון ששאר בני האדם היו רשעים גמורים, וְאֵלּוֹ הָיָה נח חֵי בְּדוֹרוֹ שֶׁל אֲבָרָהָם, הרי כלפי אברהם לא הָיָה נחֻשָּׁב לְכֹלָם:

אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ. וכאילו נאמר 'יחד עם האלהים התהלך נח', וְאֵלּוֹ בְּאֲבָרָהָם הוּא

ו (ט) אֱלֹהֵי תוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק. אף שפתח הפסוק ב'אלה תולדות נח', לא פירש מיד מי היו ילדיו אלא נכתבו תחילה שבחיו², והטעם לכך, הוֹאִיל וְהִזְכִּירוֹ, מיד סֵפֶר בְּשִׁבְחוֹ, וכמו שְׁנֵאֲמַר (משלי י, 1) 'זכר צדיק לנצח', כלומר, כשמוזכרים את הצדיק יש לברכו³, וכיון שהפסיק בשבחים אלו, חזר וכתב בפסוק הבא 'ויולד נח'. דָּבָר אַחֵר - ביאור אחר מדוע לאחר לשון 'תולדות נח' הוזכרו שבחיו, לְלַמֵּד, שְׁעֵקֶר תוֹלְדוֹתֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים אינם ילדיהם, אלא מַעֲשִׂים טוֹבִים שעשו, ולכן הקדים הכתוב את שבחיו של נח לפני ענין ילדיו ממש⁴. ולפי זה מתפרש הפסוק כסדרו, ש'תולדות' נח הם מה שהיה נח איש צדיק, תמים בדורותיו והתהלך את האלהים, ובפסוק הבא נאמר 'ויולד נח',

הערות וציגים

א. רע"ב, רא"ם. ב. אף שכבר הוזכר נח כמה פעמים לעיל (ה טו, ו ח), כיון שכאן בא הכתוב לומר שניצל נח מן המבול, סיפר בשבחו, להודיע מדוע ניצל מהמבול. נחלת יעקב. ואף שבמקומות רבים הוזכר אברהם יצחק ויעקב בלא שייספר הכתוב בשבחם, כונת רש"י כאן היא שבמקום שמזכיר את הצדיק בין הרשעים, מזכיר את שבחו. גור אריה. ג. רא"ם. ד. רא"ם. והטעם לכך, כיון שבתולדותיו של האדם שותף גם הקדוש ברוך הוא, שהעיקר בא ממנו, ואילו מעשיו הטובים של הצדיק מתייחסים אליו בלבד. גור אריה. ה. באר בשדה. ו. בדברי דוד כתב שאין הכוונה לגנאי של נח עצמו, אלא לגנאי של דורו, שהיה גרוע כל כך עד שאפילו נח, שהיה איש צדיק תמים, מכל מקום לא היה בדרגתו של אברהם, מחמת רשעות בני דורו. ז. ואין מחלוקתם בעיקר צדקותו של נח, ולדברי הכל אם היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכולם, ואילו היה בדור של צדיקים היה צדיק יותר, אלא נחלקו רק בפרוש המילה 'בדורותיו', אם באה התורה לציין בכך את שבחו או את גנותו. רא"ם, גור אריה, משכיל לדוד.

הַתְּהֵלֶךְ-נֹחַ: וַיּוֹלֶדְ נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָּנִים אֶת-שֵׁם אֶת-חָם וְאֶת-יֶפֶת:

הַלִּיד נֹחַ: וַיּוֹלֶד נֹחַ
תְּלָתָהּ בָּנִין יֶת שֵׁם יֶת
חָם וְיֶת יֶפֶת:

רש"י

אומר המהלך 'לפני' (להלן יז, א), אשר המהלכתי
'לפניו' (לקמן כד, מ), נח היה צריך סעד
לתומכו, אבל אברהם היה מתחזק (ומהלך)
בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר. זהו
שמושה של למ"ד בלשון כבד, משמשת להבא

ולשעבר בלשון אחד. 'קום המהלך' (שם יג, יז)
להבא, 'המהלך נח' לשעבר; 'התפלל בעד
עבדיך' (ש"א יב, יט) להבא, 'וצא והתפלל אל
הבית הזה' (מ"א ט, מז) לשון עבר, אלא שהיו"ו
שנראשו הופכו להבא:

אור הבהור

על דבר שכבר אירע, בלשון אָחַד, שהרי מצאנו
שאמר ה' לאברהם (להלן יג יז) 'קום התהלך
בארץ', ומתפרש הפסוק בלשון ציווי להבא,
ואילו כאן נאמר 'התהלך נח', ומתפרש הפסוק
בלשון לשעבר. ובדומה לכך, מקום נוסף שבו
הה"א שבלשון 'התפעל' גורמת לכך שתתפרש
אותה מילה גם כציווי להבא וגם לשעבר, והיינו
בתיבת 'התפלל', שנאמר (שמואל א' יב יט)
'ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד
עבדיך', והרי זו לשון ציווי להבא, ומאידך נאמר
(מלכים א' ח מב) 'וצא והתפלל אל הבית הזה',
שתיבת 'התפלל' מצד עצמה היא לשון עָבַר,
אֵלָּא ששם, הַיּוֹ"ו שְׁבִירָאשׁוּ, שנאמר 'והתפלל',
הופכו ללשון להבא, כלומר ללשון עתיד [אך לא
ללשון ציווי א']:

אומר (לקמן יז, א) 'ויצא ה' אל אברהם ויאמר אליו
אני אל שדי התהלך לפני', וכן אמר אברהם
בעצמו לאליעזר (לקמן כד, מ) 'ה' אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי
לפניו', וביאור החילוק ביניהם, שנח היה צריך
סעד מאת ה' לתומכו, ולכן היה ה' כביכול הולך
עמו לסייעו, אבל אברהם היה מתחזק ומהלך
בצדקו מאליו, ולכן הלך 'לפני ה'', כי הליכתו
היתה לבדו, ללא סיוע:

התהלך. כוונת הכתוב כאן ללשון עָבַר, שהיה
מתהלך. זהו שמושה של האות 'למ"ד' בלשון
כבד - כשנאמרת המילה בהטיה של 'התפעל' ט,
והיינו לשון של פעולה החוזרת על האדם עצמו
שהיה עושה כן, שיש לה שתי משמעויות,
משמשת - יכולה להתפרש גם כלשון להבא,
והיינו ציווי לעשות פעולה, וגם כלשון לשעבר,

הערות וצינונים

ח. ספר הזכרון. אמנם הרא"ם פירש, שנח היה צריך סעד מאת ה' לתומכו, ולכן חשש להתחבר עם בני דורו הרשעים, והיה
מתבודד לבדו במקומות רחוקים, כאילו היה שם 'עם האלהים', אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו, ולכן לא חשש
להתהלך עם בני דורו הרשעים, להוכיחם ולהזהירם למוטב. ובנחלת יעקב ובבאר בשדה פירשו שנח לא היה יכול להתגבר על
יצרו אם לא שהיה ה' מסייע לו, ואילו אברהם התגבר לבדו על יצרו. ט. כך לשון רש"י במקורה בכל כה"י והדפוסים, ראשונים
ואחרונים. וראה בעלי התוספות השלם כאן מה שביאר. ובס' זכרון וגור אריה הגיהו 'שימושה של ה"א' דהיינו הה"א של בניין
התפעל. י. רא"ם. אמנם בשפתי חכמים כתב שאין הכוונה לאות וי"ו שתיבת 'והתפלל', אלא לאות וי"ו שתיבת 'וצא',
שהיא הופכת את פעולת 'והתפלל' לעתיד, אך אם היה כתוב 'בא והתפלל' היתה זו עדיין לשון עבר. יא. רא"ם, גור אריה.

יֵא וְתִשָּׁחַת הָאָרֶץ לְפָנֵי הָאֱלֹהִים
וְתִמְלֹא הָאָרֶץ חֲמָס: יב וַיֵּרָא
אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה
בִּי־הַשָּׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דְּרָכָו
עַל־הָאָרֶץ: יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
לִנְח קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנֵי

יֵא וְאֶתְחַבֵּלֶת אֶרְעָא קָדָם
יֵי וְאֶתְמַלִּיאֶת אֶרְעָא
חֲטוּפִין: יב וַחֲזָא יֵי יֵת
אֶרְעָא וְהָא אֶתְחַבֵּלֶת
אֶרִי חֲבִילוֹ כָּל בְּסָרָא
אֲנָשׁ אֹרְחִיהָ עַל אֶרְעָא:
יג וַאֲמַר יֵי לִנְח קָצָא
דְּכָל בְּסָרָא עַל לְקַדְמֵי

רש"י

(יא) ותשחת. לשון ערוה ועבודה־זרה (סנהדרין
(נא), כמו 'פן תשחיתו' (דברים ד, טז), 'כי השחית
כל צער' וגו' (פסוק יב) ותמלא הארץ חמס.
(יב) כי השחית כל בשר. מפילו
זממה חיה ועוף נוקקין לשאין מיין: (יג) קץ
כל בשר. כל מקום שאתה מונח זנות

אור הבהיר

לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אִשָּׁר בְּחֶרֶב י:׃
וְתִמְלֹא הָאָרֶץ חֲמָס. כלומר, גִּזְל:׃
(יב) כי השחית כל בשר. מכך שלא נאמר 'כל
אדם' אלא 'כל בשר' י, יש ללמוד שאִפְלוּ
בַּהֶמָּה חַיָּה וְעוֹף הַשָּׁמַיִם דָּרְכָם וְהוּא נִזְקָקִין
לְבַעֲלֵי חַיִּים שְׂאִינָן בְּנֵי מִינָן י:
(יג) קץ כל בשר. לא אמר הכתוב שיבוא
העונש והקץ רק על הרשעים, אלא על 'כל
בשר' י, ללמוד שְׁכָל מְקוֹם שְׂאִינָה מוֹצֵא זָנוּת

(יא) ותשחת. 'השחתה' היא לשון הנאמרת לגבי
עָרָה, וְלִגְבֵי עֲבוּדָה זָרָה. ומצאנו שזו לשון
עבודה זרה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד טז) 'פֶּן
תִּשְׁחִיתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנֹת כָּל סִמָּל',
ומצאנו שזו לשון ערוה, שֶׁנֶּאֱמַר בַּפֶּסוּק הַבֵּא 'כִּי
הַשָּׁחִית כָּל בָּשָׂר וְגו' אֶת דְּרָכָו עַל הָאָרֶץ, ולשון
'דרך' מרמזת על גילוי עריות, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ל
יט) 'וְדָרְךָ גָּבַר בְּעֵלְמָה' י, ומצאנו שְׁבִנֵּי אוֹתוֹ דוֹר
הַשָּׁחִיתוֹ דָּרְכָם בַּעֲרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל ו ב) 'וַיִּקְחוּ

הערות וציורים

יב. רש"י (סנהדרין נא דה כי). יג. וכפירוש רש"י שם, שהיו לוקחים להם אף אשת איש, ואף זכר ובהמה. רא"ם. יד. אף שבלשון חכמים
'חמס' הוא כינוי למי שנותן ממון תמורת החפץ שהוא נוטל בכך (ב"ק סב), בלשון התורה 'חמס' היינו גזל ממש. רא"ם. אמנם בגור אריה
פירש שאמנם כוונת בני אותו דור היתה לגזל ללא נתינת ממון, אך כתבה זאת התורה בלשון 'חמס', כיון שלאחר שכולם היו גוזלים זה
מזה, נמצא שכל אחד בביכול נתן תן תמורת הגזילה לנגזל בכך שהגזל עצמו חזר וגזל ממנו, ומתוך שהתמלאה הארץ בגזילות, נעשה
הכל בבחינת 'חמס', שכל אחד נטל לבסוף תמורה למה שגזל ממנו. אמנם בבאר בשדה כתב שאין כוונת רש"י לפרש שתיבת 'חמס'
פירושה 'גזל', אלא חמס הוא כינוי לכל דבר הנעשה שלא כדין, וכמו שֶׁנֶּאֱמַר 'וְשִׁנְיָתָהּ חֲמָס' (תהילים כ ט), אלא שכאן מתפרשת
לשון זו לבדי גזל. טו. רא"ם. טז. ואף הם הוזהרו על כך, שֶׁנֶּאֱמַר לעיל (א כד) 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ תִּהְיֶה לְמִינָהּ'. משכיל
לדוד. יז. אגרא דכלה. אמנם בבאר בשדה כתב שדיוקן של רש"י הוא מהלשון 'בא לפני', שנראה שזהו דבר שיש בו ממש שבא לפני
ה, ולכן פירש שהכוונה למכת דבר, וכאילו המלאך הממונה על כך מכוון 'קץ כל בשר' והוא בא לפני ה' לקטרג על בני האדם.

כִּי-מִלֵּאָה הָאָרֶץ חֲמֹס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָהּ אֶת-הָאָרֶץ:
אֲרִי אֶתְמַלֵּאת אֶרְעָא חֲטוּפִין מִן קֳדָם עוֹבְדֵיהוֹן בִּישְׂיָא וְהָא אָנָּא מַחְבִּלְהוֹן עִם אֶרְעָא:

רש"י

ועבודה זרה, אנדרולומוסיא נאה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס, כמ"ל חמס, כמו 'מן הארץ'. ודומה לו 'כלאמי את העיר' (שמות ט, כט) מן חמס. לא נחמס גזר דינא אלא על הגזל העיר, 'חלה את רגליו' (מ"א טו, כג) מן רגליו.

אור הבהיר

וְעִבּוּדָּה זָרָה [כמבואר לעיל (פסוק יא) שהם רמזים בלשון 'השחתה'], **אֲנִדְרֹלֹמוֹסִיָּא** - מכת דָּבָר" **בָּאָה לְעוֹלָם, וְהוֹרֶגֶת טוֹבִים וְרָעִים**, ולכן מתו אף הקטנים שאינם ראויים לעונש"ט:
כִּי מִלֵּאָה הָאָרֶץ חֲמֹס. אף על פי שחטאו בעבודה זרה ובגילוי עריות, כמבואר לעיל (פסוק יא), ומחמת כן היה ראוי שתבוא אנדרלמוסיא לעולם, מכל מקום עדיין לא נִחְתַּם גִּזְרֵי דִינָם להאבד אֶלָּא **עַל הַגָּזֵל**, ולכן אמר ה' לנח קץ כל בשר בא לפני, והטעם

הערות וצינים

יח. ערוך (עך אנדרלמוס). ובגור אריה הוסיף שאף שכאן לכאורה לא היה דָּבָר אלא מתו ממי המבול, הרי אמרו במדרש שמלאך המוות היה מהלך בתוך מי המבול, והרי זו כמכת דבר. **יט.** רע"ב, וביאר שהטעם לכך הוא כיון שמחמת גילוי עריות הרי הקטנים ממזרים, ולכן מתים אף הקטנים. אך אין הכוונה לצדיקים, שהרי נח ובניו ניצלו בזמן המבול ולא מתו. אמנם בגור אריה כתב שהכוונה גם לצדיקים, אך רק בזמן שהם מעורבים עם הרשעים, ולכן צויה ה' על נח להיות סגור בתוכו, וכיון שהופרד מהרשעים לא לקה עמהם. וכעין זה כתב בדברי דוד. ובלבוש האורה כתב ש'טובים' היינו אותם רשעים שעדיין לא התמלאה סאתם, ורעים' הם אותם שהתמלאה סאתם, וכיון שבאה פורענות לעולם היא הורגת גם את אותם שלא התמלאה סאתם, אך ודאי שטובים ממש שלא חטאו אינם נענשים, ולכן נצלו נח ובניו. ובנחלת יעקב ובאגרא דכלה כתבו ש'טובים ורעים' היינו כל בעלי החיים, בין אותם שהשחיתו דרכם ובין אותם שלא השחיתו דרכם, מלבד אותם שנכנסו לתיבה. **כ.** כלומר, מחמת הזנות והעבודה זרה נגזר עליהם שמין הגזירה יאה של אנדרלמוסיא ההורגת רעים וטובים, אך עדיין לא היתה באה הגזירה לעולם ולא היה נחתם גזר הדין, לולא הגזל. רא"ם. אמנם הרע"ב פירש שמחמת הזנות והעבודה זרה היתה נגזרת הגזירה רק על בני האדם, אך גזירת המבול שהיא על כל היקום עד שאפילו האדמה היטשטשה עד עומק של שלשה טפחים, באה מחמת הגזל. **כא.** לבוש האורה. **כב.** אמנם לפי פירוש זה קשה, שהרי אין בכך כל חידוש, ופשוט שהשחתו מהארץ, ולכן הביא רש"י בהמשך דבריו פירוש נוסף, רע"ב, גור אריה.

יד עביד לך תיבותא יד עשה לך תבת עצי-גפר קנים
דאעין דקדרוס, מדורין

רש"י

דבר אחר, 'את הארץ' - עם הארץ, שאף שלשה טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תיבת. הרצה ריוח והכלה לפניו, ולמה הטריחו צננין זה? כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק זה מאה ועשרים שנה,

אור הבהור

חוליו מרגליו. דבר אחר - ביאור אחר בלשון זו, 'הנני משחיתם את הארץ' היינו כפשטות הלשון, שההשחתה של בני האדם תהיה עם ההשחתה של הארץ עצמה, ללמוד שאף שלשה טפחים של האדמה, שזהו השיעור של עומק המחרישה, נמוחו ונטשטשו במי המבול, כיון שחלק זה של הקרקע נחשב כמשמש את האדם ושייך אליו, ולכן הושחת עמו²²:

(יד) עשה לך תבת. אף על פי שהרבה דרכים של ריוח והצללה קיימים לפניו להציל את נח בדרך נס וללא קושי, ואם כן למה הטריחו ה' לנח בבנין זה של התיבה. אלא ציוה כן ה' לנח כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה

[בבניית התיבה] במשך מאה ועשרים שנה, ושואלין אותו מה זאת לך - לשם מה אתה בונה תיבה זו, והוא אומר להם, עתיד הקדוש ברוך הוא להביא מבול לעולם כעונש על חטאי בני האדם, ועל ידי זה אולי ישובו בתשובה²³: עצי גופר. קף שמו של אותו עץ שממנו נעשתה התיבה²⁴. ולמה ציוהו לעשות את התיבה דוקא ממין עץ זה, על שם 'גפרית', והיינו מים הרותחים מעצמם מחמת הגופרית המעורבת בהם²⁵, שנגזר עליהם להמחות בו²⁶: קנים. כלומר, מדורים מדורים - חדרים חדרים תעשה את התיבה, כדי שיהא מדור לכל בהמה וכל חיה בפני עצמה²⁷:

הערות וציונים

כג. גור אריה. ובנחלת יעקב כתב שכיון שאף הארץ השחיתה את דרכה, כמבואר במדרש שהיו זורעים אותה חטים ומוציאה מין גרוע המכונה 'זונין', לכן אף היא נמחתה עד עומק שלשה טפחים. ובבאר בשדה כתב שכיון שבני אותו דור באו לידי עבירות מחמת רוב טובה שהיתה להם, שהצמיחה להם הארץ רוב דגן תירוש ויצהר, לכן בשעה שנענשו נמחתה גם הארץ באותו שיעור שהצמיחה להם את התבואה והפירות המשובחים. כד. במשכיל לדוד כתב שהוקשה לרש"י שלכאורה לא נאמרו הכתובים כסדרם, שתחילה נאמר 'והנני משחיתם את הארץ', וקודם שיפרט כיצד ישחיתם נאמר 'עשה לך תבת עצי גפר' וגו', ורק אחר כך נאמר 'ואני הנני מביא את הפבול מים על הארץ לשחת כל בשר', ולכן ביאר רש"י שתחילה אמר ה' לנח לבנות את התיבה באופן שעיקר תכליתה כדי לגרום להם לחזור בתשובה, ואם לא יחזרו בתשובה אז 'הנני מביא את המבול'. כה. וכוונת רש"י לומר שאין לפרש שעשה את תיבת העץ בגלל הגופרית שלקו בה. רע"ב. כו. רא"ם, גור אריה וספר הזכרון. כז. אמנם גם עיקר דבר זה שנידון ברותחין אינו מפורש בפסוקים, אלא דרשו כן חז"ל (מנהיגין קת) ממה שנאמר (להלן ח א) 'וילכו הקימים', ונאמר לגבי אחשוורוש (אסתר ז ז) 'וחמת המלך שככה', ללמד שכשם שהמלך נח מרתיחת כעסו, כך נחו מי המבול מרתיחתם, הרי שבתחילה היו רותחים. כח. אמנם בדרך כלל לשון 'קן' היא מדור לעופות, אך כמצאנו גם שהיא משמשת כלשון מקום של אדם, שנאמר (איוב כט יח) 'אָמַר עָם קִנִּי אָנֹכִי'. רא"ם.

תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכִפַּרְתָּ אֹתָהּ
מִבֵּית וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר: ^{טו} וְזֶה אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה
אָרְךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ
וְשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ: ^{טז} צֹהַר |

תַּעֲבִיד יָת תִּיבוֹתָא,
וְתַחֲפִי יְתָה מְגוּ וּמִבְרָא
בַּכֹּפֶר: ^{טו} וְדִין דַּתַּעֲבִיד
יְתָה, תֵּלַת מָאָה אַמִּין
אַרְכָּא דְתִיבוֹתָא, חֲמִשִּׁין
אַמִּין פְּתִיָּה וּתְלָתִין
אַמִּין רומָה: ^{טז} נִיהוֹר

רש"י

בכפר. זפת גלסון ארמי, ומצינו בתלמוד 'כופרא' (שבת ס.א). נחיצתו של משה, עלידי שהיו המים פִּשִּׁים, דיה נחומר מצפנים וזפת מצחוק; ועוד, כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת; וזפת מצחוק; ויש אומרים חלון, ויש אומרים חלון טובה המאירה להם (צ"ר נא, יא):

אור הבהיר

בכפר. 'כופר' הוא זֶפֶת, בלשון אַרְמִי. וכן מצינו בתלמוד (שבת עד): 'כופרא', והכוונה לזפת. בַּתְּבֹתָ שֶׁל מֹשֶׁה שהונחה בְּיָאוֹר נאמר (שמות ב ג) 'וַתִּקַּח לוֹ תֵבַת גִּמָּא וַתַּחֲמֶרָהּ בַּחֲמֶר וּבְזָפֶת', היינו כיון שעל יְדֵי שְׁהִיּוּ הַמִּים של היאור תִּשִּׁים - חלשים, דִּיָּה לתיבה בכך שיתקונה בְּחוֹמֶר [-ט"ט] מִבְּפָנִים וְזָפֶת מִבְּחוּץ, כדי להגן על מושה. וְעוֹד טעם לכך שלא היה זפת בחלק הפנימי של תיבתו של משה, כִּדִּי שֶׁלֹא יִרִיחַ אוֹתוֹ צָדִיק רִיחַ רַע שֶׁל זָפֶת כִּי. אָבֵל

כָּאן, בתיבת נח, מִפְּנֵי חוֹזֶק הַמִּים של המבול, זָפֶתָהּ מִבֵּית וּמִבְּחוּץ^ל, ואין חסרון בכך שיריח נח הצדיק ריח רע זה, כיון שכל העולם היה שרוי בצער באותו זמן לא:

(טו) צֹהַר. 'יש אומרים ש'צהר' האמור כאן היינו חלון, שדרכו נכנס האור, ולפי זה 'צהר' הוא מלשון 'צהריים', שמשם נכנס אור השמש אל התיבה^{לב}. וְיֵשׁ אֲמָרִים ש'צהר' זו אָבֶן טוֹבָה, הַמְאִירָה לָהֶם^{לג}, ולפי זה 'צהר' הוא כמו 'זוהר', שהיה זוהר האבן מאיר בתיבה^{לד}:

הערות וציגים

כט. אף שהתבאר בטעם הראשון שהיו מי היאור רפים ולא היה צורך בזיפת התיבה מבפנים, מכל מקום היה ראוי שתעשה לו אמו שמירה יתירה ותתן זפת גם מבפנים, ועל כך נאמר הטעם השני, כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע. גור אריה. ל. ומבואר בגמרא (ובחס קיג) שמכל מקום לא נמס הזפת מחוס מי המבול, כיון שנעשה להם נס והצטנו המים שבצדי התיבה. רא"ם. לא. רע"ב. לב. רע"ב, שפתי חכמים. לג. ולפי זה מה שנאמר 'תעשה' אין הכוונה כפשוטה, שהרי לא עשה את האבן, אלא הכוונה 'תכין' התיבה. שפתי חכמים. ואף שגם לדעה זו היה חלון, שהרי נאמר להלן (ח ה) 'וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת חֲלוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה', קיצרה כאן התורה בלשונה ולא הזכירה את עשיית החלון. רא"ם. ומכל מקום לדעה זו היה צורך באבן טובה מלבד החלון, עבור הימים שבהם לא האירו המאורות, וכן עבור הזמנים שבהם היה החלון סגור. רא"ם להלן (ח ה). לד. רע"ב.

תַּעֲשֶׂה לַתִּבָּה וְאֶל-אַמֶּה תִּבְלָנָה
מִלְּמַעַלָּה וּפְתַח הַתִּבָּה בְּצִדָּהּ
תָּשִׂים תַּחְתִּים שְׁנַיִם וְשָׁלֹשִׁים
תַּעֲשֶׂה: י וְאֶנִּי הִנְנִי מֵבִיא אֶת-

תַּעֲבִיד לַתִּיבֹתָא וְלֹא מִתָּא
תִּשְׁכַּלְלָנָה מִלְּעִילָא וְתַרְעָה
דְּתִיבֹתָא בְּסִטְרָה תִּשְׂוִי,
מְדוּרִין אַרְעָאין תִּנְגִּין
וּתְלִיתָאין תַּעֲבִדְנָה:
י וְאֵנָּה הָא אֲנָא מִיְתִי יְתִ

רש"י

וְאֶל אַמֶּה תִּבְלָנָה מִלְּמַעַלָּה. כסויה
משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד
על אמה, כדי שיוצו המים למטה מכאן
ומכאן: בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים

אור הבהיר

באניות ל^ח, כדי שלא יפלו הגשמים בה דרך
הפתח ל^ט:

תַּחְתִּים שְׁנַיִם וְשָׁלֹשִׁים. כלומר, היתה התיבה
בנויה שלש עליות [-קומות] זו על גב זו, מדורים
עליונים לאדם, נח ומשפחתו^י, מדורים אמצעיים
למדור בהמה, ומדורים תחתיים לזבל, שלא
היתה דרך להוציא מהתיבה בזמן המבול כ^{יא}:

(י) וְאֶנִּי הִנְנִי מֵבִיא. לשון 'ואני' הנכתבת בוי"ו
החיבור היינו כמו 'גם אני'^{יב}, וכך אמר ה', הִנְנִי
מוכן להסכים עם אותם מלאכים שזרזוני שלא

וְאֶל אַמֶּה תִּבְלָנָה מִלְּמַעַלָּה. כלומר, כסויה
של התיבה המתחיל בקצה העליון של ארבע
דפנותיה, מִשְׁפָּע וְעוֹלָה - נמשך כלפי מעלה
בשיפוע, עד שהוא, מכסה התיבה, קָצֵר [-צר לה]
מִלְּמַעַלָּה - בחלקו העליון ביותר וְעוֹמֵד עַל אוֹרֶךְ
אַמָּה לכיוון אורך התיבה^{יג}. והטעם שציווה ה'
לעשות כן, כְּדִי שְׁיִצְבוּ הַמַּיִם מִגַּג הַתִּיבָה לְמִטָּה,
ולא יתקבצו על גג התיבה ויכבידו עליה^{יד}:

בְּצִדָּהּ תָּשִׂים. והטעם לעשיית פתח התיבה
בצידה, ולא בחלקה העליון כפי שנהוג לעשות

הערות וציורים

לה. ספר הזכרון. לו. ולפי זה היה המכסה ברוחב טפח אחד לכיוון רוחב התיבה, שכשם שרוחב התיבה כולה היה שישית מאורכה [חמישים אמה רוחבה ושלוש מאות אמה אורכה]. כך הסיום העליון של גג התיבה היה באותו יחס, אמה לאורך ושישית אמה לרוחב, והיינו טפח, ובשיעור קטן כל כך אין חשש שייכנסו מי גשמים. רא"ם וגור אריה. אמנם בספר הזכרון כתב שהיה הגג מסתיים ברוחב אמה על פני כל אורך התיבה, שלש מאות אמה. והמהרש"ל כתב שהסתיים הגג בריבוע של אמה אורך על אמה רוחב. ועל עיקר דברי הרא"ם, שהיתה התיבה פתוחה מלמעלה בשיעור זה, תמה בבאר בשדה, שהרי ירדו מי המבול בחזק גדול, ובראי היו נכנסים מכל פתח שהוא. ולכן פירש ששני צידי גג התיבה היו מחוברים לגמרי זה לזה עד שהיה משניהם יחד חיבור ברוחב אמה מלמעלה, אך לא היה פתח ביניהם כלל. לו. דברי דוד. לת. רא"ם. לט. ומחמת כן נעשה הפתח בחלק העליון של צד התיבה, בגובה כזה שאין המים מגיעים אליו. רא"ם. מ. ומבואר בגמרא (סנהדרין קה) שגם דירתם של העופות הטהורים היתה שם, שנאמר להלן (ח ה) וְיִשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה מֵאֹתָהּ, הרי שהיתה היונה במחיצתו של נח (ואילו לגבי העורב, שהוא עוף טמא, נאמר רק וְיִשְׁלַח אֶת הָעוֹרֹב). מהרש"א (סנהדרין שם), באר בשדה. מא. ושם היו גם כן כל המאכלים הנצרכים לזמן המבול. באר בשדה. מב. רא"ם. אמנם גגור אריה ובספר הזכרון פירשו שהדיק הוא

חֲמִבּוּל מִיָּם עַל-הָאָרֶץ לְשַׁחַת
כָּל-בֶּשֶׂר אֲשֶׁר-בּוֹ רוּחַ חַיִּים
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם כָּל אֲשֶׁר-
בָּאָרֶץ יָגוּעַ: יַיִ וְהִקְמַתִּי אֶת-
בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתִי אֶל-הַתֵּבָה

טופנא מִיָּא עַל אָרְעָא
לְחַבְלָא כָּל בְּסָרָא דְּבִיָּה
רוּחָא דְּחַיִּי מִתַּחַת
שְׁמַיָּא, כָּל דְּבָאָרְעָא
יָמוּת: יַי וְאָקִים יֵת קִנְמִי
עִמָּךְ וְתִיעוּל לְתִיבּוּתָא

רש"י

כזר 'מה אנוש כי תזכרנו' (תהלים ט, ה): מובל. שכל מה שזלזל את הכל, שזלזל את הכל מן הגזוה לנמוך. וזהו לשון אונקלוס שתרגם 'טופנא', שהציף את הכל והציאם לצלל שהיא עמוקה. לכן נקראת שנער, שכל מתי מצול נעזרו שם: (יט) והקימותי את בריתי. צריח היה צריך על הפירות שלא ירקצו ושלא יעפשו, ושלא יהרגוהו רשעים שזדור (צ"ד לא, יג):

אור הבהיר

והפירוש האחרון זהו לשון אונקלוס, שתרגם את לשון 'מבול' 'טופנא', לשון הצפה, שהציף את הכל והביאם לבבל, שהיא עמקה מכל העולם, ולכך נקראת 'שנער' (להלן י, י), לפי שכל מתי המבול נעזרו לשם:

(יט) והקימותי את בריתי. 'ברית' היא הבטחה מאת ה' על דבר מסוים, וכאן ברית ה' נח צריח, על הפירות שהכניס לתיבה שלא ירקצו ושלא יעפשו באורך זמן המבול, ועל כך שלא יהרגוהו הרשעים שזדור קודם שיכנס לתיבה^מ:

לברוא את האדם, ואמרו לפני כבד קודם בריאתו (תהלים ח ה) 'מה אנוש כי תזכרנו', כי אכן חטאו בני האדם עד שהתחייבו כליה:

מובל. הטעם שריבוי עצום של מים על פני הארץ קרוי 'מבול', על שם שבלה את הכל - בילה והשחית את כל העולם [כלשון בלוי בגדים, שהם בגדים קרועים ונשחתים]. וכן על שם שבלבל את הכל, שלא נשארו הדברים בסדרם הראשון, ועל שם שהוביל את הכל - כל מתי העולם] מן המקום הגבוה למקום נמוך.

הערות וציורים

מלשון 'הנני', שמשמעותה הנני מוכן לעשות כמו שביקשו ממני. ובשפתי חכמים פירש עוד, שדייק כן רש"י מפלג הלשון 'ואני' 'הנני'. מג. וכך מתפרש הפסוק 'והקימותי את בריתי אִתָּךְ', ורק על ידי זה יתקיים ההמשך 'ובאת אֵל הַתֵּבָה', אך ללא הברית לא היית יכול לבוא אל התיבה. שפתי חכמים. וכן פירש בבאר בשדה את ההכרח של רש"י לפרש כן, שאילו הייתה הברית על עצם הצלתם ממי המבול, היה ראוי לכתוב זאת לאחר הצינוי לנח להכנס אל התיבה, ומכך שהפסיקה התורה בין ציווי עשיית התיבה לבין הצינוי להכנס לתיבה ב'ברית' זו, בהכרח שהברית אינה על ההצלה ממי המבול אלא על נזקים אחרים, והיינו על עצם הדבר שיוכלו להכנס לתיבה ולא יהרגו הרשעים, ועל כך שיוכלו להתקיים בתיבה, על ידי שלא ירקצו הפירות.

את ובניך ואשתך ונשי
בניך עמך: יט ומכל דחי
מכל בסרא תרין מכולא
תעיל לתיבותא לקימא
עמך, דכר ונקבא יהון:
כ מעופא לזנוהי ומן

אתה ובניך ואשתך ונשי-בניך
אתך: יט ומכל-החי מכל-
בשר שנים מכל תביא אל-
התיבה להחית אתך וזר ונקבה
יהיו: כ מהעוף למינהו ומן-

רש"י

אתה ובניך ואשתך. האנשים לנד והנשים לנד, מכלן שנאסרו בתשמיש המטה (שס): (יט) ומכל החי. אפילו שדים (צ"ר לא, יא): שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים, אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. אותן שדנקו צמיניהם ולא השמיתו דרכם. ומאליהם צאו, וכל שהמצינו קולטמו הכניס צה:

אור הבהיר

אתה ובניך ואשתך. מכך שהזכרו תחילה האנשים לבד - נח ובניו, ואחר כך הנשים לבד - אשת נח ונשי בניו^{מז}, מופאן יש ללמוד שבזמן שהיו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה, והיו האנשים לבד והנשים לבד: (יט) ומכל החי. כיון שנאמר לאחר מכן 'מכל בשר' יש לפרש ש'מכל החי' בא לרבות מי שאינו בשר^{מח}, ללמד שהכניס נח לתיבה אפילו שדים, שאינם 'בשר' אך הם 'חיים', ועשויים למוות במבול, כבני אדם^{מט}: 'שנים מכל'. אף שמשמעות הכתוב היא שמכל בעלי החיים הוכנסו רק שנים, אי אפשר לומר כן, שנאמר (הללן ז-ב ג) 'מכל הבהמה הטהורה תקח לך

שבועה שבועה', וגם מעוף השמים שבועה שבועה^{מז}, ולכן יש לפרש את הלשון 'שנים מכל' שמן הפחות שבועה, והיינו מבעלי החיים הטמאים, לא פחתו משנים, אחד זכר ואחד נקבה^{מח}: (כ) מהעוף למינהו. לכאורה היה די לכתוב 'מהעוף', ומדוע נכתב 'למינהו'^{מט}, אלא בא ללמד שנכנסו לתיבה רק אותן שדנקו במיניהם, ולא השחיתו דרךם עם בעלי חיים אחרים, ואף שחל לא היה יכול לדעת מי הם^נ, הרי כל בעלי החיים מאליהם באו לתיבה, ואף אותם שהשחיתו דרכם, וסימן היה בדבר, כל בעל חיים שהתיבה קולטתו - מניחה לו להתקרב אליה^{נא}, זהו סימן שלא השחית דרכו, והנשים בה - הכניסו נח לתוך התיבה^{נב}:

הערות וציורים

מד. אף שבכל אופן הוצרך הכתוב להזכיר את האנשים לעצמם והנשים לעצמם ואי אפשר להזכירם ביחד ממש, דיוקו של רש"י הוא מכך שלא הוקדמה אשת נח לבני נח. משכיל לדוד. ובבאר בשדה כתב שהדיוק הוא מכך שלא נאמר רק 'ובאת אל התיבה', אלא נוספה מילת 'אתה', ללמד שיאתה ובניך תהיו לבד. מז. רא"ם. מות. רא"ם. מו. רא"ם וגור אריה, כמבואר בגמרא (חגיגה טו) שהשדים דומים לבני האדם בכך שגם הם מתים. מז. רא"ם, גור אריה. מות. הוצרך רש"י לפרש כן, שלא נטעה לומר שמהטמאים יביא שני זוגות, שני זכרים ושתי נקבות, כמו שמהטמאים הביא שבעה זוגות. באר בשדה. מט. רא"ם. נ. רא"ם. נא. באר בשדה. נב. ולא מסתבר לומר

בְּעִירָא לִזְנוּה מְכַל רַחֲשָׁא
דְּאַרְעָא לִזְנוּהי, תְּרִין
מְכֻלָּא יַעֲלוֹן לְוִתָּךְ
לְקִימָא: כֹּא וְאַתָּה סָב לָךְ
מְכַל מִיכַל דְּמִתְאַכִּיל
וְתִכְנוֹשׁ לְוִתָּךְ וִיהִי לָךְ
וְלַהּוֹן לְמִיכַל: כֹּב וְעִבֵּד
נַח, כְּכֹל דְּפִקֵּיד יְתִיה יִי
בִּן עֶבֶד:

שני ז א וְאַמֵּר יִי לְנַח
עוֹל אֶת וְכֹל אֲנֶשׁ בֵּיתָךְ
לְתִיבּוֹתָא אֲרִי יְתָךְ חֲזִיתִי
זְכֹאִי קְדָמִי בְּדָרָא הָדִין:

תְּבַהֲמָה לְמִינָה מְכַל רַחֲשָׁא
הַאֲדַמָּה לְמִינָהוּ שְׁנַיִם מְכַל יִבְאוּ
אֵלֶיךָ לְתַחֲיוֹת: כֹּא וְאַתָּה קַח-לָךְ
מְכַל-מִאֲבָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאַסְפַּת
אֵלֶיךָ וְהִיָּה לָךְ וְלָהֶם לְאֲכִלָּה:
כֹּב וַיַּעַשׂ נַח כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ
אֱלֹהִים בֶּן עֶשְׂה:

שני ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנַח בֶּא-אֶתָּה
וְכָל-בֵּיתָךְ אֶל-תְּהַבֵּה בִּי-אֶתָּךְ
רְאִיתִי צָדִיק לִפְנֵי בְרֹדֶר הַזֶּה:

רש"י

(כג) וַיַּעַשׂ נַח. זה בנין המציבה: 'נדיק תמים', מכאן שאומרים מקלמט שצמו

שני ז (א) רֹאִיתִי צָדִיק. ולא נאמר של אדם צפניו, וכולו שלא צפניו (צ"ר לג, א):

אור הבהיר

(כג) וַיַּעַשׂ נַח. לשון 'עשיה' האמורה כאן, זה בנין התיבה, שבנאה כציווי ה', אך אין הכוונה לכניסתו לתיבה, שדבר זה נאמר בפסוק בפני עצמו (לקמן ז ה) וַיַּעַשׂ נַח כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה'." **שני** ז (א) רֹאִיתִי צָדִיק. ולא נאמר כאן 'צדיק תמים' כפי שנאמר עליו לעיל (ו, ט), אף שזו דרגה

חשובה יותר, שהוא שלם בצדקותו²¹, מכאן יש ללמוד שאומרים רק מקצת שבחו של אדם בפניו, ולכן כשדיבר ה' עם נח עצמו אמר לו רק שהוא 'צדיק', וכל - ואומרים את כל שבחו שלא בפניו, ולכן כשספרה התורה שבחו, נאמר שהוא 'צדיק תמים' ²²:

הערות וציורים

שהביא נח בעלי חיים רבים עד שקלטת מהם התיבה את אותם שלא השחיתו, שהרי אם כן היתה זו טירחה גדולה לנח. ועוד, שיש עופות המצויים רק במדבר, ולא היה נח יכול להביאם. אלא ודאי כל בעלי החיים מאליהם באו, והתיבה קלטת את אותם שלא השחיתו. גור אריה. נג. רא"ם, גור אריה. נד. רמב"ן שם. נה. דרך ארץ הוא, שאף על פי שאדם משבח את חברו שלא בפניו הרבה, אין מרבה בשבחו לפניו, מפני שגראה כמחניף. רש"י (עירובין יח: ד"ה אומרים). במשכיל לדוד פירש שהוקשה לרש"י כאן מדוע האריך הכתוב לומר 'כי אותך ראיתי צדיק לפני', והרי היה די לכתוב 'כי אתה צדיק',

ב מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח
 דָּךְ שְׁבַעַה שְׁבַעַה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ
 וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהוֹרָה הִיא
 שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ: ג גַּם מֵעוֹף
 הַשָּׁמַיִם שְׁבַעַה שְׁבַעַה זָכָר וְנִקְבָּה

ב מכל בעיִרא דְכִיָּא תִסב
 לָךְ שְׁבַעַה שְׁבַעַה דְכָר
 וְנִקְבָּא וּמִן בְּעִירָא
 דְלִיתוּהִי דְכִי תַרְיִן
 דְכָר וְנִקְבָּא: ג אף
 מֵעוֹפָא דְשָׁמַיָא שְׁבַעַה
 שְׁבַעַה דְכָר וְנִקְבָּא,

רש"י

(ב) הטהורה. העמידה להיות טהורה לישראל, למדנו שלמד נח תורה: שבעה שבעה. כדי
 שיקריע מהם קרבן צלָמוֹ: (א) גם מעוף השמים וגו'. צטוהרים הכתוב מדבר, וילמד
 סתם מן המפורש:

אור הבהור

שִׁיקְרִיב מִהֶם קָרְבָן בְּצִאתוֹ מוֹהֲתִיבָה לֵאחֹר הַמִּבּוֹל נח:
 (א) גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וגו'. אף שלגבי העופות לא
 נאמר חילוק בין טהורים לטמאים, אלא נאמר רק
 'שבעה שבעה', מכל מקום רק בעופות טהורים
 הכתוב קִדְּבָר, ואילו מהעופות הטמאים הביא
 שנים, וְלִמַּד סְתוּם מִן הַמְּפֹרָשׁ, כלומר, כיון
 שפירשה התורה לגבי הבהמות והחיות שיש
 חילוק בין הטמאים לטהורים, יש ללמוד מכך לענין
 העופות, הגם שסתמה בהם התורה ולא חילקה נח:

(ב) הטהורה. אמנם באותו זמן לא היה כל חילוק
 בין בהמה 'טמאה' ל'טהורה', שהרי כולם היו
 אסורים באכילה לבני אדם¹², כוונת הכתוב
 לבהמה הַעֲתִידָה לְהִיטֵט טְהוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, וכיון
 שנאמר כן כציווי לנח, לְמַדְנָהּ מִכָּאן שֶׁלִּמַּד נח
 תוֹרָה, וכך ידע מי הבהמה העתידה להיות
 טהורה¹³:

שְׁבַעַה שְׁבַעַה. והטעם לכך שמבעלי החיים
 הטהורים הצטווה נח להכניס שבעה זוגות, כִּדִּי

הערות וציגים

ואף זה מיותר כיון שפשוט שניצל בגלל צדקתו. ועוד הוקשה לו לשון 'לפני', שהרי לעיל (ו ו ט) פירש רש"י שרק על אברהם
 נאמר שהלך 'לפני ה' ולא על נח. ולכן פירש רש"י שרמז לו ה' בלשון זו שכיון שאותך ראיתי צדיק לפני', כלומר שאני
 רואה אותך עתה ואתה עומד לפני, איני אומר את כל שבחך אלא רק מקצתו. נח. ואף שהתבאר לעיל שבעלי
 החיים באו מעצמם לתיבה, והתיבה קלטת את הראויים להכנס, היינו רק לענין זה שלא קלטת התיבה את אלו שהשחיתו
 את דרכם, אך עדיין היה נח צריך לדעת אם הם טהורים ולהכניס מהם שבעה, או שהם טמאים ולהכניס מהם שנים. גור
 אריה ודבריו דור. נח. וכיון שהביא שבעה זכרים ושבע נקבות, הקריב שנים עשר מהם, וזוג אחד נשאר לקיום המין, כמו
 הטמאים. גור אריה. אמנם בצידה לדרך כתב שהביא רק שבעה, שלשה זוגות ואחד זכר בודד, ואת אותו זכר בודד הקריב
 לקרבן, וראה במשכיל לדוד שתמה על דבריו מהמבואר במדרש רבה שהיו שבעה זוגות. נח. גור אריה. אמנם ברא"ם
 כתב שכוונת רש"י שהמפורש הוא הפסוק להלן (ח טא) 'וַיָּבֹן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר
 וַיַּעַל עֹלֹת בְּמִזְבֵּחוֹ, ואף כאן שנאמר סתם עוף היינו העוף הטהור.

לְחֵיות זָרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ:
 וְכִי לַיָּמִים עוֹד שְׁבַעֲהָ אֲנֹכִי
 מִמָּטֵר עַל־הָאָרֶץ אֲרַבְעִים יוֹם
 וְאֲרַבְעִים לַיָּלָה וּמַחֲיִיתִי אֶת־כָּל־
 הַיָּקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַד פְּנֵי

רש"י

(ד) כִּי לַיָּמִים עוֹד שְׁבַעֲהָ. אלו שבעת ימי
 אצלו של מתושלם הנדיק, שחס הקדוש־צרוך
 הוא על כצדו ועכז את הפורענות. לא וחשוב
 שנותיו של מתושלם ותמנא שהם כלים בשנת

אור הבהיר

(ד) כִּי לַיָּמִים עוֹד שְׁבַעֲהָ. לכאורה קשה, הרי
 נח בנה את התיבה מאה ועשרים שנה,
 ובסיומם היה ראוי שיכנס לתיבה, ואם כן מה
 ענינם של 'שבעה ימים' אלו שהוזכרו בפני
 עצמם, שלאחריהם יבוא המבול^ס, אלא אֵלּוּ
 הֵם שְׁבַעֲת יָמֵי אָבֱלוֹ שֶׁל מֵתוּשֶׁלֶם הַנְּדִיק
 שמת באותו יום שהיה המבול צריך להתחיל,
 שְׁחָס הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל כְּבוֹדוֹ, וְעַכְב
 מחמתו אֵת הַפְּרָעוֹת כְּדִי שִׁיכּוֹל לְהַסְפִּידוֹ
 כְּרָאוּי^ס, וכיון שידע נח שעברו מאה ועשרים
 שנה והגיע זמן המבול, אמר לו ה' שנדחתה
 הפורענות בשבעה ימים^ס. והראיה לכך
 שבאותו זמן מת מתושלם, צֵא וְחָשׁוּב שְׁנֹתָיו
 שֶׁל מֵתוּשֶׁלֶם, שחי תשע מאות ששים ותשע
 שנה, וְתִמְנָא שָׁהָם קָלִים - מסתיימים בִּשְׁנַת

שש מאות שנה לחיי נח, שזו השנה שבה
 התחיל המבול:

כִּי לַיָּמִים עוֹד. כפי שהתבאר, שבעה ימים אלו
 נוספו על מאה ועשרים השנה שנאמרו מתחילה
 לנח, לכבוד מתושלם, והראיה לכך שלא ירד המבול
 במועדו אלא התעכב שבעה ימים, שהרי היה ראוי
 לכתוב 'כי לימים שבעה', ומהו תוספת הלשון
 'עוד', ללמד שזהו זמן מסוים אחר זמן שכבר
 נאמר, כלומר, זה - זמן זה של שבעה ימים, נוסף
 על הזמן הראשון של מאה ועשרים שנה:

אֲרַבְעִים יוֹם. וימים אלו שבהם ירדו מי
 המבול מכוונים כְּנֶגֶד זמן יִצְרֵת הַיָּלָד,
 שְׁקָלְקְלוֹ אנשי אותו דור עם נשים האסורות
 עליהם, וגרמו בכך לַהֲטָרִית כביכול לַיּוֹצֵרם
 לְצוּר במשך ארבעים יום צוֹרֵת מְמוֹרִים:

הערות וצינים

ס. ואין לומר שהיו שבעה ימים אלו מכלל מנין מאה ועשרים שנה, שאם כן היה ראוי לומר 'כי לעוד שבעה ימים', ולא
 'כי לימים עוד שבעה', שמשמעותם שימים אלו נוספו על הזמן האמור בתחילה. באר בשדה. סא. כמבואר בגמרא (סנהדרין
 קח:). שומאן למדו ש'שהספדן של צדיקים מעכבין את הפורענות לבא'. סב. גור אריה.

הָאֲדָמָה: הַיַּעַשׂ נָח כָּבֵד אִישׁ-
צִוְהוֹ יְהוָה: וַיָּנַח בֶּן-יָשׁ מֵאוֹת
שָׁנָה וְהַמְּבֹרָךְ הָיָה מִיָּם עַל-הָאָרֶץ:
וַיָּבֵא נָח וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי-בָנָיו
אִתּוֹ אֶל-תֵּיבַת מִפְּנֵי מִי הַמְּבֹרָךְ:

אֲרָעָא: הַיַּעְבֵּד נַח כְּלָל
דְּפִקְדִּיָּה יי: וַיָּנַח בֶּר שִׁית
מָאָה שָׁנִין וְטוֹפְנָא הָיָה
מִיָּא עַל אֲרָעָא: וַיַּעַל נַח
וּבְנוֹהֵי וְאִתְתִּיָּה וּנְשֵׁי
בְנוֹהֵי עִמָּיה לְתִיבֹתָא
מִן קָדָם מִי טוֹפְנָא:

רש"י

(ה) וַיַּעַשׂ נָח. זה מצאנו למציצה: (ו) נַח מִפְּנֵי מִי הַמְּבֹרָךְ. אף נח מקטני אמנה ובניו. האנשים לנד והנשים לנד, לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: נכנס למציצה עד שדחקוהו המים:

אור הבהיר

(ה) וַיַּעַשׂ נָח. לשון עשיה האמורה כאן זה **בִּיאָתוֹ לְתִיבָה**, כלומר, שבא עד התיבה, אך עדיין לא נכנס לתוכה ס'. ואילו עשיית התיבה עצמה כבר נאמרה לעיל (ו, כב) 'וַיַּעַשׂ נָח כָּל' אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה':
(ו) נָח וּבָנָיו. הטעם שנאמרו **הַנְּשִׁים לְבָד** - 'נָח וּבָנָיו', וְהַנְּשִׁים לְבָד - 'וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בָנָיו', לְפִי שְׁנִאֲסְרוּ בְּתַשְׁמִישׁ הַמֶּטֶה. וטעם האיסור, מִפְּנֵי

שְׁהַעֲלָם שְׂרֹי בְּצַעַר, והיה להם להשתתף בצער זה ס':
מִפְּנֵי מִי הַמְּבֹרָךְ. משמע שמי המבורך עצמו גרמו לנח להכנס לתיבה, וזהו לפי שאף נח, בדומה לבני דורו, מִקְטְנֵי אֲמִנָּה הָיָה, ולא היתה אמונתו שלימה, מֵאֲמִין מַעֲט וְאִינוּ מֵאֲמִין לַגְּמָרִי שִׁיבָא הַמְּבֹרָךְ, ולכן לֹא נִכְנַס לְתִיבָה עַד שִׁדְחָקוּהוּ הַמִּים, ונמצא שנכנס רק 'מפני מי המבורך' ס':

הערות וציורים

סג. גור אריה ומהרש"ל, וכמבואר להלן (פסוק ז) שלא נכנס נח לתיבה עד שדחקוהו המים. אמנם בלבוש האורה תמה על פירוש זה, שהרי לא הצטווה נח בשום מקום לבוא סמוך לתיבה, וגם הרשעים באו סמוך לתיבה ולא נכנסו לתוכה. סד. הרא"ם כתב שכל דברי רש"י כאן הם שיבוש שנפל בספרים, שכיון שפירש כן רש"י לעיל (ו יח) לגבי ציווי של ה' שנאסרו בתישמיש המטה, שנאסרו בתשמיש המטה, העתיקו זאת גם לכאן, אך באמת אין הדבר כן, כיון שרק שם, שנאמר הדבר בדרך ציווי לנח, פירש רש"י שנאסרו בתשמיש המטה, אך כאן שאין זה ציווי אלא תיאור הדברים כפי שעשאו נח, דרך התורה לכתוב את האנשים לבד ואת הנשים לבד. אמנם המהרש"ל יישב את דברי רש"י כאן, שכוונתו לומר שאף שבשבעה ימים אלו עדיין לא נכנסו לתיבה ולא נאסרו בתשמיש מכה ציווי ה', מכל מקום נהגו כן מדעת עצמם מחמת שהעולם היה שרוי בצער. ובנחלת יעקב כתב שבא הכתוב לומר שאכן עשו נח ובניו כפי שצויה עליהם ה', ולכן באו אל התיבה האנשים לבדם והנשים לבדן. סח. אין הכוונה שהיה לנח ספק בדברי ה', אלא שהיה סבור שכיון שה' נוהג במידת הרחמים, יתנחם על הרעה ולא יביא את המבול. ועוד, שראה שהתחילו לרדת הגשמים ברחמים, בדברי רש"י להלן (פסוק יב) ולכן לא נכנס עד שדחקוהו המים. רע"ב.

ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינָנָה טְהוֹרָה וּמִן־
הָעוֹף וְכָל אֲשֶׁר־רִמָּשׁ עַל־
הָאָרֶץ: ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־
נֹחַ אֶל־חֲתָנָה זָכָר וּנְקֵבָה
בְּאִשֶּׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ:
י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וַיְמִי הַמְּבֹרָךְ
הָיוּ עַל־הָאָרֶץ: יא בַּשָּׁנָת שִׁשֹּׁה
מֵאוֹת שָׁנָה לַחַיִּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַּשְּׁבַע־עָשָׂר

רש"י

(ט) שְׁנַיִם שְׁנַיִם. כלל השווה צמנין זה. מן (יב) בחדש השני. רבי אליעזר אומר זה מרחשון, רבי יהושע אומר זה אייר (ראש-השנה יא):

אור הבהור

(ט) שְׁנַיִם שְׁנַיִם. אף שנאמר לעיל (פסוק ב) 'מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לָךְ שִׁבְעָה שִׁבְעָה', ומדוע כאן סתמה התורה וכתבה 'שְׁנַיִם שְׁנַיִם' בָּאוּ אֶל נֹחַ^ט, אלא זהו כיון שכלם - כל בעלי החיים הָשֻׁווּ - היו דומים בְּמִנְיָן זֶה, שְׁמוֹן הַפְּחוֹת ביותר, והיינו מבעלי החיים הטמאים, הָיוּ שְׁנַיִם, ואמנם מן הטהורים אכן היו שבעה שבעה: בָּאוּ אֶל נֹחַ. מֵאֲלֵיהֶן, שהרי לא נאמר 'הובאו', אלא 'באו'^ט:

הערות וציגונים

טו. רא"ם. אמנם בבאר בשדה כתב שהדיוק הוא מכך שנאמר 'באו אל נח אל התיבה', ואם נח עצמו הוא שהביאם היה ראוי לכתוב רק 'באו אל התיבה'. סז. רא"ם. סח. רע"ב. סט. ומחולקתם תלויה בנידון האם בתשרי נברא העולם או בניסן נברא העולם (ר"ה יא). גור אריה. וראה ברא"ם שביאר בדרך אחרת.

יּוֹם לַחֲדָשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־
מַעֲיֵנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם
נִפְתְּחוּ: יַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה:

יּוֹמָא לִיְרֻחָא, בְּיוֹמָא
הָדִין אֲתַבְּזֻעוּ כָּל מַבּוּעֵי
תְּהוֹם רַבָּה וְכוּי דְשָׁמַיָא
אֲתַפְתְּחָא: יַיְהוּה וְהוּה מְטָרָא
נְחִית עַל אֶרְצָא אַרְבָּעִין
יָמִין וְאַרְבָּעִין לַיְלָון:

רש"י

אלא כשהורידן הורידן צרחמים, שאם יחזרו יהיו
גשמי צרקה, וכשלא חזרו היו למבול: **ארבעים**
יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין, לפי שאין
לילו עמו, שהרי כתיב ציוס הזה נבקעו כל

נבקעו. להוציא מימיהן: **תהום רבה.** מדה
כנגד מדה. הם חטאו צרצה רעת האדם' (ועיל' ו'
ה), ולקו צ'מהוס צרצה': (י) ויהי הגשם על
הארץ. ולהלן (פסוק י') הוא אומר ויהי המבול,

אור הבהור

(י) וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ. כתבה כאן התורה
לשון 'ויהי הגשם', ומשמעו גשם סתם, ואילו
לְהָלֵךְ הוּא אֲזִמֶר (פסוק י) 'וַיְהִי הַמִּבּוּל', אֵלָּא בא
הכתוב ללמד בחילוק לשונות אלו, שְׂקִשְׁהוּרִין
בתחילה, הוֹרִידִין בְּרַחֲמִים כגשם רגיל, שָׁאֵם
יִחְזְרוּ בתשובה יִהְיוּ אלו גֶּשֶׁמִי בְּרַבָּה, ולכן נאמר
'ויהי הגשם', וְכִשְׁלָא יִחְזְרוּ בתשובה הִיוּ לְמִבּוּל,
ולכן נאמר לאחר מכן 'ויהי המבול':

אַרְבָּעִים יוֹם וגו'. אין יום ראשון של המבול
מִן הַמִּנּוּן של ארבעים ימי ירידת גשמי המבול,
לְפִי שָׁאֵין לִילוֹ עִמּוֹ - כיון שלא התחיל המבול
מהלילה, שְׁהָרִי כְּתִיב 'בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל

נִבְקְעוּ. אף שבדרך כלל 'בקיעה' היא מלשון
שבירה וקלקול, כאן הכוונה שנבקעו ונפתחו
לְהוֹצִיא מִימֵיהֶן, כדי להגביר את מי המבול:
תְּהוֹם רַבָּה. כלומר, התהום הגדול, ואמנם כל
התהום הוא מקום אחד והוא 'תהום רב', ואם
כן היה ראוי לכתוב רק 'תהום', וכמו בשאר
המקומות שבתורה ע"ה, אלא הוזכרה כאן לשון
'רב' כדי ללמד שהיה עונשם מִדָּה כְּנִגֵּד
מִדָּה, הֵם חָטְאוּ בְּלִשׁוֹן זו, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ו'
ה) 'רַבָּה רַעַת הָאָדָם', והיינו שהיו חטאיהם
מורבים וגדולים מאוד, וְלָקוּ בְּלִשׁוֹן זו של
'תְּהוֹם רַבָּה':

הערות וצינונים

ע. רא"ם. אמנם בבאר בשדה פירש את דברי רש"י באופן אחר, שבדרך כלל טבע העולם הוא שתחילה יורד הגשם מלמעלה
ואחר כך עולה התהום מלמטה, וכמו שאמרו בגמרא (תענית כה:) שכנגד כל טפח שיורד מלמעלה עולה התהום לקראתו
טפחיים או שלשה, ואילו כאן נאמר בהיפך, שתחילה נבקעו המעינות ואחר כך נפתחו ארובות השמים, ולכן היה מקום
לבאר את בקיעת המעינות בדרך אחרת, ולכן הוצרך רש"י לומר שאף כאן בקיעת המעינות היא כפשוטו להוציא מים,
והטעם שהשתנה הסדר הוא כמבואר במדרש רבה, שכיון שהם קלקלו את סדריהם והנהגתם, אף ה' הפך עליהם את סדרי
העולם. עא. גור אריה, באר בשדה. ובמשכיל לדוד פירש שהוקשה לרש"י שהרי 'תהום' הוא לשון זכר, ואם כן היה ראוי
לכתוב 'תהום רב', ולכן פירש שנעשו מדה כנגד מדה בלשון 'רב'.

יג בַּעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם-
וְחָם וְיִפֶּת בְּנֵי-נֹחַ וְאַשְׁתִּי נֹחַ
וּשְׁלֹשֶׁת נָשִׁי-בָנָיו אֹתָם אָל-
הַתֵּבָה: יד הָמָּה וְכָל-הַחַיָּה לְמִינָהּ

רש"י

הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים 'אלו
אלו רואים אותו נכנס למיבה' אלו שזרין אותה
והורגין אותו, אמר הקדוש-ברוך-הוא, 'אני
מכניסו לעני כולם, וגראה דבר מי יקום':

מעניות, נמלאו ארבעים יום כלים בעשרים ושמונה
בכסלו לרבי אליעזר, שהחדשים ממנין כסדרן, אחד
מלא ואחד חסר, הרי שנים-עשר ממרחשוון
ועשרים ושמונה מכסלו: (יג) בעצם היום

אור הבהור

חודש חסר, וְעֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה יָמִים מִכְּסֵּלוֹ,
ובכ"ח בכסליו הסתיימו אותם ארבעים יום:
(יג) בַּעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה. היה ניתן לכתוב רק
ש'ביום הזה' נכנס נח אל התיבה^ע, ובמה
שהוסיפה התורה וכתבה 'בעצם' היום הזה
למִדְּכָךְ הַכְּתוּב שֶׁהָיוּ בָנֵי דָוָד שֶׁל נֹחַ אֲמִירִים,
אלו אָנוּ רֹאִים אוֹתוֹ נִכְנָס לַתֵּיבָה, אָנוּ שׁוֹבְרִין
אוֹתָהּ, וְהוֹרְגִין אוֹתָהּ^ע. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוא, לא אכניסנו לתיבה בסתר כאילו יש כח
לאותם רשעים למונעו, אלא הרי אָנִי מְכַנְּסִים
לְעֵינֵי כָלֶם, כמשמעות הלשון 'בעצם היום
הזה', בעיצומו של היום, וְנִרְאָה דָּבָר מִי יָקוּם,
אם יהיה בכוחם לשבור את התיבה או להרוג
את נח^ע:

מַעֲנִיּוֹת^א, הרי שהתחיל המבול ביום, ולא נמנו
לארבעים ימי המבול אלא ימים שלמים, מעת
לעת. וכיון שנאמר (פסוק יא) שהתחיל המבול
'בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בִּשְׁבַעַת עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ', ויש
למנות את הימים השלמים שהם משמונה עשר
יום לחודש והלאה, נִמְצָאוּ אַרְבָּעִים יוֹם אֵלּוּ
כָלִים בְּעֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה בְּכִסְלוֹ, לְדַעַת רַבִּי
אֱלִיעֶזֶר שֶׁבַחֲשׁוֹן הַתַּחֲלִיל הַמְּבּוּלֵי^ב, לפי
שֶׁהַחֹדֶשִׁים נִמְנִין כְּסֻדְרָן, מִחֻדֹּשׁ תִּשְׁרִי וְהַלָּא,
אֶחָד מֵלֹא וְאֶחָד חֹסֵר, ונמצא שחודש חשוון
הוא חסר, הָרִי כִּאֲשֶׁר מוֹנִים אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם
מִשְׁמוֹנֶה עֶשֶׂר בְּמִרְחָשׁוֹן, שֶׁהוּא הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן
הַשְּׁלֵם שֶׁהָיָה בּוֹ הַמְּבּוּל, יֵשׁ שְׁנַיִם עֶשֶׂר יָמִים
מִחֻדֹּשׁ מִרְחָשׁוֹן, עַד כ"ט בְּמִרְחָשׁוֹן שֶׁהָיָה

הערות וציונים

עב. ולרבי יהושע, שבאייר התחיל המבול, יש לפרש כאן שהכוונה לכ"ח בסיון. רא"ם. עג. רא"ם, גור אריה. עד. כלומר, או שוברים את התיבה, או הורגים את נח. ורצו להרויח בכך שעל ידי זה לא יהיה מי שימשיך את קיום העולם אחרי המבול, וחשבו שעל ידי זה ימנעו את המבול מלבוא. נחלת יעקב. אמנם בבאר בשדה ביאר ש'שוברים אותה' היינו את דלת התיבה כדי שיוכלו גם הם להכנס לתוכה, ואם יעמוד נח כנגדם למונע אותם מלהכנס, יהרגו אותו. עה. אף שכתב רש"י לעיל (פסוק ח) שנח מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים, צריך לומר שלאחר שהכניסו הקדוש ברוך הוא לתיבה היה נכנס ויוצא מהתיבה, עד שדחקוהו המים ונכנס לתיבה ונשאר בה. באר בשדה.

וְכָל-הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל-הָרֶמֶשׂ
 הָרֶמֶשׂ עַל-הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל-
 הָעוֹף לְמִינֵהוּ כָּל צֶפֶר כָּל-
 בְּנֵה: 10 וַיָּבֹאוּ אֶל-נֹחַ אֶל-הַתֵּבָה
 שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל-הַבֶּשֶׂר אֲשֶׁר-
 בּוֹ רוּחַ חַיִּים: 11 וְהַבָּאִים וְכָל
 וַיִּקָּבֶה מִכָּל-בֶּשֶׂר כָּאֵל כָּאֵל
 צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדָיו:

וְכָל בְּעִירָא לְזִנְה וְכָל
 רַחֲשָׂא דְרַחֲשִׁי עַל אֶרְעָא
 לְזִנְהֵי וְכָל עוֹפָא לְזִנְהֵי
 כָּל צֶפֶר כָּל דְּפִרַח:
 10 וַעֲלוּ עִם נֹחַ לְתִיבֹתָא
 תְּרִין תְּרִין מִכָּל בְּסָרָא
 דְּבַיָּה רֹחַא דְחַיִּי:
 11 וַעֲלִיא דְכָר וְנִקְבָּא מִכָּל
 בְּסָרָא עָלוּ כְּמָא דְפִקִּיד
 יְתִיהָ יִי, וְאַגִּין יִי עֲלוּהִי:

רש"י

(יד) צֶפֶר כָּל בְּנֵה. דְּנוֹק הוּא, צֶפֶר שֶׁל כָּל
 מִין כִּנָּף, לְרִצּוֹת חֲגֻצִים (ו'כנף') זֶה לָשׁוֹן נוֹטֵה הוּא, כִּמוֹ
 שֶׁסֶּע אֹתוֹ בְּכַנְפֵּי (ויקרא ח, יז), שֶׁאֵפִילוּ נוֹטֵת עוֹלָה,
 אֵף כֵּן כָּאֵן צֶפֶר כָּל מִין מִרְאִית נוֹטֵה):
 (טו) וַיִּסְגֹּר ה' בַּעֲדָיו. הַגִּין עָלוּ שְׁלֹשׁ שְׁעָרוֹת.
 הַקִּיף הַמִּצֵּה דוֹצִים וְלִרְיוֹת וְהָיוּ הוֹרְגִים צֶהֱם.

אור הבהור

שנאמר (ויקרא א יז) 'וַיִּשְׁסַע אֹתוֹ בְּכַנְפֵּי', ללמד
 שֶׁאֵפִילוּ נּוֹצְתָהּ שֶׁל הַיּוֹנָה עוֹלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ, אֵף
 כֵּן, צֶפֶר שִׁישׁ לוֹ כָּל מִין מִרְאִית נּוֹצָה):
 (טז) וַיִּסְגֹּר ה' בַּעֲדָיו. אֵף עַל פִּי שֶׁכָּבַר נֹאמֵר (לעיל
 פסוק יג) שֶׁבָּא נֹחַ אֶל הַתֵּיבָה, הוֹצֵר הַכְּתוּב לַחֲזוֹר
 וְלִימּוֹר שֶׁסָּגַר ה' בַּעֲדוּעָה, ללמד שֶׁהָגַן עָלָיו ה'
 שֶׁלֹּא שָׁבְרוּהָ, עַל יְדֵי שֶׁהִקִּיף אֶת הַתֵּבָה בְּדָבָר
 וְאַרְיוֹת, וְהָיוּ בְּעָלֵי חַיִּים אֱלוֹ הוֹרְגִים בָּהֶם, וְנִמְצָא
 שֶׁה' בִּהְגָּתוֹ עַל הַתֵּיבָה קִיִּים וְהוֹצִיק אֶת סָגִירַת

(יד) צֶפֶר כָּל בְּנֵה. אֵין לִפְרֹשׁ אֶת הַפְּסוֹק כִּאֵילוֹ
 נֹאמֵר 'כָּל צֶפֶר' שֶׁהוּא 'כָּל בְּנֵה', שֶׁהָיָה אֵין הַדָּבָר כֵּן,
 וְאֵין ה'צִיפּוֹר' מִכּוֹנֵה 'כִּנָּף', וְכֵן אֵין לִפְרֹשׁ שֶׁבָּאוּ גַם
 'כָּל צֶפֶר' וְגַם 'כָּל בְּנֵה', שֶׁהָיָה אֵין בְּעַל חַיִּים הַמִּכּוֹנֵה
 'כִּנָּף' בִּפְנֵי עֲצוּמִי, אֵלֹא דְבּוֹק הוּא ה'צִיפּוֹר' ל'כָּל
 כִּנָּף', וְכִאֵילוֹ נֹאמֵר שֶׁבָּא צֶפֶר שֶׁל כָּל מִין כִּנָּף - כָּל
 מִי שִׁישׁ לוֹ כְּנַפַּיִם, וְבֵּא הַכְּתוּב לְרִבּוֹת חֲגֻבִים,
 שֶׁאֵינִם בְּכָלל 'צֶפֶר' סֹתֵם, אֵלֹא רַק בְּכָלל 'צֶפֶר'
 בְּעַל כִּנָּף י'. ('וְכִנָּף' זֶה הוּא לָשׁוֹן נּוֹצָה, הוּא כְּמוֹ

הערות וצינונים

עו. רא"ם. עז. רא"ם. עת. רא"ם. אמנם בגור אוריה פירש שדיוקן של רש"י הוא מלשון 'בעדו' שהיא מיותרת, שהרי
 היה די לכתוב 'ויסגור ה'', ולכן פירש שהיתה הסגירה בשבילי, שהגן עליו שלא ישברו את התיבה.

שלישי

זֶה יְיָ הָאֱלֹהִים וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׁאוּ
אֶת-הַתֶּבֶה וַתָּרֶם מֵעַל הָאָרֶץ:
יַי וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל-

שלישי ז וַיְהִי טוֹפָא
אַרְבָּעִין יוֹמִין עַל אֶרֶץ
וּסְגִיאוֹ מֵיָּא וַנִּטְלוּ יַת
תִּיבֹתָא וַאֲתַרְמַת מֵעַל
אַרְעָא: יי וַתְּקִיפוּ
מֵיָּא וּסְגִיאוֹ לַחֲדָא עַל

רש"י

שלישי (ז) וַתָּרֶם מֵעַל הָאָרֶץ.
משוקעת היתה צמים אחת-עשרה אמה
כספיה טעונה שמשוקעת מקצה צמים.
ומקראות שלפינו יוכיחו: (יט) וַיִּגְבְּרוּ.
מאליהן

ופשוטו של מקרא, סגר כנגדו מן המים. וכן
כל 'צעד' שנמקרא לשון 'כנגד' הוא, צעד כל
רחס (לקמן כ, יט), צעדן וצעד בנין (מלכים ב, ד, ז),
עור צעד עור (איוב ב, ד), מגן צעדי (תהלים ג, ד),
התפלל צעד ענדין (שמואל א, יב, יט) כנגד ענדין:

אור הבהיר

עליו ממוכת חרב^פ, וכן (שמואל א יב יט) 'התפלל
צעד ענדין', והיינו שתגן התפילה כנגד ענדין:
שלישי (ח) וַתָּרֶם מֵעַל הָאָרֶץ. אף על פי
שכבר ירדו גשמים במשך ארבעים יום, עדיין
משקעת היתה התיבה במים אחת עשרה אמה,
כספיה טעונה שמשקעת מקצתה במים,
ומחמת כובדה היתה מונחת עדיין על הארץ, ורק
לאחר ארבעים יום, כשגבהו המים מעל הארץ,
אחת עשרה אמה, התרוממה התיבה מעל הארץ,
ומקראות שלפינו (ז, ד) יוכיחו שהיתה התיבה
שקועה במים אחת עשרה אמה^פ:
(יט) וַיִּגְבְּרוּ. כלומר, גברו המים מאליהן, ממי
התהום^פ, שהרי נאמר (פסוק יז) שהגשמים פסקו
מלרדת בסוף ארבעים יום^פ:

התיבה בעבור נח^ט. ופשוטו של מקרא, סגר ה'
כנגד - כנגד נח, מול נח, מן המים, שלא תשבר
התיבה מחוזק המים^פ, וכן כל לשון 'צעד'
שבמקרא לשון 'כנגד' הוא, כמו שנאמר לגבי
אבימלך כשלקח את שרה (בראשית כ יח) 'כי עצר
עצרה ה' צעד כל רחם', והיינו כנגד, מול כל רחם,
מולדת. וכן מה שנאמר (מלכים ב ד, ז) 'ובאת
וסגרית הדלת בצעד ובצעד בנין', והיינו שתסגור
את הדלת כנגדם, מולם. וכן מה שנאמר (איוב ב,
ד) 'עור צעד עור', והיינו שאם באה חרב להכות
את האדם בראשו נותן את זרועו כנגד ראשו,
מולו, כדי להגן על הראש מהמכה^פ, וכן מה
שאמר דוד (תהלים ג ד) וַאֲתָהּ ה' מִגֵּן בְּעַדִּי, והיינו
שה' שומר עליו כמו מגן הנמצא כנגד האדם להגן

הערות וציגים

עט. רא"ם. פ. רא"ם. ובנחלת יעקב ביאר שבצעם הדבר שצוהו לעשות תיבה ולהכנס לתוכה, סגר כנגדו ממי המבול.
פא. רש"י שם. פב. מצודת דוד. פג. ראה במה שכתב רש"י שם בחשבון הדברים. פד. רא"ם. אמנם בספר הזכרון
פירש שהתגברו ונוספו המים מאליהם, בגזירת ה'. פה. רא"ם, גור אריה.

הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתִּבְּהָ עַל־פְּנֵי
 הַמַּיִם: י וַהֲפִיִּם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד
 עַל־הָאָרֶץ וַיִּכְפּוּ כָּל־הַחַיִּים
 הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם:
 כ חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה אֲמָה מִלְּמַעְלָה
 גָּבְרוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ הַחַיִּים: כא וַיִּגְעַע
 כָּל־בָּשָׂר הַרְמֵשׁ עַל־הָאָרֶץ בַּעֲוֹנָהּ
 וַבְּבִהְמָה וּבַתְּחִיָּה וּבְכָל־הַשָּׂרִץ
 הַשָּׂרִץ עַל־הָאָרֶץ וְכָל־הָאָדָם:
 כב כָּל־אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים

אֲרָעָא וּמִהִלְכָּא תִּיבּוּתָא
 עַל אֲפִי מַיָּא: י וַהֲפִיִּם
 תְּקִיפּוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל
 אֲרָעָא וְאִתְחַפִּיאוּ כָּל
 טוּרִיָּא רְמִיָּא דְּתַחֲתוֹת כָּל
 שָׁמַיָּא: כ חָמֵשׁ עֶשְׂרִי
 אַמִּין מִלְּעִילָא תְּקִיפּוּ
 מַיָּא וְאִתְחַפִּיאוּ טוּרִיָּא:
 כא וּמִית כָּל בְּסָרָא דְּרַחֲשִׁישׁ
 עַל אֲרָעָא בַּעֲוֹפָא
 וּבִבְעִירָא וּבְחִיתָא וּבְכָל
 רַחֲשָׂא דְּרַחֲשִׁישׁ עַל אֲרָעָא
 וְכָל אֲנָשָׂא: כב כָּל
 דְּנִשְׁמַת רוּחַ (ד) חַיִּין

רש"י

(כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה
 של גובה כל ההרים, לאחר שהסוו המים
 (כג) נשמת רוח חיים. לשון 'נשמת' אינה
 נשמה של רוח חיים:

אור הבהיר

(כ) חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה אֲמָה מִלְּמַעְלָה. לא יתכן
 לפרש 'למעלה' מגובהה של קרקעית הארץ,
 שהרי נאמר שכוסו כל ההרים הגבוהים, שהם
 גבוהים כמה אלפי אמות מגובה הקרקע^פ, אלא
 היינו למעלה של גובה כל ההרים, לאחר
 שהסוו המים לראשי ההרים, התגברו המים
 לגובה של עוד חמש עשרה אמה:

(כג) נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים. לשון 'נשמת' אינה
 מלשון 'נשמה', שהרי הכוונה כאן גם לבעלי
 החיים, שאין להם נשמה [אלא רק נפש], ולכן
 יש לפרש את לשון 'נשמת' כמו נְשָׁמָה שֶׁל כָּל
 רוּחַ חַיִּים, ולשון זו כוללת גם בני אדם וגם
 בעלי חיים, שבחיייהם יש פעולת נשימה
 בגופם^פ:

הערות וצינים

פו. רא"ם. ובספר הזכרון כתב שבא רש"י למעט שלא נפרש שבכל המקומות בעולם היו המים בגובה חמש עשרה אמות
 מהקרקע, בין במקומות הנמוכים ובין במקומות הגבוהים שעל ראשי ההרים. והטעם שאי אפשר לומר כן, שהרי ודאי לא
 עמדו המים כמו מדרגות זו למעלה מזו, אלא היו פני כל המים שוים, ולאחר שהגיעו כל המים שבעולם בשהו לגובה
 שהתכסו ראשי ההרים, נוסף עליהם עוד גובה של חמש עשרה אמה על פני כל העולם. פו. רא"ם.

בְּאִפּוּי מִכָּל דְּכִיבְשָׁתָא
מִיתוּ: כַּג וּמִחָא יֵת כָּל
יְקוּמָא דְעַל אִפִּי אֲרָעָא
מֵאֲנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד
רֶחֶשָׁא וְעַד עוֹפָא דְשָׁמַיָא
וְאֶתְמַחִיאוּ מִן אֲרָעָא,
וְאֶשְׁתָּאֵר בְּרֵם נָח
וְדַעֲמִיָּה בְּתִיבּוּתָא:

בְּאִפּוּי מִכָּל אֲשֶׁר בְּחַרְבָּה מָתוּ:
כַּג וַיִּמָּח אֶת-כָּל-הַיָּקוּם | אֲשֶׁר |
עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה מֵאָדָם עַד-
בְּהֵמָה עַד-רֶמֶשׂ | עַד-עוֹף
הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן-הָאָרֶץ וַיִּשְׁתָּאֵר
אֶת-נֹחַ וְאֶשְׁתָּאֵר אֹתוֹ בַּתִּבְהָ:

רש"י

אשר בחרבה. ולא דגים שבים (סנהדרין קמ.):
(כג) וימח. לשון ויפעל הוא, ואינו לשון ויפעל,
והוא מגורם ויפן ויגן. כל מיצה ססופה

ה"א, כגון 'צנה' 'מחה' 'קנה', כשהוא נומן
ויו"ד כראשה, נקוד צחיר"ק תחת היו"ד:
אך נח. לצד נח. זה פשוטו. ומדרש-אגדה,

אור הבהיר

'בְּנֵה', 'מָחָה', 'קָנָה', כִּשְׁהוּא נֹתֵן אֶת הָאוֹתוּת
וַיִּוֹד וַיִּוִּד בְּרָאשָׁה, לְהוֹטוֹת אוֹתָהּ לְבָנִין וַיִּפְעַל,
נְקוּד בְּחִירִי"ק תַּחַת הַיּוֹד, וְלִכְן גַּם כַּאֲן נִתְּב
'וַיִּמָּח', מִסוּד 'מָחָה' [וַאֲיֵן זֶה דּוּמָה לְשֹׁאֵר תִּיבּוֹת
שֶׁאִין בְּסוּפָן ה"א, כְּגוֹן 'יִשָּׁב', 'יִרְד', שְׁכָאשֶׁר
מוֹטִים אוֹתָן לְבָנִין וַיִּפְעַל' הַנִּיכּוּד אִינוּ בְּחִירִיק
אֵלָא בְּצִירִי, וַיִּשָּׁב' וַיִּרְד' פִּי]:

אך נח. כלומר, לבד נח, שהוא לבדו נשאר חי,
זהו פשוטו.² ומדרש אגדה, שאמנם לשון 'אך'
באה למעט, וכיון שכבר נאמר שנשאר רק נח
אין כאן בני אדם למעט, ובהכרח ממעט הכתוב

אשר בחרבה. כלומר, כל בעלי החיים שבדרך
כלל נמצאים בחרבה, מתו, ולא דגים שבים,
שתמיד אינם חיים בחרבה אלא במי הים פח:
(כג) וימח. לשון ויפעל הוא, כלומר, שנעשתה
פעולה של מחיה באחרים, והיינו שמחה ה' את
כל היקום, ואינו לשון ויפעל, והיינו שמתאר
שהדבר נימוח מעצמו, ולשון 'וַיִּמָּח' האמורה
כאן, והוא מוגזרת ויפן ויגן, שזו לשון של
פעולת פניה או פעולת בניה שנעשתה באחרים,
ולא בעצמו. ואף שהניקוד הוא 'וַיִּמָּח', ולא
'וַיִּמָּח', היינו כיון שכל תיבה שסופה ה"א, כגון

הערות וצינים

פח. והם לא מתו, כיון שלא השחיתו את דרכם, כמשמעות דברי רש"י לעיל לגבי הפסוק (ו יב) 'כִּי הִשְׁחִית כָּל בְּשָׂר אֶת דְּרָכּוֹ עַל
הָאָרֶץ' שאפילו בהמה חיה ועוף נזקקים לשאינן מינם, ולא כתב כן לגבי דגים. רא"ם. והטעם לכך, כיון שהבהמות והעופות הושפעו
מבני האדם החוטאים שהיו במחיצתם, ואילו הדגים שאינם חיים עם בני האדם לא הושפעו מהם ולא חטאו כמותם. גור אריה.
פח. רא"ם. צ. אמנם על פירוש זה קשה, שהרי דבר פשוט הוא שכיין שנאמר (פסוק טא) 'וַיִּגָּע כָּל בְּשָׂר הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ בְּעוֹף
וּבְבִהֵמָה וּבְחַיָּה וּבְכָל הַשָּׂרֵץ הַשָּׂרֵץ עַל הָאָרֶץ וְכָל הָאָדָם', וכן נאמר (ו ח א) 'וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ, אִם כֵּן וְדָאִי שְׁכֻלָּם מִתּוֹ מִלְּבַד
נח, ומדוע הוצרכה התורה לכתוב זאת בפירוש, ולכן הביא רש"י גם את הפירוש הנוסף מדברי אגדה. באר בשדה.

כר וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חַמְשִׁים
וּמֵאת יוֹם: ח א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־
נַח וְאֶת פֶּלֶא־תַחִיָּה וְאֶת־בֶּלֶא־

כר וַתִּקְיֹפוּ מֵיָא עַל אֶרְעָא
מָאָה וַחֲמִשִּׁין יוֹמִין:
ח א וַדְכִיר יְיָ יֵת נַח וְיֵת
כָּל חֵיתָא וְיֵת כָּל

רש"י

גונג וכוהה דס מטורח הצהמות והחיות. הופכת מדת רחמים למדת הדין, שנאמר (לעיל ו, ז-ט) וירא ה' כי רעה רעת האדם ויאמר ה' אמתה, והוא שם מדת רחמים: ויזכור אלהים את נח וגו'. מה זכר להם לצהמות? זכות שלא השחיתו דרכם עלידי תפלת הצדיקים. ורשעתן של רשעים

הופכת את מדת הרחמים למדת הדין, שנאמר (לעיל ו, ז) וירא ה' כי רעה רעת האדם ויאמר ה' אמתה, והרי שם הוי"ה הוא שם מדת רחמים ואף על פי כן הוא מוזכר לענין הבאת המבול לעולם, שזו הנהגה של מידת הדין: ויזכור אלהים את נח וגו' ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה. לכאורה קשה, אף שלגבי נח עצמו ניתן לומר שזכר את מעשיו הטובים, מה - איזו זכות זכר להם ה' לבהמות, והתשובה לכך, שזכר להם את הזכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן, וכפי שהתבאר לעיל (ו, כ) שהתיבה קלטה רק את אלו שלא השחיתו את דרכם, וכן זכר להם את הזכות שלא שמשו בתיבה:

אור הבהיר

את נח עצמו, שהיה גִּזְנָה, וְכוּהָה [-ויוקצא] דס, וממועט מחיותו מְטוֹרַח הַצְהָמוֹת וְהַחַיּוֹת^{צב}. וַיִּשְׂא אֲוָרִים, שא"ך נח' הוא מלשון הכאה שהוכה נח^{צג}, לפי שאירע פעם אחת שֶׁאַחַר מלהביא את המְזוֹנוֹת לָאָרֶץ, וְהַכִּישׁוּ - הכה אותו האריה^{צד}, וְעָלְיוּ נָאֶמַר (משלי יא לא) 'הֵן צָדִיק בָּאָרֶץ וְשָׁלֵם', כלומר, שהצדיק מקבל את עונשו בעולם הזה, כדי שלא ייענש לעולם הבא^{צה}:
ח (6) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים. זֶה הַשֵּׁם, 'אלהים', מֵדַת הַדִּין הוּא, וְאֵף עַל פִּי כֵן נִהְפָּקָה כֵּאֵן מִידָה זו לְמֵדַת רַחֲמִים, שֶׁעַל יְדֵי תַּפְלַת הַצְּדִיקִים זָכַר אֱלֹהִים אֶת נַח וְאֶת כָּל בְּעֵלֵי הַחַיִּים שֶׁבְּתִיבָה. וּמֵאִידֵךְ מִצָּאֵנוּ בְּחִפְךָ, שֶׁרָשָׁעֲתָן שָׁל רָשָׁעִים

הערות וצינים

צא. ספר הזכרון. צב. רא"ם וגור אריה. צג. מהרש"ל, ומעין מה שנאמר (שמות ט טו) 'ואף אוֹתָךְ וְאֵת עֲמָךְ'. וכעין זה כתב בבאר בשדה כתב שהוא מלשון 'הך', והיינו הכאה. צד. כיון שלא מסתבר שנה הצדיק נמסר ביד כל בהמה וחיה, אלא רק ביד האריה שהוא בעל חיים חשוב. רא"ם. צה. רש"י שם. אמנם לא התבאר בדברי רש"י על מה היה עונשו, וכתב בבאר בשדה שאפשר שהיה זה עונש על כך שהיה מקטני אמונה ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים, כמו שכתב רש"י לעיל (פסוק ז), והיתה זו מדה כנגד מדה על כך שלא מיהר ברגליו להכנס לתיבה, הכאו האריה ונעשה צולע ברגלו, כמבואר במדרש רבי תנחומא.

בְּעִירָא דְעַמִּיה בְּתִיבּוּתָא
וְאֶעְבֵּר יִי רוּחָא עַל אֶרְעָא
וְנַחוּ מִיָּא: ב וְאֶסְתַּכְרוּ
מִבּוּעֵי תְהוֹמָא וְכוּי
דְשִׁמְיָא וְאֶתְכְּלִי מִטָּרָא

תִּבְחַמָּה אֲשֶׁר אֶתָּה בְּתִבָּה
וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל-הָאָרֶץ וַיָּשְׁבוּ
הַמַּיִם: ב וַיִּסְתָּכְרוּ מֵעֵינֹת תְּהוֹם
וַאֲרֻבֹת הַשָּׁמַיִם וַיִּפְלְאוּ הַגִּשְׁמִים

רש"י

מעניות', וכאן אין כתיב 'כל', לפי שנשתיירו מהם אותן שיש זהם צורך לעולם, כגון חמי טבירא וכיוצא בהן: ויבִּיֵא. וימנע. כמו לא תכלא רחמין (טהלים מ, יג), לא יכלה ממך (לקמן כג, ו):

ויעבר אֱלֹהִים רוּחַ. רוח תנחומין והנחה עצרה לפניו: עַל הָאָרֶץ. על עסקי הארץ: וישבו. כמו כשון חמת המלך (אסתר ג, א), לשון הנחת חימה: (ג) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב 'כל'

אור הבהיר

כאן 'וישוכו' זו לשון השקטת רתיחת המים צ"ח: (ג) וַיִּסְתָּכְרוּ מֵעֵינֹת. כְּשִׁנְפִתְחוּ מעינות התהום בתחילת המבול, כְּתִיב 'קֵל מֵעֵינֹת' (לעיל ז א), וְאִילוּ כָאן, בעת סגירת המעינות, אֵין כְּתִיב 'קֵל', אלא 'מֵעֵינֹת' בלבד, לְפִי שְׂאֵכֵן לא נסגרו כולם, אלא נִשְׁתִּירוּ מִהֶם פתוחים אוֹתָן מֵעֵינֹת שִׁישׁ בָּהֶם צוּרָה לְעוֹלָם, כְּגוֹן חֲמֵי טַבִּירָא וְכִיּוּצָא בָהֶן צ"ט: וַיִּפְלְאוּ. פירושו 'וַיִּמְנְעוּ', כְּמֹד (תהלים מ"ב) 'לֹא תִכְלָא רַחֲמִיךָ', שהפירוש הוא אל תמנע את רחמך. וכן לגבי מערת המכפילה נאמר (בראשית כג ו) 'אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה מִמֶּנּוּ', והיינו לא ימנע מוכן פ':

וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ. כלומר, רוּחַ של תנחומין וְהִנְחָה [מנוחה] עָבְרָה לְפָנָיו. אך אין לפרש שהיתה זו רוח ממש שעברה על הארץ בעצמה, שהרי היתה הארץ כולה מכוסה במים צ"ח: עַל הָאָרֶץ. כיון שהתבאר שהכוונה לרוח תנחומים, אם כן אין לפרש שעברה רוח זו על הארץ ממש, אלא היינו עַל עֶסְקִי [-עניני] הָאָרֶץ, שחם עליה ה' ושכך את המים צ"ח: וַיָּשְׁבוּ. לשון זו היא כְּמֹד מה שנאמר לגבי המלך אחשורוש (אסתר ב א) 'כְּשֹׁף חֲמַת הַמֶּלֶךְ', ו'כשון' היינו לְשׁוֹן הַנְּחָת חִימָה, ואף

הערות וציגונים

צו. רע"ב, נחלת יעקב. והרא"ם פירש שאין לפרש 'רוח' ממש, כיון שטבע הרוח לקרר את המים, ולא להשקט את רתיחתם, ואילו כאן נאמר בסיום הפסוק שמחמת הרוח שקטו המים. ובספר הזכרון כתב שטבע הרוח להסעיד את המים ולגרסם לגלים, ואילו כאן נאמר שמחמת הרוח 'וַיָּשְׁבוּ הַמַּיִם'. צו. ספר הזכרון. צח. כך פירש הרא"ם, שהיו המים רותחים ונחו מרתיתם. אמנם בבאר בשדה הקשה שהרי מלשון הפסוק משמע שכיון שזכר ה' את נח לכן שיכך את המים מרתיתם, וכיון שהמים שסיבכות התיבה היו קרים גם בזמן המבול, כמבואר בגמרא (זחמים ק"ג) אם כן לא היתה בכך הטבה לנח. ולכן ביאר ששככו המים מועפעם ותוקפם, שבתחילה היו מטלטלים את התיבה והופכים אותה, ומתוך שזכר ה' את נח שיכך את תוקפם דועפם של המים. צט. אמנם בזמן הדורות הראשונים היו בני האדם חזקים ובריאים ולא הוצרכו לכך, אך לאחר המבול שנחלוש בני האדם, היה צורך לעולם במעינות אלו. שפתי חכמים. ק. אף ששם נאמר 'יכלה' בה"א ואילו כאן

מִן־הַשָּׁמַיִם: ג וַיֵּשְׁבוּ הַפִּיִּם מֵעַל
הָאָרֶץ הַלְלוּ וְשׁוּב וַיַּחֲסְרוּ הַפִּיִּם
מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמֵאת יוֹם:
וַהֲנַח הַתְּבַהּ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי

מִן שְׁמַיָּא: ג וַתְּבוּ מֵיָא
מֵעַל אֲרַעָא אֲזִלִּין וַתִּיבִין
וַחֲסְרוּ מֵיָא מִסּוּף מָאָה
וַתִּמְשִׁין יוֹמִין: ד וַנַּחַת
תִּיבּוֹתָא בִּרְחָא שְׁבִיעָאָה

רש"י

(ג) מוקצה חמשים ומאת יום התחילו
לחסור, והוא אחד נסיון. כיצד? נכ"ז נכסלו
פסקו הגשמים הרי ג' מנכסלו, וכ"ט מטבת

הרי ל"ב, ושנעט ולדר וניסן ואירי קי"ח הרי
ק"נ: (ד) בחדש השביעי. סיון. והוא
שביעי לנכסלו שזו פסקו הגשמים:

אור הבהיר

והוא ל' יום, ואייר שהיה חסר והוא כ"ט יום,
הרי חודשים אלו [שבט, אדר, ניסן ואייר] יחד
הם מָאָה וּשְׁמוֹנֶה עָשָׂר, ויחד עם שלשים
ושנים הימים של מקצת כסליו וכל חודש טבת
הרי אלו מָאָה וַחֲמִשִּׁים יום:

(ד) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי. אין הכוונה לחודש
השביעי מתחילת ירידת הגשמים שבמרחשוון,
וזהו חודש אייר, שהרי בחודש זה עדיין גברו
המים על הארץ^ק, אלא זהו חודש סיון, והוא
שביעי לחודש כסלו, שבו פסקו הגשמים,
וכאלו נאמר, שבעה חודשים לאחר שפסקה
ירידת הגשמים:

(ג) מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמֵאת יוֹם. היינו שמאותו
זמן התחילו המים לַחֲסוֹר^{קא}, וזמן זה הוא
ביום אֶחָד בְּסִיּוֹן. מִיָּצַד הוא חשבון הזמנים,
בשבעה עשר במרחשוון התחילו לרדת
הגשמים, וּבְעָשָׂרִים וּשְׁבַעָה בְּכִסְלֹו פָּסְקוּ
הַגְּשָׁמִים^{קב}, הרי נשארו לאחר הפסקת
הגשמים שְׁלֹשָׁה ימים מחודש כָּסֶלֶו, והם כ"ח,
כ"ט ול' בכסליו, וְעָשָׂרִים וַתִּשְׁעָה ימים מחודש
טָבֵת, שהיה חודש חסר שיש בו רק כ"ט
ימים, הרי אלו יחד שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם יום,
יחודש שָׁבַט שהיה מלא והוא ל' יום, וְאַדָּר
שהיה חסר והוא כ"ט יום, וְנִסָּן שהיה מלא

הערות וציגים

נאמר 'ויכלא' באל"ף, הרי אותיות אלו מתחלפות ואין חילוק ביניהם. גור אריה. קא. אך אין לפרש שבאותו זמן סיימו
להתחסר, שהרי אם כן היה צריך לומר ויחסרו המים 'בקצה' חמישים ומאת יום, ולא 'מקצה'. ועוד, שהרי נאמר להלן (פסוק
ה) 'והמים היו הלוך וחסור', ואחר כך נאמר (פסוק יג-יד) 'בְּרֵאשׁוֹן בָּאֶחָד חֹדֶשׁ חֲרָבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ, וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשִׁבְעָה
וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבֵשָׁה הָאָרֶץ', ובהכרח שהאמור בפסוק זה הוא שהתחילו המים להתחסר לאחר מאה וחמישים יום.
רא"ם וגור אריה. קב. אף שכתב רש"י לעיל (ז יב) שהיום הראשון של הגשמים אינו מן המנין של ארבעים יום, ולכן
כתב שארבעים הימים הסתיימו ב"ח בכסליו, היינו שאין כל היממה הראשונה בכלל המנין אלא רק חציה, והיינו היום
בלבד, ומה שאמר שם שהסתיימו הימים בב"ח בכסליו היינו בבוקר של כ"ח בכסליו, ואילו כאן כוונתו שהסתיימו בכ"ז
בכסליו, היינו בסוף הלילה שאחריו, שהוא הבוקר של כ"ח, וכן כל המשך החשבונות שכתב כאן רש"י [שלשה ימים מכסליו,
שלשים ושנים ימים, מאה וחמישים יום] כולם חסרים לילה אחד, ובכולם הלילה שלאחריו השלים את המנין. רא"ם.
קג. רא"ם וגור אריה, על פי המבואר ברש"י לעיל (פסוק ג).

בְּשִׁבְעַת עֶשְׂרֵה יוֹמָא
לִירְחָא עַל טוּרֵי קָרְדוֹ:
הַ נְמִיָּא הֵווּ אֲזַלִּין וְחִסְרִין

בְּשִׁבְעַת-עֶשְׂרֵה יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרִי
אַרְרֹט: הַ נְחָמִים הָיוּ הַלֹּדֶי וְחִסְרוֹ

רש"י

עשרה אמה, וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד
באז חמש עשרה אמה לששים יום, הרי אמה
לד' ימים, נמצא שצט"ז בסיון לא חסרו אלא ד'
אמות ונחה הציבה ליום המחרת, למדת שהיתה
משוקעת י"א אמה צמים שעל ראשי ההרים:

בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה
החיבה משוקעת צמים י"א אמה, שהרי כתיב
(פסוק ה) צעשירי בלחודש נראו ראשי
ההרים, והוא אז שהוא עשירי למרחשון לירידת
גשמים, והם היו גבוהים על ההרים חמש

אור הבהיר

שירדו המים בשיעור שוה בכל יום, הרי
שנחסרה אמה של מים לכל ארבעה ימים קה,
וכיון שהתחיל החסרון בא' בסיון, נמצא
שבששה עשר בסיון, שעברו ארבע פעמים
ארבעה ימים, לא חסרו המים אלא ארבע
אמות מאותם חמש עשרה אמה שמעל ראשי
ההרים, וכיון שנהה התבה ליום המחרת,
בשבעה עשר בסיון, כשנחסרו המים עוד רבע
אמה, למדת מחשבון זה שהיתה משקעת
אחת עשרה אמה במים שעל ראשי ההרים,
ולכן כשנחסרו מאותם חמש עשרה אמות
שיעור של ארבע אמות, ונשאר גובה המים
אחת עשרה אמה, נחה קרקעית התיבה על
ראשי ההרים:

בשבעה עשר יום. מבואר בפסוק שקודם
שנראו ראשי ההרים כבר נחה התיבה על הרי
אררט. ומכאן אתה למד שהיתה התיבה
משקעת במים אחת עשרה אמה, וכפי
שהתבאר לעיל (ז יז קד). וכך הוא החשבון,
שהרי כתיב (פסוק ה) צעשירי בלחודש
נראו ראשי ההרים, וצעשירי האמור כאן הוא
חודש אב, שהוא עשירי למרחשון, והיינו
לתחילת ירידת הגשמים, והרי בזמן המבול הם
[המים] היו גבוהים מעל ראשי ההרים חמש
עשרה אמה, וחסרו מיום אחד בסיון, שבו
היו המים בגובה חמש עשרה אמה מעל ראשי
ההרים, ועד אחד באב שאז נראו ראשי
ההרים, חמש עשרה אמה לששים יום, וכיון

הערות וציונים

קד. שם נאמר ויהי המבול ארבעים יום על הארץ ויגרדו המים וישאו את התבה ויתקם מעל הארץ, ופירש שם רש"י שאף
על פי שירדו הגשמים במשך ארבעים יום, לא התרוממה התיבה מהארץ עד עתה, כיון שהיתה משוקעת במים אחת עשרה
אמה, וכאן מבאר רש"י מהיכן יש ללמוד זאת. קה. לפי חשבון זה קשה, שהרי בלחודש אב נראו ראשי ההרים,
ולאחר שישים יום, באחד בתשרי, יבשה הארץ (פסוק יז). ואם נאמר שבכל ארבעה ימים נחסרה אמה אחת, נמצא שבשישים
יום אלו נחסרו רק חמשה עשר אמות, ונצטרך לומר שזה היה כל גובה ההרים הגבוהים שבעולם, ובודאי לא יתכן לומר
כן. וביאר בגור אריה, שבתחילת חסרון המים לא היה כח ברוח לייבש מהמים אלא אמה בארבעה ימים, אך לאחר שחסרו
המים הרבה, המשיכו להתחסר במהירות רבה יותר.

עַד הַחֲדָשׁ הָעֲשִׂירִי בַעֲשִׂירֵי בָּאָחֵד
 לַחֲדָשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הָהָרִים:
 עַד יִרְחָא עֲשִׂירָא,
 בַּעֲשִׂירָא בְּחֵד לִירְחָא
 אֶתְחַזְיָאוּ רִישֵׁי טוּרָא:

רש"י

(ה) בַּעֲשִׂירֵי וּגו' נִרְאוּ רָאשֵׁי הָהָרִים. זה אב, שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. ואם תאמר הוא אלול ועשירי לכסלו שפסק הגשם, כשם שאתה אומר צדקש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה, אי אפשר לומר כן; על-כרחך שביעי אי אתה מונה אלול להפסקה, שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד

צסיון, ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון; והעשירי אי אפשר למנות אלול לירידה, שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול, אי אתה מוצא צדקשון בחדש אחדש חרבו המים מעל הארץ (לקמן פסוק יג), שהרי מקץ ארבעים יום, משנראו ראשי ההרים, שלח את העורב, וכ"א יום הוחל ב שליחות היונה, הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני

אור הבהור

(ה) בַּעֲשִׂירֵי נִרְאוּ רָאשֵׁי הָהָרִים. הַחֲדָשׁ ה'עשירי' המוזכר כאן, זה חודש אב, שהוא עשירי למרחשון, שבו התחיל לרדת הגשם. ואם תאמר שה'עשירי' הוא חודש אלול, ומכונה 'עשירי' כיון שהוא עשירי לכסליו שפסק הגשם, כשם שאתה אומר בחדש ה'שביעי' שהוזכר לעיל שהוא סיון, והוא נמנה שביעי להפסקה שבכסליו, אי אפשר לומר כן, והטעם לכך, שהרי על קרחך את המנין של 'שביעי' שהוזכר לעיל אי אתה מונה אלול להפסקה שבכסליו, שהרי לא כלו אותם ארבעים יום של ירידת גשמים ועימם מאה וחמשים של תגבורת המים, שהם יחד מאה ותשעים יום, עד אחד בסיון, ואם אתה אומר ש'שביעי' היינו לירידה שבמרחשון, אם כן אין זה

סיון. ומאידך, את מה שנאמר החודש ה'עשירי', אי אפשר למנות אלול לירידה שהתחילה במרחשון, שאם אתה אומר שהוא שביעי להפסקה של הגשמים בכסליו, והוא חודש אלול, אי אתה מוצא בחשבון הזמנים ש'גראשון באחד לחדש' חרבו המים מעל הארץ, והטעם לכך, שהרי מקץ ארבעים יום מואתו זמן שִנְרָאוּ רָאשֵׁי הָהָרִים שִלַח נח אֶת הָעוֹרֵב, ו'מקץ ארבעים יום' היינו תחילת היום הארבעים, הרי אלו שלשים ותשעה ימים שלמים, ונוספו עליהם עשרים ואחד יום שבהם הוחל נח ב שליחות היונה, שהרי לפני כל שליחות המתין שבעה ימים, ושלח אותה שלש פעמים, הרי יחד הם ששים יום מִשְנְרָאוּ רָאשֵׁי הָהָרִים ושלח את העורב ועד שִחְרְבוּ פְנֵי

הערות וציונים

קו. ולפי חשבון זה נמצא שהיתה התיבה שקועה במים בשיעור שנים עשרה אמה ושליש, שהרי באחד בסיון התחילו המים לחסור, ובאחד באלול נראו ראשי ההרים, הרי שחסרו המים בשיעור חמש עשרה אמה לתשעים יום, שהם אמה בכל ששה יום, ונמצא שעד ששה עשר לסיון חסרו רק שתי אמות ושני שליש אמה ואז נחה התיבה, הרי שהיתה שקועה במים שנים עשרה אמות ושליש. רא"ם וגור אריה. קז. רא"ם.

וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ
אֶת-חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה:
וַיִּשְׁלַח אֶת-הָעֶרֶב וַיֵּצֵא יֵצוֹא וַיָּשׁוּב
וַיְהִי מִסּוֹף אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ יְת פֶּתַח
תֵּיבוֹתָא דְעֵבֶד: ז וַיִּשְׁלַח
יְת עוֹרְבָא וְנָפִיק מִמָּק

רש"י

האדמה, ואם תאמר צלול נראו, נמצא שמרצו במרמסון והוא קורא אותו ראשון, ואין זה אלא תשרי, שהוא ראשון לצריפת עולם, ולרבי יהושע הוא ניסן: (י) מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם. משנאלו ראשי ההרים: את חלון

ששנינו באגדת חלק (סנהדרין קפ):

אור הבהור

המבול באייר, אם כן 'הראשון' המוזכר כאן הוא ניסן, שהוא החודש הראשון למנין החודשים שבתורה:

(י) מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם. כלומר, בסוף ארבעים יום משנאלו ראשי ההרים:

אֶת חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה. כלומר, שעשאו ל'צהר', וכפי שהתבאר לעיל (ו, טז) שיש אומרים ש'צהר' הוא חלון קט. וְלֹא זָהוּ פֶתַח הַתֵּיבָה הָעֲשׂוּי לְבִיָּאָה וַיֵּצֵאָהּ שֶׁל בְּנֵי אָדָם וּבְעֵלֵי הַחַיִּים:

(י) יֵצוֹא וַיָּשׁוּב. אין הכוונה שהיה העורב שב בכל פעם לתוך התיבה ויוצא ממנה שוב קט, אלא הולך מהחלון ומקיף סביבות התיבה, וחוזר אל החלון ק. והטעם שלא הלך העורב בשליחותו של נח, לפי שהיה חושדו לנח על בת זוגו, כְּמוֹ שֶׁשֵּׁנִינוּ בְּאַגְדַּת חֶלֶק (סנהדרין קח):

הַאֲדָמָה וְלֹא חָזְרָה אֵלָיו הַיּוֹנָה, וְאִם תֹּאמַר שֶׁבְּאֵלּוּל נִרְאוּ רֹאשֵׁי הַהָרִים, וְעַל זֶה נֹאמַר ב'עשירי', והיינו עשירי לחודש כסליו שפסקה ירידת הגשמים, וששים יום לאחר אלול חרבו המים לגמרי, נִמְצָא שֶׁחָרְבוּ הַמֵּיִם לְגַמְרֵי בְּמִקְרָשׁוֹן, וְהוּא קוֹרָא אוֹתוֹ 'רָאשׁוֹן', שְׁנֹאמַר (פסוק יג) 'בְּרָאשׁוֹן בָּאֲחָד לַחֲדָשׁ חָרְבוּ הַמֵּיִם מִעַל הָאָרֶץ', והרי לא יתכן לומר כן, שהרי מרחשוון אינו חודש ראשון לשום מנין, ובהכרח שאין זה אלא תשרי, שהוא החודש הראשון לְבִרְיָתָהּ עוֹלָם, וְאוֹתָם שִׁשִּׁים יוֹם הֵם מֵאֶחָד בֶּאֱבָר עַד אֶחָד בְּתִשְׂרִי, וְכִיוֵּן שֶׁאֵב וְאֵלּוּל יַחַד הֵם חֲמִשִּׁים וּתְשַׁעַּה יָמִים, הִרִי אֶחָד בְּתִשְׂרִי הוּא הַיּוֹם הַשְּׁשִׁים שָׁבוּ חָרְבוּ פָנֵי הָאָדָמָה. וְחֲשׁוֹן זֶה הוּא לְרִבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁהִתְחִיל הַמִּבּוֹל בְּחֹדֶשׁ מִרְחֲשׁוֹן, וְלְרִבִּי יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁהִתְחִיל

הערות וציגונים

קח. ולדעת הסובר ש'צהר' זו אבן טובה, צריך לפרש 'אשר עשה' שעשה נח פתח מיוחד כדי לשלח ממנו את העורב. גור אריה. ואף ששם הביא רש"י את שני הפירושים, כאן נקט כדעת האומרים שזהו חלון, כיון שאמרו במדרש שפסוק זה מסייע לדעת הסובר שזהו חלון. רא"ם. קט. גור אריה. קי. גור אריה.

וְתָאִיב עַד דִּיבִישׁוּ מֵיָא
מֵעַל אֲרַעָא: ה' וְשַׁלַּח יָת
יוֹנָה מִלְּוִתִּיהָ לְמַחְזִי

עַד יִבְשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ:
ח וַיִּשְׁלַח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאֹתוֹ לִרְאוֹת

רש"י

עַד יִבְשֶׁת הַמַּיִם. פָּשׁוּטוּ כַּמֶּשְׁמַעוּ. אֲזַל
מִדְרַשׁ־אֲגָדָה, מוֹכֵן הִיא הָעוֹרֵב לְשִׁיחוֹת אַחֲרֵת
צַעֲזִירַת גַּשְׁמִים צִמִּי אֲלֵיהּ, שְׁנֹאֲמַר (מַלְכִּים י"א, ו')
וְהָעוֹרֵבִים מִצִּיָּאִים לוֹ לֶחֶם וְצֶמֶד: (ח) וַיִּשְׁלַח
אֶת הַיּוֹנָה. לְסוֹף שְׂעָה יָמִים. שֶׁהִי כְּחִי

(לְקַמֵּן פֶּסוּק י') וַיִּחַל עוֹד שְׂעָה יָמִים אַחֲרֵים, מַכְלֵל
זֶה אֶתֶּה לְמַד שֶׁאֵף צֶרֶסוֹנָה הוֹחִיל שְׂעָה יָמִים:
וַיִּשְׁלַח. אֵין זֶה לְשׁוֹן שְׁלִיחוֹת אֲלָא לְשׁוֹן שְׁלִיחָה
שְׁלֵמָה לְלַכֵּת לְדַרְכָּה, וְצוֹ יִרְאֶה אִם קָלוּ הַמַּיִם,
שֶׁאִם תִּמְצָא מַנּוּחַ לֹא תִּשׁוּב אֲלֵיוֹ:

אור הבהיר

משליחות העורב, והראיה לכך, שְׁהָרִי כְּתִיב לִגְבִי
שְׁלִיחַת הַיּוֹנָה בַּפֶּעַם הַשֵּׁנִי (פֶּסוּק י') וַיִּחַל עוֹד
שְׂבַעַת יָמִים אַחֲרֵים, מְכַלֵּל זֶה - מַלְשׁוֹן 'עוֹד'
וּמַלְשׁוֹן 'אַחֲרֵים' אֶתֶּה לְמַד שֶׁאֵף בַּפֶּעַם
הָרִאשׁוֹנָה שֶׁשַּׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה, הוֹחִיל - הַמַּתִּין
קוֹדֵם לְכֵן שְׂבַעַת יָמִים מַעַת שֶׁשַּׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב:
וַיִּשְׁלַח. אֵין זֶה לְשׁוֹן 'שְׁלִיחוֹת', שֶׁשׁוֹלַח הָאָדָם
מִי שִׁיעֶשֶׂה אֶת שְׁלִיחוֹתוֹ בַּמַּעֲשֶׂה מַסּוּים, כִּי דָּבָר
זֶה שִׁיֵּךְ רַק בְּשִׁלּוּחַ שֶׁהוּא בֵּן דַּעַת, וְלֹא בְּבֵל
חַיִּים קִי, אֲלָא זֶה לְשׁוֹן 'שְׁלֹחַ', וְלֹכֵן לֹא נֹאמַר
'וַיִּשְׁלַח' אֲלָא 'וַיִּשְׁלַח' קִי, שֶׁשְּׁלֹחָה מִמֶּנּוּ לְלָקֵת
לְדַרְכָּה כְּפִי רְצוֹנָה, וְלֹא לְצוֹרֵךְ מַעֲשֶׂה מַסּוּים,
וְזֶה שְׁנֹאֲמַר 'לְרְאוֹת הַקָּלוּ הַמַּיִם' אֵין הַכּוֹנוֹה
שֶׁשְּׁלֹחָה כְּדִי שֶׁהִיא תִּרְאֶה קִטִּי, אֲלָא בְּזוֹ - [בְּדַרְךְ
זוֹ] יִרְאֶה נַח עֲצָמוֹ אִם קָלוּ הַמַּיִם, שֶׁאִם תִּמְצָא
הַיּוֹנָה מַנּוּחַ לֹא תִּשׁוּב אֲלֵיוֹ, וַיִּבִּין שֶׁקָּלוּ הַמַּיִם:

עַד יִבְשֶׁת הַמַּיִם. פָּשׁוּטוּ שֶׁל מִקְרָא מִתְּפַרֵּשׁ
כְּמִשְׁמַעוֹ, שֶׁנִּשְׁאָר הָעוֹרֵב סְבִיב הַתִּיבָה עַד
שֶׁהִתְיַיְּבִשׁוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ קִי, וַיִּצְאוּ כָל בְּעֵלֵי
הַחַיִּים מִהַתִּיבָה אֶל הַיִּבְשָׁה. אֲבָל מִדְרַשׁ אֲגָדָה
מִפֶּרֶשׁ בְּאוֹפֵן אַחֵר אֶת הַלְשׁוֹן וַיִּצָּא וַיָּצֹא וַיָּשׁוּב
עַד יִבְשֶׁת הַמַּיִם, לְלַמֵּד שֶׁמוֹכֵן הָיָה הָעוֹרֵב
לְשְׁלִיחוֹת אַחֲרָת, בְּעֶצֶרֶת גָּשְׁמִים בִּימֵי אֲלֵיהּ,
שֶׁזֶהוּ זְמַן הַמַּכּוֹנָה 'בְּיוֹשֶׁת הַמַּיִם' קִי, וְכֵאלֹלוֹ
נֹאמַר שֶׁאֵף שֶׁלֹא קִיִּים הָעוֹרֵב אֶת שְׁלִיחוֹת נַח,
הִיא הָעוֹרֵב מִמַּתִּין עַד לְזִמְנוֹ שֶׁל אֲלֵיהּ כְּדִי
לְקִיִּים אֶת שְׁלִיחוֹתוֹ, שְׁנֹאֲמַר בְּאוֹתוֹ עֵינִין
שֶׁהִסְתַּתֵּר אֲלֵיהּ בְּצִוּיוֹ ה' בְּנַחֵל קִרְיָת (מַלְכִּים א'
י, ו') וְהָעוֹרֵבִים מִבִּיָּאִים לוֹ לֶחֶם וְבִשָּׁר,
וְעוֹרְבִים אֲלוֹ הִיוּ שְׁלֹחוֹתוֹ שֶׁל ה', שְׁנֹאֲמַר שֶׁם
(פֶּסוּק ד') וְאֵת הָעוֹרְבִים צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלֶךְ שָׁם:
(ח) וַיִּשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה. לְסוֹף שְׂבַעַת יָמִים

הערות וצינים

קיא. באר בשדה. קיב. ודייקו כן מכך שלא נאמר 'ביושנת הארץ' אלא 'ביושנת המים', לרמז על זמן עצירת גשמים שהיה בזמנו של אליהו. ועוד, שנכתב 'יבשת' חסר, והם אותיות 'תשבי', שהוא אחד משמותיו של אליהו הנביא (מלכים א' י"א). שפתי חכמים. קיג. גור אריה. קיד. גור אריה. ובדברי דוד ביאר שהדיקו הוא מלשון 'מאתו', והיינו שהשילוח היה שלא תהיה איתו עוד, בשונה משליחות שתכליתה שיחזור השליח למשלח. ובמשכיל לדוד כתב שהדיקו הוא מכך שבשליחות השנייה נאמר 'ושלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד', ואם אכן נשלחה כדי לחזור ולהודיעו, מדוע בפעם השנייה לא חזרה אליו כלל, ולכן בהכרח יש לפרש ששילחה לעצמה, ומתוך הנהגתה ידע נח אם קלו המים. קטו. נחלת יעקב.

הִקְלִדוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה:
 וַיֵּלֶא-מִצְאָהּ הַיּוֹנָה מְנוּחָ לְבָבָהּ-
 רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֶל־יְדֵי הַתֵּבָה בִּי-
 מַיִם עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח
 יָדוֹ וַיִּקְחָהּ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֶל־יְדֵי
 הַתֵּבָה: וַיִּנְחַל עוֹד שְׁבַעַת יָמִים
 אַחֲרֵיכֶם וַיִּסַּף שְׁלַח אֶת-הַיּוֹנָה מִן-
 הַתֵּבָה: וַיֵּלֶא אֶל־יְדֵי הַיּוֹנָה לַעֲנֵת
 עֹרֵב וְהִנֵּה עֹלָה-זֵית טָרֵף בְּפִיהָ

אם קלדו מַיִם מֵעַל אֶפִי
 אֲרָעָא: וַיֵּלֶא אֲשַׁכַּחַת יוֹנָה
 מִנְחָ לְפִרְסַת רַגְלָהּ וַתָּבֵת
 לְיָדֶיהָ לְתִיבּוּתָא אֲרִי מַיִם
 עַל אֶפִי כָל אֲרָעָא וְאוֹשִׁיט
 יָדֶיהָ וְנִסְבָּה וְאָעִיל יָתָה
 לְתִיבּוּתָא: וַיִּנְחִיף
 עוֹד שְׁבַעַת יוֹמִין אַחֲרָיִן
 וְאוֹסִיף שְׁלַח יָת יוֹנָה מִן
 תִּיבּוּתָא: וַיֵּלֶא וְאֵת
 לְתִיבּוּתָא יוֹנָה לַעֲדָן רַמְשָׁא
 וְהָא טָרֵף זֵיתָא
 תָּבִיר מַחַת בְּפִיָּהּ

רש"י

(י) ויחל. לשון המתנה. וכן לי שמעו ויחלו (איוב כט כא) (א) ויחל. להרצה יש צמקרה: (א) טרף בפיה. (ב) כט, כא. (ג) אומר אני שזכר היה, לכך קוראו פעמים לשון (שיר השירים ה, יג), כיוני הגאיות כולם הומות

אור הבהיר

(י) ויחל. לשון המתנה, וכן (איוב כט כא) 'לי שמעו ויחלו', כלומר, השומעים את דברי היו מייחלים וממתנים שיתקיימו הדברים קט, והרבה כעין זה יש במקרא: (א) טרף בפיה. אין זה מלשון 'טרף בפיה', שזהו תיאור של המציאות, אלא זו פעולה בלשון עבר, כמו 'אכל' או 'שמר', כך כאן הכוונה שהיונה 'טרף' את עלה הזית קט, ונמצא

שכתבה התורה 'טרף' בלשון זכר עם לשון 'בפיה' השייכת בנקבה, ומחמת כן אומר אני שהיונה ששלח נח זכר היה, לכך קוראו פעמים לשון זכר, כפי שהיה באמת, ופעמים לשון נקבה, לפי שכל יונה שבמקרא יכול להיקרא גם בלשון נקבה, אף אם זהו זכר, כמו (שה"ש ה יב) 'כיונים על אפיקי מים רחצות', וכן (יחזקאל ז טז) 'כיוני הגאיות כלם המות',

הערות וציגונים

קט. רש"י שם. קי. ספר הזכרון [וכפי שיבואר בהמשך דברי רש"י ש'טרף' היינו 'חטף', והוא כינוי לפעולת התלישה מן העץ]. וביאר, שאף שבדרך כלל פעולה כזו מנוקדת בקמ"ץ ופת"ח, 'טרף', ואילו כאן כולו נקוד בקמ"ץ, 'טרף', מצאנו כעין זה בכתובים, שנאמר (הושע ו א) 'כי הוא טרף ויך צאנו'.

וַיַּדַע נֹחַ אֲרִי קָלוֹ מֵאֵל
מֵעַל אֲרָעָא: יֵב וְאוֹרִיךְ
עוֹד שְׁבַעָה יוֹמִין
אַחֲרָיִן וְשָׁלַח יֵת יוֹנָה
וְלֹא אוֹסִיפֹת לְמִתָּב
לְיִתִּיהָ עוֹד: יֵג וְהָהָה

וַיַּדַע נֹחַ כִּי־קָלוֹ הַמַּיִם מֵעַל
הָאָרֶץ: יֵב וַיִּיחָל עוֹד שְׁבַעֶת יָמִים
אַחֲרָיִם וַיִּשְׁלַח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־
יָסָפָה שׁוּב־אֲרִי עוֹד: יֵג וַיִּהְיֶה

רש"י

(יחזקאל ז, טו), וכמו כיונה פותה (הושע ז, יא):
טורף. מטף. ומדרש'אלגדה (ערוצין יא), לשון
מוזן, ודרשו 'צפיה' לשון מאמה, אמרה, 'יהיו
מוזנומי מרויני כזית וצידו של הקדוש-צרוך'

הוא ולא מתוקין כדנש וציד נשך ודס':
(יב) וַיִּיחָל. הוא לשון 'ויחל' (פסוק י), אלא
שזה לשון ויפגע, וזה לשון ויפגעל; 'ויחל' -
וימתן, 'ויחל' - וימתן:

אור הבהור

וּכְמוֹ (הושע ז יא) 'כְּיוֹנָה פּוֹתָה', ואף שבכל
המקומות הללו אין הכוונה דוקא ליונים נקבות,
הרי שאף הזכרים קרויים לעיתים בלשון נקבה.
אך אם היתה הכוונה כאן ליונה נקבה, לא היה
מכנה אותה כלל בלשון זכר:

טָרֵף. כלומר, זהו שם הפעולה, שִׁחַטָּף את העלה
מהעץ ק"י, והיינו עלה זית קרוע וחטוף מהעץ, ועל
ידי זה ידע נח שתלשה היונה את העלה וקרעה אותו
מהעץ עצמו, שאילו היה זה סתם עלה שצף על
המים, היתה מביאה אותו בשלימותו ק"ט. וּמִדְרַשׁ
אַגְדָּה מפרש ש'טרף' אינו לשון פעולה ק"י, אלא
מִלְשׁוֹן מְזוֹן, והוא שם הדבר בעצמו, כמו 'בָּרֶד',
וְדִרְשׁוּ לִפִּי זה את תיבת 'בְּפִיהָ' מִלְשׁוֹן מֶאֱמָר, כי

בכך שהיה העלה בפיה היתה כביכול 'אמירה'
מסוימת, וכאילו כך אָמְרָה היונה, מוטב שִׁהְיוּ
מְזוֹנוֹתַי מְרוֹרְרִין בְּיָמֵי וּמְסוּרִים וּבְיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא, וְלֹא יִהְיוּ מְתוּקִין כְּדָבָשׁ וּמְסוּרִים בְּיָד
בָּשָׂר וְדָם, ולכן פירשה התורה שהביאה עלה זית,
ולא כתבה רק שהביאה 'עלה' סתם קכא:

(יב) וַיִּיחָל. הוא לשון 'ויחל' האמור לעיל (פסוק
י), אֵלָּא שָׁזָה האמור לעיל הוא לשון 'ויפגעל'
זֶה לְשׁוֹן 'וַיִּתְפַּעֵל', כלומר, 'ויחל' היינו כאילו
נאמר וַיִּמָּתֵן, ומתאר את הפעולה שעשה,
שהמתין שבעה ימים, וַיִּיחָל' הרי זה כאילו
נאמר וַיִּתְמַתֵּן, ומתאר את הפעולה שנעשתה בו,
שהוצרך להמתין קכב:

הערות וצינונים

קית. ובא רש"י למעט שאין הכוונה לטריפה שהיא מלשון הריגה, אלא כאן הכוונה ללשון חטיפה, ולפי שכל הטורף בדרך
הריגה, חוטף, לכן גם החוטף מכונה בלשון מושאלת בשם טורף. רא"ם. קִיט. רע"ב. קכ. נחלת יעקב. קכא. גור אריה.
קכב. כי בפעם הראשונה המתין נח מעצמו כיון שעדיין לא יבשה הארץ ולא היה יכול לצאת. אך בפעם השנייה כבר היה
בדעתו של נח לצאת, אלא שהוצרך להמתין על פי ציווי ה' כדי שיעברו עוד אחד עשר יום ששנת החמה יתירה על שנת
הלבנה. באר יצחק. ובבאר בשדה ביאר, שבתחילה המתין נח לבדו לסיום המבול, כדי להקל מעליו את טורח האכלת כל
בעלי החיים שבתביה. אך לאחר שחזרה היונה עם עלה זית בפיה, ורמזה לו שמוטב יהיו מזונותיה מירידים כזית מידו של
ה', אז כל בעלי החיים היו מצפים לסיום המבול כדי שיקבלו את מזונותיהם מה', והיינו שנגרמה המתנה הכוללת.

בְּשִׁית מָאָה וַחֲדָא שְׁנִין
בְּקַדְמָאָה בְּחֵד לִירְחָא
נְגוּבוּ מִיָּא מַעַל אֲרַעָא
וְאַעֲדִי נַח יֵת חוּפָאָה
דְּתִיבוּתָא וַחֲזִיא וְהָא
נְגוּבוּ אָפִי אֲרַעָא:
יְד וּבִירְחָא תַנְיָנָא
בְּעֶשְׂרִין וּשְׁבַעָה יוֹמָא
לִירְחָא יְבִישֵׁת אֲרַעָא:

רביעי טו ומליל יי
עם נח למימר:
טז פוק מן תיבותא את

בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן
בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל
הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵּה הַתֶּבֶה
וַיֵּרָא וְהִנֵּה חָרְבוּ פָנֶי הָאָדָמָה:
יְד וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשִׁבְעָה וָעֶשְׂרִים
יּוֹם לַחֹדֶשׁ יִבְשֶׁה הָאָרֶץ: ׀

רביעי טו וידבר אלהים אל־נח
לאמר: טז צא מן־תֵּבֶה אֵת־

רש"י

ועשרים. וירידתן צדש השני צ"ל, אלו י"א
ימים שהחמה יתירה על הלגנה, שמשפט דור
המבול שנה תמימה היה:

רביעי (טז) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו

(יג) בראשון. לרצי אליעזר הוא תשרי, ולרצי
יהושע הוא ניסן (ראש־השנה י'): חרבו. נעשית
כמין טיט, שקרמו פניה של מעלה:
(יד) יבשה. נעשה גריד כהלכמה: בשבעה

אור הבהור

לחודש השני [לרבי אליעזר היינו מרחשון, ולרבי
יהושע היינו אייר], וירידתן התחילה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי
צ"ל, הרי שהיה המבול במשך שנה שלימה ועוד
אחד עשר יום, אלו אחד עֶשְׂרִי יָמִים שֶׁהַחֲמָה
יתירה על הַלְבָנָה, כיון שמנין החודשים הוא לפי
מהלך הלבנה, ולהשלמת שנה שלמה לפי מנין ימות
החמה יש צורך באחד עשר יום נוספים, והטעם
שהוצרכו להשלים את זמן המבול לשנה של מנין
ימות החמה, לפי שֶׁמִּשְׁפָּט עוֹנֶשֶׁם שֶׁל דוֹר הַמְּבֹבֵל
שָׁנָה תְּמִימָה הָיָה, והיינו שנה לפי מנין ימות החמה:
רביעי (טז) אֵת־הָאִשׁ וְאֵת־הָאִשָּׁה. כאן לא חילק
את האנשים לבד והנשים לבד, אלא אִישׁ וְאִשָּׁה,

(יג) בְּרֵאשׁוֹן. לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, האומר שבחודש
מרחשון התחיל המבול, ה'ראשון' האמור כאן הוא
חודש תִּשְׁרִי. וְלְרַבִּי יְהוֹשֻעַ, האומר שבחודש אייר
התחיל המבול, ה'ראשון' האמור כאן הוא חודש נִיסָן:
חָרְבוּ. נַעֲשִׂית הָאָדָמָה כְּמִין טִיט, שֶׁקָּרְמוּ -
התייבשו פְּנֵיהָ שֶׁל מַעֲלָה - חלקה העליון של
האדמה, הפונה אל אויר העולם:

(יד) יִבְשֶׁה. לאחר שבתחילה התייבש רק חלקה
העליון של האדמה (פסוק יג), עתה נַעֲשֶׂה גְרִיד
כְּהִלְכָתָהּ - יבשה האדמה לגמרי כראוי לה, כפי
שהיא תמיד:

בְּשִׁבְעָה וָעֶשְׂרִים. הרי שסיום המבול היה בכ"ז

וְאֶתְהָךְ וּבְנֶיךָ וּנְשֵׁי־בְנֶיךָ אֵתְךָ:
 י כָּל־חַתִּיָּה אֲשֶׁר־אֵתְךָ מִבֶּל־
 בָּשָׂר בְּעוֹף וּבְבִהֵמָה וּבְכָל־
 חַרְמֵשׁ חַרְמֵשׁ עַל־הָאָרֶץ הוּצָא
 חִיצָא אֵתְךָ וְשָׂרְצוֹ בָּאָרֶץ וּפְרוּ
 וּרְבוּ עַל־הָאָרֶץ: יא וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבְנָיו
 וְאֶשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אֵתָּה: יב כָּל־
 חַתִּיָּה כָּל־חַרְמֵשׁ וְכָל־הָעוֹף כָּל־
 רוֹמֵשׁ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפַּחְתֵּיהֶם

וְאֶתְהָךְ וּבְנֶיךָ וּנְשֵׁי בְנֶיךָ
 עִמָּךְ: י כָּל חִתָּא דְעִמָּךְ
 מִכָּל בִּסְרָא בְעוֹפָא
 וּבְבִיעִירָא וּבְכָל רַחֲשָׂא
 דְרַחֲשֵׁי עַל אֶרְעָא
 אִפִּיק עִמָּךְ וַיְתִילְדוּן
 בְּאֶרְעָא וַיִּפְשְׁוּן וַיִּסְגְּוּ
 עַל אֶרְעָא: יא וַיִּפְקֵךְ נֹחַ
 וּבְנוֹהֵי וְאֶתְחִיָּה וּנְשֵׁי
 בְנוֹהֵי עִמֵּיהֶם: יב כָּל
 חִתָּא כָּל רַחֲשָׂא וְכָל
 עוֹפָא כָּל דְרַחֲשֵׁי
 עַל אֶרְעָא לְזַרְעֵיהוֹן

רש"י

כאן המיר להם תשמיש המטה: (י) הוציא. 'הוצא' כתיב, 'הוצא' קרי. 'הוצא' - אמור להם
 שילאו; 'הוצא' - אם אינם רוצים ללכת הולכים אלה: ושרצו בארץ. ולא צמיה. מגיד שאף
 הצהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחותיהם. קבלו עליהם עלימנת לידבק במינים:

אור הבהיר

שנאמר 'אתה ואשתך ובניך ונשי בניך', וקאן -
 בלשון זו נרמז שהמיר להם ה' תשמיש המטה:
 (י) הוציא. 'הוציא' כתיב, ו'הוצא' קרי,
 ושניהם נדרשים, מה שנאמר 'הוצא',
 שמשמעותו שתגרום להם שייצאו קכב, היינו
 באמירה, אמור להם שייצאו. ומה שנאמר
 'הוצא', שמשמעותו שתוציאם ממש, היינו
 שאם אינם רוצים לצאת, הוציאם אתה בעל
 כרחם קכד:
 (יט) למשפחותיהם. אמנם בדרך כלל לא
 שייכת בבועלי חיים לומר לשון 'משפחה', אך
 כאן בא הפסוק לרמוז שקבלו עליהם בעלי
 החיים שיוציאם ה' מן התיבה קכז על מנת
 לידבק רק במינים, ולא במינים אחרים:

הערות וציגים

קכב. דברי דוד. והטעם שצויה עליו ה' להוציאם בעל כרחם, כיון שבירכס שיפיו וירבו בארץ, ואילו בתיבה עצמה
 היה אסור לשמש אף לאחר המבול, כיון שהיא מקום קדוש. באר בשדה. קכד. באר בשדה.

נִפְקוּ מִן תִּיבוֹתָא: כ וּבְנֵי
נֹחַ מִדְּבַחַת קָדָם יִי וְנָסִיב
מִכָּל בְּעִירָא דְכִנְיָ וּמִכָּל
עוֹפָא דְכִנְיָ וְאָסִיק עֲלֹן
עַל מִדְּבַחַת: כא וְקָבִיל יִי
בְּרַעְוָא יֵת קְרִבְנִיה וְאָמַר
יִי בְּמִימְרִיה לֹא
אֹסִיף לְמָלֵט עוֹד יֵת
אַרְעָא בְּדִיל חוֹבִי
אֲנִישָׁא אֲרִי יִצְרָא לְבָא
דְּאֲנִישָׁא בִישׁ מְזַעוּרִיה

יִצְאוּ מִן־תִּיבוֹתָא: כ וַיִּבְנוּ נֹחַ מִזְבֵּחַ
לַיהוָה וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה
הַטְהֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְהֹרָה
וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ: כא וַיֵּרַח יְהוָה
אֶת־רִיחַ הַנִּיחָח וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־לְבֹו לֹא אֶסָּף לְקַלֵּל עוֹד
אֶת־הָאָדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי
יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְּעוּרָיו

רש"י

(כ) מכלל הבהמה הטהורה. אמר, 'לא נזה לי הקדוש-צרוך-הוא להכניס מאלו שזעה שזעה
אלא כדי להקריב קרבן מהם' (כ"ד): (כא) מנעוריו. מנעוריו כתיב, משנענר ללכת ממעי אמו
ניתן צו לרררר:

אור הבהיר

(כ) מכלל הבהמה הטהורה. ומהיכן ידע נח שראוי להקריב קרבן לה' ק"י, כיון שאמר נח בדעתו, מסתבר שלא צוה לי הקדוש ברוך הוא להכניס מאלו שזעה שזעה אלא כדי שאוכל להקריב קרבן מהם ק"י, ועדיין ישארו מהם כדי הצורך לקיום המין ק"י:

(כא) מנעוריו. 'מנעוריו' קתיב, בכתוב חסר, כדי שתדרש תיבה זו מלשון ניעור, ללמד שמנעוריו הולד לצאת ממעי אמו, נתן בו יצר הרע, לא קודם לכן ולא לאחר מכן ק"י:

הערות וציגים

קכב. רא"ם. והוסיף, שלא יתכן לומר שכוונת רש"י לשאול מדוע הקריב דוקא מהטהורים, שהרי דבר פשוט הוא שאם יקריב מהטמאים יחסר אותו המין מהעולם, היפך כוונת ה' שצוהו להכניס את כל המינים לתיבה כדי שיתקיימו כולם. אמנם בלבוש האורה פירש שבדאי ידע נח שראוי להקריב קרבנות, וכמו שאדם הראשון והכל הקריבו קרבנות, אלא כוונת רש"י לשאול מדוע הקריב מכל המינים הטהורים, והרי התורה התירה להקריב רק ממין הבהמות, ועל כך ביאר רש"י שהבין זאת נח מכך שצוהו ה' להכניס מכל המינים הטהורים שבעה שבעה, ולכן הקריב אף מהחיות ואף משאר בעלי חיים הטהורים, אף שאינם מהמינים הקריבים על גבי המזבח. קכז. והקריב בין מהבהמות ובין מהחיות הטהורות, ואף שנכתב 'בהמה', חיה בכלל בהמה, כמבואר בגמרא (נחיים טו:). נחלת יעקב. קכח. רא"ם, ומשמעות דבריו שהשאיר מכל מין מהטהורים זכר ונקבה, והקריב את כל השאר. אמנם בנחלת יעקב כתב שמכך שאמר לו ה' להכניס שבעה הבין נח שהם הטהורים, והקריב מכל מין אחד או שנים, וקיים את השאר, כיון שיתכן שרצון ה' היה שיכניס מהטהורים יותר כדי שהמינים הטהורים יתרבו יותר בעולם. קכט. רא"ם.

וְלֹא-אִסְּף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת-כָּל-
חַי הַבָּאֵשֶׁר עָשִׂיתִי: כִּי עַד כָּל-יְמֵי
הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וְחֹם וְקִיץ

וְלֹא אוֹסִיף עוֹד לְמַמְחִי
יֵת כָּל דְּחִי כְּמֵא
דְּעִבְדִּית: כִּי עוֹד כָּל יוֹמֵי
אֶרְעָא זְרוּעָא וְחֻצְדָּא
וְקוֹרָא וְחוּמָא וְקִיטָא

רש"י

וחצי שצטן קור וכו', צצצא-מזיעא (קו): קור.
קשה מחורף: חורף. עת זרע שעורים וקטניות
החריפין להתגשל מהר, והוא חצי שצטן ואדר
וחצי ניסן: [קציר. חצי ניסן ואייר וחצי סיון]:
קִיץ. [חצי סיון תמוז וחצי אב] הוא זמן לקיטת
תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות, ושמו קִיץ,
כמו הלחם והקִץ לאכול הנערים (שמואל ב' טו, ג):
ורחם. הוא סוף ימות החמה, חצי אב ואלול

לֹא אוֹסִיף, לֹא אוֹסִיף. כפל הדבר.
לשבועה. הוא שכתוב (ישעיה נד, ט) אשר נשבעתי
מעבור מי נח, ולא מזנינו זה שבועה אלא זו,
שכפל דבריו, והיא שבועה. וכן דרשו חכמים
במסכת שבועות (דף לו:). (כג) עוֹד כָּ יְמֵי
הָאָרֶץ וגו' לֹא יִשְׁבְּתוּ. ששה עמים הללו
שני חדשים לכל אחד ואחד, כמו ששנינו, חצי
תשרי ומרחשון וחצי כסלו וזרע, חצי כסלו וטבת

אור הבהיר

וחצי סיון קציר, חצי סיון ותמוז וחצי אב קִיץ,
חצי אב ואלול וחצי תשרי חום:
קִיץ. זמן זה של ה'קור' קשה בקרירות שבו יותר
מזמן ה'חורף':

חָרַף. עַת זֶרַע שְׁעוּרִים וְאוֹתָן קִטְנִיּוֹת הַחֲרִיפִין
[המקדימים] לְהַתְּבַשֵּׁל מִהֶרָ. וזמן 'קִיץ' הוא
חֲצִי שָׁבֵט וְאֶדָר וְחֲצִי נִיסָן:

[קִצִּיר. חֲצִי נִיסָן, וְאֶיִר, וְחֲצִי סִינּוֹ]:
קִיץ. [חֲצִי סִינּוֹ, תְּמוּזָה, וְחֲצִי אָב]. וְה'קִיץ' הוּא זְמַן
לְקִיטַת תְּאֵנִים, וְזְמַן שְׁמִיבִישִׁים אוֹתָן בְּשָׂדוֹת,
וְשִׁמּוֹ - וְהַתָּאנָה עֲצֵמָה מִכּוֹנָה 'קִיץ', כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
(שְׁמוּאֵל ב' טז ב) 'הִלָּחֵם וְהִקְיִץ לְאֹכֹל הַנְּעָרִים':
וְחֹם. הוּא סוּף יְמוֹת הַחֶמֶה, חֲצִי אָב, וְאֶלּוּל,

לֹא אִסְּף, וְלֹא אִסְּף. הטעם שֶׁכָּפַל אֶת הַדָּבָר, לְדַמּוֹר
פְּעֻמִּים 'לֹא אוֹסִיף' הוּא לְשִׁבוּעָה, וְכִפִּי שִׁיבוּאֵר,
וְהוּא שְׁכָתוֹב (ישעיהו נט ט) 'אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעַבְר מִי
נַח', וְלֹא מִזִּינוּ בָּה שְׁבוּעָה אֶלָּא זֶה, שֶׁכָּפַל דְּבָרָיו,
וְכַפִּילַת הַדְּבָרִים הִיא כְּמוֹ לִשּׁוֹן שְׁבוּעָה, וְכֵן דָּרְשׁוּ
חֲכָמִים בְּמִסְכַּת שְׁבוּעוֹת (לו א), שֶׁהַכּוֹפֵל דְּבָרָיו
לְדַמּוֹר 'לֹא, לֹא' או 'כֵּן, כֵּן', הֵרִי זֶה שְׁבוּעָה:

(כג) עוֹד כָּ יְמֵי הָאָרֶץ וגו' לֹא יִשְׁבְּתוּ. שֶׁשֶּׁה
עַתִּים הֵלְלוּ, שֶׁהֵם זֶרַע וְקָצִיר, וְקֹר וְחֹם, וְקִיץ
וְחָרַף ק', זְמַנָּם שׁוֹה, שְׁנֵי חֲדָשִׁים לְכָל אֶחָד
וְאֶחָד, כְּמוֹ שֶׁשִּׁנֵּינוּ 'חֲצִי תִשְׂרִי וּמִרְחֶשֶׁן וְחֲצִי
כְּסֻלּוֹ, זֶרַע. חֲצִי כְּסֻלּוֹ וְטִבֵּת וְחֲצִי שָׁבֵט, וְכו',
חֲצִי שֶׁבֶט וְאֶדָר וְחֲצִי נִיסָן קוֹר קלָא, חֲצִי נִיסָן וְאֶיִר

הערות וציורים

קל. אך 'יום ולילה' אינם נמנים כעיתים בפני עצמם, שהרי הם משותפים עם כל הזמנים הללו, שבכולם יש חילוף קבוע של יום ולילה. גור אריה. קלא. נוסח הגמרא (ב"מ קו) 'חצי כסלו טבת וחצי שבט חורף חצי שבט אדר וחצי ניסן קור', ובנחלת יעקב ביאר שרש"י נקט שיטה אחרת מהגמרא, אך הרא"ה והג"א גרסו ברש"י כגירסת הגמרא.

וְחָרַף וַיּוֹם וַלִּילָהּ לֹא יִשְׁבְּתוּ: וְיִבְרַךְ אֱלֹהִים אֶת־נֶחַ וְאֶת־
בְּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פָּרוּ וּרְבוּ
וּמְלֵאוּ אֶת־הָאָרֶץ: ב וּמִזְרָאֲכֶם

רש"י

וחצי תשרי, שהעולם חס ציומר, כמו ששנינו במסכת יומא (דף קט.) שלהי קייטא קשי מקייטא: ויום וליילה לא ישבתו. מכלל, ששנתו כל ימות המצול, שלא שמשו המזלות, ולא ניכר בין יום וצין לילה (ב"ר): לא ישבתו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן:

אור הבהיר

העולם היה חושך קלי, ולא נכר בין יום ובין לילה: לא יִשְׁבְּתוּ. כוונת הפסוק בלשון 'שבייתה' היא להפסקה, וכמו 'תִּשְׁבִּיתוּ שָׁאֵר מִבְּתֵיכֶם קָלִד', לומר שלא יִפְסְקוּ כל העיתים האלה מלהתנהג כסדרן. אך אין לפרש לשון 'שבייתה' במשמעות של 'מנוחה', שהרי לשון זו שייכת רק במי שעושה פעולה מסוימת ונח, ואילו 'זָרַע וְקָצֵר, וְקָר וְחָם, וְקִיץ וְחָרֵף, וַיּוֹם וְלִילָה' אינם פעולות, אלא הם תוצאות ודברים הנפעלים על ידי המזלות, ולא שייכת בהם מנוחה מפעולה קלה:

וְחָצִי תִּשְׁרִי, שבאותו זמן העולם חס ציומר, יותר מזמן ה'קִיץ', כמו שִׁשְׁנֵינוּ בְּמִסְכַּת יוֹמָא (כט.) 'שְׁלֵהי קִיטָא קָשִׁי מִקִּיטָא' - סוף הקיץ קשה וחם יותר מהקיץ עצמו:

וַיּוֹם וַלִּילָהּ לֹא יִשְׁבְּתוּ. מכך שהוצרך הכתוב לומר שהיום והלילה לא ישבתו ממהלכם, מְקַלֵּל - יש ללמוד מכך שִׁשְׁבְּתוּ היום והלילה כל ימות המבול קלי, שְׁלֵא שְׁמֹשׁוּ הַמַּזְלוֹת - לא נעו השמש והירח והכוכבים במסלוליהם הקבועים, אלא עמדו במקומם שנה תמימה, ובחצי העולם היה אור ובחצי

הערות וציונים

קלב. אמנם לשון 'לא יִשְׁבְּתוּ' מתייחסת גם לאמור בתחילת הפסוק, 'זָרַע וְקָצֵר וְקָר וְחָם וְקִיץ וְחָרֵף', מכל מקום לגבי דברים אלו לא הוצרך רש"י לפרשם, שהרי בזמן שכל הארץ מכוסה במים אין שייכות לכל הדברים הללו, אך לגבי 'יום וליילה' שהם תלויים במזלות שברקיע ויכולים לשמש גם בזמן שהארץ מכוסה במים, הוצרך רש"י לפרש שבשנת המבול לא שמשו המזלות כלל. רא"ם. אמנם בבאר בשדה כתב שלשון 'לא יִשְׁבְּתוּ' לא נאמרה על אותם זמנים של קור וחום וכו', כיון שלשון 'לא יִשְׁבְּתוּ' שייכת רק על דברים שהיו קודם המבול, כמו יום וליילה, ואילו זמנים אלו של קור וחום וכו' לא היו כלל קודם המבול, כמבואר במדרש רבה שהיה להם כל השנה אויר יפה כמו האויר שיש בזמן הזה בין פסח לעצרת. **קלג.** משכיל לדוד, שפתי חכמים, וביאר לפי זה כיצד היה לנח אור בתיבה מהחלון שעשה, כיון שנכנס נח לתיבה 'בעצם היום הזה', הרי שנכנס במקום שבו זרח השמש באותו זמן, ונשארה במקומה במשך שנה שלימה. אמנם הרא"ם הבין מדברי רש"י שלא האירו המזלות כלל, ומכאן הועיל החלון לנח והרי לא נכנס משם אור, ואין ראתה היונה וכדומה. להיכן לעוף, ואין ראה נח שחורבו פני האדמה, ואין ידע את מספר הימים, להמתין שבעה ימים לשילוח היונה וכדומה. אמנם בנחלת יעקב תירץ שהאבן הטובה האירה לנח בתיבה בשעות היום וכהא אורה בלילה, ומתוך כך ידע את מנין הימים, והיא האירה לנח בתיבה וליונה מחוץ לתיבה. **קלד.** נחלת יעקב. **קלה.** רא"ם.

וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיֵּי הָאָרֶץ
וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכָל־אֲשֶׁר
תִּרְמֹשׁ הָאָדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם
בְּיָדְכֶם נָתַנִּי: ג כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר
הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ
בִּירֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־

וְאִמְתְּכוֹן תִּהְיֶה עַל כָּל
חַיֵּי אֶרֶץ וְעַל כָּל עוֹפֵא
דְּשָׁמַיָא, בְּכָל דְּתַרְחִישׁ
אֶרֶץ וּבְכָל גּוּנֵי יָמָא
בְּיָדְכוֹן מְסִירִין: ג כָּל
רְחֵשָׁא דְהוּא חַי לְכוֹן יִהְיֶה
לְמִיכַל, כִּירוֹק עֶסְבָּא
יִהְבִּית לְכוֹן יֵת כּוּלָּא:

רש"י

מוראכם על החיות - כל זמן שאתם חיים (שנח
קנא): (א) לכם יהיה לאכלה. שלא
הרשיתי לאדם הראשון לאכול בשר אלא ירק
עשב, ולכם, בירק עשב שהפקרתי לאדם
הראשון, נתתי לכם את כל (סנהדרין נט):

ט (ב) וחתכם. ואימתכם. כמו תראו חתם
(איוב ו כה). ולאגדה, לשון חיות. שכל זמן שמינוק
בן יומו חי אין אלה לריוח לשמרו מן העכברים,
עוג מלך הצנן מה לריוח לשמרו מן העכברים,
שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה, אימתי יהיה

אור הבהור

זה 'ומוראכם וחתכם' יהיה על כל חיות הארץ,
וכך מתפרש הפסוק, 'אימתי יהיה' 'ומוראכם'
על החיות, בזמן 'חתכם', והיינו כל זמן
שאתם חיים:

(ג) לכם יהיה לאכלה. הוצרך ה' להתיר להם
את הבשר באכילה, וכך אמר להם, שלא
הרשיתי לאדם הראשון לאכול בשר של בעלי
חיים, אלא רק ירק עשב, ואילו לכם, בירק
עשב שהפקרתי לאדם הראשון, נתתי לכם את
כל, גם את בשר בעלי החיים קלי:

ט (ב) וחתכם. כלומר, ואימתכם, כמו שנאמר
(איוב ו כא) 'תראו חתם', כלומר, תראו דברים
המאיימים ומפחידים. ומדרש אגדה, תיבת
'חתכם' היא מלשון חיות קלי, ללמוד, שכל זמן
שתינוק בן יומו חי, אין אתה צריך לשמרו
מן העכברים שלא יאכלוהו, כי אימתו של
האדם החי מוטלת על בעלי החיים. ומאידך,
אפילו אדם גדול כמו עוג מלך הצנן, לאחר
שמת, צריך לשמרו מן העכברים שלא
יאכלוהו, ודבר זה נרמז במה שצאמר בפסוק

הערות וציונים

קלו. ואף ששורש לשון חיות מחייבת את האות יו"ד, הרי אלו לשונות דומים, וכיון שהיראה של בעלי החיים היא מחמת
החיות שבאדם, נכתבה בתורה לשון 'וחתכם' הרומזת לכך. גור אריה. קלו. ואף שכבר נכתב בתחילת הפסוק 'כל רמש'
אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה', היה ניתן להבין שרק בעל חיים שמת מעצמו מותר באכילה, אך אסור להמית בעל חיים
כדי לאוכלו, ולכן הוסיפה התורה והשוותה זאת ל'ירק עשב', שכשם שבירקות אין חילוק בדרך אכילתם ומותר אף לתולשם
ולאוכלם, כך מותר להמית בעלי חיים כדי לאוכלם. גור אריה. וכעין זה כתב במשכיל לדוד, שגם לאדם הראשון הותר לאכול

ד אֵךְ-בֶּשֶׂר בְּנִפְשׁוֹ דְּמִוּ לָא
 תִּיכְלוּן: ה וְאֵךְ אֶת-דְּמִכֶּם
 דְּבִרְם בְּסָרָא בְּנִפְשֵׁיהּ
 דְּמִיָּה לָא תִיכְלוּן:
 ה וְבִרְם יִתְ דְּמִכּוּן

רש"י

(ד) בנפשו דמו. אסר להם אבר מן החי. כלומר, כל זמן שנפשו דמו לא תאכלו הנשר (ט טז): בנפשו דמו. צעוד נפשו צו: בשר בנפשו לא תאכלו הרי אבר מן החי; ואף

אור הבהיר

(ד) בְּנִפְשׁוֹ דְּמִוּ. 'לא תאכלו', כלומר, אף שהתיר להם ה' אכילת בשר בעלי חיים, מכל מקום בלשון זו אָסַר לָהֶם ה' לאכול אבר מן החי, וכך מתפרש הפסוק, קְלוּמַר, קַל זְמַן שִׁנְפִּשׁוּ בּוּ, שעדיין לא מת, לֹא תֹאכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר קִלָּה: בְּנִפְשׁוֹ דְּמִוּ. אף לגבי הדם יש לפרש, בְּעוֹד נִפְשׁוֹ בּוּ, בבעל החיים, לא תאכלו את הדם, והיינו איסור דם מן החי: בֶּשֶׂר בְּנִפְשׁוֹ לֹא תֹאכְלוּ. והדרך שבה לומדים מהפסוק את שני האיסורים, אבר מן החי ודם מן החי, כיון שלשון 'בשר בנפשו לא תאכלו'

הָרִי זֶה אֲבָר מִן הַחִי, וְאֵף 'בְּנִפְשׁוֹ דְּמִוּ לֹא תֹאכְלוּ', הָרִי זֶה דָּם מִן הַחִי, וּשְׁנֵיהֶם כְּלוּלִים בְּצִיּוּי שֶׁל 'לֹא תֹאכְלוּ':
 (ה) וְאֵךְ אֶת דְּמִכֶּם. לשון 'ואך' מלמדת שיש שייכות בין האמור בפסוקים הקודמים לכאן, וכך מתפרש הפסוק, אֵף עַל פִּי שֶׁהִתְרִיתִי לָכֶם נְטִילַת נֶפֶשׁוֹ בְּהִמָּה כִּדִּי לֹאֲכֹלָהּ, וכמו שנאמר לעיל (פסוק ג) 'כֹּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֶכְלָהּ', מכל מקום אֶת דְּמִכֶּם אֲדֹרֶשׁ, מִהַשּׁוֹפֵךְ דָּם עֲצָמוֹ, שֶׁמֵּאֲבֵד עֲצָמוֹ לְדַעַת עַל יְדֵי שְׁפִיכַת דְּמוֹ קִלָּט:

הערות וציגים

בשר של בעל חיים שמת מעצמו, ונאסר עליו רק להמית בעל חיים לצורך אכילתו, ולכן כאן נאמר לנו שמעתה יהא הבשר עבורם כירק עשב, המותר באכילה בכל אופן, וכך יהיו הם רשאים להמית ולאכול. ובלבוש האורה כתב שהיה מקום לומר שהותר להם לאכול בעלי חיים רק לאחר שהמית אותם האדם, בדומה לשחיטה, אך אם מתו ממאליהם אסורים באכילה, בדומה לנבילה שנאסרה לישראל, ולכן דימתה זאת התורה לירק עשב, ללמד שמוותרת באכילה בכל אופן, ואף אם מתה ממאליה. ובדברי דוד כתב שהיה מקום להבין שההיתר של אכילת בשר בא במקום אכילת ירק עשב שתיאסר מכאן והלאה, ולכן הוצרך הכתוב לחזור ולכתוב שההיתר של ירק עשב שהיה לאדם הראשון, נשאר גם מכאן והלאה. קִלָּט. אף שכבר נאסרה אכילת אבר מן החי על אדם הראשון, היה מקום לומר שכיון שהותרה לבני נח אכילת בשר הותרה להם גם אכילת אבר מן החי, ולכן הוצרך הכתוב לחזור ולאסור גם עליהם אכילת אבר מן החי. גור אריה. קִלָּט. לכאורה קשה מה השייכות בין הריגת בעלי חיים להריגת אדם על ידי עצמו, והרי ודאי שאין בכלל היתר הריגת בעלי חיים גם היתר הריגת בני האדם, שאם כן היה צריך להזהיר כאן גם שלא יהרגו איש את רעהו. וביאור בדברי דוד ובבאר בשדה, שהריגת אדם אחר בודאי אסורה כיון שאותו אדם אינו מתרצה בכך, אך הריגת עצמו דומה להריגת בעלי חיים בכך שזהו חטא כלפי ה', וכיון שבעלי החיים שייכים לה' ולכן היה אסור להורגם, ואף על פי כן התיר ה' לנו ולזרעו את הריגתם, היינו סבורים שרשאי האדם להרוג גם את עצמו כיון שאין מבני האדם מי שימחה בידו, לכן הוצרכה התורה להזהיר שאין הריגת עצמו בכלל ההיתר.

לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה
אֲדַרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ
אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת־נַפְשׁ הָאָדָם:

לְנַפְשֵׁיכֶם אֲתַבֵּעַ, מִיַּד
כָּל חַיָּתָא אֲתַבְעֵנָהּ,
וּמִיַּד אַנְשָׁא מִיַּד גְּבֵר
דִּישׁוּד יִת דְּמָא דְאַחוּהִי
אֲתַבֵּעַ יִת נַפְשָׁא דְאַנְשָׁא:

רש"י

ומיד האדם. מיד ההורג צמוד ואין עדים
אני אדרוש: מיד איש אחיו. שהוא אוהב לו
כאח והרגו שוגג אני אדרוש, אם לא יגלה
ויבקש על עונו לימחל, שאף השוגג נרץ כפרה.
ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע

לנפשותיכם. אף החונק עצמו, אף-על-פי
שלא ינא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי
שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות
לשלוט בהן, שנאמר (תהלים מט, יג) נמשל כבהמות
נדמו, לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות:

אור הבהיר

ומיד האדם. כלומר, מיד ההורג את האדם
במזיד, ואין עדים שיענישוהו בבית דין של
מטה, אני אדרוש את דמו להעניש את ההורגו:
מיד איש אחיו. הוסיף ה' לשון זו של 'מיד
איש אחיו', לומר שלא רק ההורג במזיד נענש,
אלא אף מיד מי שהוא אוהב לו כאח, והרגו
בשוגג, אני אדרוש את דמו להענישו, אם לא
יגלה ממקומו לעיר מקלט כדין רוצח בשגגה,
ולא יבקש על עונו לימחל, שאף השוגג צריך
כפרה, ואם אין עדים לחייבו גלות, והוא עצמו
אינו נכנע לגלות מעצמו קמג ולבקש על עונו

לנפשותיכם. ללמד שלא רק המאבד עצמו על
ידי הוצאת דם, אלא אף החונק עצמו בכלל
איסור זה, אף על פי שלא יצא ממנו דם קמ:
מיד כל חיה. הוצרך ה' לומר כן, לפי שקודם
לכן חטאו אנשי דור המבול והפקרו למאכל
חיות רעות לשלוט בהן, שנאמר (תהלים מט יג)
'נמשל כבהמות נדמו', כלומר, מי שנדמה
במעשיו הרעים כבהמה, חיה רעה שולטת
ומושלת בו קמא, לפיכך הוצרך ה' בברכתו לנח
ולבניו להזהיר עליהן את החיות, שיחזרו
לטבעם הראשון ולא יזיקו לבני אדם קמב:

הערות וציורים

קמ. בגור אריה כתב שדברי רש"י כאן הם מגידא משובשת, כיון שאין שום סברא לחלק בין ההורג עצמו על ידי הוצאת דם לבין ההורג עצמו בחניקה, ואין צורך בדרשה מיוחדת לכך. אמנם בבאר בשדה כתב שהיה ניתן לומר שבהריגת עצמו על ידי שפיכת דם יש חומרא מיוחדת, שהרי זה כחובל בעצמו שהוא דבר איסור בפני עצמו. ועוד, שכיון שהדם הוא הנפש, כאשר שופך את דם עצמו יש בכך בזיון גדול יותר לאדם, ולכן הוצרך ריבוי מיוחד לאיסור את חניקת עצמו. קמא. כך פירש רש"י (שבת קנא:) את דברי הגמרא שם, 'אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה, שנאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו'. קמב. כלומר, אין הכוונה שהזהירו החיות שלא יזיקו לבני האדם, שהרי אינם בני דעת ובני בחירה, אלא כיון שבבריאת העולם נבראו בעלי החיים באופן שהאדם הוא שימשול בהם, כמו שנאמר 'ורדו בדת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ', ובזמן המבול השתנה טבע בעלי החיים ונמסרו בני האדם בידם, חזר עתה ה' ואמר שיחזרו בעלי החיים לטבעם הראשון. רא"ם. אמנם בבאר בשדה כתב שהאזהרה היא לשר הרוחני הממונה על בעלי החיים. קמג. כך מבואר גם כן בדברי רש"י על הגמרא (מסכת יד דה אלהים) שאף אם אין עדים בדבר חייב הרוצח בשגגה לגלות, וזה לשונו שם 'ההורג היה חייב גלות, ואין עד בדבר, והוא לא גלה'.

וּשְׁפָךְ הָם הָאָדָם בָּאָדָם דְּמֹו
 יִשְׁפָךְ בִּי בְצַלֵּם אֱלֹהִים עֲשֵׂה
 אֶת־הָאָדָם: וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ
 שְׂרִצֵּי בָאָרֶץ וּרְבוּ־בָהּ: פ

רש"י

הקדוש־צרוך־הוא דורש ממנו, כמו שדרשו רבותינו, והאלהים חנה לידו (שמות כח, יג) במסכת מכות (דף יז, ה) הקדוש־צרוך־הוא מומנן לפונדק אחד וכו': (ו) באדם דמו ישפך. חס יש עדים, המימיהו חס; למה?

אור הבהור

וסיום הפסוק מתפרש כנתינת טעם, ולמה ראו הוא הרוצח שיהרגוהו, 'כִּי בְצַלֵּם אֱלֹהִים גֹּו' עֲשֵׂה אֶת הָאָדָם:

עֲשֵׂה אֶת הָאָדָם. זה מקרא חסר, שהרי לא התפרש מי עשה את האדם, וצריך להיות כתוב 'עֲשֵׂה הָעוֹשֶׂה אֶת הָאָדָם', אך קיצרה התורה בלשונה וסמכה על המובן מתוך הדברים, שה' הוא שעשה את האדם בצלם אלהים, וכן יש הרבה במקרא:

(ו) וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ. לשון זו של 'פרו ורבו' כבר נאמרה לעיל (פסוק א) בתחילת דברי ה' לנח ולבניו, והטעם שחזר ה' ואמר זאת שוב, לפי פשוטו, הפעם הראשונה שנאמרה לנח קמו היתה לבקרה, שכן יהיה, וקאן נאמרה שוב לציווי, שחייב האדם לעסוק בפריה ורבייה קמו. ולפי מדרשו, הפעם

לימחל, הקדוש ברוך הוא דורש ממנו את דמו של הנהרג ומענישו וגורם לו לגלות, כמו שפירשנו רבותינו ז"ל על הפסוק שנאמר ברוצח בשגגה 'וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לִידֹו, בְּמִסְכַּת מִכּוֹת' (י: ב) במה הכתוב מדבר, בשני בני אדם שהרגו את הנפש, אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד, לזה אין עדים ולזה אין עדים, הקדוש ברוך הוא מומנן לפונדק אחד וכו' זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם, וזה שהרג בשוגג יורד בסולם, ונפל עליו והרגו. זה שהרג במזיד נהרג, וזה שהרג בשוגג גולה:

(ו) בְּאָדָם דְּמֹו יִשְׁפָךְ. יש לקרוא את הפסוק כאילו נאמר 'שפך דם האדם', והיינו ההורג את חבירו, אם נעשה הדבר 'בְּאָדָם', כלומר בפני בני אדם, והיינו אם יש עדים על הריגתו קמו, 'דְּמֹו יִשְׁפָךְ', כלומר, המיתוהו אתם, בני האדם קמו.

הערות וציונים

קמו. לשון 'עדים' שכתב רש"י אינה בדיוקא, שהרי בן נח נהרג אפילו על פי עד אחד, וכלשון הפסוק 'באדם', והיינו אפילו בפני אדם אחד. באר בשדה. קמו. שהרי לא נאמר כאן 'אנוכי אדרוש מעמו', שמשמעו שיענש בידי שמים, אלא ישפך דמו בידי אדם, שיהרג בבית דין. באר בשדה. קמו. נחלת יעקב. קמו. ואף שכבר הצטווה אדם הראשון על

חמישי ח וַיֹּאמֶר יי לְנֹחַ
וּלְבִנְיָהּ עֲמִיה לְמִימֶר:
ט וַיֹּאנֶה הָאָא אָנֶה מְקִים יִת
קִימִי עֲמִיכֹן וְעַם בְּנִיכֹן
בְּתִרְיֹכֹן: י וְעַם כָּל נִפְשָׁא

חמישי ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-נֹחַ
וְאֶל-בָּנָיו אֲתָנוּ לֵאמֹר: ט וַיֹּאנֶה הִנְנִי
מְקִים אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת-
וְרַעְיֵכֶם אֲחֵרֵיכֶם: י וְאֵת כָּל-נֶפֶשׁ

רש"י

להקיש מי שאינו עוסק צפריה ורביה לשופך
דמים (יבמות סג):
חמישי (ט) וַיֹּאנֶה הִנְנִי. מסכים אני עמך.
סהיה נח דואג לעסוק צפריה ורביה עד

אור הבהור

הראשונה באה לענין הציווי קמח, והפעם השניה
באה להקיש מי שאינו עוסק בצריה ורביה
לשופך דמים, ולכן נאמר לאחר 'שפך דם האדם
באדם דמו' 'שפך', הפסוק 'ואתם פרו ורבו',
ללמד שאם לא תעשו כן, הרי אתם נחשבים
כשופכי דמים:
חמישי (ט) וַיֹּאנֶה הִנְנִי. ביאור לשון 'ואני', בוי"ו
החיבור, היינו כמו 'גם אני' קמח, כלומר, אמר בכך
ה' לנח 'מסכים אני עמך', ועניינה של הסכמה
זו הוא לפי שמתחילה היה נח דואג ואינו רוצה
לעסוק בצריה ורביה קמח שמו יבוא שוב מובל

לעולם, עד שהבטיחו הקדוש ברוך הוא שלא
לשחת את העולם עוד, וכן עשה ה', שהבטיחו
על כך, כמו שנאמר לעיל (ח, כא) 'לא אסף לקלל
עוד את האדם בעבור האדם', אך כיון שידע נח
שההבטחה היא בתנאי שלא יחטא, עדיין היה
דואג שמו יחטא ויישחת העולם, ולכן ביקש
מה' שיכרות ברית על כך שלא יישחת העולם,
וברית זו מועילה אפילו אם יחטא קמח, ובאחרונה
- ולאחר מכן, והיינו בפסוק זה, אָמַר לו' ה' וַאֲנִי
הִנְנִי, כלומר, הִנְנִי מְסִכִּים לַעֲשׂוֹת קִיּוֹם וְחַיִּים
שֶׁל בְּרִית הַלְּבָבָתִּי, וְאֵתָּן לָךְ עַל כֵּךְ אוֹת:

הערות וציורים

פריה ורביה, כמבואר לעיל (א נח), כיון שהיה נח דואג מלעסוק בפריה ורביה שמו יחזור העולם וישחת, כמבואר בדברי
רש"י להלן (פסוק ט), חזר ה' וצוהו שוב על פריה ורביה. רא"ם. **קמח**. ואך שנאמר שם 'ויברך אלהים את נח ואת בניו
ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ', אין לשון 'פרו ורבו' המשך של הברכה, אלא ענין בפני עצמו. רא"ם. **קמח**. רא"ם. אמנם
גור אריה ובספר הזכרון פירשו שהדיק הוא מלשון 'הנני', שמשמעותה הנני מוכן להסכים לדברך, ולחזק את
הבטחתי (ח כא) שלא אשחית את העולם, על ידי שאכרות על כך ברית. **קמח**. והוא לא לך שחשש נח לעסוק בפריה ורביה,
שהרי כשיצאו מהתיבה הותר להם תשמיש המטה, שנאמר (פסוק טו) 'צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך',
ואך על פי כן נאמר (פסוק יח) 'וצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו', הרי שיצאו אנשים לבד ונשים לבד, והיינו כיון שלא
רצה לעסוק בפריה ורביה. נחלת יעקב. **קמח**. רא"ם, גור אריה. אמנם בשפתי חכמים תירץ שאמנם לעיל נאמרה לשון
שבעה, אך לא אמר זאת ה' לנח, כמו שנאמר 'ויאמר ה' אֵל לבו לא אסף לקלל עוד את האדם בעבור האדם', הרי
שהדיבור היה אל ליבו, ולא לנח, ולכן הוצרך כאן למרות ברית עם נח.

חִיתָּא דְּעִמְכוֹן בְּעוֹפָא
בְּבַעֲרִיא וּבְכָל חֵית אֶרֶצָא
עִמְכוֹן מְכַל נְפָקִי תִּיבוֹתָא
לְכָל חֵית אֶרֶצָא:
יֵא וְאֶקִּים יְת קִימִי עִמְכוֹן
וְלֹא יִשְׁתַּיְצִי כָּל
בְּסָרָא עוֹד מִמִּי טוֹפְנָא
וְלֹא יְהִי עוֹד טוֹפְנָא
לְחַבְלָא אֶרֶצָא: יֵא וְאָמַר יי

חִתִּיה אֲשֶׁר אֲתֹכֶם בְּעוֹף בְּבַחֲמָה
וּבְבַל־חֵית הָאָרֶץ אֲתֹכֶם מְבַל־
יֵצְאִי תַתְּכָה לְבַל־חֵית הָאָרֶץ:
יֵא וְהִקְמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אֲתֹכֶם
וְלֹא־יִכָּרֵת בְּל־בָּשָׂר עוֹד מִמִּי
הַמְבּוֹל וְלֹא־יִחַיֶּה עוֹד מְבּוֹל־
לְשַׁחַת הָאָרֶץ: יֵא וְיֹאמַר אֱלֹהִים

רש"י

זכלל הסיה אשר אתכם, שאין הילוכן עם הצריות:
(א) והקיומותי. אעשה קיום לצריתי. ומהו
קיומו? את הקשת, כמו שמסיים והולך:

(י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם
הצריות: מבל יוצאי התיבה. להציל שקלים
ורמסים: חית הארץ. להציל המזיקין שאינן

אור הבהיר

המזיקין, כגון האריות והנמרים ושאר חיות
טורפות, שאינן בכלל החיה אשר אתכם, שהרי
אין הילוכן עם הבריות [-אין בעלי החיים
הטורפים מהלכים בין בני האדם קני]:

(יא) והקיומותי. אין הכוונה שאעשה ואכרות את
הברית, שהרי כבר נכרתה הברית עצמה במה
שנאמר לעיל (פסוק ט) 'וְאֲנִי הֲנִי מְקִים אֶת
בְּרִיתִי אִתְּכֶם' קני, אלא כאן הכוונה שאעשה
קיום וחיוזק לבְּרִיתִי האמורה לעיל, שלא יבוא
מבול לעולם, ומהו קיומו, אֶת הַקֶּשֶׁת אשר אתן
בענן, כמו שְ�מִסִּים וְהוֹלֵךְ בפסוקים הבאים:

(י) חֵית הָאָרֶץ אֲתֹכֶם. לשון 'אתכם' באה
לומר ש'חית הארץ' האמורה כאן הם בעלי
החיים המתהלכים עם הבריות [-עם בני האדם],
כמו החמורים והסוסים וכיוצא בהם קני:

מְבַל־יֵצְאִי תַתְּכָה. לְהַבִּיא - לרבות שקצים
[-עופות טמאים קני] וְיִמָּשִׁים, שאף הם בכלל
ברית קיום העולם שכרת ה' עם יוצאי התיבה:
חֵית הָאָרֶץ. אף שכבר נאמר בפסוק זה 'חית
הארץ', הרי התבאר ששם מדובר בחיות
המתהלכות עם בני האדם, וחזר ואמר 'לכל חית
הארץ' כדי לְהַבִּיא - לרבות את בעלי החיים

הערות וציונים

קנב. גור אריה. קנב. מהרש"ל, וכמו שנאמר (ויקרא יא יג) 'וְאֵת אֵלֶּה תִּשְׁקָצוּ מִן הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הַס'. קנר. גור
אריה. אמנם הרא"ם פירש שמה שכתב רש"י לעיל 'המתהלכים עם הבריות' היינו כל בעלי החיים, ולמעט את השדים, שאף
שהם מיוצאי התיבה, הרי אינם מהלכים עם הבריות, ומה שכתב כאן רש"י 'להביא המזיקין', היינו לרבות את השדים.
קנה. רא"ם, גור אריה.

דא אַת קִיָּם דְּאַנָּא יְהִיב
בֵּין מִימְרֵי וּבִינִיכּוֹן וּבֵין
כָּל נַפְשָׁא חִיתָּא דְּעַמְכוֹן,
לְדִרֵי עֲלָמָא: יֵי יְת קִשְׁתִּי
יְהִיבִית בַּעֲנָנָא וְתִהִי לְאֵת
קִיָּם בֵּין מִימְרֵי וּבֵין
אַרְעָא: יֵי וְיִהִי בַּעֲנָנוֹתִי
עֲנָנָא עַל אַרְעָא וְתִתְחַזִּי

זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אַנִּי נֹתֵן
בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה
אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם: יֵי אֶת־
קִשְׁתִּי נִתְּתִי בַּעֲנָן וְהִיתָה לְאוֹת
בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ: יֵי וְהִיתָה
בַּעֲנָנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאָתָה

רש"י

(יג) לְדֹרֹת עוֹלָם. נכתב חסר שיט דורות (יד) בַּעֲנָנִי
שלא הוזכרו לאות לפי שצדיקים גמורים היו, ענן. כשחללה במחשבה לפני להציא חסר
כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של

אור הבהיר

(יג) לְדֹרֹת עוֹלָם. לא נכתב 'לדורות', בכתב
מלא, אלא נכתב חסר, 'לדור', ללא האות ו' ו'
האחרונה המשמשת כלשון רבים של 'דור' קני,
ללמד שלא בכל הדורות הוצרכו לאות זו, אלא
יש דורות שלא הצרכו לאות זו של הקשת,
לפי שצדיקים גמורים היו, כמו דורו של
חזקיהו מלך יהודה, ודורו של רבי שמעון בן
יוחאי, והם ממועטים מכך שלא נאמר 'לדורות'

בלשון רבים הכוללת את כל הדורות קני:
(יד) בַּעֲנָנִי עָנָן. אין הכוונה כפשוטה שבכל פעם
שיהיו ענני גשם תיראה הקשת, שהרי פעמים
רבות יש עננים ואין נראית הקשת קני, אלא
בשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון
לעולם, והחושך והאבדון רמוזים בלשון 'ענני'
ענן, כדרך שענני הגשם מחשיכים את היום, אז
אראה את הקשת ואזכור את הברית:

הערות וצינים

קנו. נחלת יעקב. קנו. נחלת יעקב. אמנם הרא"ם פירש שמכר שנכתב 'לדור' בכתב חסר יש לדרוש זאת כאילו נאמר
'לדור עולם', כלומר, למשפחה הדורה בעולם, ולא לכל המשפחות הדורות בעולם, למעט את אותן משפחות שהיו בשני
דורות אלו שלא הווקעו לאות הקשת, ולדבריו הדייק הוא מחסרון האות ו' ו' הראשונה שהיא בשורש המילה 'דור', ובכך
משתנה הכוונה מלשון 'דורות' ללשון 'דירה'. קנו. גור אריה. וכעין זה כתב ברא"ם, שאם מדובר בענני גשם, קשה המשך
הפסוק להלן (טו) וְנִתְּתִי אֶת בְּרִיתִי אִשּׁוֹר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה כָּל בָּשָׂר וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמָּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת כָּל
בָּשָׂר, ומשמע שלולא כן בכל פעם שיהיו ענני גשם יבוא מבול לעולם. ובשפתי חכמים כתב שדייק כן רש"י מהלשון 'בענני'
ענן על הארץ, והרי ענני הגשם מתייחסים אל השמים, ולא אל הארץ, ולכן בהכרח הכוונה להבאת חושך ואבדון על הארץ,
והיינו על יושבי העולם. ובאר בשדה כתב שהדייק של רש"י הוא מכך שייחס הכתוב את הענן אל ה', בלשון 'בענני', ולא
כתב סתם בהיות ענן על הארץ בדרך טבעית, ומשמע שמדובר בענן המתייחס להנהגת ה' שאינה בדרכי הטבע, והיינו
כשיעלה במחשבתו להביא מבול על הארץ.

הַקִּשְׁתָּ בָּעֵנָן: טו וְזָכַרְתִּי אֶת-
 בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין
 כָּל-נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל-בָּשָׂר וְלֹא-
 יִהְיֶה עוֹד הַמָּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת
 כָּל-בָּשָׂר: טז וְהָיְתָה הַקִּשְׁתָּ בָּעֵנָן
 וְרֵאִיתִיהָ לְזִכָּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין
 אֱלֹהִים וּבֵין כָּל-נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל-
 בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ: יז וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים אֶל-נֹחַ זֹאת אוֹת-הַבְּרִית
 אֲשֶׁר הִקְמַתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל-בָּשָׂר
 אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ: פ

רש"י

מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה
 את האות ונוכח: (יז) זאת אות הברית.
 הראהו הקשת ואמר לו, 'הרי האות שאמרתי':

(טו) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין
 מדת הדין של מעלה וצניעות. שהיה לו לכתוב
 'ביני ובין כל נפש חיה'; אלא זהו מדרשו, כשתבא

אור הבהיר

הרמוזה בשם 'אלהים', לקטרג עליכם ולחייב
 אתכם בעונש, אני רואה את האות, ונוכח
 בברית:

(יז) זאת אות הברית. לשון 'זאת' מרמזת על
 דבר הנראה לעין, מלמד שבאותה שעה הראוהו
 ה' לנו את הקשת, ואמר לו הרי זו האות
 שאמרתי:

(טו) בין אלהים ובין כל נפש חיה. אף שה'
 הוא המדבר עם נח, לא אמר 'ביני' אלא אמר
 'בין אלהים' בלשון נסתר, כדי לומר שהברית
 היא בין מדת הדין של מעלה הרמוזה בשם
 'אלהים', וביניכם, שאם לא כן היה לו לכתוב
 'ביני ובין כל נפש חיה', שהרי ה' הוא המדבר
 עמו, אלא זהו מדרשו, כשתבא מדת הדין,

שישי יח ויהיו בני־נח היצאים
מן־תִּתְכָּה שם וְחם ויפת וְחם הוא
אבי כנען: יט שְׁלֹשָׁה אֱלֹה בְּנֵי־נח
וּמֵאֵלֶּה נִפְצָה כָּל־הָאָרֶץ: כ וַיַּחֲלֵ
נח אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרִם:

שישי יח ויהיו בני נח
דנפקו מן תיבותא שם
וְחם ויפת, וְחם הוא
אבוהי דכנען: יט תלתא
אלין בני נח ומאלין
אתבדרו בכל ארעא:
כ ושרי נח גבר פלח
בארעא ונצב כרמא:

רש"י

אבי כנען: (כ) ויחל. עשה ענמו חולין,
שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת (כ"ד):
איש האדמה. אדוני האדמה. כמו איש
נעמי (רות א, ג): ויטע כרם. כשנכנס למצוה
הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (כ"ד):

שישי (יח) וְחם הוא אבי כנען. למה
הוצרך לומר כאן? לפי שהפרשה עסוקה וצאה
בשכרותו של נח שקלל צה חס ועל ידו נתקלל
כנען, ועדיין לא כתב תולדות חס ולא ידענו
שכנען בנו, לפיכך הוצרך לומר כאן 'וְחם הוא

אור הבהיר

שהתחלל מקדושתו קס, לפי שְׁהִיָּה לוֹ לַעֲסוֹק
תַּחֲלָה בְּנִטְעָה אַחֲרָת, ולא בנטיעת כרם המביא
לידי השחתתו, כפי שאכן אירע לבסוף קסא:
אִישׁ הָאֲדָמָה. כלומר, אֲדוֹנֵי הָאֲדָמָה, כאילו
נאמר איש שהאדמה שייכת לו, וְכַמוֹ (רות א ג)
'אִישׁ נַעֲמִי', והיינו איש שנעמי שייכת לו:
וַיִּטַּע כָּרִם. משמע שלא היה באותה שעה כרם אחר
בעולם, שהכל התקלקל במבול, ואם כן קשה, מהיכן
היו לו זמורות ליטע מהם כרם קסב, אלא כְּשֶׁנִּכְנַס נח
לְתִיבָה הַקִּנִּים עֲמֹז מִזְרֹתֵי שֶׁל גִּפְנִים, וְיַחֲרִי תָּאֲנִים,
שהם עצים הממהרים להתקלקל במים יותר מִשְׁאֵר
עצים, ומזמורות אלו נטע עתה כרם קסג:

שישי (יח) וְחם הוא אבי כנען. כיון שלא
הוזכרו כאן כל צאצאיהם של בני נח, קשה למה
הצריך לומר כאן דבר זה, שחם הוא אבי כנען,
אלא לפי שֶׁהִפְרָשָׁה עֲסוּקָה וּבָאָה בְּשִׁכְרוּתוֹ
שֶׁל נח שֶׁקִּלְקַל בָּהּ חָס, וְעַל יְדוֹ נִתְקַלַּל כְּנַעַן
בְּנוֹ, וַעֲדָן לֹא קָתַב אֶת תּוֹלְדוֹת חָס וְלֹא יָדַעְנוּ
שֶׁכְּנַעַן הוּא בְּנוֹ, לְפִיכָךְ הֻצְרָךְ לְהַקְדִּים וּלְזַמֵּר
כָּאן 'וְחָם הוּא אָבִי כְנַעַן':

(כ) וַיַּחֲלֵ. לשון זו מיותרת לכאורה, שהרי די בכך
שתכתוב התורה 'ויטע כרם' כדי שנדע שזו
היתה הנטיעה שהתחיל בה קט, אלא באה התורה
ללמד שבמעשה זה עָשָׂה נח עֲצָמוֹ חָלִין,

הערות וציגונים

קנט. גור אריה ומשכיל לדוד. קס. פסיקתא זוטרתא. קסא. רא"ם. קסב. רא"ם. קסג. רא"ם בשם רבינו תם. אמנם
הרע"ב כתב שלפירות עצים אלו אין גרעינים ליטע מהם, ולכן הוצרך להכניס מהם ענפים ממש. וכתב בגור אריה שהוצרך
רש"י לכתוב כן, כיון שפירש בתחילת הפסוק שהתביעה על נח היתה מדוע לא עסק בנטיעה אחרת, והרי יתכן שלא היתה

כא וַיֵּשֶׁת מִן־חַיִּין וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל
 בְּתוֹךְ אֶהְלָה: כב וַיֵּרָא חָם אָבִי
 כְּנָעַן אֶת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לְשְׁנֵי־
 אָחָיו בַּחוּץ: כג וַיִּקַּח שָׁם וַיִּפֹּת

רש"י

(כא) ויתגל. לשון ויתפעל: אהלה. 'אהלה' כתיב. רמז לעשרת השנתיים שנקראו על שם שומרון שנקראת 'אהלה' שגלו על עסקי היין, שנאמר (עמוס ו, ו) השומים צמורקי יין: (כב) וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו

אור הבהיר

שכנען הוא זה שראה והגיד לאציו, לכן הוזכר הזכר להלן (פסוק כה) כנען על הדבר, ונתקלל: וירא את ערוות אביו. אין לפרש שרק ראה את ערוותו, שהרי נאמר להלן (פסוק כד) ויגדע את אשר עשה לו בננו הקטן, הרי שעשה בו מעשה קס, יש אומרים שסרסו, שלא יוכל להוליד עוד, ולפי זה מתפרשת לשון 'וירא' לענין דבר שהוא דרך בזיון, כמו 'המה יביטו יראו ב' (תהילים כב יח קסח), ויש אומרים שבנוסף לכך קסט גם רבצו, ומתפרשת לשון 'וירא' לגילוי עריות, כמו (להלן לד ב) 'ירא אתה שכם בן חמור' ק: (כג) ויקח שם ויפֹת. אף שהוזכרו כאן שם ויפֹת, אין כתיב כאן 'ויקחו' בלשון רבים, אלא 'ויקח'

(כא) אהלה. לא נכתב 'אהלו' בלשון זכר, כפי שהיה ראוי לכתוב כלפי נח, אלא 'אהלה' כתיב, בלשון נקבה, רמז הוא לעשרת השנתיים שהם 'מלכות ישראל', שנקראו על שם שומרון בירת מלכותם, שנקראת 'אהלה', שנאמר (יחזקאל כג ד) 'ושמותן שמרון אהלה וירושלם אהליבה' קסד, ותיבת 'ויתגל' קסה היא מלשון גלות, ללמוד שגלו על עסקי היין, שנאמר עליהם (עמוס ו ו-ז) 'השתיים במוזקקי יין וגו' לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מן־חם סרוחים':

ויתגל. לשון ויתפעל, כלומר, ההתגלות היא פעולה שנעשתה בו עצמו, שהתגלה קס: (כג) וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו אומרים

הערות וצינונים

לו נטיעה אחרת לעסוק בה, ולכן הוצרך רש"י לכתוב שמלבד המזרות של הגפנים היו לו גם יחורי תאנים, והיה יכול לעסוק תחילה בנטיעתם. קסד. רא"ם. קסה. רא"ם עפ"י מדרש רבה. קסו. אף שדבר פשוט הוא, כתב זאת רש"י כדי לבאר שאף על פי שלא נכתב 'ויגל' שמשמעותו שגילה את עצמו בכוונה, אלא 'ויתגל' שמשמעותו שהתגלה ממילא, שזו לשון 'ויתפעל', מכל מקום היה בכך גנות עבדו, וכפי שכתב רש"י לעיל (פסוק ב) שלא היה לו להתחיל בנטיעה זו. נחלת יעקב. קסז. גור אריה. קסח. באר בשדה. קסט. רא"ם, על פי המבואר בגמרא (סנהדרין ע) שלדברי הכל סרסו, ויש אומרים שאף רבנו. קע. רא"ם, על פי המבואר בגמרא (סנהדרין ע).

אֶת־הַשְּׂמֶלֶחַ וַיְשִׁימוּ עַל־שִׁבְם
שְׁנֵיהֶם וַיִּלְכוּ אַחֲרָנִית וַיַּכּוּ אֶת
עֲרֹת אֲבֵיהֶם וּפְנֵיהֶם אַחֲרָנִית
וְעֲרֹת אֲבֵיהֶם לֹא רָאוּ: כִּי נִיּוֹן
נָח מֵיֵינוּ וַיֵּדַע אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה לוֹ

יֵת כְּסוּתָא וְשִׁיאוּ עַל
כְּתָף תְּרִיהוֹן וַאֲזַלוּ
מִחֲזִירִין וְכִסְיֹאוֹ יֵת
עֲרִיתָא דְאַבְוֵהוֹן,
וְאַפִּיהוֹן מִחֲזִירִין וְעֲרִיתָא
דְאַבְוֵהוֹן לֹא חָזוּ:
כִּי וַאֲתַעֲר נָח מִחֲמַרְיָה
וַיֵּדַע יֵת דְּעֵבֵד לִיה

רש"י

ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף
וחשופי שם וגו': ופניהם אחורנית. למה
נאמר פעם שנייה? מלמד ששקרכו אללו
והולרכו להפוך עלמם לכסותו הפכו פניהם
אחורנית:

לימד על שם שנתאמן צמורה יותר מיפת, לכן
זכו בניו לטלית של צלית, ויפת זכה לקבורה
לבניו, שנאמר (יחזקאל ט, יא) אתן לגוֹ מְקוֹם
שם קבר. וחס שבו את אביו, נאמר צורעו
(ישעיה ב, ד) כן ינהג מלך אשור את שבי מלרים

אור הבהיר

כ (ד) 'כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים
ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף
וחשופי שתי' וגו', והיינו שנלקחו בגלות כשהם
ערומים וערוותם מגולה קע:

ופניהם אחורנית. כיון שכבר נאמר 'וישימו על
שכם שניהם וילכו אחורנית', למה נאמר פעם
שניה 'ופניהם אחורנית', מלמד, שבתחילה היה
כל גופם אחורנית, וכשקרכו אצל יותר והצרכו
להפוך עצמם לפנות אל נח כדי לכסותו, היה
רק גופם וידיהם פונים אליו, אך עדיין הפכו את
פניהם אחורנית, שלא לראות קע:

בלשון יחיד, לימד בכך על שם, המוזכר
ראשון, שנתאמן בצמורה זו יותר מיפת, לכן
זכו בניו - עם ישראל שהם מצאצאיו לטלית
של ציצית, וזו מדה כנגד מדה, שכשם שכיסה
את אביו, כך מתכסים בניו בטלית של
מצוה קע. ויפת, שלא התאמן כל כך, זכה רק
לקבורה לבניו, שנאמר (יחזקאל ט יא) 'אתן
לגוֹ מְקוֹם שֵׁם קֶבֶר', ואף זו מדה כנגד מדה,
שיזכו בניו לכיסוי גופם על ידי קבורתם קע.
וחס, שבו את אביו והשאירו מגולה, נענש
גם הוא במדה כנגד מדה, שנאמר בַּרְעֻ (ישעיה

הערות וציורים

קעא. רא"ם. קעב. רא"ם. קעג. רא"ם. קעד. רא"ם, דברי דוד, ולפי פירוש זה נמצא שבשעת הכיסוי ממש היה
גופם פונה אל אביהם, ופניהם מוסבות אחורנית. אמנם בלבוש האורה בפירושו השני פירש שמתחילה ועד סוף היו מהלכים
אחורנית, ואף בשעה שכיסוהו לא הסבו את גופם לכיוונו, אלא הפכו רק את פניהם אחורנית מדרך עמידתם, והיינו שהיו
פניהם לבדם לצד נח כדי לראות כיצד לכסותו כראוי, אלא שעשו זאת בהצצה חטופה ומועטה, ולכן הוצרכה התורה להעיד
'וערות אביהם לא ראו', היינו אף שהיו פניהם מוסבות לצידו.

בְּנֵי הַקֶּטָן: כֹּה וַיֹּאמֶר אֲרֹר בְּנֵי
עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו:
כֹּה וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי
שֵׁם וַיְהִי כִנְעַן עֶבֶד לָמוֹ:

רש"י

(כד) בְּנֵי הַקֶּטָן. הפסול והצוי. כמו הנה קטן נחתך צמח צוי צאדס (ירמיה מט, טו):
(כה) אֲרֹר בְּנֵי. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי לשמשני, ארור בן רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חס

הראשון רק שְׁנֵי בָנִים הָיוּ לוֹ, וְהָיָה זֶה אֶת זֶה בְּשִׁבְלֵי יִרְשֵׁת הָעוֹלָם, וְאֶבְיָנוּ יֵשׁ לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים, וְעוֹדְנוּ מִבְּקֵשׁ בֶּן רְבִיעִי, רָאוּי לִסְרוֹ כִּדִּי שֶׁלֹא יוֹלִיד בָּנִים נוספים, ולא יִהְיֶה זֶה אֶת זֶה: (כו) בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שֵׁם. הטעם שבירך נח את ה' בתוך דבריו קטן, כיון ש'ה' עֲתִיד לְשַׁמֹּר אֶת הַבְּטָחָתוֹ לְזֶרְעוֹ, לְתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן, וְהוֹזְכֵרָה כֹּאן נַחֲלַת אֶרֶץ כְּנָעַן, כִּיּוֹן שֶׁרַק אִזְיִיקִים הָאִמּוֹר בַּהֲמִשָּׁךְ הַפְּסוּק קֵטָן:

וַיְהִי כִנְעַן עֶבֶד לָמוֹ. כלומר, שיהיה לָמוֹ עֹבֵד, והיינו שהמס שיוטל על הכנענים יהיה בכך שיעבדו בגופם עבודת עבדים פ:

(כד) בְּנֵי הַקֶּטָן. אין הכוונה לקטן בשנים, שהרי היה גדול בשנים מיפת קטן, אלא לשון 'הקטן' האמורה כאן היינו הפסול והצוי, כמו שנאמר לגבי אדם (ירמיה מט טו) 'הנה קטן נתתי בְּגוֹיִם צֹוִי בְּאָדָם':
(כה) אֲרֹר בְּנֵי. אף שהיו לחם בנים נוספים קילל נח רק את כנען, כיון שכך אמר נח לחם, אֶתְּהָ גִרְמָתִי לִי בֶכֶךְ שֶׁסִּרְסַתְנִי קטן שְׁלֹא אֲוִלִיד בֶּן רְבִיעִי לְשִׁמְשֵׁנִי, אֲרֹר בֶּן רְבִיעִי, שהוא כנען, לְהִיּוֹת מְשֻׁמֵּשׁ אֶת זֶרְעִי שֶׁל אֱלֹהִים, בְּנֵי הַגְּדוֹלִים, שֶׁהֻטַּל עֲלֵיהֶם טוֹרַח עֲבֹדָתִי מֵעַתָּה. וְהָיָה רָאָה - מה עלה בדעתו קטן של חם שֶׁשָּׁרְסָה, כִּי אִמּוֹר לָהֶם לְאֶחָיו כְּהַסְבֵּר לְמַעֲשָׂיו, הִרִי אָדָם

הערות וצינים

קטן. רא"ם. אמנם בגור אריה כתב שבאמת היה קטן מיפת, אך הוקשה לרש"י מדוע הוצרך להזכיר כאן שהוא קטן, ולכן פירש שהכוונה לכך שהוא הפסול והצוי. קטן. רא"ם. קטן. ולשון הפסוק 'וַיֵּאָדָם' אינה מתפרשת כראיה בעיניים, אלא כמחשבת והבנת הלב, וכמו שנאמר (קהלת א טו) 'לִבִּי רָאָה תְּהִיָּה חֲקִיקָה וְדַעַת', וכשיצא חם החוצה 'וַיֵּצֵא לְשֵׁנִי אֶחָיו בַּחוּץ' היינו שאמר להם את דעתו בענין זה ורצה למושכם להסכים לדעתו. באר בשדה. קטן. גור אריה. קטן. רא"ם. קפ. וכמו שנאמר לאחר כיבוש הארץ על ידי ישראל (יהושע טו י) 'וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבָּם אֶפְרָיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי לָמוֹ עֶבֶד', ובמצודת דוד שם ביאר 'לא מס ממון, כי אם מס עבודה בגוף'.

כֹּה יִפְתִּי יְיָ לִיפֹת וְיִשְׁרֵי
שְׁכִינְתָּהּ בְּמִשְׁכְּנִי שֶׁם
וְיִהְיֶה כְנֻעַן עֲבָדָא לְהוֹן:
כֹּה וְחֵיָא נָח בְּתֵר טוֹפְנָא
תְּלַת מָאָה וְחֲמִשִּׁין שָׁנִין:
בִּט וְהוּוּ כָּל יוֹמֵי נָח תִּשְׁעַ
מָאָה וְחֲמִשִּׁין שָׁנִין וּמִית:
י א וְאַלִּין תּוֹלְדַת בְּנֵי נָח
שֶׁם חָם וְיִפֹּת וְאַתְלִידוֹ
לְהוֹן בְּנִין בְּתֵר טוֹפְנָא:

(מ) **יפת אלהים ציפת.** 'ירחיב' מתורגם 'יפת'; וישכון באחצי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש-חכמים, אף-על-פי שיפת אלהים ליפת, שגנה כורש שהיה מצוי יפת צית

(ט) **יִפְתָּ אֱלֹהִים יִיפֹת.** תִּבְתּ 'יִפֹּת' מִתְרָגֵם
יִפֹּתִי, וְהִינֵנּוּ 'יִרְחִי' קָפָא, שִׁירְחִיב ה' אֶת גְּבוּל
 אֶרְצוֹ שֶׁל יִפֹּת:
וַיִּשְׁבֶּן בְּאֶהֱלֵי שָׁם. יִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ בְּיִשְׂרָאֵל,
 שֶׁהֵם מִצְאֵנָאֵיו שֶׁל שָׁם. וּמִדְרַשׁ חֻקִּים בִּפְסוּק
 זֶה הוּא שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי כוֹת בֵּין בְּרַכְתּוֹ שֶׁל יִפֹּת לְבִין
 בְּרַכְתּוֹ שֶׁל שָׁם קָפָא, וְכך מִתְפַּרֶשֶׁת הִבְרָכָה, אֲפִ
 עַל פִּי שִׁיפֹת אֱלֹהִים לִיפֹת, בִּכְך שֶׁבָּנָה כּוֹרֶשׁ
 מֶלֶךְ פָּרֹס, שֶׁהִיא מִבְּנֵי יִפֹּת, אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ

קפא. וכמו לגבי הפסוק (דברים יב כ) 'כִּי יִרְחִיב ה' אֶלֶיְהֶךָ אֶת זְבֻלְךָ, שתרגם אונקלוס 'אַרִי יַפְתִּי'. **קפב.** כיון שלוא זאת גורקשה, מאחר וכבר סיים לברך את שם ומבשר עתה את יפת, מדוע הזכיר שוב את שם באומרו 'וַיִּשְׁכֵּן בְּאֶהְלֵי שָׁם'. גור אריה. **קפג.** רא"ם וגור אריה.

ב בְּנֵי יִפֶּת גִּמְרָה וּמִגְוֹג
 וּמְדִי וַיֵּן וְתָבֶל וּמִשְׁדֵּי
 וְתִירָם: ג וּבְנֵי גִמְרָה
 וְרִיפֶת וְתַגְרִמָּה: ד וּבְנֵי
 יוֹן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ
 כְּתִים וְדַדְנִים: ה מֶאֱלִין
 אֶתְפָּרְשׁוּ נְגוּת עֲמִמָּיָא
 בְּאַרְעֵתְהוֹן גְּבֵר לְלִישָׁנָה
 לְזִרְעִיתְהוֹן בְּעַמְמִיהוֹן:
 וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם
 וְפוּט וְכַנְעַן: ז וּבְנֵי כּוּשׁ
 סִבָּא וְחַוִּילָה וְסִבְתָּה
 וְרַעְמָה וְסִבְתָּכָא וּבְנֵי
 רַעְמָה שָׂבָא וְדַדָּן:
 ח וְכוּשׁ אוֹלִיד יֵת נִמְרֹד,
 הוּא שָׂרִי לְמַהְוֵי גְבֵר
 בְּאַרְעָא: ט הוּא הָוָה

ב בְּנֵי יִפֶּת גִּמְרָה וּמִגְוֹג וּמְדִי וַיֵּן
 וְתָבֶל וּמִשְׁדֵּי וְתִירָם: ג וּבְנֵי גִמְרָה
 אֲשַׁכְנוּ וְרִיפֶת וְתַגְרִמָּה: ד וּבְנֵי יוֹן
 אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כְּתִים וְדַדְנִים:
 ה מֶאֱלָה נִפְרְדּוּ אֵיִי הַגּוֹיִם
 בְּאַרְצֵתָם אִישׁ לְרִשְׁנָה
 לְמִשְׁפַּחְתָּם בְּגוֹיָהֶם: וּבְנֵי חָם
 כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וְפוּט וְכַנְעַן: ז וּבְנֵי
 כּוּשׁ סִבָּא וְחַוִּילָה וְסִבְתָּה וְרַעְמָה
 וְסִבְתָּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שָׂבָא וְדַדָּן:
 ח וְכוּשׁ יֵלֵד אֶת־נִמְרֹד הוּא הַחֹלֵל
 לְחַיּוֹת גְּבֵר בְּאַרְצָן: ט הוּא־הָיָה

רש"י

י (ג) וְתִירָם. זו פרס (צ"ד ל, 6): (ד) לַחַיּוֹת גְּבֵר. להמריד כל העולם על הקדוש-צרוך-הוא
 בעצת דור הפלגה:

אור הבהיר

י (ג) וְתִירָם. זו מדינת פָּרַס קפד:
 (ד) לַחַיּוֹת גְּבֵר. וגבורתו היתה להמריד את הפלגה, וכפי שיבואר להלן קפח:

הערות וציונים

קפד. שהרי התבאר לעיל (ט כז) שהברכה 'יפת אלהים ליפת' מתפרשת לפי המדרש על כורש שבנה את בית המקדש השני, וכורש היה מלך פרס, ולכן הוצרך רש"י לבאר ש'תירס' זו פרס, ובכך נמצא שהיה כורש ממצאצי יפת. לבוש האורה, נחלת יעקב [והיינו על פי המבואר בגמרא (יומא י)]. אמנם הרא"ם כתב שכיון שהזכרה 'מודי בפסוק זה, ובכל מקום מדי ופרס סמוכות זו לזו, ביאר רש"י שאף כאן הזכירה פרס. **קפה.** ולכן נכתבה בו לשון 'הוא החל', מלשון חולין, שחילל את שם ה' לקרותו על עבודה זרה. רא"ם, גור אריה.

גִּבּוֹר-צִיד לִפְנֵי יְהוָה עֹלֶבֶן יֹאמַר
בְּנִמְרוֹד גִּבּוֹר צִיד לִפְנֵי יְהוָה:
יִתְּחִי רֵאשִׁית מִמְּלֻכְתּוֹ בְּכָל
אֶרֶץ וְאַבְרָם וְכַלְנָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר:
אִם מִן-הָאֶרֶץ הַזֹּאת יֵצֵא אִשׁוֹר וַיִּבֶן
אֶת-נִינֻוֹה וְאֶת-רַחֲבֶת עִיר וְאֶת-

גִּבּוֹר תִּקְרִיף קָדָם יְיָ עַל כֵּן
יִתְּאָמֶר בְּנִמְרוֹד גִּבּוֹר תִּקְרִיף
קָדָם יְיָ: י וְהָיוּ רֵישׁ
מַלְכוּתִיהָ בְּכָל וְאֶרֶץ וְאַבְרָם
וְכַלְנָה, בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר דְּבָבֵל:
אִם מִן אֶרֶץ הַהִיא נִפְקַ
אֶתוֹרָאָה וּבְנָא יֵת נִינֻוֹה
וְיֵת רַחֲבֶת קֶרְתָּא וְיֵת

רש"י

(ט) גבור ציד. כל דעתן של צריות צפיו, למרוד בו, יאמר, זה כנמרוד גבור ציד: ומטען למרוד צמקוס: לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על בן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים, יודע רבונו ומתכוין

אור הבהור

כל אדם המרשיע בעזות פנים, שיועד את רבונו ומתכונן למרוד בו, יאמר עליו ש'זה כנמרוד, גבור ציד':

(יא) מן הארץ וגו'. כיון שלכאורה אין שייכות בין מעשי נמרוד לבין בניית נינוה על ידי אשור קפא, יש לפרש שפסוק זה הוא המשך של האמור לעיל, שפיון שראה אשור את בני שומעין לנמרוד, ומורדין במקום [-בה'] לבנות את המגדל, יצא מתוכם ובנה מקומות אחרים לדור בהם:

(ט) גבור ציד. כיון שהתבאר (פסוק ח) שלשון 'גיבור' האמורה אצל נמרוד מתפרשת לגבי זה שהמריד את בני האדם נגד ה', אי אפשר לפרש את לשון 'גיבור ציד' כפשוטה לגבי צידת בעלי חיים, אלא שהיה צד את דעתן של הבריות בפניו, ומטען למרוד במקום [-בה'] קפא: לפני ה'. כלומר, שהאמין בה' והיה מתכונן כביכול להקניטו על פניו - להכעיסו כנגד פניו, ולכן נאמרה לשון 'לפני ה' קפא': על בן יאמר כנמרוד. כלומר, לכן אומרים על

הערות וצינים

קפו. כלומר, מאחר ונאמר לעיל שגבורתו היתה בכך שהמריד את הבריות, הוצרך לפרש שלא היה ממריד בכוחו וגבורתו להכריח למרוד, אלא היה צד אותם בדבריו. באר בשדה. קפו. אך לולא פירוש זה יקשה, שהרי כל מקום שהאדם נמצא הוא לפני ה'. שפתי חכמים. ובאר בשדה פירש שכוונת רש"י לבאר מדוע נאמר 'הוא היה גיבור ציד', בלשון יחיד, והיינו שאף שכולם היו חוטאים, מכל מקום היו מוטעים בדבר, ורק הוא לבדו היה מורד במזיד להכעיס אף שהכיר בה'. קפת. והיה ראוי להביא זאת להלן, כשנמנה אשור בין בניו של שם, לומר שאשור בנה את נינוה. באר בשדה.

כָּלֹחַ: יִבְיָת רָסֵן בֵּין נִינְוָה
וּבֵין כָּלֹחַ, הִיא כְּרִתָּא
רְבִתָּא: יִבְיָת וּמְצָרִים אוֹלִיד
יָת לודָאֵי וְיָת עֲנַמָּי וְיָת
לְהִבָּאֵי וְיָת נַפְתּוּחָאֵי:
יִבְיָת וְיָת פְּתֵרוּסָאֵי וְיָת
כְּסִלּוּחָאֵי דְנַפְקוּ מִתַּמָּן
פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת קַפּוּטְקָאֵי:
טוּ וּכְנַעַן אוֹלִיד יָת צִידָן

כָּלֹחַ: יִבְיָת רָסֵן בֵּין נִינְוָה וּבֵין
כָּלֹחַ הוּא הָעִיר הַגְּדוֹלָה: יִבְיָת וּמְצָרִים
יָלִיד אֶת־לֹדִים וְאֶת־עֲנַמָּים וְאֶת־
לְהָבִים וְאֶת־נַפְתָּחִים: יִבְיָת וְאֶת־
פְּתֵרִים וְאֶת־כְּסִלּוּחִים אֲשֶׁר
יֵצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־
כְּנַעֲנִים: טוּ וּכְנַעַן יָלִיד אֶת־צִידָן

רש"י

(יב) הָעִיר הַגְּדוֹלָה. הִיא נִינוּה, שְׁנַמֵּר (יונה ג, א) וְנִינוּה הִתָּה עִיר גְּדוֹלָה לְאַלְהִים:
(יג) לְהָבִים. שְׁפִינֵס דּוֹמִים לָהֶם: (יד) פְּתֵרוּסִים וּכְסִלּוּחִים אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִשָּׁם
פְּלִשְׁתִּים. מִשְׁנֵיהֶם יָלְדוּ. שְׁהִיוּ פְתֵרוּסִים וּכְסִלּוּחִים מִחֲלִיפִין מִשְׁכַּב נְשׁוּמֵיהֶם אֵלּוּ לְאַלּוּ, וְיָלְדוּ
מֵהֶם פְּלִשְׁתִּים:

אור הבהור

(יב) הָעִיר הַגְּדוֹלָה. לשון 'העיר הגדולה' אינה
מתייחסת ל'כלח' האמורה בסמוך למילים אלו,
ולא ל'רסן' המוזכרת בתחילת הפסוק קפט, אלא
היא נִינְוָה האמורה ביניהם, והראיה לכך,
שבמקום אחר מצאנו שנינוה מכונה 'עיר
גדולה', שְׁנַמֵּר (יונה ג א) 'נִינְוָה הִתָּה עִיר
גְּדוֹלָה לְאַלְהִים':
(יג) לְהָבִים. ומכונים כך כיון שְׁפִינֵהֶם דּוֹמִים
לְהָבִים, והיינו שפניהם צהובים ומאויימים
מאד קפ:
(יד) וְאֶת פְּתֵרִים וְאֶת כְּסִלּוּחִים אֲשֶׁר יֵצְאוּ
מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים. מכך שלא נאמר 'אשר יצאו
ממנו פלשתים' יש ללמוד שלא יצאו הפלשתים
מ'כסלוחים' לבד קצא, אלא מִשְׁנֵיהֶם יָחַד יֵצְאוּ,
שְׁהִיוּ פְתֵרוּסִים וּכְסִלּוּחִים מִחֲלִיפִין מִשְׁכַּב
נְשׁוּמֵיהֶם אֵלּוּ לְאַלּוּ, וְיָצְאוּ מֵהֶם יָחַד הַפְּלִשְׁתִּים:

הערות וציגונים

קפט. רא"ם. קצ. כך פירש רש"י (ישעיה יח) את הפסוק 'פני להבים פניהם'. והטעם שביאר רש"י דוקא שם זה מכל
השמות שהזכירו בפסוקים אלו, כיון שישאר השמות הם מילים חסרות משמעות בלשון הקודש, ולכן אין מקום לבאר מדוע
קראו לאותם אנשים בשמות אלו, אך 'להב' שזו מילה בלשון הקודש, ודאי לא היו קוראים להם בשם זה אם לא שאכן
היה דמיון ביניהם לבין משמעות שם זה. גור אריה, שפתי חכמים. קצא. רא"ם. אמנם בחלת יעקב כתב שהדיוק הוא
מכך שלא נאמר 'וכסלוחים ילד את פלשתים', כלשון התורה בשאר המשפחות.

בְּכָרִיה וְיִת חַת: טו וְיִת
יְבוּסָאִי וְיִת אַמּוּרָאִי וְיִת
גְּרִישָׁאִי: יז וְיִת חַוָּאִי וְיִת
עֲרָקָאִי וְיִת אֲנַתּוּסָאִי:
יח וְיִת אֲרֻדָּאִי וְיִת צַמְרָאִי
וְיִת חֲמַתָּאִי, וַיִּתֵּר כֵּן
אֶתְּבַדְרָא זְרַעִית פְּנַעְנָאָה:
יט וְהָיָה תַּחֲסוּם פְּנַעְנָאָה
מַצִּידִן מְטִי לַגֶּרֶר עַד-

בְּכָרִיה וְיִת חַת: טו וְיִת
יְבוּסָאִי וְיִת אַמּוּרָאִי וְיִת
גְּרִישָׁאִי: יז וְיִת חַוָּאִי וְיִת
עֲרָקָאִי וְיִת אֲנַתּוּסָאִי:
יח וְיִת אֲרֻדָּאִי וְיִת צַמְרָאִי
וְיִת חֲמַתָּאִי, וַיִּתֵּר כֵּן
אֶתְּבַדְרָא זְרַעִית פְּנַעְנָאָה:
יט וְהָיָה תַּחֲסוּם פְּנַעְנָאָה
מַצִּידִן מְטִי לַגֶּרֶר עַד-

רש"י

(יט) ואחר נפוצו. מאלה נפוצו משפחות
הרבה: (יט) גבול הכנעני. סוף ארצו. כל
'גבול' שצמקרא לשון סוף וקצה: באבה. שם
דבר. ולי נראה, כאדם האומר למצור 'גבול'

אור הבחור

שְׁבַמְקָא הוא מלשון סוף וקצה, וכאן הכוונה
לסוף וקצה הארץ:

בְּאֶבְרָה. אין תיבה זו מתפרשת כאמירה לאדם
בלשון נוכח, אלא זהו שם דָּבָר של ביאה, וכאילו
נאמר 'בא', כלומר, עד הביאה אל אותו מקום,
והאותיות כ"ף וה"א שבסוף המילה הן תוספת על
עיקרה קצת. וְלִי נִרְאָה, שיש לפרשה כאמירה לנוכח
'עד שתבוא', וְכַאֲדָם הָאֹמֵר לְחִבְרִי 'גְּבֹול'
זֶה מִגִּיעִי, עַד אֲשֶׁר תָּבוֹא לְמִקּוֹם פְּלוּנִי, ולפי
זה אין אותיות מיותרות במילה זו:

(יט) וְאַחַר נִפְצוּ. לשון 'נפוצו' האמורה כאן אינה
משמשת בלשון פיזור, לומר שהתפזרו משפחות אלו
במקומות אחרים, אלא בלשון ריבוי והתפשטות קצת,
כלומר, ממשפחות אלו של כנען נפוצו משפחות
הרבה, שכולן מכונות 'משפחות הכנעני' קצת:

(יט) גְּבֹולֵי הַכְּנַעֲנִי. כלומר, סוף ארצו של כנען.
נמצא שהעיריות המוזכרות כאן לא באו להזכיר
את גודלה של ארץ כנען, ויתכן שהיו בתוכה עוד
ערים רבות, אלא הוזכרו כאן רק הערים שבקצוות
הארץ, התוחמים את גבולותיה קצת. כָּל 'גְּבֹול'

הערות וציגים

קצב. רא"ם, וביאר את כוונת רש"י, שאין לפרש ש'נפוצו משפחות הכנעני' היינו שהתפזרו בכל הארצות, שהרי אם כן היה
ניתן לכתוב רק 'ואחר נפוצו', ומוכן מאילו שהכוונה למשפחות הכנעני שהוזכרו קודם לכן, ובגור אריה פירש שאי אפשר
לפרש שנפוצו לארצות אחרות כיון שהיו כולם בתוך גבול ארצם, וכמו שנאמר בפסוק הבא 'וְהָיָה גְּבֹול הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֵן בְּאֶבְרָה
גְּנָדָה עַד עֵזָה בְּאֶבְרָה סִדְמָה וְעַמְלָה וְאֶדְמָה וְעֵבִים עַד לָשֶׁע', ולא התפזרו לארצות אחרות, ולכן יש לפרש כמבואר למעלה,
שהכוונה ללשון ריבוי. קצב. ובא לכתוב לומר שלא נסבור שלאחר זמן הוליד כנען בנים נוספים שמהם התרבו משפחות
הכנעני, אלא רק מאלו שנמנו עד כאן התרבו משפחות הכנעני, ונקראו כולם על שמו. באר בשדה. קצב. רא"ם, גור אריה.
קצה. רא"ם. ובגור אריה הוסיף שהטעם שלפי פירושו זה אין לפרשו כאמירה לנוכח [וכפי שפירש רש"י עצמו בהמשך] כיון

עֲזָה בְּאַבְהָ סְדָמָה וְעִמְרָה וְאַדְמָה
וְצִבְיָם עַד-לָשָׁע: כ אֵלֶּה בְּנֵי-חָם
לְמִשְׁפַּחְתָּם לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֹתָם
בְּגִוְיָהֶם: ס כֹּא וְלִשְׁם יֶלֶד גַּם-הוּא
אָבִי בֶרֶךְ בְּנֵי-עֶבֶר אָחִי יִפְתָּ

עֲזָה, מְטִי לְסֹדֶם וְעִמְרָה
וְאַדְמָה וְצִבְיָם עַד לְשָׁע:
כ אֵלִין בְּנֵי חָם
לְזִרְעִיתָהוֹן לְלִישְׁנֵיהוֹן
בְּאַרְעֵתָהוֹן בְּעַמְמִיָּהוֹן:
כא וְלִשְׁם אֶת־יֶלֶד אָף
הוּא, אַבְוֵהוֹן דְּכָל בְּנֵי
עֶבֶר, אַחְוֵהִי דִּיפְתָּ

רש"י

זה מגיע עד אשר תצא למקום פלוני:
(כ) לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֹתָם. אף-על-פי
שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם:
(כא) אָבִי בֶרֶךְ בְּנֵי עֶבֶר הנהר היה שם:
אָחִי יִפְתָּ הַגְּדוֹל. איני יודע אם יפת הגדול

אם שם. כשהוא אומר (לקמן יא, י) שם בן מאת
שנה וגו' שנחם אחר המבול, הוא אומר יפת
הגדול, שהרי בן חמש מאות שנה היה נח
כשהתחיל להוליד, והמבול היה בשנת שש
מאות שנה לנח (לעיל י, יא), נמצא שהגדול

אור הבהיר

[א-א] אפשר לדעת ולהבין] אֵם יִפְתָּ הוּא הַגְּדוֹל,
ויש לקרוא זאת 'אחי יפת הגדול', כלומר ששם
הוא אח של יפת שהוא הגדול, אֵם [-או ש]שם
הוא הגדול, ויש לקרוא זאת 'אחי יפת, הגדול',
ותיבת 'הגדול' מתייחסת לְשֵׁם המוזכר בתחילת
הפסוק. כִּשְׁהוּא אֹמֵר (להלן יא י) 'אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם
שֵׁם בֶּן מֵאֹת שָׁנָה וגו' ויולד אֶת אֶרְפַּכְשָׁד שְׁנָתִים
אַחֵר הַמִּבּוֹל', הִנֵּי אֹמֵר שִׁפְתָּ הוּא הַגְּדוֹל,
והראיה לכך היא לפי חשבון השנים, שְׁהָרִי בֶן
חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה הָיָה נֹחַ כִּשְׁהִתְחִיל הַהוֹלִיד,
שנאמר (לעיל ה לב) 'וְהָיָה נֹחַ בֶּן חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
וַיֻּלְדֵּד נֹחַ אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יִפְתָּ קָצִי', וְהַמִּבּוֹל
הָיָה בְּשָׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לְנֹחַ, נִמְצָא שֶׁהַגְּדוֹל

(כ) לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֹתָם. אף שבא הכתוב רק
להודיע את המשפחות שיצאו מהם, הוסיף
ואמר 'לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֹתָם' קצו, כלומר, אֵף עַל
פִּי שֶׁנִּחְלְקוּ לְלִשְׁוֹנוֹת וְאַרְצוֹת שׁוֹנוֹת, כָּלֶם
בְּנֵי חָם הֵם:
(כא) אָבִי בֶרֶךְ בְּנֵי עֶבֶר. לשון 'עבר' האמורה
כאן אינה עוסקת בְּאֶדָם שִׁמְשׁו עֶבֶר, בן בנו של
שם, שהרי דבר פשוט הוא שְׁשֵׁם הוא אבי כל
צאצאי עֶבֶר נִכְדו. אלא 'עבר' האמור כאן היינו
'עבר הַנְּהָר', וכך מתפרש הפסוק, אביהם של כל
האנשים שחיו בעבר הנהר, הָיָה שֵׁם, המוזכר
בתחילת הפסוק קצו:
אָחִי יִפְתָּ הַגְּדוֹל. מלשון הפסוק כאן אִינִי יוֹדֵעַ

הערות וצינונים

שאינו מדברים כאן עם אדם מסוים שיהא ניתן לומר לו כן. קצו. רא"ם. קצו. רא"ם. ובגור אריה הוסיף לבאר שמה
שנאמר 'ולשם יולד גם הוא' היינו שהוא יולד עד שהיה אביהם של כל בני עבר הנהר. קצת. ולא יתכן לומר שבאותה

רְבָא: כּבּ בְּנֵי שֵׁם עֵילָם
וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוּד
וְאַרְם: כּג וּבְנֵי אָרַם עוּץ
וְחוּל וְגֵתֵר וּמִשׁ:
כּד וְאַרְפַּכְשָׁד אֹלִיד יֵת
שָׁלַח וְשָׁלַח אֹלִיד
יֵת עֶבֶר: כּה וְלַעֲבָר
אַתְלִידוּ תְרִין בְּנִין שׁוּם
חַד פֶּלֶג אָרִי בְיוֹמוֹהִי

הִנְדֹּל: כּבּ בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוּד וְאַרְם: כּג וּבְנֵי
אַרְם עוּץ וְחוּל וְגֵתֵר וּמִשׁ:
כּד וְאַרְפַּכְשָׁד יֵלֵד אֶת־שָׁלַח וְשָׁלַח
יֵלֵד אֶת־עֶבֶר: כּה וְלַעֲבָר יֵלֵד שְׁנֵי
בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג בִּי יוֹמֵוֹ

רש"י

צנניו היה בן מאת שנה, ושם לא הגיע למאה ולא אחי חם. שאלו שניהם כצדו את אביהם, שנה עד שנתיים אחר המבול: אחי יפת.

אור הבהיר

בְּבָנָיו של נח הָיָה בזמן המבול בן מֵאָת שָׁנָה קצט, ואילו בפסוק שהובא לעיל מבואר ששם לא הגיע למֵאָת שָׁנָה עַד שְׁנֵתִים אַחֵר הַמְּבּוּל, שאז היה בן מאה שנה והוליד את ארפכשד, נמצא שבזמן המבול היה בן תשעים ושמונה בלבד, ובהכרח שיפת הוא הגדול מבין האחים: י.

הערות וציונים

שנה סיים להוליד את שלשת בניו, שאם כן נמצא ששני בניו הגדולים היו בזמן המבול בני יותר ממאה שנה, ואילו בדברי רש"י לעיל התבאר שהטעם שמנעו הקדוש ברוך הוא מלהוליד עד אותו זמן הוא כדי שבזמן המבול לא יהיה אחד מבניו בן יותר ממאה שנה, כדי שלא יהיה חייב בעונשים, ואם כן בהכרח שבהיותו בן חמש מאות שנה התחיל להוליד. ועוד, שאם כן הקטן שבבניו יהיה בן מאה שנה בעת המבול, ובפסוק שהביא רש"י מבואר ששם נעשה בן מאה שנה שנתיים אחר המבול. רא"ם. קצט. כלומר, הגיע לשנות המאה, אך לא סימיה עדיין, ולכן לא היה ראוי לעונש באותו זמן, וכפי שפירש רש"י לעיל (ה' לב). באר בשדה. ו. לכאורה קשה, שהרי עדיין ניתן לומר ששם נולד כשהיה נח בן חמש מאות ושתים שנים, אך יפת נולד שנה מאוחר יותר, כשהיה נח בן שלש מאות ושלש, וחם הוא שנולד בשנת חמש מאות שנה לחי' נח. ותיריך בגור אריה שכיון שכתבה כאן התורה לשון 'הגדול', משמע שהוא הגדול שבשלושת הבנים, והוזכרו בפסוק רק שם ויפת, ובהכרח שאחד מהם הוא הגדול, ולא חם. והרא"ם תירץ, שכיון שסתם הכתוב את הדברים באומרו שנה הוליד את בניו משנת החמש מאות לחייו, בהכרח שנולדו שנה אחרי שנה, בשנת חמש מאות, חמש מאות ואחת, וחמש מאות ושתים, וכיון שהוכיח רש"י ששם נולד כשהיה נח בן חמש מאות ושתים, בהכרח שיפת נולד קודם לכן, כשהיה נח בן חמש מאות, והוא הגדול שבכולם, וחם נולד ביניהם, בשנת חמש מאות ואחת.

נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יִקְטָן: אֶת־פְּלִיגַת אֶרֶץ וְשֵׁם אֲחֻהִי יִקְטָן:

רש"י

(כה) **נִפְלְגָה**. נתצלצלו הלשונות ונפולו מן הזקעה ונתפלגו ככל העולם. למדנו שהיה עבר נביא, שקרא שם צנו על שם העתיד, ושנינו בסדר-עולם שבסוף ימיו נתפלגו, ששם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו זעיר ממנו

והוליד כמה משפחות קודם לכן, שנאמר (פסוק כו) ויקטן ילד וגו', ואחר-כך ויהי כל הארץ וגו' (לקמן יא, ט). ואם תאמר צלמנע ימיו? לא צל הכתוב לקטום אלא לפרש, הן למדת ששנת מות פלג נתפלגו:

אור הבהור

מִשְׁפָּחוֹת קוֹדֵם לָכֵן, שְׁנֵאָמֹר (פסוק כו) **וְיִקְטָן יִלְד' וגו', וְרַק אַחֵר קָף נֹאמֵר** (יא א) **וְיִהְיֶה כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת וְדִבְרִים אֶחָדִים' וגו'.** ואם תאמר שאירע הדבר **בְּאַמְצַע יָמָיו** של פלג, אחרי שכבר הוליד יקטן אחיו את כל המשפחות הללו, ועל שם המאורע נקרא 'פלג' יי, הרי לא בא הכתוב ל**סְתוּם** את הדברים באופן שלא נוכל לדעת מתי אירעו, אלא ל**פְּרֹשׁ**, וכיון שנאמר 'כי בְּיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ' בהכרח היה זה בזמן שניתן לדעת מתי הוא יי, וכיון שודאי לא היה כן בתחילת ימיו, וכפי שהתבאר, **הָאֵל לְמִדָּת שְׁבַחֲכֹר** לימדה התורה ש**בְּשִׁנַּת מוֹת פִּלְג נִתְפַּלְגָה**, ועבר ידע זאת בנבואה כבר כשנולד פלג, מאתים שלשים ותשע שנים קודם לכן:

(כה) **נִפְלְגָה**. לשון 'נפלגה' מתייחסת גם לכך שנתפלגו ונתחלקו ה**לְשׁוֹנוֹת** של כל בני האדם, שנאמר (יא ז) **וְנִבְלָה שָׁם שְׂפָתָם**, וגם לכך ש**נִפְצְצוּ מִן הַבְּקָעָה** שבה היו כולם יחד ונתפלגו - התחלקו האנשים **בְּכָל הָעוֹלָם**, שנאמר (יא ח) **וַיִּפֹּץ ה' אֹתָם מִשָּׁם** על פני כל הארץ ויִּחְדְּלוּ לְבִנֵּת הָעִירִיָּא. לְמַדְנָה בְּכָן, שְׁהִיָּה עֶבֶר נְבִיא, שְׁקָרָא אֶת שֵׁם בְּנֵו 'פלג' על שם הָעִתִּיד, וכפי ששנינו ב**סֵדֶר עוֹלָם** (פרק א) **שְׁבִסוּף יָמָיו** של פלג נִתְפַּלְגָה, וקראו כך בנבואה. ושם הובאה הראיה לכך, ש**אֵם תֹּאמֵר** שאירע כן ב**תְּחִלַּת יָמָיו** של פלג, וקראו כך על שם המאורע שכבר אירע שנתפלגה הארץ, ולא בנבואה יי, לא יתכן לומר זאת, שְׁהִיָּה יִקְטָן אֲחִיו של פלג **זְעִיר מִמֶּנּוּ, וְהוֹלִיד בְּמִה**

הערות וצינים

רא. ר"ם. ובגור אריה כתב שלשון 'נפלגה הארץ' יכולה להתפרש שחלקו בני האדם מרצונם את ארצות העולם לאומות השונות, ולכן פירש רש"י שמתוך בלבול הלשונות התפזרו בכל העולם. **רב.** ר"ם. ולדבריו הראיה היא לכך שהיה עבר נביא. אמנם בבאר בשדה כתב שבכל אופן זו ראייה שהיה עבר נביא, כיון שבחזאי קרא בשם זה מיד כשנולד קודם שנפלגה הארץ, והראיה היא רק לעצם הענין שהיה הדבר בסוף ימי פלג, ולא בתחילה או באמצע. **רג.** כלומר, ובאופן זה אין צורך לומר שנקרא כך בנבואה, שהרי מצאנו שקראו שם לאדם על שם מאורע שאירע באמצע ימיו, כמו גדעון שלאחר שביטל את העבודה זרה של הבעל נקרא 'ירבעל' (שופטים יג, לב). אך אם אירע כן בסוף ימיו אין דרך לקרוא לאדם על שם מאורע שאירע בסוף ימיו, ובהכרח נקרא כן בנבואה. **רד.** ואם היה הדבר באמצע ימיו, וחי פלג מאתים שלשים ותשע שנים, אין כל דרך לדעת באיזו שנה היה הדבר, ואין לך סתימה גדולה מזו. ספר הזכרון.

בו וַיִּקְטֹן יָלֵד אֶת־אֱלִמֹדֶד וְאֶת־
 שָׁרָף וְאֶת־חֲצַרְמוֹת וְאֶת־יֶרַח:
 בו וְאֶת־הַדּוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־
 דִּקְלָה: כח וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־
 אֲבִימָאֵל וְאֶת־שָׂבָא: כט וְאֶת־אוֹפִיר
 וְאֶת־חִוִּילָה וְאֶת־יֹבָב, כָּל אֲלֵין בְּנֵי
 בְנֵי יִקְטָן: לוֹיְהִי מוֹשְׁבֵם מִמִּשְׁכַּן
 בְּאַכָּה סַפְרָה הָרַקְדָם: לא אֵלֶּה
 בְּנֵי־נֹשֶׁם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְרִשְׁנָתָם

בו וַיִּקְטֹן אֱלִיד יֵת
 אֱלִמֹדֶד וֵית שָׁלָף וֵית
 חֲצַרְמוֹת וֵית יֶרַח: כו וֵית
 הַדּוֹרָם וֵית אוּזָל וֵית
 דִּקְלָה: כח וֵית עוֹבָל וֵית
 אֲבִימָאֵל וֵית שָׂבָא:
 כט וֵית אוֹפִיר וֵית חִוִּילָה
 וֵית יוֹבָב, כָּל אֲלֵין בְּנֵי
 יִקְטָן: לוֹ וְהָיָה מוֹתְבָהוֹן
 מִמִּשְׁכָּן מְטִי לְסַפֵּר טוֹר
 מִדְּנִחָא: לא אֲלֵין בְּנֵי שֵׁם
 לְרִשְׁעִיתָהוֹן לְלִישְׁנִיהוֹן

רש"י

(כו) ויקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו, לכן זכה להעמיד כל המשפחות הללו: חצרמות. על
 שם מקומו. דברי אגדה (צ"ר ג, יג, ט):

אור הבהיר

יִקְטָן. נקרא יקטן בשם זה כיון שְׁהָיָה עָנִיו, וקרוי כך על שם מקומו^י, שהיו
 ומקטין את עצמו^י, לָכֵן - בזכות ענוותנותו
 זָכָה לְהַעֲמִיד אֶת כָּל שלש עשרה^י ואוכלים רק ירק ששמו כרתי, ומצפים למיתה בכל
 הַמִּשְׁפָּחוֹת הַלָּלוּ המנויות בפסוקים: יום^י, כך מפורש בדְּבָרֵי אֲגָדָה (מדרש רבה):

הערות וציגים

רה. שאר השמות הם מילים חסרות משמעות בלשון הקודש, ולכן אין מקום לבאר מדוע קראו לאותם אנשים בשמות
 אלו, אך 'קטן' נגזר מלשון 'קטן' בלשון הקודש, ולכן פירש רש"י שם זה. ר"ם וגור אריה. **רו.** מדרש רבה. ובבאר בשדה
 הוסיף לדייק כן מלשונות הפסוקים, שנכתב בו בתחילה 'וַיִּקְטֹן יָלֵד' אף שאין צורך להזכיר את שמו, כיון שבין כך מדובר
 בו והיה די לומר 'ויולד את', וכן בסוף שמות בניו נכתב שוב 'כָּל אֵלֶּה בְּנֵי יִקְטָן', הרי שבאה התורה ללמדנו שזכה לכל
 המשפחות הללו מחמת שהקטין את עצמו. **רז.** אף כאן ביאר רש"י את שמו, כיון שיש לשמו משמעות בלשון הקודש.
 ר"ם. ובבאר בשדה כתב שהוצרך רש"י לפרש את שמו כיון שלא היתה דרכם לקרוא לאדם אחד בשם המורכב משתי
 תיבות. **רח.** בגור אריה פירש שמחמת הנהגותיהם היו רגילים למות בכל יום, ובמנות כהונה על המדרש שם פירש
 שמחמת הנהגות אלו אינם מכירים בשום טובה מטובות העולם, ואינם חוששים מהמוות.

בְּאַרְעֵתְהוֹן לַעֲמִמְיָהוֹן:
לִבְ אֱלִין וְרַעֲיָת בְּנֵי נֹחַ
לְתוֹלְדֵתְהוֹן בְּעֲמִמְיָהוֹן
וּמֵאֱלִין אֲתַפְּרְשׁוּ עֲמִמְיָא
בְּאַרְעָא בְּתַר טוֹפְנָא:

שביעי יא א וְהָיָה כָּל
אֲרָעָא לִישָׁן חֵד
וּמִמָּלַל חֵד: ב וְהָיָה

בְּאַרְצֵתָם לְגוֹיֵיהֶם:
מִשְׁפַּחַת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֵתָם
בְּגוֹיֵיהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדּוּ הַגּוֹיִם
בְּאַרְצֵן אַחֵר הַמִּבּוּל: פ

שביעי יא א וְהָיָה כָּל־הָאָרֶץ שֹׁפָה
אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים: ב וְהָיָה

רש"י

שביעי יא (ב) שֹׁפָה אֶחָת. לשון הקודש: יחידו של עולם. דבר אחר, דברים חדים, אֶחָת לְאֶלֶף וּתְרַנּוּ שְׁנַיִם הַרְקִיעַ מִתְמוּטָט כֶּסֶם שַׁעֲשֵׂה צִמִּי הַמִּבּוּל, בּוֹאוּ וְנַעֲשֶׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה'. דבר אחר, על

אור הבהיר

ביאור נוסף ללשון 'דברים אחדים', שה'דברים' היו על 'אחדים', כלומר, על יחידו של עולם, שהוא הקדוש ברוך הוא. דְּבָרִים אֶחָדִים - פירוש נוסף ללשון 'דברים אחדים' 'דְּבָרִים חֲדָשִׁים', שרצונם היה שיהיו הדברים מאוחדים ואחוזים יחד י"ב, כלומר, אֶמְרוּ בדעתם שהמבול בא בדרכי הטבע מחמת סיבוב הכוכבים והמזלות, וחשבו בדעתם שֶׁאֶחָת לְאֶלֶף וּתְרַנּוּ שְׁנַיִם, שזהו הזמן שמבריאת העולם ועד המבול, הַרְקִיעַ מִתְמוּטָט, כֶּסֶם שַׁעֲשֵׂה [-שאייר לרקיע] בְּיָמֵי הַמִּבּוּל, ולכן בּוֹאוּ וְנַעֲשֶׂה לוֹ סְמוּכּוֹת - קורות שיתמכו בור"י, ויהיו השמים מאוחדים ונאחזים על ידי המגדל שיתמוך בהם ולא יתמוטטו י"ד:

שביעי יא (ב) שֹׁפָה אֶחָת. והיא לשון הַקֹּדֶשׁ, שבה נברא העולם י"ט, וכיון שעדיין לא התחלקו הלשונות בהכרח שהיתה זו השפה היחידה, ובה דיברו י:

וּדְבָרִים אֶחָדִים. כלומר, בּוֹאוּ בַּעֲשֵׂה אֶחָת כנגד הקדוש ברוך הוא, וְאֶמְרוּ, לֹא כָּל הַיָּמִינוּ שִׁיבּוֹר לוֹ אֶת הָעֲלִיּוֹנִים - אין הדבר תלוי ברצונו ובהחלטתו שיבחר לו להיות בעולמות העליונים, ויגזור משם גזירות על העולמות התחתונים, אלא גם אנו נַעֲלֶה לְרַקִּיעַ כדי להתחבר למערכת הכוכבים והמזלות המשפיעה על העולם התחתון, וְנַעֲשֶׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה, לבטל מעלינו את הגזרות הבאות מהעולמות העליונים י"א. דְּבָרִים אֶחָדִים -

הערות וצינים

רט. כפי שפירש רש"י לעיל (ב ט) שמכך שאמר אדם הראשון 'לֵאמֹר אֵשֶׁה' כי מאיש לָקַחָה זֹאת מוכח שנברא העולם בלשון הקודש, שרק בלשון זו 'אשה' היא מלשון 'איש'. ר"י. ר"א. ר"א. גור אריה. ר"ב. משכיל לדוד. ר"ג. ספר הזכרון. ר"ד. בגור אריה פירש שהיו סבורים שהמבול בא מכה סיבוב גלגל המזלות, ובנו את המגדל בדרך של

בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בְּקֶעֱתָ
בְּאֶרֶץ שְׁנַעַר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: ג וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הֵבָה נִלְבְּנָה

בְּמִטְלֵהוּן בְּקֶדְמִיתָא
וְאִשְׁכּוּ בְּקֶעֱתָא בְּאֶרְעָא
דְּבָבֵל וַיְתִיבוּ תַּמָּן:
ג וַיֹּאמְרוּ גְבֵר לְחִבְרִיה
הָבו נִרְמִי לְבָנִין

רש"י

(ג) בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם. שהיו יושבים שם, מזרעם לכוש, וכוש לפוט, ופוט לכנען: כדכתיב למעלה (לעיל י, ז) ויהי מושבם וגו' הר הקדם, ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם, ולא מצאו אלא שנער: (ג) אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ. אומה לאומה, הזמינו. אפרל"י ר' בלעז:

אור הבהיר

אָמָה אחת לאנשי אָמָה אחרת יט', כגון מִצְרִים לְכוּשׁ, וְכוּשׁ לְפוּט, וְפוּט לְכַנְעַן יט': הֵבָה. כלומר, הִזְמִינוּ את עַצְמָכֶם לבניית המגדל. כָּל ה'הָבָה' לְשׁוֹן הִזְמִנָה הוא, שְׁמִכְיָנִים עֲצָמָן וּמִתְחַבְּרִים לְמִלָּאָה אחת, או לְעֵצָה אחת, או לְמִשָּׂא אחד. ה'הָבָה' אינו מתפרש רק ליחיד, אלא מתפרש בלשון מושאלת גם כלשון רבים ייח', הִזְמִינוּ, אפרל"י ר' בלעז:

(ג) וַיְהִי בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם. שמתחילה היו יושבים שם, בְּדִכְתִּיב לְמַעְלָה (י ז) וַיְהִי מוֹשְׁבָם וְגו' הַר הַקֶּדֶם יט', וְנָסְעוּ מִשָּׁם כְּדִי לְתוֹר לָהֶם מְקוֹם הָרָאוּי לְהַחֲזִיק אֶת כָּלָם, וכמו שנאמר אחר כך וַיִּמְצְאוּ בְּקֶעֱתָ, ומשמע שנסיעתם היתה לצורך זה של חיפוש מקום, וְלֹא מוֹצָאוּ אָלָא את אֶרֶץ שְׁנַעַר: (ג) אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ. אין הכוונה לאנשים בודדים שנאמר כן זה לזה, אלא אמרו כן אנשי

הערות וצינים

עבודה זרה שהיו סבורים שמגדל זה יעבב את המבול שלא יד לעולם. וכעין זה כתב בבאר בשדה, שלא היו סכלים לחשוב שיכולו לבנות בנין שיתמך בקרקע ובכוכבים, אלא בנו בנין להמשיך עליו רוח וכוחות טומאה, וחשבו על ידי כוחות אלו למנוע את המבול. רטו. אף שפסוק זה עוסק בבני שם, הרי באותו זמן עדיין לא נפלה הארץ, והיו כלם יושבים בסמוך לאותו מקום. גור אריה. רטז. ומצאנו כעין זה בלשונות הפסוקים, להשתמש בלשון מעין זו לדברים כלליים ולא לאנשים פרטיים, וכמו שנאמר לגבי יריעות המשכן 'אִשָּׁה אֶל אַחֲתָה' (שמות כו ג). נחלת יעקב. ריז. והראיה לכך שהיו הדיבורים בין אומה לאומה ולא בין איש לאיש, שהרי נאמר בהמשך 'אָשֹׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שִׁפְתֵי רֵעֵהוּ, ושם ודאי אין הכוונה לאנשים בודדים, שהרי היתה החלוקה רק לשבעים לשונות, ואנשים פרטיים היו הרבה יותר, אלא ודאי שהכוונה שכל אומה לא הבינה את שפת האומה האחרת, ואף כאן 'ויאמרו איש אל רעהו' היינו אומה לאומה. גור אריה. אמנם בבאר בשדה כתב שאמנם היו אלו אנשים בודדים, וכונת רש"י לומר שלא היו אלו סתם אנשים הדיוטות, אלא ראשי האומות, והם מצרים, כוש, פוט וכנען שהיו ראשי המשפחות שמילאו את כל הארץ, ומחמת כן נגרדו כולם אחריהם. ריח. משכיל לדוד.

וְנִשְׂרָפָנִין בְּנוֹרָא וְהוּן
 לְהוֹן לְבִינְתָא לְאַבְנָא
 וְחִמְרָא הוּהּ לְהוֹן לְשִׁיעַ:
 וְאָמְרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא
 קִרְתָא וּמִגְדָּלָא וְרִישִׁיהָ
 מְטִי עַד צִית שְׁמִיָּא
 וְנִעְבִּיד לָנָא שׁוּם דְּלָמָא
 נִתְבָּדַר עַל אֲפִי כָּל אֲרַעָא:

לְבָנִים וְנִשְׂרָפָה לְשִׂרְפָה וְתָהִי
 לָהֶם הַלְבְּנָה לְאָכֵן וְתַחֲמֹר הִיָּה
 לָהֶם לְחִמְרָא: וְיִיאֲמְרוּ הִבֵּה |
 נִבְנֶה-לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרִאשׁוֹ
 בְּשִׁמִּים וְנַעֲשֶׂה-לָּנוּ שֵׁם פֶּן-
 נִפְּוִין עַל-פָּנֵי כָּל-הָאָרֶץ:

רש"י

לְבָנִים. שאין אבנים צנבל, שהיא צקעה: וְנִשְׂרָפָה לְשִׂרְפָה. כך עושין הלכנים שקורין טיולי"ש
 בלעז, שורפים אותן כצנבל: לְחִמְרָא. לטומ הקיר: (ד) פֶּן נִפְּוִין. שלא יציא עלינו שום מכה
 להפילנו מכאן:

אור הבהיר

הנקרא 'חמר', אלא שהשתמשו בחמור לטחון את
 הקיר של המגדל, וכאילו נאמר שהיה החמר
 לחימור של הכותל:
 (ד) פֶּן נִפְּוִין. אין זה טעם לבניית המגדל, אלא
 לבניית העיר, שכיון שכבר החליטו בדעתם לדור
 בארץ זו, לא חששו שיתפזרו משם מרצונם, אלא
 חששו שלא יביא עלינו הקדוש ברוך הוא שום
 מכה לגרום בכך להפיצנו מִכָּאן, ועל ידי שיבנו
 שם את העיר, גם אם תבוא עליהם מכה לא יפוצו
 משם, כיון שלא יהיה להם מקום אחר לדור בו יי:

לְבָנִים. והטעם שהוצרכו להכין לבדם לבנים
 ולא השתמשו באבנים, לפי שאין אבנים מצויות
 בכבל, שהיא בקעה, ואילו אבנים מצויות בדרך
 כלל בהרים:
 וְנִשְׂרָפָה לְשִׂרְפָה. אין זה כפל לשון, אלא כך
 היא הדרך שבה עושין את הלבנים שקורין
 טיולי"ש בלעז, ששורפים אותן בכבשן,
 ופירוש הפסוק הוא 'נשרפה', נבעיר את הכבשן
 עצמו, 'לשרפה', לצורך שריפת הלבנים יי:
 לְחִמְרָא. אין הכוונה שהחמר היה להם לְדָבָר

הערות וציונים

יט. באר בשדה. רכ. רא"ם, ופירש את דבריו בבאר בשדה, שאם לא היתה להם עיר בנויה הרי מיד כשתבוא עליהם
 מכה כל שהיא ימהרו לפון על פני כל הארץ לחפש לעצמם רוח והצלה במקום אחר, ואילו עתה שיש להם עיר בנויה
 ואין להם מקום אחר לגור בו, הרי אף אם תבוא עליהם מכה לא יפוצו על פני הארץ, אלא ינסו להשאר ולהאחז במקומם.
 אמנם בגור אריה פירש שזהו טעם לבניית המגדל, כלומר, כיון שחששו שיביא עליהם ה' מכה להפיצם מאותו מקום, בנו
 את המגדל כדי להלחם בו כביכול, כפי שפירש רש"י לעיל (פסוק א). וכן ללשון השני שם, שבנו את המגדל כדי למנוע את
 המבול, היינו כיון שחששו שיביא עליהם ה' מבול כדי להפיצם, ולכן בנו את המגדל כדי למנוע את המבול.

הַיִּירֵד ה' יְהוָה לִרְאוֹת אֶת־הָעִיר
וְאֶת־הַמְּגִדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְנֵי
הָאָדָם: וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד
וְשָׂפָה אֶחָת לְבָלֶם וְזֶה הֵחָלָם

ה וַאֲתַגְלִי יִי לֹאֲתַפְרָעָא
עַל עוֹבֵד קִרְתָּא וּמַגְדָּלָא
דְּבָנוּ בְנֵי אָנָּשָׁא: וַיֹּאמֶר
יִי הָא עַמָּא חַד וְלִישָׁן חַד
לְכָלֵּהוֹן וְדִין דְּשָׂרִיאָו

רש"י

(ה) וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך, אלא צא
ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו
ויצינו. מדרש רבי נחמיה (נח, יט): בני האדם.
אלא בני מי, שמא בני חמורים וגמלים? אלא בני
אדם הראשון שפפה את הטובה ואמר האשה

אור הבהור

בא הכתוב לייחסם שהם נהגו כבני אדם
הראשון, שאף הוא כפר את הטובה שעשה
לו ה' ויאמר (לעיל ג יב) 'האשה אשר נתתה
עמדי היא נתנה לי מן העץ ואכל', ואף אנשים
אלו כפו בטובה, למרוד במי [-בקדוש ברוך
הוא] שהשפיעם טובה, ומלטם [-הצילם] מן
המבול:

(י) הן עם אחד ושפה אחת. כל הטובה הזו
יש עמקו, שעם אחד הם, ושפה אחת לכלם,
ודבר זה החלו לעשות:

החלם. המ"ם שבסוף המילה משמשת כלשון
רבים על עושה הפעולה יכד, כמו 'אמרים', אמרו

(ה) וירד ה' לראות. כיון שה' יודע הכל, בודאי
לא הוצרך לקר, לא 'לרדת' אל העולם ולא
'לראות' את המגדל יכד, אלא בכך שכתב כאן
ה' לשון זורכב בא ללמד לדגנים, שאינם
יודעים דבר שאינו גלוי לעיניהם, שכשיבואו
לפניהם דין לא ירשיעו את הנדון עד שיראו
ויצינו, כלומר, עד שתהיה להם ראיה ברורה
לדבריהם יכד. כך מבאר במדרש רבי תנחומא
(אות יח):

בני האדם. לכאורה לשון זו צריכה ביאור,
מדוע נאמר 'בני האדם', אלא בני מי היינו
סבורים שהם, שקמו בני חמורים וגמלים, אלא

הערות וצינים

רכא. באר בשדה. רכב. גור אריה [אך מהירידה עצמה אי אפשר ללמוד, שהרי אין זה דבר הנראה לעין]. רכב. גור אריה.
וכתב בבאר בשדה שבכך שנכתבו שתי לשונות מיתרות, 'וירד' ו'לראות', למד רש"י שיש לדיינים גם לראות וגם להבין [אמנם
ברא"ם לחלן (יח כא) כתב שאין הלימוד מלשון ראה, אלא מלשון ירדה]. רכד. רא"ם, גור אריה. ובאר בגור אריה שבא רש"י
לומר שאין לפרש שהמ"ם מתייחסת לדבר הנפעל, שהוא המגדל או העיר, שהרי לא הוזכרו כלל בדברי ה'.

לַעֲשׂוֹת וְעָתָה לֹא־יִבְצֹר מֵהֶם כָּל
אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת: וְהָבָה
נִרְדָּה וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפֹתֶם אֲשֶׁר

רש"י

עשות' להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם. צממיה. יבצר' לשון מניעה, כמרגומו. ודומה לו, יצור רוח נגידים (תהלים עו, יג): (ו) הבה נרדה. צממדינו נמלך מענותותו

אור הבהיר

הם, 'עשׂוֹתָם', עשו הם, ואף כאן 'החלם' היינו שהתחילו הם לעשות:
לֹא יִבְצֹר מֵהֶם וְגו' לַעֲשׂוֹת. בתמיהה, וכי לא נמנע מהם מלעשות כל מה שירצו, והרי ודאי נמנע מהם על ידי שנרד ונבלבל שם את שפתם רבה. 'יבצר' זו לשון מניעה, כתרגומו - כפי שתרגם אונקלוס תיבת 'יבצר', 'יתמנע'. וְדוֹמָה לוֹ הפסוק (תהלים עו יג) 'יבצר רוח נגידים', שאף שם הביאור הוא שה' ימנע מה'נגידים', השרים והעשירים, את גאוותם רבו:
(ו) הִבְהָה נִרְדָּה. לשון זו מלמדת שכביכול בבית דינו נמלך הקדוש ברוך הוא, ודבר זה הוא מהנהגת ענותנותו היתירה של ה':
הִבְהָה. עונשם בא עליהם בדרך של מידה כנגד מידה, הם אָמְרוּ לשון 'הִבְהָה נִבְלָה', והוא ה' מידה, כנגדם מידה כנגד מידה ואמר לשון 'הִבְהָה נִרְדָּה':
וְנִבְלָה. כלומר, 'וְנִבְלָל'. נו"ן זו של 'נבלה' משמש בלשון רבים, כלומר, כמו שאומרים 'אבלבל' ביחיד ו'נבלבל' ברבים, כך במקום 'אבלה' ביחיד נכתב 'נבלה' בלשון רבים רבו. וכיון ששורש המילה הוא בלל רכז, ה"א אחרונה אינה משורש המילה, אלא יתירה היא, כה"א של נרדה רכס: לֹא יִשְׁמְעוּ. והעונש בכך היה שמחמת שלא הבינו איש את שפת רעהו היו הורגים זה את זה, לפי שזה שואל - מבקש מחבירו לְבַנָּה, וְזֶה מְבִיא לוֹ טִיט, וְזֶה - הראשון, שביקש את הלבנה, עומד עליו - על אותו שהביא לו טיט ופוצע את מוחו, ומתוך כך נעשו מחלוקות ביניהם והופצו על פני כל הארץ ל:

הערות וצינים

רכה. ר"א. והוסיף, שאין לפרש זאת בניחותא, שלא יבצר מהם הדבר, שהרי לבסוף נבצר מהם הדבר על ידי ה'. רכו. מצודת ציון שם. רכו. ומחמת כן כשתרגמו הזקנים את התורה ליוונית, ולא רצו שיטעו הגויים לחשוב שיש כמה רשויות למעלה, כתבו בלשון יחיד 'הבה ארדה ואבלה שם שפתם', כמבואר במסכת מגילה (טו). ר"א. רכו. אכן עזרא, רד"ק שם. רכו. כונת רש"י שאין לפרש שהאות נו"ן היא חלק משורש המילה, וכמו שנאמר (ישעיהו כד ז) 'נבלה הארץ', שהוא מלשון נבלה, אלא השרש הוא מלשון בלבל, והגר' הופכת את המילה ללשון רבים. ספר הזכרון. רל. גור אריה ולבוש האורה, ופירשו שלולא מחלוקות אלו היו יכולים להשאר לדור במקום אחד אף שלא הבינו איש שפת רעהו.

דְּלֹא יִשְׁמְעוּן אֲנִשׁ לִישָׁן
חֲבֵרִיהּ: ח וּבְדֹר יִי יִתְהוּן
מִתְמָן עַל אֲפִי כָּל
אַרְעָא וְאַתְּמַנְעוּ מִלְּמַבְנֵי
קִרְתָּא: ט עַל כֵּן קָרָא
שְׁמָה בְּכָל אֲרֵי תִמָּן

לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שִׁפְתֵי רֵעֵהוּ:
ח וַיִּפֶּן יִחוּה אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי
כָּל־הָאָרֶץ וַיַּחֲדְלוּ לְבִנְתֵי הָעִיר:
ט עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּכָל בְּרִי־שָׁם

רש"י

לֹא יִשְׁמְעוּ. זה שואל לבנה, וזה מציא טיט, וזה עומד עליו ופועל את מוחו: (ח) ויפין ה' אותם משם. נעולם הזה.

מה שאמרו 'פן נפוך' נתקיים עליהם. הוא שאמר שלמה (משלי י, כד) מגורת רשע היא תבואנו:

אור הבהיר

(ח) וַיִּפֶּן ה' אֹתָם מִשָּׁם. וזה היה עונשם בְּעוֹלָם הַזֶּה. ואף שבתחילה אמר ה' רק 'נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שִׁפְתָּם', והיתה הפצתם באה ממאליה, נאמר כאן בפירוש 'וַיִּפֶּן ה' אֹתָם יִרְאָה, ללמד שנענשו באותו דבר שחששו ממנו, ומה שִׁאֲמָרוּ 'פֶּן נִפְּוּ', נִתְקַיֵּם עֲלֵיהֶם, שהפיצם ה' על פני כל הארץ. והוא הדבר שִׁאֲמָרוּ שְׁלֹמֹה המלך (משלי י, כד) 'מִגּוֹרֵת רָשָׁע הִיא תְּבוֹאֲנוּ', ולכאורה תיבת 'היא' מיותרת, אלא בא לומר, שהפחד עצמו שפּוֹחַד הרשע מדבר מסוים, הוא הסיבה לכך שאכן יבוא עליו דבר זה עצמו כעונש יִרְאָה: (ט) וּמִשָּׁם הִפִּיצָם. כיון שכבר נאמר 'ויפין ה' אותם' לשם מה הוסיפה התורה וכתבה 'ומשם הפיצם יִרְאָה', אלא כאן ללמד הכתוב שִׁאֲנוּ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. ולכאורה יש לתמוה, וְכִי אִי

זו עבירה קשה יותר, שֶׁל דוֹר הַמִּבּוּל אוֹ שֶׁל דוֹר הַפְּלָגָה, והרי לכאורה של דור הפלגה, שהרי אֱלֹהִים - אנשי דור המבול לֹא פָּשְׁטוּ יָד לַכַּפּוֹר בְּעֶקֶר, אלא היו גוזלים זה מזה, וְאֱלֹהִים - אנשי דור הפלגה פָּשְׁטוּ יָד לַכַּפּוֹר בְּעֶקֶר, כביכול לְהִלָּחֵם בּוֹ - בה', והרי ראוי שעונשם של דור הפלגה יהיה גדול יותר, ובאמת לא אירע כן, אלא אֱלֹהִים - דור המבול נִשְׁטַפּוּ בְּמֵי הַמִּבּוּל וַאֲבָדוּ מִן הָעוֹלָם, וְאֱלֹהִים - אנשי דור הפלגה, לֹא נִאֲבָדוּ מִן הָעוֹלָם יִרְאָה. אֱלֹהִים הִטְעָם לִכְךָ הוּא, שְׁדוֹר הַמִּבּוּל הָיוּ גִּזְלָנִים, וְהָיְתָה מְרִיבָה בֵּינֵיהֶם, לִכְךָ נִאֲבָדוּ מִן הָעוֹלָם. וְאֱלֹהִים - דור הפלגה הָיוּ נוֹהֲגִים אֲהֲבָה וְרִיעוּת בֵּינֵיהֶם, שִׁנְאָמוּ שְׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים. לְמַדָּת שִׁשְׁנָאוֹי הַמִּחְלּוֹקֶת, וְגָדוֹל הַשְּׁלוֹם:

הערות וציונים

רלא. רא"ם, גור אוריה. אמנם בבאר בשדה ביאר שהדיוק הוא מלשון 'משם', והרי פשוט שהופצו מהמקום שהיו שם, ומדוע הוצרך הכתוב לומר זאת, אלא כדי לדרוש 'משם' היינו מאותו פחד שהיה להם שמא יופצו על פני כל הארץ, מחמת כן נענשו בכך שאכן הפיצם ה' על פני כל הארץ. רלב. באר בשדה. רא"ם. רלד. לא כתב רש"י 'ואלו לא נשטפו', כיון שמכך שלא נשטפו אין כל ראייה, שהרי נשבע ה' שלא יביא מבול לעולם, ואף אם היו בעלי מחלוקת לא היה ה' שוטפם, אלא הראיה היא מכך שלא אבדו כלל מהעולם, אף לא בדרך אחרת, והוא מפני שהיה שלום ביניהם. ספר הזכרון.

בְּלִבִּיל יִי לִישָׁן כָּל אֲרָעָא
 וּמִתְמָן בְּדִרְגוֹן יִי עַל אֲפִי
 כָּל אֲרָעָא: י אֵלִין תּוֹלְדָת
 שָׁם שָׁם בַּר מָאָה שָׁנִין
 וְאוֹלִיד יִת אֲרַפְכָּשָׁד
 תַּרְתִּין שָׁנִין בְּתַר טוֹפְנָא:
 יא וְחֵיא שָׁם בְּתַר דְּאוֹלִיד
 יִת אֲרַפְכָּשָׁד חֲמֵשׁ מָאָה
 שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:
 יב וְאַרְפְּכָשָׁד חֵיא תַלְתִּין
 וְחֲמֵשׁ שָׁנִין וְאוֹלִיד יִת
 שְׁלַח: יג וְחֵיא אֲרַפְכָּשָׁד
 בְּתַר דְּאוֹלִיד יִת שְׁלַח
 אַרְבַּע מָאָה וּתְלַת שָׁנִין
 וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:

בְּלִי יְהוָה שְׁפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם
 הִפִּיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ: פ
 י אֱלֹהֵהּ תּוֹלְדָת נֶשֶׁם נֶשֶׁם בֶּן־מֵאֵת
 שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם
 אַחֵר הַמְּבּוֹל: יא וַיְחִי־נֶשֶׁם אַחֲרֵי
 הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמִישׁ
 מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס
 יב וְאַרְפַּכְשָׁד חֵי חֲמִישׁ וּשְׁלֹשִׁים
 שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שֵׁלַח: יג וַיְחִי
 אַרְפַּכְשָׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁלַח
 שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס

רש"י

מריצה ציניהם [לכך נאצדו], ואלו היו נוהגים
 אהבה וריעות ציניהם, שנאמר (פסוק 6) שפה אחת
 ודברים אחדים, למדת ששנאוי הממלוקת וגדול
 השלוש: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד
 את ארפכשד שנחם אחר המבול:

(ט) ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק
 לעולם הזה. וכי אי זו קשה, של דור המבול או של
 דור הפלגה, אלו לא פשטו יד צעיקר, ואלו פשטו
 יד צעיקר להלחם בו, ואלו נשטפו ואלו לא נאצדו
 מן העולם. אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה

אור הבחור

שנה, וגם הוליד את ארפכשד שנתיים אחר המבול,
 אלא הכל דבר אחד, שהיה בן מאה שנה כשהוליד
 את ארפכשד, והיה זה שנתיים אחר המבול וליה:

(י) שם בן מאת שנה וַיּוֹלֶד אֶת אֲרַפְכָּשָׁד
 שְׁנָתַיִם אַחֵר הַמְּבּוֹל. אין הכוונה לשני ענינים
 ושני זמנים שונים, שבזמן אחד היה שם בן מאה

י וְשָׁלַח חֵי תְּלָתִין שָׁנִין
 וְאוֹלִיד יֵת עֶבֶר: טו וַחֲזָא
 שְׁלַח בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת
 עֶבֶר אַרְבַּע מָאָה וּתְלָת
 שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:
 טז וַחֲזָא עֶבֶר תְּלָתִין
 וְאַרְבַּע שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת
 פִּלֵּג: יז וַחֲזָא עֶבֶר בְּתֵר
 דְּאוֹלִיד יֵת פִּלֵּג אַרְבַּע
 מָאָה וּתְלָתִין שָׁנִין
 וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:
 יח וַחֲזָא פִלֵּג תְּלָתִין שָׁנִין
 וְאוֹלִיד יֵת רַעֵו: יט וַחֲזָא
 פִּלֵּג בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת רַעֵו
 מָאֲתָן וּתְשַׁע שָׁנִין וְאוֹלִיד
 בְּנִין וּבָנָן: כ וַחֲזָא רַעֵו
 תְּלָתִין וּתְרַתִּין שָׁנִין
 וְאוֹלִיד יֵת שְׂרוּג: כא וַחֲזָא
 רַעֵו בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת
 שְׂרוּג מָאֲתָן וּשְׁבַע שָׁנִין
 וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:
 כב וַחֲזָא שְׂרוּג תְּלָתִין
 שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת נַחֲוֹר:
 כג וַחֲזָא שְׂרוּג בְּתֵר
 דְּאוֹלִיד יֵת נַחֲוֹר מָאֲתָן
 שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:

י וְשָׁלַח חֵי שְׁלָשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלִד
 אֶת־עֶבֶר: טו וַיְחִי־שָׁלַח אַחֲרֵי
 הוֹלִידוֹ אֶת־עֶבֶר שְׁלָשׁ שָׁנִים
 וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלִד בָּנִים
 וּבָנוֹת: טז וַיְחִי־עֶבֶר אַרְבַּע
 וּשְׁלָשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלִד אֶת־פִּלֵּג:
 יז וַיְחִי־עֶבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
 פִּלֵּג שְׁלָשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיּוֹלִד בָּנִים וּבָנוֹת: יח וַיְחִי־
 פִּלֵּג שְׁלָשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלִד אֶת־
 רַעֵו: יט וַיְחִי־פִלֵּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
 אֶת־רַעֵו תְּשַׁע שָׁנִים וּמֵאֲתָם
 שָׁנָה וַיּוֹלִד בָּנִים וּבָנוֹת: כ וַיְחִי־
 רַעֵו שְׁתֵּים וּשְׁלָשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלִד
 אֶת־שְׂרוּג: כא וַיְחִי רַעֵו אַחֲרֵי
 הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים
 וּמֵאֲתָם שָׁנָה וַיּוֹלִד בָּנִים
 וּבָנוֹת: כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלָשִׁים
 שָׁנָה וַיּוֹלִד אֶת־נַחֲוֹר: כג וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
 אֶת־נַחֲוֹר מֵאֲתָם שָׁנָה וַיּוֹלִד בָּנִים וּבָנוֹת: כד

כר וַיְחִי נַחֲזֹר תִּשְׁעָ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה
וּתְשַׁע שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת
תָּרַח: כה וַיְחִי נַחֲזֹר בְּתֶר
דְּאוֹלִיד יֵת תָּרַח מֵאָה
וּתְשַׁע עֶשְׂרִי שָׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבָנִין: כו וַיְחִי תָרַח
שְׁבַעֲצִין שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת
אַבְרָם יֵת נַחֲזֹר וְיֵת הָרָן:
כו וְאַלְיִן תּוֹלְדֵת תָּרַח
תָּרַח אוֹלִיד יֵת אַבְרָם יֵת
נַחֲזֹר וְיֵת הָרָן וְהָרָן
אוֹלִיד יֵת לוֹט: כח וּמִית
הָרָן עַל אִפִּי תָרַח אֲבוּהִי
בְּאָרַע יִלְדוּתִיהָ בְּאוֹר
דְּכִסְדָּאִי:

כר וַיְחִי נַחֲזֹר תִּשְׁעָ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה
וּיִוֹלֵד אֶת-תָּרַח: כה וַיְחִי נַחֲזֹר אַחֲרָי
הוֹלִידוּ אֶת-תָּרַח תִּשְׁעָ-עֶשְׂרִיה
שָׁנָה וּמֵאָה שָׁנָה וּיִוֹלֵד בָּנִים
וּבָנֹת: ס כו וַיְחִי-תָרַח שְׁבַעֲצִים שָׁנָה
וּיִוֹלֵד אֶת-אַבְרָם אֶת-נַחֲזֹר וְאֶת-
הָרָן: כו וְאַלְהָה תּוֹלְדֵת תָּרַח תָּרַח
הוֹלִיד אֶת-אַבְרָם אֶת-נַחֲזֹר וְאֶת-
הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת-לֹוט: כח וַיָּמָת
הָרָן עַל-פְּנֵי תָרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ
מִזְרְתּוֹ בְּאוֹר בְּשָׂדִים:

רש"י

(כח) עַל פְּנֵי תָרַח אָבִיו. נח"י אביו (נ"ר לט, יג). ומדרש-אגדה אומר שעלידי אביו מת. שקבל תרח

אור הבהיר

(כח) עַל פְּנֵי תָרַח אָבִיו. 'על פני' היינו כמו הוצרכה התורה לומר זאת ר"ל, כיון ש'על פני
'לפני', שמת בנח"י תרח אביו, וראהו אביו תרח' היינו כמו 'מפני תרח אביו' ר"ל, ללמד ש'על
במיתתו. ומדרש אגדה יש אומרים מדוע יד' תרח אביו מת הרן, ש'קבל' [-שהתלונן] תרח

הערות וציורים

רל. רא"ם וגור אריה. אמנם במשכיל לדוד ביאר שכוונת רש"י לומר שיש חילוק בין לשון 'יוולד את ארפכשד' האמורה בפסוק זה, לבין הלשונות הדומים שנאמרו בשאר הפסוקים, שבלל מקום שנאמר 'יוולד את פלוג' הכוונה שהוא הנוול ראשון, ואחר כך נולדו שאר הבנים, ואילו כאן אי אפשר לומר כן, שהרי ארפכשד היה הבן השלישי של שם, שנאמר לעיל (י כב) 'בני שם עֵילִם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוֹד וְאֶמֶךְ', הרי שארפכשד הוא השלישי בבני שם, והוזכר כאן בפני עצמו כדי להודיע את סדר היחס ממנו ועד אברהם, ולכן פירש רש"י את הפסוק כך, שם היה בן מאה שנה כשהוליד את ארפכשד שהוא השלישי שבבני, והיה זה שנתיים אחר המבול, שבאותם שנתיים הוליד את עילם ואשור הגדולים מארפכשד. רל. ותיבת 'על' היא במקום האות ב"ל, כמו שנאמר 'על חרבך תחיה', והיינו 'בחרבך תחיה', ונמצא ש'על פני' היינו כמו 'בפני', והכוונה היא שמת בסיבתו של תרח, וכעין מה שנאמר (שמות ט יח) 'והר סיני עָשָׂן קָלוּ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָדָה עָלָיו ה' בָּאֵשׁ', וזו נתינת טעם לכך שההר עשן כולו מחמת שירד עליו ה' באש. רא"ם.

מפטיר

כט וְנָסִיב אֲבָרָם
וְנָחֹר לְהוֹן נָשִׁין שׁוֹם
אֶתֶּת אֲבָרָם שָׂרִי וְשׁוֹם
אֶתֶּת נָחֹר מְלֶכָה בֶּת הָרָן

מפטיר

כט וַיִּקַּח אֲבָרָם וְנָחֹר לָהֶם
נָשִׁים שְׁם אִשְׁת־אֲבָרָם שָׂרִי
וְשֵׁם אִשְׁת־נָחֹר מְלֶכָה בֶּת־הָרָן

רש"י

פירש 'אור' - צקעה, וכן צאורים כבדו ה' (ישעיה נה, טו), וכן מאורות לפעונו (שם יא, ט). כל חור וצקע עמוק קרוי 'אור':

מפטיר

(כט) יסבדה. זו שרה, על שם שסוכה צרות־הקודש, ושהכל סוכין ציפיה; ועוד, 'סכה' לשון נסיכות, כמו 'שרה' לשון שררה:

על אברם בנו לפני נמרוד, על שכתת את כלמיו, והלכיו לכבשן האש, והרן יושב ואומר בלבו, 'אם אברם נולח אני משלו'. וכשינצל אברם אמרו לו להרן 'משל מי אתה', אמר להם הרן 'משל אברם אני'; השליכוהו לכבשן האש ונשרף. וזהו אור בשדים. ומנחם (מחברת, אר)

אור הבהיר

והיינו ארץ כשדים שהיא בקעה עמוקה רלט. וכן מתפרש הפסוק (ישעיה כד טו) 'בְּאֵרִים כְּבֹד ה'', שבעמקים ובנקיקי הסלעים יכבדו את ה'. וכן יש לפרש את הפסוק (שם יא ח) 'מְאֹרֹת צִפְעֹנִי', שזהו חור שהנחש מתחבא בתוכו. הרי שכל חור וצקע עמוק קרוי 'אור':

מפטיר

(כט) יסבדה. זו שרה, שהרי נמנו בבנות הרן רק מלכה ויסכה, ושרה גם כן היתה בתו של הרן ולא נמנתה בפירוש ימ, ובהכרח שהיא המכונה 'יסכה' ימא על שם שסוכה - מביטה ורואה ברוח הקודש, ועל שם שהכל סוכין - מתבוננים בנפיה. ועוד ביאור לכך ששרה מכונה בשם זה, לפי שהם שמות המורים על אותה ענין ימ, ש'סכה' הוא לשון נסיכות ומלוכה, והיינו כמו ש'שרה' זו לשון שררה:

על אברם בנו לפני נמרוד, על שכתת אברם את צלמיו של תרח, ומחמת כן השליכוהו נמרוד לאברם לכבשן האש, והרן אחי אברם היה יושב ואומר בלבו, 'אם אברם נולח, שאין האש שולטת בו, אני אומר שאני משלו, ואם נמרוד נולח, שישרף אברם, אני אומר שאני משלו'. וכשינצל אברם מהאש אמרו לו להרן משל מי אתה, אמר להם הרן משל אברם אני. השליכוהו לכבשן האש, ונשרף, וזהו 'אור בשדים' המוזכר בפסוק להלן (טו ז) 'אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים', ואף ש'כשדים' זהו שם המקום (על שם 'כשד' (להלן כב כב)), אך 'אור' הוא מלשון אש ואור רלט. ומנחם (מחברת, אר) פרש את תיבת 'אור' באופן אחר, מלשון צקעה,

הערות וצינים

רלט. נחלת יעקב. רלט. נחלת יעקב. רמ. שהרי אמר אברהם על שרה 'וגם אִמְנָה אֲחֹתִי בֶּת אָבִי הִיא אֵךְ לֹא בֶּת אִמִּי וְתָתִי לִי לְאִשָּׁה', ובודאי לא היתה בת תרח עצמו שאם כן היתה נמנית בין צאצאיו של תרח, וגם לא היה הכתוב מכנה אותה כ'שרי כלתו' אלא כשרי בתו. באר בשדה. רמא. רמא"ם, שפתי חכמים. והמורה"ל (חידושי אגדות, סנהדרין סט: ד"ה יסכה) כתב שלא יתכן שמונו לעיל רק את מלכה ויסכה ולא מנו את שרה, שהרי אם כן זהו גנאי לשרה, שמיים להרן את מלכה ויסכה ולא אותה, אלא ודאי שבא לייחס את הרן לשרה, שהוא אביה של האשה החשובה הסוכה ברוח הקודש. רמב. שפתי חכמים.

אָבוּהָא דְּמִלְכָּה וְאַבוּהָא
דִּי־סִפְּהָ: ל וְהָוֹת שְׂרִי
עֲקָרָא לִית לָהּ וְלֹד:
לא וּדְבַר תִּרְח יֵת אַבְרָם
בְּרִיָּה וְיֵת לוֹט בְּרִיָּה בְּרִיָּה
בְּרִיָּה וְיֵת שְׂרִי כְּלָתִיָּה
אֶתְת אַבְרָם בְּרִיָּה וְנִפְקוּ
עֲמָהוֹן מֵאוּר דְּכִסְדָּאִי
לְמִיזֵל לְאַרְעָא דְּכַנְעַן
וְאַתּוּ עַד חָרָן וְיִתִּיבוּ
תִּמְן: לָב וְהָוֹ יוֹמֵי תִרְח
מֵאַתְּן וְחֲמֵשׁ שָׁנִין וּמִית
תִּרְח בְּחָרָן:

אָבִי־מִלְכָּה וְאָבִי יִסְכָּה: ל וְתִהְיִ
שְׂרִי עֲקָרָה אֵין לָהּ וְלֹד: לא וְיִלְכָּח
תִּרְח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט
בְּן־חָרָן בְּן־בְּנוֹ וְאֶת שְׂרִי כְּלָתוֹ
אִשְׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אֹתָם
מֵאוּר כְּשָׂדִים לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן
וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: לָב וַיְהִי
יְמֵי־תִרְח חֲמֵשׁ שָׁנִים וּמָאֲתַיִם
שָׁנָה וַיָּמָת תִּרְח בְּחָרָן: פ

קנו פסוקים, בצלאל סימן, אב"י יסכ"ה לו"ט סימן.

רש"י

(ל) וַיֵּצְאוּ אֹתָם. ויאלו תרם ואזרם עס לוט
ושרי: (ג) וַיָּמָת תִּרְח בְּחָרָן. לאחר שילא
אזרם ממחן וזל לארץ־כנען [והיה שם] יומר
מששים שנה. שהרי כתיב (לקמן יב ד) ואזרם בן

אור הבהיר

(ל) וַיֵּצְאוּ אֹתָם. נאמר בפסוק שתרח לקח את
אברם, לוט, ושרי, ועל כך נאמר גם 'ויצאו'
בלשון רבים וגם 'איתם' בלשון רבים רמז, ויש
לפרש שלשון 'ויצאו' נאמרה על תִּרְח וְאַבְרָם,
שהם היו עיקר היציאה רמז, ולשון 'איתם' היינו
שיצאו עִם לוֹט וְשְׂרִי, שנטפלו אליהם:

(ג) וַיָּמָת תִּרְח בְּחָרָן. אף שנזכרו הפסוקים זה
לזה, אין הכוונה שמיד כאשר הגיעו לחרן מות שם
תרח, אלא היה זה זמן רב לאחר מכן, לְאַחַר
שִׁיֵּצְאוּ אַבְרָם מִחָרָן וְבָא לְאַרְץ כְּנָעַן, וְהָיָה אַבְרָם
שָׁם - בְּחָרָן יוֹתֵר מְשֻׁשִׁים שָׁנָה, והראיה
לכך, שְׁהָרִי כְּתִיב לְהֵלֵךְ (יב ד) 'וְאַבְרָם בֶּן

הערות וצינונים

רמז. רא"ם, גור אריה. רמז. רא"ם, גור אריה. ואף שנאמר לעיל (פסוק לא) 'ויקח תרח את אברם בן לוט בן חרן בן
בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בן', ומשמע שתרח היה המוציא לבדו, זהו מפני שאברהם חלק כבוד לאביו להחשיבו
כאילו הוא לבדו הוציאם. נחלת יעקב.

רש"י

חמש שנים ושבעים שנה נצלתו מחורן, ומתחילת שנה שנה היה כשנולד אברהם (לעיל פסוק כו), הרי קמ"ה לתרח; כשנולד אברהם מחורן עדיין נשארו משנותיו הרבה. ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח לנצלתו של אברהם? שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברהם אלא כבוד אצלו, שהניחו זקן והלך לו, לפיכך קראו הכתוב מת, שהרשעים אף בחייהם קרויים מתים, והאדוקים אף במיתתם קרויים חיים, [שנאמר (שמואל ב' כג, כ) וזניחו בן יהוידע בן איש חי]: בחרן. הנו"ן הפוכה. לומר לך, עד אברהם חרון-אף של מקום: חסדת פרשת נח

אור הבהיר

חמש שנים ושבעים שנה נצלתו מחורן, ונאמר לעיל (פסוק כו) 'וַיְחִי תָּרַח שְׁבַעִים שָׁנָה וַיֻּלְדֶּ אֶת אַבְרָם אֶת נָחוֹר וְאֶת הָרָן', ונמצא שתרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברהם, ואברהם יצא מחורן כשהיה בן שבעים וחמש שנה, הרי מאה ארבעים וחמש שנה לתרח כשיצא אברהם מחורן, ועדיין נשארו משנותיו של תרח הרבה, שהרי נאמר 'וַיְחִי יָמֵי תָּרַח חֲמִשָּׁים וָשָׁנִים וְקָאֲתִים שָׁנָה', הרי שחי תרח ששים שנה אחרי שיצא אברהם מחורן. ולמה הקדים הכתוב את ענין מיתתו של תרח ליציאתו של אברהם, שלא יהא הדבר

הערות וציונים

רמז. ואמנם לעיל כתב רש"י שנשארו משנותיו 'יותר משישים שנה', וכתב בבאר בשדה שהיה לפי מה שמבאר במדרש רבה שהיו אלו ששים וחמש שנה, ובפירוש"י על המדרש שם מבואר שיצא תרח פעמיים מחורן, ומציאתו הראשונה עד מותו היו ששים וחמש שנה. אמנם בקרני ראם כתב שהסתפק רש"י האם מה שנאמר לעיל (יא טו) 'וַיְחִי תָּרַח שְׁבַעִים שָׁנָה וַיֻּלְדֶּ אֶת אַבְרָם אֶת נָחוֹר וְאֶת הָרָן' היינו שאז התחילה לידתם, ולפי חשבון זה אכן נשארו ששים שנה בדיוק מהליכת אברהם ועד מיתת תרח, או שכשהיה בן שבעים שנה כבר נולדו לו שלשתם, ונמצא שאברהם שנולד ראשון נולד כשהיה תרח בן ששים וחמש לערך, ולכן לעיל כתב רש"י שנשארו לו יותר משישים שנה. **רמז.** ואף שהסיבה האמיתית שהלך אברהם היא כיוון שצוה עליו ה' בפירוש (להלן יב א) 'לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמִמּוֹלֶדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ', מכל מקום להמון העם שאינם מבינים דברים אלו, תהיה התשובה על כך שיראו לפי פשטות הפסוקים שמת תרח קודם ליציאת אברהם. נחלת יעקב. ובבאר בשדה כתב שאמנם אף המון העם יבינו לפי חשבון הדברים שמת תרח רק אחרי יציאתו של אברהם, מכל מקום תהיה התשובה על פי המשך דברי רש"י, שרשעים בחייהם קרויים מתים, ולכן אמר לו ה' להתרחק מבית אביו כדי לפרוש מעובדי עבודה זרה ולפרסם בעולם את שם ה'. **רמז.** לבוש האורה. **רמז.** ואמנם מבואר בדברי רש"י להלן (טו טו) שתרח חזר בתשובה, אך בזמן שעבדו אברהם היה תרח עדיין רשע. רא"ם. ובגור אריה הוסיף, שרק בשעת מיתתו ממש נתקפר לו חטאיו, ונמצא שכל ימיו ממש עד סופם היה נחשב רשע, וקרוי מת. **רמז.** ובכך בא רש"י ליישב מדוע נכתב בתורה מקום מיתתו של תרח, מה שלא נכתב אצל אחרים. באר בשדה.

הפטרת נח

הקשר שבין ההפטרה לפרשה:

בפרשת נח אנו לומדים על המבול שהביא ה' לעולם, ולאחריו שבועת ה' שלא יבוא עוד מבול לעולם, בהקשר לכך תיקנו להפטיר בשבוע זה את הפטרת "רני ושמחי", בדברי ישעיהו הנביא (פרק נד) המתנבא על העתיד לבוא בגאולה העתידה בבנין ירושלים, ומזכיר את שבועת ה' לאחר המבול שלא להביא עוד מבול על הארץ, כך לא יקצוף עוד על ישראל לעתיד לבוא.

תוכן ההפטרה:

בעוד בית המקדש קיים, כבר התנבא ישעיהו הנביא כמה נבואות על אשר יהיה בעת חורבן הבית וגלות ישראל, וגן בדברי נחמה על אשר יהיה לאחר הגלות בעת הגאולה העתידה. גם בהפטרה זו מרחיב ישעיהו הנביא בדברי נחמה שאחרי כל הגלות, ירחם ה' על ישראל, ירושלים שוב תהיה בתפארתה ובגדולתה, ככבודה ובהדרתה, והקב"ה שעזב את ישראל ברגע קטן יקבץ אותם אל ירושלים ברחמים גדולים, וכשם שנשבע ה' שלא יביא עוד מבול לעולם, כך חסדי ה' בגאולה העתידה יהיו קיימים לנצח. לגאולה זו ולכבוד זה יזכו ישראל בזכות הצדקה, ואז לא יוכלו קום אומה ולשום לקום על ישראל בכלי מלחמה. בהמשך ההפטרה בפרק נ"ה, ממשיך ישעיהו הנביא בדברי התעוררות לישראל לעסוק בתורה ולשמוע בקול ה' ובזכות זה יזכו לגאולה ולכבוד עולם.

מנהגי הקריאה בהפטרה:

- קיימים חילוקי מנהגים בעדות ישראל באשר לקריאת הפטרה זו בספר ישעיהו, פרק נ"ד:
 - למנהג הספרדים ועדות המזרח: מתחילים בפרק נ"ד מפסוק א' עד פסוק י' בלבד.
 - למנהג האשכנזים: מתחילים בפרק נ"ד פסוק א' עד סוף הפרק, וממשיכים בפרק נ"ה עד אחרי פסוק ה'.
 - למנהג קהילת קודש תימן-בלדי: ממשיכים בפרק נ"ה רק עד אחרי פסוק ג'.

(ישעיה פרק נד)

נִדָּא רַנִּי עֲקֵרָה לֹא יִלְדָּה פִּצְחִי רִנָּה וְצִהְלִי לֹא־תִלָּה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמְמָה מִבְּנֵי בְּעוּלָה
אָמַר יְהוָה: ב הֲרִחִיבִי | מְקוֹם אֶהְיֶה וִירֵיעוּת מִשְׁכְּנוֹתַי יִטּוּ אֶל־תַּחֲשֻׁכִּי הָאֲרִיכִי מִיַּתְרִיךְ
וַיִּתְּרֶנֶּךָ תִּחְוֶי: ג כִּי־יִמֵּן וּשְׂמֹאל תִּפְרָצִי וְזֶרַע גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים גְּשֻׁמוֹת יוֹשִׁיבוּ:
ד אֶל־תִּירָאִי כִּי־לֹא תִבּוֹשִׁי וְאֶל־תִּכְלָמִי כִּי לֹא תִחַפְּרִי כִּי בִשֵּׁת עֲלֻמֶּיךָ תִּשְׁפָּחִי וְחִרְפַּת
אֲלֻמְנֶתְךָ לֹא תִזְכָּרֶינָּה: ה כִּי בַעֲלִיךָ עֲשִׂיךָ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֵאֲלֶךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקְרָא: ו כִּי־כֹאשָׁה עֹזְבָה וְעֹזֶבֶת רֹחַ קְרָאךָ יְהוָה וְאִשֶּׁת נְעוּרִים כִּי
תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהֶיךָ: ז בְּרַגַּע קָמָן עֹזְבֶתְךָ וּבְרַחֲמִים גָּדִלְתָּ אֶבְיָדָה: ח בִּשְׁצֹף קֶצֶף
הִסְתַּתֵּיתִי פָנַי רָגַע מִמֶּנִּי וּבְחֶסֶד עֹלָם רַחֲמֶתְךָ אָמַר גֵּאֲלֶךָ יְהוָה: ט כִּי־מִי נָח זֹאת לִי

אֲשֶׁר נִשְׁפָּעַתִּי מֵעֶבֶר מִיִּנְחָ עוֹד עַל־הָאָרֶץ בֶּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְצֶף עָלֶיךָ וּמִנְעַר־בְּךָ: י כִּי הִתְרִים יָמוּשׁוּ וְהִנְבָּעוֹת תִּמּוּיִמְנָה וְחֶסֶד־י מֵאֲתָךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אִמָּר מִרְחֻמְךָ יְהוָה:

כאן מסיימין הספרדים, והאשכנזים ממשיכים:

יא עֲנִיה סְעֵרָה לֹא נִחַמָּה הִנֵּה אֲנֹכִי מִרְבִּיץ בַּפּוֹקֵל אֲבִיךָ וְיִסְדִּיתִךָ בַּסְפִּירִים: יב וְשִׁמְתִּי בְּדָבָר שְׁמִשְׁתִּיךָ וְשִׁעְרֶיךָ לְאֲבִנִי אֶקְדַּח וְכֹל־גְּבוּלֶךָ לְאֲבִנֵי־חֶפְצִי: יג וְכֹל־בְּנֶיךָ לְמוֹדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בְּנֶיךָ: יד בַּצִּדְקָה תִּפְּוֹנְנִי רַחֲמֵי מַעֲשֶׂיךָ כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמַּחֲתָה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלֶיךָ: טו הֵן גּוֹר יָגוּר אִפְסָם מֵאוֹתִי מִיָּגֵר אֲתָךְ עָלֶיךָ יְפֹל: טז הִנֵּה אֲנֹכִי בִּרְאִיתִי חָרָשׁ נִפְלָא בְּאֵשׁ פָּחָם וּמוֹצִיא כָּלִי לְמַעֲשָׂהוּ וְאֲנֹכִי בִּרְאִיתִי מִשְׁחִית לְחֶבֶל: יז כָּל־בְּלִי יוֹצֵר עָלֶיךָ לֹא יִצְלַח וְכֹל־לְשׁוֹן תִּקְוָם־אֲתָךְ לְמִשְׁפָּט תִּרְשִׁיעֵי זֹאת נִחַלְתָּ עֲבָדֵי יְהוָה וְצִדְקָתְךָ מֵאֲתִי נֹאס־יְהוָה: יח אֵלֵּי הוּא כֹל־צֶמַח לָבוֹא לָמוֹת וְאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כֶּסֶף לָבוֹ שִׁבְרוֹ וְאֲבָלוֹ וְלָבוֹ שִׁבְרוֹ בְּלֹא־כֶסֶף וּבְלֹא מַחִיר יֵין וְחֹלֶב: יט לָמָּה תִּשְׁקַלְדִּכְסֹף בְּלֹא־לֶחֶם וּיִגִּיעְכֶם בְּלֹא לְשֹׁבַעַה שְׁמָעוּ שְׁמָעוּ אֵלַי וְאֲכַלְדִּמּוֹב וְתִתְעַנֶּנּי בְּדִשָּׁן נִפְשְׁכֶם: כ הִמּוֹ אֲזַנְכֶם וְלָבוֹ אֵלַי שְׁמָעוּ וְתִחַי נִפְשְׁכֶם וְאֲכַרְתֶּה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חֲסִדֵי דוֹד הַנְּאֻמִּים: כא הֵן עַד לְאוֹמִים נִתְּתוּ נִגִיד וּמִצְוָה לְאֻמִּים: כב הֵן גַּי לֹא־תִדְעַל תִּקְרָא וְגַי לֹא־יִדְעוּךָ אֵלֶיךָ יִרְצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְרֹאֵשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פִאָרְךָ:

וְשִׁנַּנְתֶּם

שִׁיחֵו דְּבָרֵי תוֹרָה מְחַדָּדִים בְּפִיךָ

עם סיום הלימוד היומי הקבוע

בחן את עצמך אם למדת ועיינת היטב

ובכך תזכה להנחיל את הלימוד בקרבך כקנין נצחי לחיי תורה!

את המבחנים ניתן לערוך בקו 'קול התורה' או בנדרים+

מבחני הסיכום על הלימוד היומי פרשת נח

יום ראשון, א' דראש חודש מרחשון:

- א. וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ - מהו לשון וַתִּשְׁחַת'?
- ב. עָשָׂה לָךְ תַּבַּת עֲצֵי גֹפֶר' - מדוע דוקא מנין עץ זה?
- ג. מהו כוונת הפסוק וַתִּתְּחַתֵּם שָׁנִים וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ'?
- ד. להיכן נגנערו מתי המבול?
- ה. שָׁנִים מִכֹּל תִּבְיָא אֶל הַתֵּבָה' - לדברי רש"י, מדוע נאמר 'שָׁנִים מִכֹּל' הלא מהטעמים הביא שבעה?

יום שני, ב' דראש חודש מרחשון:

- א. כִּי אֶתָּךְ רָאִיתִי צָדִיק' - מדוע כאן לא נאמר 'צָדִיק תָּמִים'?
- ב. כמה באו לתיבה ממיני העופות?
- ג. וַיַּעַשׂ נֹחַ כָּל אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה' - לדברי רש"י, מהו עשייה זו?
- ד. מתי התחיל המבול ביום או בלילה?
- ה. כיצד הגין ה' על התיבה שלא ישברוה בני דורו של נח?

יום שלישי, ב' מרחשון:

- א. מה נתמעט מ'מכל אֲשֶׁר בְּחִרְבָּה מֵתוֹ'?
- ב. וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ' - מדוע נזכר כאן שם 'אלוקים' המורה על מידת הדין?
- ג. וַיִּשְׁכּוּ הַקָּמִים, מהו לשון וַיִּשְׁכּוּ'?
- ד. וַתִּנָּח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, שביעי למה?
- ה. 'עַד הַחֹדֶשׁ הַעֲשִׂירִי, בְּעֶשְׂרִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הַהָרִים, עשירי למה?

יום רביעי, ג' מרחשוון:

- א. 'ובְּכֹל הַרְמֵשׁ הַרְמֵשׁ עַל הָאָרֶץ הִצָּא אֶתָּךְ, הַכְּתִיב 'הוּצֵא' וְהִקְרִי 'הוּצֵא', מִהוּ הַהִבְדֵּל בִּינֵיהֶם?
- ב. "לֹא אֶסֶף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה וְגו' וְלֹא אֶסֶף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי", לְדַבְרֵי רִש"י מְדוּעַ נִכְפַּל 'לֹא אוֹסִיף'?
- ג. אֵלּוּ חוֹדְשִׁים הֵם ה'קִיץ'?
- ד. 'וַיּוֹם וַלֵּילָהּ לֹא יִשְׁבַּתוּ, מְדוּעַ בְּזִמְנָהּ הַמְּבֹרָךְ לֹא הָיָה נִיכָר בֵּין יוֹם לַלַּיְלָה?
- ה. אִיזָה אִיסוּר נִלְמַד מִהַפְסוֹק 'אַךְ בְּשֶׁר בְּנִפְשׁוֹ דָּמּוּ לֹא תֹאכְלוּ'?

יום חמישי, ד' מרחשוון:

- א. "מִכָּל יִצְאֵי הַתְּבָה לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ" - מִה נִתְרַבָּה מ'לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ'?
- ב. מִה פִּירוּשׁ הַמִּיָּלִים 'וְהִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי'?
- ג. 'אַשֶׁר אֶתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם' - מְדוּעַ נִכְתַּב 'דֹּרֹת' בְּכַתִּיב חֶסֶר?
- ד. 'בֵּין אֱלֹקִים וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה' - מְדוּעַ נִאֲמַר בַּלְשׁוֹן נִסְתָּר וְלֹא נִאֲמַר 'בֵּינִי וּבֵין נֶפֶשׁ חַיָּה'?
- ה. 'זֹאת אוֹת הַבְּרִית' מְדוּעַ אִמַּר הַכְּתוּב לְשׁוֹן 'זֹאת'?

יום שישי ערב שבת קודש, ה' מרחשוון:

- א. וַיַּחֲלֵ נֹחַ אִישׁ אִשׁ הָאֲדָמָה, לְדַבְרֵי רִש"י, מִהוּ לְשׁוֹן 'וַיַּחֲלֵ'?
- ב. מִהֲיָכִין הָיוּ לִנֹּחַ נִטְיָעוֹת לִיטוּעַ כְּרֶם?
- ג. 'אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן', מְדוּעַ נִזְכָּר כֹּאן שֶׁהָיָה הַקָּטָן?
- ד. מִהִי כוּוֹנֵת הַפְּסוֹק 'הוּא הַחֵל לִהְיוֹת גֶּבֶר בְּאָרֶץ'?
- ה. מִהִי כוּוֹנֵת הַפְּסוֹק 'מִן הָאָרֶץ הָהוּא יֵצֵא אֲשׁוּר'?

מוצאי שבת קודש, ו' מרחשוון:

- א. מִה הֵם 'וְדִבְרֵי אֲחָדִים' לִפְרִיֹשׁ הָרִאשׁוֹן בְּרִש"י?
- ב. 'הִבֵּה נִלְבְּנָה לְבָנִים' מִהוּ לְשׁוֹן 'הִבֵּה'?
- ג. לִמֵּה שִׁמּוּשׁ לֵהֶם הַחֲמוּר?
- ד. בְּאִיזוֹ טוֹבָה כִּפְרוּ דוֹר הַפְּלָגָה?
- ה. כִּמֵּה שָׁנִים הָיָה אֲבִרָהֶם אֲבִינוֹ בִּכְנָעַן קוֹדֵם שְׁמַת תְּרַח אֲבִיו?

מגוון מבחנים נוספים ושעשועי תורה

מחכים לך בקו 'קול התורה':

02-500-2018

מגוון שעשועי תורה:

- מבחן סיכום על הלימוד היומי
- מבחן שבועי בסיסי + עיוני
- מבחן שבועי על פשט בדרך רש"י והתרגום.
- מבחן 'להבין ולהשכיל'
- המסלול החדש למשנני התורה - חבורת 'דבקים בתורה'
- חקור דבר
- יודעים את התורה
- מתודדים
- קטן היודע

תצורת 'דצקים בתורה'

זכיה
ישירה
ללא
הגרלה!

שים לב! יש לנו חומר
בשביקה!

תגבול	סך מבחנים בהצלחה
כריטי הגרלות ענק על עשרות פרסים קטיר עד	10-19
כריטי הגרלות ענק נוספות על עשרות פרסים קטיר עד	20
25 וכלל מבחן	21-29
4 וכלל מבחן	30-39
6 וכלל מבחן	40-49
8 וכלל מבחן	50-54
10 במוטו כלל	55

סך מוצא ללא הגדלה - 500 שיל

מה?

בני חבורת יודעי ופשעני התורה שבכתב, יוכלו להשתתף במערך מבחנים בסגנון שבועי מצטבר ומאתגר, לשינון וידיעת כל חמשה חומשי תורה על בוריים.

איך?

בכל שבוע ייערך מבחן עם שאלה חדשה
על פרשת השבוע, המתווסף לפרשיות הקודמות.
(לדוגמא: בראשית – שאלה 1, נח – 2 שאלות, לך – 3 שאלות,
עד לפרשת ויקרא מקסימום 25 שאלות ושבועיות. החל מפרשת צו והלאה:
המבחן כולל 25 שאלות אקראיות המקיפות את כל הפרשיות שנלמדו מתחילת השנה)

למה?

בפרשיות בראשית ונו: התוכנית פתוחה לכולם - כלם מוזמנים להצטרף!

22

תנאי בסיס:

- לפד פרת השבע עם פירוש רש"י בקביעות
ביצוע של להרשע בפתנים וימים + פתון שבעי יא באותו שבע - בהצלות
הצלת השפתות:
חזרת תרופות: צדיקה ז' + שבתות צדיקה שבתם לא היתא וזהו לעקב (עקב
זה נערכו בתכנים ימים (כדור) וא שבתותל פתון - חוביל לאחיה מהתחנות
צי ציבן: 80% מעלה (הדיקע). בתחבוב האשונות בהם ק' השאלות מעט,
נדרת הצלתה חלפת חבטותב יא' ליעבד. לאחר 4' שילותות צדיקה
תשיל תהיות (הצלות בתחבוב).

מתי?

המבחן פתוח מדי שבוע מיום חמישי בבוקר ועד יום שני בבוקר

איתר?

אם איז אים זאגן, יו"פיע לך במערכת החנאים לזכאות
שימו לב - המבחן יהיה פתוח לזכאים בלבד

הפלטות יחולקו אך ורק בסיום השנה | הפלטות יועברו באמצעות כרטיסי 'תורה בארד' השווים ערך לכסף מזומן למימוש באלפי חנויות

בידעם

במערכת 'קול התורה'
או בנדירים + וקהילות

בראשית: זמן להאיר לעצמך את החיים ולהתחבר לתורה הקדושה בלימוד יומי פתוח וקבוע של חומש ורש"י.

02.500.20.18

TS025002018@GMAIL.COM

כל זה בשבילך!

מפעלות 'תורה שבכתב' בארץ הקודש

ידיעות | עדכונים | חדשות | הוספות
לכבוד התחלת לימוד המחזור הרביעי במפעלינו הקדוש - פרשת בראשית הבעל"ט

מתן שכרה בלדא

375 זכרים מדי חודש
בסך למעלה מ-56,000 ₪!

הגרלת הארס
לאברים וחלמיי ישיבה גדולה

הגרלת חזק דבר

פיחוד לקוראי
הגיליון השבועי
עד 100 ₪
X 3 זכרים

הגרלת חזק דבר

עד 200 ₪ X 2 זכרים
הגרלת ידיעות את
התורה
עד 150 ₪ X 2 זכרים

הגרלת מחדשים

עד 50 ₪ X 4 זכרים

הגרלת יעית

עד 200 ₪ X 5 זכרים
הגרלת שבועית
עד 500 ₪ X 5 זכרים

הגרלת בעוט שבועית

לזכרים קבועים
עד 100 ₪ X 5 זכרים
הגרלת בעוט חודשית
עד 500 ₪ X 4 זכרים

הגרלת שבת רש"י

עד 150 ₪ X 2 זכרים
הגרלת בעוט הפרשה
עד 50 ₪ X 3 זכרים

הגרלת הארס
לחלמיי ישיבה קטנה וילדים

קטע חודשי

עד 50 ₪ X 3 זכרים
הגרלת נוספת בפיוחד
לפורטים בשולחן השבת
עד כל הפעשה

עד 50 ₪ X 4 זכרים

הגרלת בעוט חודשית

נוספת בפיוחד לפורטים
בשולחן השבת
עד כל הפעשה

עד 100 ₪ X 10 זכרים

הגרלת יעית

עד 50 ₪ X 3 זכרים
הגרלת שבועית
עד 100 ₪ X 3 זכרים

הגרלת בעוט חודשית

עד 100 ₪ X 3 זכרים
הגרלת בעוט שבועית
לזכרים קבועים
עד 50 ₪ X 2 זכרים

הגרלת ידיעות את

התורה
עד 50 ₪ X 2 זכרים
הגרלת מחדשים
עד 50 ₪ X 2 זכרים

חורתך שעשועי

מקור דבר

חקירה לפדנית בפרשת השבוע

ידיעים אה המורה

בקיאות בחפשה חופשי תורה

מחודדים

שאלות פתורות וחידודים על פרשת השבוע

חדש ייחודי - לשלוחן השבת הפשפפות:

קטן הידע - חידים נחמם ופסוקי הפרשה

קו' קול התורה

מבחר שיעורי תורה:

סיכום יומי מומצא / שיעור יומי מורחב / שיעור שבועי מסכם
במסגרת שפת ומעגלנו בעית' | לשון הקודש | אדיש

אגף 'הצחור במורה'

מבצרות מורה שבכתב צהילי הישיבה הקדושה

מבצרות ייעודיים לחלמיי הישיבה: | פרטונים חודשי עור הדגון
שדף עם חבורות התלמידה בהכיל הישיבות לעירית נבחים
חיים | התקנת עמדות מבצרות לפעונים | הגרלות ייעודיות
כל ישיבה | שילוח שבועי של הגיליון השבועי לישיבה

מסלולי המבצרות

סיכום יומי

5 שאלות על הידע והידי
1+ שאלות בנוס
ושננים - חזרה על לימוד יום האתמול

מבצרות שבועי - מסלול בסיסי

10 שאלות ידיעה על כל הפרשה
2+ שאלות בנוס
ידע - בקיאות בפרשת השבוע

מבצרות שבועי - מסלול עיון

6 שאלות עיוניות מדפי הפרשה

מבצרות רש"י ומרגום

3 שאלות לזכרת הפשט ערש"י ואונקלוס
מבחן אפיקורא הפוך

מבצרות מיוחדת לקוראי הגיליון השבועי

לזכר והשכיל
הבנה בעשירי הפשט של פירוש רש"י

המסלול החדש לידעי המורה והישיבה:

חבורת דברים במורה

מבחן שבועי מצטבר, פיוחד לשבועי התורה
בכל שבועי נבחים על הפרשה החודשה
+ כל הפרשיות הקדושות משר כל השנה
הפרטים הפלאים - במועד הפיוחדות ולשולחן זה

ידיעה
שירה
לדא
הרבי

מסך ההואלה לאור

מסך מורה שבכתב

הפקת חודשי עור חיוני | חבורות
הקונטרסים | מחדות חופש רש"י
המבצרות בהואלה פיוחדות | ספרי
תורה שבכתב | וסד

הגיליון השבועי

עם תוכן עשיר ופתח על פרשת
השבוע עם פירוש רש"י קה
נוסף 70,000- עותקים, כולל מקורות
הפצה, כ-30 ערש דברי הארץ

מבצרות
מחדשים

המוסדה

לידיעת התורה שבכתב
וגם מבצרות שירה בצורה

המערך

את השיכונים הייחיים
והמבצרות השבועיים

התחבר

לזכר אדמו"ר זצ"ל
חופש רש"י מדי יום

הידיעה

במבצרות קול התורה
או בגרסאות וקוליות

בראשית: וכן להאיר לעצמך את החיים ולהתחבר לתורה הקדושה
בלימוד יומי מתקן וקבוע של חופש רש"י.

02.500.20.18

T5025002018@GMAIL.COM

תתחילו מזרחית בשבת!

ותוסף
לדעת התורה שבכתב.
וגם בבית שכולה בגדה

הערך
את השבועה החדשה
והמבטאים השבועיים

התחבר
לפאות אלף לופד
חמש רש"י פד"ס

הירשם
בפועל קול התורה
או בגדים • קהילות

ננו להאיר לעצמך את החיים ולהתחבר לתורה הקדושה
בלימוד יומי פתוח הקבוע של חומש ורש"י.

02.500.20.18

TS025002018@GMAIL.COM

